

196**9**

št. **2** FEBRUAR

TEORIJA in PRAKSA

Revija za družbena vprašanja

iz vsebine

- **ZDENKO ROTER:** Želja
- **VLADO BENKO:** Majhne in srednje države v svetovni politiki
- **BORIS MAJER:** Kriza vrednot in samoupravljanje
- **MAJDA STROBL:** Funkcionalna samoupravna skupnost
- **PETER JAMBREK:** Odločanje o javnih zadevah v občini
- **OKROGLA MIZA:** Občan in Socialistična zveza v volilnem procesu

TEORIJA in PRAKSA

Revija za družbena vprašanja

1969 LETNIK VI

UREJUJE UREDNISKI ODBOR:

Vlado Benko, Vlado Beznik, Adolf Bibič, France Hočevar, Dragana Kraigher, Stane Kranjc, Boris Majer, Lev Modic, Mitja Ribičič, Zdenko Roter, Rino Simoneti, Lojze Skok, Majda Strobl, Mitja Švab, Zvonimir Tanko, Ivo Tavčar, Boris Ziherl

GLAVNI UREDNIK

STANE KRANJC

ODGOVORNI UREDNIK

ZDENKO ROTER

SEKRETARIAT UREDNIŠTVA

Vlado Benko, Adolf Bibič, Albin Mahkovec, Zdenko Roter, Ruža Tekavec, Vinko Trinkaus

OBLIKOVALEC

Jure Cihlař

LEKTORJA

Mojca Močnik in Jože Snoj

UREDNIŠTVO

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 311-039
in 311-377

UPRAVA

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 311-377
int. 232

NAROČNINA

Letna naročnina za *posameznike* 30 din, polletna 15 din, posamezen izvod 3 din, za *organizacije* letna naročnina 40 din, posamezen izvod 4 din. Cena dvojne številke za nenaročnike je 6 din. Celoletna naročnina za *tujino* je 80 din, za *posamezen izvod* 8 din.

TEKOČI RAČUN

501-3-386/2, Visoka šola za sociologijo, politične vede in novinarstvo — za revijo »Teorija in praksa«

ROKOPISE

sprejema uredništvo do 20. v mesecu. Maksimalni obseg uvodniških člankov je do 10 novinarskih strani, za članke, razprave, eseje do 20 strani, za poglede, glose, komentarje do 10 strani, za prispevke v rubriki »Brez ovinikov« do 5 strani; rokopisov ne vračamo.

TISKA

ČGP »Delo«, Ljubljana, Titova c. 35

vsebina

št. 2

	ZDENKO ROTER: Zelja	179
	VLADO BENKO: Majhne in srednje države v svetovni politiki	183
	BORIS MAJER: Kriza vrednot in samoupravljalne	195
	MAJDA STROBL: Funkcionalna samoupravna skupnost	206
VPRAŠANJA POLITICNEGA SISTEMA:	Občan in Socialistična zveza v volilnem procesu	215
POGLEDI, KOMENTARJI:	PETER JAMBREK: Odločanje o javnih zadevah v občini	260
	MILAN MERCUN: Samostojnost sredstev množičnih komunikacij	269
	ERNEST PETRIČ: Samoupravljanje in učinkovitost	274
	FRANČEK HUDEJ: Neenaki pogoji mladih	278
POLEMIKA:	MISO JEZERNIK: Konflikti v socialistični družbi	285
	FRANE JERMAN: O dialogu in dveh svetovih	293
SOCIALISTIČNA MISEL PO SVETU:	JIRI ČERNÝ: Marksistični pluralizem v sodobni češki filozofiji	298
DRUŽBA IN RELIGIJA:	MARKO KERSEVAN: Religioznost in družbenopolitična stališča	307
BREZ OVINKOV:	V. TRINKAUS: Čemu tako?	322
	V. M.: Obubožanje jezika	324
	M. K.: Obrabljena plošča in obrabljene plošče	327
	D. KRAIGHER: Pred zaprtimi vrati pravice	330
PRIKAZI, RECENZIJE:	ANDRIJA KRESIČ: Politična družba in politična mitologija (Rudi Rizman)	332
	STANE JUZNIC: Prepletено tkivo Latinske Amerike (Boštjan Markič)	335
	BOJAN ACCETO: Staranje, starost in starostno varstvo (Stjepan Bunta)	340
	LJUBOMIR TADIČ: Red in svoboda (Valentin Kalan)	343
	Beležke o tujih revijah	346
	BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN ČLANKOV	348

CONTENTS

ZDENKO ROTER: A Wish	179
VLADO BENKO: Small and Medium States in World Politics	183
BORIS MAJER: The Crisis of Values and Selfgovernment	195
MAJDA STROBL: Functional Selfgovernment Community	206

PROBLEMS OF POLITICAL SYSTEM:

The Citizen and the Socialist Association of Working People in the Electoral Process	215
--	-----

VIEWS, COMMENTS:

PETER JAMBREK: Making Decisions about Public Matters in Communes	260
MILAN MERCUN: Independence of Mass Media	269
ERNEST PETRIČ: Selfgovernment and Affectiveness	174
FRANČEK HUDEJ: Unequal Conditions of Youth	178

POLEMIC:

MIŠO JEZERNIK: Conflicts in Socialist Society	285
FRANE JERMAN: About a Dialogue and the Two Worlds	293

SOCIALIST THOUGHT IN THE WORLD:

JIRI ČERNÝ: Marxist Pluralism in the Contemporary Czech Philosophy	298
--	-----

RELIGION AND SOCIETY:

MARKO KERSEVAN: Religiousness and Socio-political Positions	307
---	-----

STRAIGHT AWAY:

V. TRINKAUS: Why in this Way?	322
V. M.: Impoverishment of Language	324
M. K.: A Trite Record and Trite Records	327
D. KRAIGHER: In Front of the Closed Door of Justice	330

REVIEWS, NOTES:

ANDRIJA KREŠIČ: Political Society and Political Mythology (Rudi Rizman)	332
STANE JUŽNIC: Tissue of Latin America (Boštjan Markič)	335
BOJAN ACCETO: Growing Old, Old age and the Protection of Old People (Stjepan Bunta)	340
LJUBOMIR TADIĆ: Order and Freedom (Valentin Kalan)	343
Notes on Foreign Reviews	346

BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES

СОДЕРЖАНИЕ

ЗДЕНКО РОТЕР: Желание	179
ВЛАДО БЕНКО: Участие малых и средних государств в мировой политике	183
БОРИС МАЙЕР: Кризис ценностей и самоуправление	195
МАЙДА СТРОБА: Функциональное автономное общество	206

ВОПРОСЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ:

Член общины и Социалистический Союз в избирательном процессе	215
--	-----

ВЗГЛЯДЫ, КОММЕНТАРИИ:

ПЕТЕР ЯМБРЕК: Принимание решений о коммунальных делах в общине	260
МИЛАН МЕРЧУН: О самостоятельности средств массового общения	269
ЭРНЕСТ ПЕТРИН: Самоуправление и эффективность	274
ФРАНЧЕК ХУДЕЙ: Неодинаковые условия для молодежи	278

ПОЛЕМИКА:

МИШО ЕЗЕРНИК: Конфликты в социалистическом обществе	285
ФРАНЕ ЕРМАН: Относительно диалога и двух миров	293

СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ В МИРЕ:

ИИРЖИ ЧЕРНЫ: Марксистский плюрализм в современной чешской философии	298
---	-----

ОБЩЕСТВО И РЕЛИГИЯ:

МАРКО КЕРШЕВАН: Религиозность и общественнополитические точки зрения	307
--	-----

БЕЗ ОБИНЯКОВ:

В. ТРИНКАУС: Почему так?	322
В. М.: Обеднение языка	324
М. К.: Изношенная пластинка и надоевшие пластинки	327
Д. КРАЙГЕР: Перед закрытыми дверями правды	330

ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ:

АНДРИЈА КРЕШИЧ: Политическое общество и политическая мифология (Руди Ризман)	332
СТАНЕ ЮЖНИЧ: Переплетённая клетчатка латиноамериканского организма (Боштјан Маркич)	335
БОЈАН АЦЦЕТО: Процесс старения, старость и попечительство в старости (Степан Бунта)	340
ЛЮБОМИР ТАДИЧ: Порядок и свобода (Валентин Калан)	343
По страницам иностранных журналов	346

БИБЛИОГРАФИЯ КНИГ И СТАТЕЙ

ŽELJA

(Zapis brez častiželjnosti ob šestem letniku revije)

Ne morem uiti tradiciji, ki je deloma tudi posebnost naše družbe. Mislim na to, da radi slavimo jubileje, obletnice vseh vrst, da radi proslavljamo pretekle dogodke, tako da nastaja včasih napačen vtis, da smo dežela preteklosti, družba, ki gradi na spominih, in ne dežela prihodnosti, družba, ki ustvarja novo. Rad bi opomnil na majhno obletnico, za katero ne bi bilo prav, če bi šla neopazno mimo nas. Mislim na to, da revija Teorija in praksa stopa v šesto leto svojega izhajanja. Na svoj način je pet let kratek čas. Toda za revijo, ki obravnava politična in družbena vprašanja v širšem pomenu, je bilo to obdobje velikih preskušenj v vsakem pogledu. Že izid prve številke v letu 1964 je pričakal tudi dvom. Izšla je v trenutku, ko je bilo kulturno-politično ozračje precej napeto, nabito s spopadi v odnosih med kulturo in politiko. Zato prav v 1964. letu ni bilo veliko tistih, ki so verjeli, da je možno uresničiti programsko izjavo uredniškega odbora v prvi številki. Vztrajno se je obnavljalo mnenje, da mora revija slej ko prej postati nekakšen političen uradni list, da se mora kljub začetnim nasprotnim prizadevanjem spremeniti v pooblaščenega razlagalca, utemeljevalca forumskih stališč in v enostranskega zagovornika vsakodnevnih političnih in družbenih odločitev za vsako ceno. Tistih, ki so verjeli v možnosti, da bi revija sistematično razvijala in spodbujala kritično misel v političnih in družbenih vprašanjih, ni bilo veliko. Napovedovalcev, da se bo revija hotela monopolno polastiti politične in družbene publicistike na Slovenskem, je bilo prav tako precej. Prav nezaupanje v resnično pripravljenost uredniškega odbora, da uresničuje svojo programsko zasnovo, je bilo ena od temeljnih ovir, s katerimi smo se srečali zlasti pri nekaterih skupinah intelektualcev. Globoko so namreč ostali zakoreninjeni predsodki, da politična in družbena misel ne moreta biti nekonformni, da se morata neizbežno reducirati na ponavljanje izrečenih gesel in ocen; da smejo in morejo nastajati predlogi za politične in družbene spremembe, reforme ali zgolj popravki le v okviru vodilnih organov temeljnih političnih in družbenih institucij; da ni mogoča kritična (družgačna) beseda o političnih vprašanjih; da svobodno intelektualno iskanje v politični in družbeni misli nima kaj iskati, da je sodelo-

vanje intelektualca v reviji, v katere uredniškem odboru so tudi člani vodilnih političnih organov ali znani politični delavci, že samo po sebi akt konformizma. Ti predsodki imajo (so imeli) seveda svoje korenine, svojo podlago v pretekli družbeni in politični praksi. Ne drži sicer precej uveljavljeno mnenje, da so bile množice v tem času (1945—1953) obsojene na politično životarjenje ali, v najboljšem primeru, na svobodo ploskanja političnim ter družbenim odločitvam na vrhu. Drži pa, da je bila svoboda ustvarjalnega iskanja najboljših globalnih in konkretnih družbenih rešitev omejena in da so zlasti kritičnost intelektualcev presojali zelo ostro. Dogmatični vpliv sovjetske teorije in prakse je bil velik. V tem okviru je bilo zelo močno razširjeno stališče o inteligenci kot omahljivem sloju, znotraj katerega padajo na plodna tla različna ne- in proti-marksistična gledanja ter tako imenovani ne- oziroma proti-socialistični pojavi.

Naša revija se je vključila v prizadevanja, da se preseže načelno nezaupanje do inteligence in intelektualnega dela, da se odpravi politično in administrativno poseganje v kulturo in znanost in da svobodno intelektualno iskanje dobi veljavo spoštovane družbene vrednote. Kdo lahko trdi, da se na njenih straneh v preteklih letih ni uveljavila svobodna, kritična, a ustvarjalna politična in družbena misel? S tem pa smo se vključili tudi v premagovanje prve vrste nezaupanja do revije, nezaupanja intelektualcev, ki so iz prepričanja ali pa iz zagrenjenosti, razočaranja ali obupa v reviji gledali samo podaljšano roko »forumske« politike, institucijo čistega, čeprav posodobljenega političnega konformizma. Nekaj nezaupanja te vrste je sicer še ostalo. Odprto vprašanje ostaja, ali je utemeljeno ali ne. Vprašanje je, če je tovrstno nezaupanje ali nezadovoljstvo ustrezno, kadar ga na primer utemeljujejo z zahtevo, da bi morala revija samo zanikovati, samo napadati, ali kadar celo ultimativno težijo k temu, da se mora revija omejiti samo ali pretežno na objavljanje sestavkov ljudi, ki teoretično ali empirično raziskujejo politično in družbeno področje, kar naj bi revijo za družbena vprašanja spremenilo v revijo za »neomadežavano« in »čisto« politično znanost, ki da jo imajo v lasti samo izbranci ali »posebej poklicani«.

To pa je samo ena vrsta nezaupanja, ki smo se v dosedanjem delu srečevali z njim. Drugo vrsto nezaupanja je programska in vsebinska usmeritev revije zbudila pri nekaterih družbenih delavcih na srednji ali lokalni pa tudi na višjih ravneh, ki so se zaradi neznanja ali pa iz prepričanja oklenili metode političnega in družbenega dela, ki jo imenujemo »direktivarstvo« in je povezana z nesamostojnostjo individualnega dela in s skorajda slepo podrejenostjo vsemu, kar prihaja »od zgoraj«. Nastanek naše revije so sprejeli v pričakovanju, da bo revija objavljala navodila in brezpogojne konkretne rešitve v vseh stvareh in tako postala neke vrste katekizem, ki se ga je treba učiti, naučiti — in že bo moč vsa dnevna družbena vprašanja urejati brez napake in v splošno zadovoljstvo. In ker se to ni zgodilo, so se deloma odvrnili od revije, jo začeli

gledati kot čuden pojav, ki jih je vsaj razočaral, če ne celo kar prepričal, da je tu novo središče odmika od pravovernosti oziroma središče, ki si zavestno prizadeva Zvezo komunistov spremeniti v debatni klub in družbeno življenje v anarhijo, ki je ni več moč nadzorovati in usmerjati. Odprto vprašanje je, zakaj našemu uredništvu ni uspelo, da bi v večji meri pritegnilo k objavljanju prav te kadre. Odprto na ta način, da najbrž ne gre zgolj za nekakšen odpor do revije, temveč tudi za nemoč nekaterih, da bi svoje poglede in projekte priobčali tudi pismeno in se s tem izpostavljali javni presoji in odmevu. Odprto pa je to vprašanje tudi v drugi razsežnosti — namreč koliko takšen tip mišljenja še vedno (ne) prevladuje v političnih organizacijah od Zveze komunistov do Zveze mladine in seveda tudi v drugih ustanovah in delovnih organizacijah.

Omenil sem samo dve vrsti nezaupanja, s katerima smo se srečevali v našem delu. Razumljivo je, da smo doživljali pri uresničevanju naše programske politike tudi mnogo zaupanja in podpore. Ne samo to. Širok krog sodelavcev, piscev sestavkov in drugih, pa tudi bralcev, ki so nam pošiljali predloge in nasvete, se je tvorno vključil tudi v proces oblikovanja programske politike in nam tako pomagal uresničevati naša temeljna programska načela: kritičnost, odprtost, dialog in svobodno teoretično ter praktično raziskovanje družbene stvarnosti. Spodbujali so nas, »da bi bila revija še bolj odprta za različna mnenja, da bi še bolj pogumno odpirala nove poglede na aktualna vprašanja«, kakor smo to že zapisali v sestavku ob petdeseti številki.

»Pravica« revije, da objavlja različne poglede, tudi poglede nekomunistov, ne izvira predvsem iz tega, da ni niti uradno glasilo nekega foruma niti strokovno glasilo institucije, temveč iz tega, da je del mnogostranosti in različnosti našega družbenega in političnega življenja, v katerem želi angažirano uredništvo predvsem kot organizator spodbujati, da bi se vsa ta različnost izrazila tudi na straneh revije za družbena vprašanja, do veljave pa prišli predvsem vsi tisti pogledi in stališča (utemeljeni ali z argumenti odprte znanosti ali pa z argumenti življenjske skušnje), ki prispevajo k uresničevanju samoupravnih — človeških odnosov med ljudmi v slovenskem narodnem življenju in socialistični skupnosti samostojnih narodov, narodnosti in republik socialistične Jugoslavije. Prav to pa je tista temeljna vrednota, ki uredništvo konstituira kot odprto družbeno skupino, ki tudi v sebi sami goji strpen odnos do pluralizma pogledov na različna vprašanja tudi med člani uredništva. Naša težnja namreč nikoli ni bila, da do tiste mere homogeniziramo, poenotimo stališča članov uredniškega odbora, da bi se kdorkoli moral v imenu enotnosti za vsako ceno ekol-

¹ Stane Kranjc, »Kritična razmišljanja«, Teorija in praksa št. 5/1967.

niti večinskemu mnenju ali mnenju tistega, ki mu določen družbeni položaj daje »posebno težo«.

Vrednote odprtosti, angažiranosti, strpnosti, spoštovanja različnosti, kritičnosti, kulturnosti in individualnosti si bomo tudi v prihodnje prizadevali uresničiti kot temeljno podlago uredniške politike, da bi na straneh naše revije lahko objavljalo svoje zamisli čim večje število zainteresiranih ljudi, ki žele tudi na publicističen način socializirati našo družbeno skupnost svobodnih individuov, ki jih različnost svetovnih nazorov, političnih pogledov in videnja družbene stvarnosti ne razdružuje v družbo, kjer so posamezniki drug drugemu tuji in sovražni, marveč združuje v družbo posameznikov, ki so človeško čuteči, ki ne morejo biti ljudje brez bivanja z drugimi in ne morejo bivati zgolj poleg njih. Ker je marksizem tista družbena misel, ki jo kot uredništvo sprejemamo kot temeljno teoretično podlago uredniškega angažiranja, to ne pomeni samo, da smo humani in strpni do drugih teoretičnih ali svetovnonazorskih pogledov, marveč, da pluralizem teženj priznavamo tudi v marksizmu; samo soočena te različnih teženj in pogledov lahko rodijo spoznavanja novih vrednot in rešitev na novi ravnini. Naša teoretična in praktična odprtost (Teorija in praksa) pomeni našo obvezo, da razkrivamo tudi v prihodnje vse tabuje, mite in fetiške, ki vklepajo človeško misel in ki niso popolnoma zginili iz našega življenja. Ko družbena praksa in teorija odstranjata stare, se porajajo novi. Ta odprtost nas obvezuje tudi, da se upiramo vsem monopolom, ki bi jih v družbenem življenju kdo hotel vzpostaviti kot pravilo ali normo medčloveških odnosov. Spodbujali bomo tedaj odprto družbeno in politično teoretično misel, ki nikoli ne podcenjuje prakse ali praktičnih družbenih delavcev, če hoče biti avantgardna, spodbujali pa bomo tudi tisto vsakdanjo družbeno in politično prakso, ki ne prisega na vsakdanjost in danost, ampak želi z upodabljanjem dnevnega življenja zastavljati teoretični misli vedno nove uganke in nova vprašanja.

Ce hočemo uresničevati to humanistično poslanstvo, revija ne more biti niti zbornik znanstvenih razprav niti bilten dnevnih nalog za politično in družbeno prakso niti glasilo pedagoške in raziskovalne institucije ali glasilo političnega foruma, temveč le prostor za besedo, sporočilo ali težnjo vseh, ki so živo prisotni v našem družbenem prostoru in ki se ne bore zoper monopol drugih zato, da bi vzpostavili svoj monopol.

Majhne in srednje države v svetovni politiki*

Tema o odnosih med velikimi silami na eni strani in majhnimi in srednjimi silami na drugi, kakor tudi o vlogi in pomenu majhnih in srednjih sil v mednarodni skupnosti, ciljih, ki si jih postavljajo, in sredstvih, ki jih uporabljajo, da bi te svoje cilje uresničile, je ena od pomembnih tem v disciplini mednarodnih odnosov.

Očitno je, da to vprašanje ne bi moglo imeti večje teže, če bi obravnavali vlogo in pomen, cilje in sredstva majhnih in srednjih držav glede na njihove karakteristike kvantitativnega značaja: na teh značilnostih dejansko tudi temeljita klasična klasifikacija in hierarhizacija držav v mednarodni skupnosti. V tem primeru bi bila naloga razmeroma enostavna, ker bi se omejevala na analizo tistih posebnosti v ravnanju majhnih in srednjih držav, ki izhajajo iz njim nadrejenih splošnih načel, izhajajočih iz temeljne in naraščajoče asimetrije materialnih virov, ki so na voljo velikim silam na eni strani in majhnim in srednjim silam na drugi. Tako bi torej ugotavljali, da se majhne in srednje sile gibljejo v gravitacijskih območjih velikih sil, da so njihova vloga in pomen, cilji in sredstva odvisni od interesov velikih sil, razmerij med njimi, od lokacije, ki jo imajo, bližine ali oddaljenosti od nevtralgičnih točk svetovne politike, stopnje angažiranosti do temeljnih vprašanj v mednarodni skupnosti in tistih vprašanj regionalnega in lokalnega značaja, ki so pomembna za velike sile, itd. Kolikor pa majhne in srednje države ostanejo zunaj gravitacijskih območij velikih sil in zavoljo tega ohranjajo neko stopnjo svobode akcije in manevra, pa bi morali razloge za to iskati ne v moči, ki jim je na voljo, temveč v njihovi izoliranosti in oddaljenosti od središč svetovne politike, v zavzetosti velikih sil za njihovo nevtralizacijo, v sodelovanju v »vmesnih conah« in »cordon sanitaire« režimih itd.

Tako v enem kot v drugem primeru pa gre za isti pristop, to je, položaj majhnih in srednjih držav ocenjujemo samo iz perspektive velikih sil, oziroma, odnose v mednarodni skupnosti obrav-

* Prispevek je del zasnove za obsežnejšo študijo o vlogi majhnih in srednjih držav v mednarodnih odnosih, ki jo pripravlja pisec, in skrajšana verzija referata, ki ga je pod naslovom »Majhne in srednje države v pogojih dekoncentracije moči v mednarodni skupnosti« predložil simpoziju o politiki neuvrčenosti v Novem Sadu januarja tega leta.

navamo izključno na temelju teorije sile in moči. Ko pa primerjamo položaj majhnih in srednjih držav v obdobju pred drugo svetovno vojno z obdobjem po drugi svetovni vojni, se zdi, da prihaja do bistvenih sprememb, ki se kažejo v naraščajoči vlogi majhnih in srednjih držav, v drugačnem pomenu, ki ga imajo te države v mednarodni skupnosti, drugih ciljih, ki si jih postavljajo, in novih sredstvih, ki jih uporabljajo, da bi svoje cilje uresničile. Ta sklep je tembolj paradoksalen, ker po drugi strani ugotavljamo naraščajočo asimetrijo med materialnimi, predvsem pa ekonomskimi in vojaškimi viri med velikimi silami in pa majhnimi in srednjimi silami. Razloge za te spremembe je moč iskati v drugačni strukturi sodobne mednarodne skupnosti, ki se razlikuje od tiste pred drugo svetovno vojno in to v tistih sestavnih prvinah, ki zajemajo dejavnike, odnose in norme ravnanja.

Majhne in srednje države v razmerah dekoncentracije moči in presejanja bipolarne strukture mednarodne skupnosti

Pojav koncentracije moči v mednarodni skupnosti je vsekakor prevladujoča tendenca v razvoju mednarodnih odnosov v prvih desetih letih po koncu druge svetovne vojne. Prevladujoč ostaja tudi danes v svojih strateško-jedrskih, pa tudi ekonomskih vidikih, čeprav bi tudi glede tega s pomočjo ekstrapolacije vojaškega in ekonomskega razvoja lahko predvideli zametke sprememb (Kitajska na vojnostrateškem področju, Japonska in Zahodna Nemčija na ekonomskem), ki že danes vplivajo na slabitev koncentracije sile na dveh polih. V družbeni in politični razsežnosti pa se proces dekoncentracije razvija dalje in na ta način razbija bipolarno strukturo mednarodne skupnosti, tako da se uveljavljajo nove družbene sile in se pojavlja več centrov političnega odločanja.

Mnogodimenzionalnost v strukturi sodobne mednarodne skupnosti, v kateri se vse bolj uveljavljajo takšni subjektivni dejavniki, kot so narodnoosvobodilna gibanja, mednarodna delavska in socialistična gibanja, napredne politične organizacije, OZN, pa tudi svetovno javno mnenje, je prvina, ki reducira vlogo kvantitativnih karakteristik držav, zmanjšuje razlike v vplivnosti v mednarodni skupnosti med majhnimi in srednjimi državami na eni strani in velikimi državami na drugi. Za majhne in srednje države velja to zlasti tedaj, kadar se vključujejo v splošni tok družbenih in političnih procesov v svetu. Tedaj jih ne moremo več obravnavati kot posamezne in vase zaprte enote, njihov položaj in težo ne določajo zgolj sredstva, ki jih imajo na voljo, marveč postajajo vsaka zase in v medsebojni povezavi subjekt v teh procesih, ker že s samim dejstvom, da se preobražajo, spreminjajo tudi podobo mednarodne skupnosti.

Do takšnih sprememb prihaja tudi v oblikovanju ciljev v zunanji politiki majhnih in srednjih držav. Ti cilji po eni strani od-

sevajo družbene in politične procese znotraj teh držav, po drugi strani pa je njihovo bistvo v glavnem ali pa nasploh identično s tistimi družbenimi pojavi v mednarodnih odnosih, ki se kažejo v krizi kapitalističnega družbenega sistema in v uveljavljanju socializma v različnih razmerah, različnih oblikah in po različnih poteh, v preseganju razlik v ekonomskem razvoju, boju za mir kot predpogoju za napreden družbeni razvoj, v uresničevanju dejanske neodvisnosti držav, pravici do samoodločbe, krepitvi OZN in v razorožitvi.

Razpad kolonialnega sistema je eden od temeljnih vzrokov za dekoncentracijo moči v mednarodni skupnosti. Kot tak ni samo izrednega zgodovinskega, temveč tudi političnega pomena tako glede na nastanek vrste novih držav v Aziji in Afriki — od katerih je večina majhnih in srednjih držav — kot glede na krepitev tistih družbenih sil, ki vplivajo na mednarodne odnose tudi mimo držav. Problemi političnega in ekonomskega značaja, pred katerimi so se znašle nove države v procesu dekolonizacije in ki jih je bilo moč reševati samo z demokratizacijo mednarodnih odnosov, s spoštovanjem suverenosti in enakopravnosti, nevmešavanjem v notranje zadeve, bojem za mir, razorožitvijo in preseganjem razlik v ekonomskem razvoju, so morali zbuditi odmev v socialističnih in naprednih silah v celotni mednarodni skupnosti. Končno izražajo iskanje novega in naprednejšega, kar je v skladu z enotnostjo sveta kot postulata sodobnega človeštva.

Ceprav ta proces ni povzročil dokončne krize imperializma, je imel pomemben, lahko bi rekli odločilen pomen za spremembe v odnosih med družbenimi in političnimi silami v svetu. Kumulativni učinek teh sprememb se kaže tako v kvantitativni kot tudi kvalitativni razsežnosti. Ne samo, da se je povečalo število subjektov v mednarodni skupnosti, ampak so tudi odnosi med njimi postali drugačni. To dokazuje že sama sprememba v odnosih sil znotraj OZN. Ker so razprtije med velesilama omrtvičile delo v varnostnem svetu, je težišče dela postopno prehajalo v generalno skupščino. Glede na število majhnih in srednjih držav v OZN in v generalni skupščini so morale velesile začeti njihova stališča upoštevati bolj kot dotlej. Čeprav so se majhne in srednje države morale ukvarjati z lastnimi lokalnimi in regionalnimi problemi, so se obračale tudi k reševanju splošnejših in temeljnih problemov in so s tem prispevale, da se je OZN začela vse bolj usmerjati od obrobnih k temeljnim problemom. To pa so bili ne samo dekolonizacija, ekonomski in socialni problemi, marveč tudi razorožitev, razmerja med bloki itd.

Ceprav je spopad med obema blokoma imel globalen značaj, so ostale nanovo nastale države v glavnem na njegovem obrobju. Središče spopada je bila Evropa in hladna vojna se je dejansko začela v njej. Majhne in srednje države v Aziji in Afriki niso imele nikakršnih razlogov, da bi se identificirale z antagonističnimi silami v tem spopadu. Še več, opredeljevanje za en ali drugi blok, spreje-

manje ene ali druge alternative bi lahko pomenilo podrejanje interesom vodilnih sil v blokih, vključevanje v oboroževalno tekmo in s tem tudi slabšanje možnosti za hitrejši materialni in družbeni razvoj. Da bi mogle uresničevati svoje težnje, je bila potrebna ne samo akcija subjektivnih sil v teh državah, marveč tudi boj za spremembo odnosov v mednarodni skupnosti. Dejansko je šlo za to, da bi nove države v Aziji in Afriki uporabljale aktivno strategijo v zunanji politiki, ki bi torej ne pomenila samo avtonomen komentar ali interpretacijo pojavov, procesov, problemov in konfliktov v mednarodni skupnosti, marveč tudi akcijo.

V tej zvezi je treba ugotoviti nekatere različnosti med majhnimi in srednjimi državami v Aziji, Afriki, Latinski Ameriki in Evropi. Obstajajo mnenja, ki razlike v ravnanju majhnih in srednjih držav v Aziji in Afriki na eni strani, pa v Evropi in Latinski Ameriki na drugi strani, to je tistih, ki sodijo v »starejšo generacijo« majhnih in srednjih držav, razlagajo z različnim značajem glede na to, ali se identificirajo z zahodnim državnim sistemom ali se z njim ne identificirajo. Zdi se, da je to samo en del resnice. Drugi del bi mogel biti v tem, da so pri novih državah v Aziji in Afriki — po večini neuvrščenih — veliko bolj očitni širši družbeni cilji, predvsem pa tisti, ki so povezani s kategorijo nerazvitosti. (Konotacija dinamike, kakršno npr. ugotavlja G. Myrdal pri razvijajočih se državah, bi najbrž dala prav tistim, ki glede na aktivno ali pasivno strategijo držav v mednarodnih odnosih uporabljajo ne samo klasično hierarhizacijo, marveč tudi klasifikacijo na nerazvite in razvite.) Glede na to so očitne demarkacijske črte ne samo med neuvrščenimi in blokovsko opredeljenimi državami — tako majhnimi kot srednjimi — v Aziji, Afriki, Latinski Ameriki in Evropi — z izjemo Jugoslavije, marveč tudi med neuvrščenimi in nevtralnimi državami.

V sodobni mednarodni skupnosti obstajajo tile tipi zunanje politike držav, ki niso v blokih: stalna nevtralnost, politika nevtralnosti v miru ali nevtralizem in politika neuvrščenosti. Nevtralnost v vojni je specifična kategorija, ki obstaja samo v vojni.

Stalna nevtralnost sodi v koncept nevtralizacije in ima kot taka pravni in politični aspekt. Glede pravnega aspekta temelji stalna nevtralnost na mednarodni pogodbi večjega ali manjšega števila držav. Tako pogodbo sklenejo tako v interesu same stalno nevtralne države kot tudi v interesu drugih držav, ki stremijo za tem, da bi z nevtralizacijo dosegle večjo stabilnost na nekem območju. Tu pa smo že pri političnem aspektu trajne nevtralnosti. Takšen tip zunanje politike je danes značilen za Švico, pa tudi Avstrijo.

V pravem smislu obstaja nevtralnost samo v vojni. Če pa govorimo o nevtralnosti v dobi miru, gre dejansko za političen pojem klasičnega stanja nevtralnosti, ki nima nikakršnih pravnih implikacij.

Brez dvoma pa obstaja tesna zveza med pravnim in političnim konceptom nevtralnosti. Država, ki je »nevtralna« v dobi miru, bolj

ali manj odkrito naglaša, da bo ostala nevtralna tudi v vojni. V tem smislu bi takšen političen koncept nevtralnosti lahko dejansko obravnavali kot pripravljalno fazo za pravni koncept nevtralnosti. Takšna država ne vstopa v bloke, ne sprejema nikakršnih vojnih ali političnih obveznosti, ki bi jo mogle tudi indirektno povezovati z blokovsko opredeljenimi organizmi. To prav tako velja za ekonomske organizacije, katerih pravni status bi mogel povzročati politične implikacije in nejasnosti o tem, kakšni so dejanski nameni tistih držav, ki poudarjajo, da bodo ostale nevtralne v vojni.

Vsekakor pa dejstvo, da je nevtralnost pravni koncept, ki se veže na vojno, povzroča dokajšno nejasnost, če se o njej govori v dobi miru. Zavoljo tega je poskušala Švedska ta problem razrešiti na ta način, da je uvedla tip zunajblokofske politike, ki naj bi odgovarjal političnemu konceptu nevtralnosti. Toda ko so številne države Azije in Afrike pa Jugoslavija pričele uveljavljati politiko neuvrščenosti, so nastale nove nejasnosti, saj je zunajblokofska politika Švedske tako po vsebini kot metodah različna od politike neuvrščenosti. Glede na bistvene značilnosti zunajblokofske politike švedskega tipa bi zanjo bolj ustrežal termin nevtralizem.

Nevtralizem je potemtakem politični status — ker ne implicira nikakršnih pravnih obveznosti — ki zajema težnje držav, stremelih za tem, da bi ostale nevtralne v vojni. To za politiko neuvrščenosti ne velja, dasi ne bi mogli dvomiti v to, da bi tudi številne neuvrščene države v vojni ostale nevtralne. V tej prvini je torej nevtralizem bližji pravnemu konceptu nevtralnosti, kot pa je politika neuvrščenosti. Dejansko nevtralistične države izvajajo politiko ekvidistance do blokov. Po drugi strani pa obstaja stična točka med tipoma zunanje politike neuvrščenih in nevtralističnih držav v namenih (in praksi) nevmešavanja v konflikte blokofskega značaja. Iz teh izhodišč bi bilo torej mogoče ugotoviti razlike med konceptom in tehniko nevtralizma in politiko neuvrščanja. Nedvomno ima nevtralizem pasivnejši odnos do temeljne mednarodne problematike — čeprav naglaša svobodo akcije — in je v bistvu defenziven pristop v zunanji politiki držav, ki ga uporabljajo, medtem ko je politika neuvrščenosti za samostojno ocenjevanje mednarodnih dogajanj, aktivno vključevanje v mednarodne procese, samostojne intervencije v mednarodni politiki in to tiste, ki se zavzemajo za zmanjševanje napetosti v mednarodnih odnosih in za preprečevanje vojne nevarnosti, kot tudi one, ki pomagajo ustvarjati pogoje za hitrejši ekonomski razvoj.

Sodobni mednarodni odnosi poznajo samo nekaj primerov trajne nevtralnosti. Ze to dejstvo navaja na misel, da morajo obstajati posebne okoliščine za to, da neka država zadobi takšen status: specifičen geografski položaj, identični interesi velikih sil o tem, da bi se ustvaril nevtraliziran prostor med njimi, ustrežna konstelacija sil v notranjih odnosih trajno nevtralne države itd., so pogoji, ki imajo odločujoč pomen za to, da postane neka država trajno nevtralna.

Razen teh pogojev je tudi obstoj relativno močnih oboroženih sil trajno nevtralne države dodaten dejavnik za stabilnost takšnega stanja.

Problemi, ki bremenijo trajno nevtralne države v sodobni mednarodni skupnosti, so tile: vsklajevanje njihovega položaja s konceptom nedeljivega miru, kolektivne varnosti in članstvom v univerzalni mednarodni organizaciji. Razvoj zadnjih nekaj let kaže, da tudi integracijske tendence in njihovi politični vidiki postavljajo nove in resne probleme pred trajno nevtralne države.

Čeprav ne v tolikšnem obsegu kot trajna nevtralnost, pa lahko v konkretnih pogojih tudi nevtralizem ustvarja sprejemljive alternative za tiste države, ki zavračajo blokovsko politiko. Vendar pa že samo dejstvo, da je nevtralizem političen in ne pravni koncept, zmanjšuje možnosti takšnih držav, da bi mogle v okoliščinah kriz v popolnosti uresničevati nevtralnost; konstelacija sil v mednarodni skupnosti bi imela glede tega odločujoč pomen.

Integracijske tendence ustvarjajo tudi nevtralističnim državam težkoče, če njihovi temelji niso v mednarodni delitvi dela, marveč v političnih motivih.

Kljub temu, da nevtralizem ni pravni koncept, se večkrat kažejo težnje, da bi ga tako interpretirali in ga povezovali z nevtralnostjo v vojni in njenimi konstitutivnimi elementi. V določenih okoliščinah lahko takšne interpretacije — posebej še tedaj, kadar jih spremlja več ali manj indirektnen pritisk — povzročajo probleme in komplikacije in zožujejo možnosti, da bi nevtralistična država mogla uresničevati že tako ozek politični koncept, kakršen je nevtralizem.

Praktični aplikaciji interesov, ki jih imajo nevtralistične države, ustrezajo pozicije *statusa quo* in ravnotežja sil med antagonističnimi državami v svetu. Kakršnekoli spremembe v tem ravnotežju povzročajo občutne reperkusije v strategiji in taktiki te politike. Zavaljo tega pomeni ravnotežje temeljni kriterij za tempiranje, obseg, vsebino, smer in prostor zunanjepolitičnega angažiranja takšne države. V bistvu gre za doktrinaren pristop do problemov v mednarodni skupnosti. To pa vsekakor ne pomeni, da nevtralistična politika v nekaterih okoliščinah ne bi mogla pozitivno vplivati na razvoj in stabilnost mednarodnih odnosov, zlasti še na zmanjševanje napetosti med bloki. Nedvomno more obstoj takšnega tipa zunanje politike, kakršnega prakticira n. pr. Švedska, zmanjševati trenja med bloki na lokalnih točkah svetovne politike. Kot akcijski program pa je takšen doktrinaren pristop glede na omejenost ciljev preveč stičen in tehničen obenem.

Tako nevtralizem kot tudi neuvrščenost sta v bistvu specifičen odnos posameznih držav do procesov in pojavov v mednarodni skupnosti. Nedvomno so interesi držav, ki uveljavljajo nevtralistično ali neuvrščeno politiko, izhodiščna točka za takšen odnos. Od značilnosti konkretne strukture mednarodne skupnosti je odvisno, ko-

liko je uspešna takšna ali pa drugačna politika. V razmerah koncentracije moči v mednarodni skupnosti ju je težje izvajati kot tedaj, kadar so težnje po dekoncentraciji očitne. Prav v takšnem procesu pa moramo na najbolj jasen način ugotoviti razlike med nevtralistično in neuvrščeno politiko; medtem ko je nevtralistična politika predvsem sredstvo, s pomočjo katerega skuša država uresničevati svoje interese, pa politika neuvrščenosti ni samo sredstvo, marveč tudi cilj, in to tedaj, ko država z njo uresničuje načela miroljubnega sožitja. Tu torej prihaja do povezovanja ožjih specifičnih interesov in ciljev posameznih držav z družbenimi in političnimi procesi v svetu, kar bi v sodobni mednarodni skupnosti mogla biti najrealnejša alternativa za majhne in srednje države.

Drugi pomemben vzrok, ki je vplival na proces dekoncentracije sile v mednarodni skupnosti in na razbijanje bipolarne strukture, so notranja protislovja v blokih, ki so jih dotlej potiskala v ozadje dejanska ali pa umetno vzdrževana protislovja med bloki. Posledice neenakomernega ekonomskega razvoja — prodor ameriškega kapitala, na primer — so ena skupina problemov. Ekonomska krepitev dotlej drugorazrednih držav, boj za tržišča itd. ustvarjajo drugo skupino problemov. Le-tem se pridružujejo spopadi v strateških koncepcijah in reakcije na enostranske odnose, ki so obstajali glede na atomski monopolizem glavnih antagonističnih sil. V odnosih med državami znotraj blokov postajajo metode centralnega reševanja problemov vse bolj nevdržne. Avtonomistične klice v blokih preraščajo v reinterpretacijo nacionalnih interesov, katere obseg in globina je različna pri posameznih članih blokov, vsekakor pa ni mogla iti mimo majhnih in srednjih držav. Diferenciacija interesov in relativizacija premoči vodilnih sil v blokih glede na njene politične vidike sta zahtevali prehod na stvarno koalicijsko diplomacijo in multilateralni proces odločanja. Čeprav glede tega obstajajo razlike v okoliščinah, in s tem tudi v intenzivnosti, obsegu in oblikah teh sprememb v zahodnem in vzhodnem bloku, je kriza vojnopolitičnih struktur prinesla tudi to, da so se velesilam v teh strukturah zožile možnosti, da bi v medsebojnih razgovorih nastopale kot predstavnik vseh notranjih interesov v bloku. Večja notranja mobilnost se kaže tudi navzven.

Obstajajo stališča, ki razlagajo pojav postopnega razbijanja bipolarne strukture zgolj z vidika posebnega položaja, ki je nastal med dvema velesilama glede na razvoj vojne tehnologije. Takšna stališča so enostranska in se v njih izraža podcenjevanje tistih procesov v svetu, ki se kažejo tako v prodoru in razvoju socialističnih idej in gibanj v svetu, uspehih narodnoosvobodilnih in antikoloničnih gibanj, kot v odporu množic proti togim blokovskim formulam in v aktivnosti OZN.

Stabilizacija ravnotežja med ZDA in Sovjetsko zvezo je v širšem kontekstu razpravljanja o položaju majhnih in srednjih držav relevantna iz več razlogov. Še preden se bomo dotaknili tega vpra-

šanja, pa bomo poskušali na kratko analizirati širše implikacije takšnega stanja glede na medsebojne odnose Sovjetske zveze in ZDA, in to z vidika njenih globalnih in regionalnih interesov in glede na možnosti njihovega uresničevanja.

Dialog med obema velesilama kot stvarnost, bi naj po eni šoli mišljenja pomenil implicitno priznavanje obstoječega stanja stvari na tistih območjih, ki so »vitalnega interesa« zanje in kjer imajo nekatere lokalne prednosti. Mimogrede bi mogli trditi, da je črta med Severnoatlantskim in Varšavskim paktom verjetno demarkacija med področjema, ki imata »vitalen« pomen za obe velesili. Stabilizacija ravnotežja bi torej ohranila obstoječe družbeno, politično in vojaško stanje na tem območju. Vojna sredstva na vseh ravneh, ekonomska in politična sredstva in v skrajni instanci tudi fizična prisotnost naj bi takšno stanje zagotavljala. Po isti šoli mišljenja pa se ta dialog razširja tudi na tiste teme in tista območja, kjer obstaja določena komplementarnost interesov vodilnih velesil. Po eni strani bi šlo za omejevanje ali izločanje tistih stvarnih ali potencialnih stanj, ki bi lahko ogrožala prevladujočo pozicijo velesil v mednarodnih odnosih. Po drugi strani pa se ta dialog obrača k tistim situacijam in konfliktom v svetu, ki bi mogli povzročati neposredno konfrontacijo med velesilama. V končni instanci bi se ta dialog mogel sprevreči v diarhijo obeh velesil kot potencialno skrajnost. Tej trditvi v prid navajajo teze o deideologizaciji (po bistvu, ne po parolah) v zunanji politiki ZDA in Sovjetske zveze in vse bolj pragmatično lotevanje mednarodnih problemov.

Konfrontacija nekaterih navedenih tez in stališč s stvarnostjo sodobnih mednarodnih dogajanj bi najbrž pokazala, da obe velesili, čeprav blokirani na najvišji, to je strateško-jedrski ravni, težita za tem, da bi nadaljevali, zadržali ali pa razvili iniciative na območjih zunaj »vitalnih« interesov in to s pomočjo sredstev političnega, ekonomskega, vojnopolitičnega in vojnega značaja. Ravnotežje je dinamična kategorija, je začasno, provizorno in — kot pravi ameriški teoretik Stanley Hoffman — vojna moč je samo ena od številnih razsežnosti v revolucionarnih obdobjih, kakršno je sedanje. Dejansko naj bi pozitivni rezultati takšnih iniciativ — skupno z morebitnimi vojnotehnološkimi preboji — pomenili postopno nabiranje točk, ki bi v skrajni posledici spremenilo ravnotežje v prid eni ali pa drugi strani. Z MacNamarrovo doktrino so ZDA poskušale in si bodo še poskušale zagotoviti iniciativo in svobodo akcije, zlasti na območju tako imenovanega tretjega sveta, medtem ko tudi evolucija strateške misli v Sovjetski zvezi in diverzifikacija sovjetskih oboroženih sil kažeta na iste smeri. Tudi če bi mogli predpostavljati, da bi v prihodnosti lahko prišlo do »neizolacionističnih« trendov v ZDA, predvsem zavoljo preokupacij z rastočimi notranjimi problemi — kar tudi Sovjetski zvezi ne bo prizaneseno — ali pa da so iniciative obeh velesil zunaj »vitalnih« območij usmerjene v krepitev njenih pozicij v pogajanjih okrog diarhije v mednarodni skupnosti, bi ko-

maj mogli pričakovati, da bi obe velesili šli na pot opuščanja globalnih ali pa širših regionalnih interesov. Čeprav so, na primer, orientacije v zunanji politiki Sovjetske zveze eminentno evroazijske in evrokontinentalne, jih ni mogoče promovirati brez akcij na globalni ravni. Z nastajanjem konfliktnih točk na območjih zunaj »vitalnih«
interesov, pa naj bodo njihovi vzroki endogenega ali eksogenega značaja, bi mogla vsaka od obeh velesil oceniti, da gre za podiranje ravnotežja, pa naj bi bilo stvarno ali pa fiktivno. Konec koncev je tu še Kitajska, ki ni samo eden od vzrokov za proces dekoncentracije moči v mednarodni skupnosti in za razbijanje njene bipolarne strukture, marveč tudi že danes ovira ustvarjanje diarhije sedanjih velesil.

Usmerjanje teme k vprašanju sedanjih in bodočih orientacij v zunanji politiki Sovjetske zveze in ZDA nima namena dokazovati, da obstajajo medsebojna odvisnost in interakcije med posameznimi deli sveta in da so s tem v zvezi sporna prizadevanja, da bi mogli obe velesili v popolnosti razdvojiti sfere, kjer so njihovi interesi kumulativni in kjer so alternative kompetitivne, oziroma, da sta obstoj globalnih interesov velesil in tekmovanje med njima temeljni predpogoj za uspešnost politike tistih majhnih in srednjih držav, ki niso v blokkih. Teze, ki razlagajo možnosti in perspektive te politike zgolj v rivalstvu velesil, prikazujejo obravnavanje politike neuvrščenosti popolnoma kot taktičen pristop in nerazumevanje njene družbene vsebine in njenih družbenih ciljev v iskanju najprimernejšega modela družbeno-ekonomskega razvoja in njemu potrebnih mednarodnih razmer. V bistvu te teze in stališča izhajajo iz tradicionalne teorije sile in moči.

Stabilnejše ravnotežje, dialog in manjša nevarnost direktnega soočenja med Sovjetsko zvezo in ZDA so nedvomno dejavniki, ki — med drugim — zahtevajo tisto, kar nekateri imenujejo ponovno opredelitev politike neuvrščenosti. V obdobju zaostrenih mednarodnih odnosov je bila temeljna strateška orientacija neuvrščenih držav v boju proti blokom, zmanjševanju mednarodne napetosti, dekolonizaciji. V tem času so obstajale široke možnosti za razvoj in akcije neuvrščenih držav, za posredovanje med velesilama, za nekatere spodbude na območju razorožitve, zlasti pa še v OZN, za katero bi kazalo povedati, da je postala glavni diplomatski instrument neuvrščenih in predvsem majhnih in srednjih držav. Možnosti za določitev skupnega imenovalca za politiko teh držav so bile velike: strah pred vojno je bil skupen strah, boj proti kolonializmu pa v interesu večine nerazvitih in neuvrščenih držav. Danes, ko je ekonomska nerazvitost temeljni faktor v mednarodnih odnosih, pa prav ta v sedanjih razmerah dopušča večji manevrski prostor velesilam. Čeprav so problemi ekonomskega razvoja skupni problemi majhnih in srednjih držav Azije, Afrike in Latinske Amerike, je v vsakodnevni praksi teh držav moč ugotavljati vse bolj izrazito uveljavljanje njihovih specifičnih interesov, za razvite države — predvsem za ve-

lesile — pa s tem nastajajo širše možnosti diferenciranega in selektivnega pristopa do nerazvitih, predvsem pa majhnih in srednjih držav. Mimo tega nastajata novo strukturiranje in diferenciacija na razredni podlagi znotraj teh držav, pa tudi številnejše pobude tistih družbenih sil, ki so se nekdam vezale za kolonializem, zdaj pa se vežejo na neokolonializem.

Kakršenkoli pritisk na neuvrščene oziroma nerazvite države na prostoru Azije, Afrike in Latinske Amerike bi navedli, vselej bi bolj ali manj držalo, da bi se mu mogle upreti predvsem z razreševanjem notranjih ekonomskih in političnih problemov.

Na najbolj drastičen način se je kriza na območjih nerazvitega in neuvrščenelega sveta pokazala v reakciji na ameriško intervencijo v Vietnamu, to je z odsotnostjo neke širše in učinkovite reakcije proti njej. Dejansko je šlo pri tem za ključni problem, kakršen nastaja glede na spremenjene odnose med obema velesilama, kako se v okviru boja za miroljubno sožitje in na programskih temeljih politike neuvrščeneosti upirati takšnim spodbudam in akcijam velesil, kakršne se pojavljajo v lokalnih in omejenih vojnah, katerih objekt so ali majhne in srednje države ali narodnoosvobodilna gibanja. Zdi se pa vendarle, da je bil vietnamski preskus za politiko neuvrščeneosti sicer težak, ne pa odločilen. Prav tisto, kar za nekatere teoretike na območju mednarodnih odnosov velja kot temeljni kriterij v tradicionalni hierarhizaciji držav v mednarodni skupnosti, to je asimetrija v vojnih sredstvih med majhnimi in srednjimi državami na eni strani in velikimi državami na drugi, kot tudi iluzornost prizadevanj, da bi majhne in srednje države v razvoju vojnih sredstev dohitevale velike, postaja vprašljivo. Dejansko je videti paradoksalno, da se v tem obdobju, ko dosega groba sila kulminacijo glede na uničujočo moč in osredotočenost sredstev, ki so ji na voljo, se iz lekcije Vietnam — čeprav je ne absolutiziramo — dá sklepati, da se lahko tudi majhna sila upre veliki. Večja gibkost na regionalnih in lokalnih ravneh pod zaščito globalnega jedrskega dežnika kot predpostavka za politiko ZDA je postala vprašljiva. Videti je, da so velesile v okoliščinah vzajemnega zastraševanja kot Baudelairov albatros, ki ga velika krila ovirajo, da bi mogel leteti.

Končno bi lahko dejali, da neuspeh politike neuvrščeneosti v vietnamskem konfliktu, pa tudi v nekaterih drugih mednarodnih vprašanjih, še ne pomeni njene diskvalifikacije, kot tudi ne diskvalifikacije politike miroljubnega sožitja. Ne ene ne druge ne moremo razumeti v smislu absolutnih zahtev za vse ali nič. Delne rešitve, polovični uspehi, kompromisi, pa tudi neuspehi so to politiko spremljali v preteklosti in jo bodo po vsej verjetnosti tudi v prihodnosti. Končno ne gre samo za usmerjanje na meddržavne odnose, marveč tudi za boj, ki se bije znotraj posameznih nerazvitih in neuvrščeneih držav. Videti je, kot da prihaja politika neuvrščeneosti na temelju načel miroljubne koeksistence v obdobje, ko ne potrebuje manifestacij spektakularnega značaja, marveč potrpežljivega in vsa-

kodnevnega iskanja skupnih točk, predvsem pa reševanja vprašanj znotraj področja nerazvitosti (krepitev ekonomskih vezi med njimi) in tistih družbenih in ekonomskih posledic, ki jih je zapustil kolonializem.

Ta razmišljanja se torej obračajo bolj v smer naglaševanja potrebe, da bi se majhne in srednje države, ki niso v blokih in ki se opredeljujejo za politiko neuvrščanja, usmerile v reševanje ekonomskih in drugih notranjih problemov in si s tem izboljšale pogoje za to, da bi se uprle ekonomskemu pritisku, izsiljevanju itd. velesil. Danes, ko se ekonomska moč vse bolj osredotoča — dasi ne samo v velesilah — so majhne in srednje države najbolj ranljive prav na tem področju, razlike med njimi in velikimi silami so tu najbolj očitne. Reševanje medsebojnih konfliktov, tako tistih, ki so ostali iz obdobja kolonializma, kot onih, ki so novejšega datuma, bi mogla biti druga temeljna naloga. V realistični ponovni opredelitvi politike neuvrščanja in v širokem akcijskem programu zanjo pa bi bilo treba pustiti več prostora različnim regionalnim organizacijam, v katerih delujejo posamezne neuvrščene države. S pogostejšimi posvetovanji in sodelovanjem na teh ravneh in pa seveda znotraj OZN — ki ostaja tudi v prihodnje glavni prostor za aktivnost majhnih in srednjih držav — bi bilo moč doseči večjo homogenost v politiki neuvrščanja. Predvsem pa bi mogli z J. Burtonom pribiti, da lahko politiko neuvrščenosti vodijo tiste države, ki so občutljive za notranje zahteve.

Končno pa je uspešnost politike neuvrščenosti v sedanji fazi razvoja mednarodnih odnosov v marsičem odvisna od tega, kakšno bo njihovo povezovanje z majhnimi in srednjimi državami, ki so v blokih. Nekateri okoliščine za to obstajajo.

Politika interesnih sfer, kakršno danes vodijo velesile in s kakršno odgovarjajo na razpadanje blokov, v bistvu pomeni demitologizacijo tistih zunanjepolitičnih in ideoloških argumentov, s katerimi so operirale od samega začetka hladne vojne in ki naj bi imeli značaj skupnega, blokovsko-ideološkega imenovalca. Le-ti so — poleg ekonomske pomoči in razlogov varnosti — vplivali na majhne in srednje države, da so iskale zavetja v blokih ter se iz blokovsko-ideoloških pozicij postavljale tudi nasproti zunajblokovskim državam.

Ali pa to tudi pomeni, da se s tem utirajo pota za prehod nekaterih, doslej blokovsko opredeljenih majhnih in srednjih držav, na stališča politike neuvrščenosti?

Na to vprašanje absolutno veljavnega odgovora vsekakor ni, lotiti pa bi se ga morali z različnih ravni in vidikov. To, na primer, velja za predpostavke, da majhne in srednje države, ki so v blokih, za velike sile niso več zanimive, ker najmodernejša vojna sredstva delujejo vertikalno, v sam center, pa se zavoljo tega zmanjšuje vloga vojnih baz na njihovih ozemljih. Če razvijamo stvari dalje in upoštevamo dejstvo, da vključevanje majhnih in srednjih držav v blokovski vojni mehanizem običajno ustvarja večje obveznosti velesil do njih kot pa narobe (nesorazmerje v vojnih izdatkih enih in dru-

gih itd.), dalje, da niso razčiščene stvari o tem, v kakšnih razmerah in v kakšnem položaju bi neka velesila sprejela tveganje lastnega uničenja zavoljo »vitalnih« interesov neke majhne ali srednje države, bi skoraj lahko domnevali, da bi bili nevtralnost in celo politika neuvrščenosti neke majhne ali srednje države za velesilo danes sprejemljivejši, kot sta bili včeraj. Vendar pa, če bi — z nekaterimi pridržki sicer — tudi sprejeli takšno sklepanje, se stvari spreminjajo na političnem območju. Majhne in srednje države v blokih so tudi objekt v političnem spopadu. Četudi imajo danes, v pogojih dekoncentracije sile, večje možnosti za manever in za akcije, bi vsaj za evropske majhne in srednje države v blokih moglo veljati, da bi njihov prehod na stališča nevtralnosti ali neuvrščenosti izzval reakcije pri velesilah.

Od širine politike neuvrščanja, njene ponovne opredelitve in platforme na eni strani in notranjih družbenih gibanj v majhnih in srednjih državah, ki so v blokih, na drugi strani, je odvisna identifikacija ciljev in interesov majhnih in srednjih, blokovskih in zunajblokovskih držav. Konec koncev bi takšno identifikacijo mogli iskati v tistih objektivnih težnjah v sodobni mednarodni skupnosti, ki uveljavljajo potrebo po samostojnem družbenem in političnem razvoju njenih subjektov, preseganju razlik v ekonomskem razvoju in boju za mir, in to v širokem okviru integracije sveta in njegove enotnosti.

Kriza vrednot in samoupravljanje

V zadnjem obdobju se skoraj hkrati na različnih področjih našega družbenega, pa tudi osebnega življenja pojavlja nekaj, kar bi mogli najustrezneje označiti kot krizo vrednot. Vse kaže, da stara ustaljena merila, s katerimi smo doslej bolj ali manj uspešno ocenjevali in vrednotili različne manifestacije družbenega in osebnega življenja — v gospodarstvu, politiki, kulturi, vzgoji itd. — ne ustrezajo več izredni dinamiki in zapletenosti procesov na vseh teh področjih. Takšno vsesplošno prevrednotenje vrednot, odmiranje starih in nastajanje novih kriterijev ocenjevanja in vrednotenja v zgodovini ni nič novega. Dogajalo se je v vseh velikih zgodovinskih prelomnicah kot izbruh protislovij, ki so dolgo časa tlela pod navidez mirno in negibno površino ustaljenih običajev, norm in pravil. Kar je danes novega, je izredna hitrost, s katero razpadajo tradicionalne norme in vrednote v zavesti sodobnega človeka, posebej še mlade generacije, ne da bi vsaj približno tako hitro stopale na njihovo mesto nove.

Razpadanje tradicionalnih vrednot in z njimi zvezanih kriterijev na različnih področjih družbenega, pa tudi osebnega življenja, je izraz in posledica razpadanja tradicionalnih družbenih struktur, ki so jih te vrednote vzdrževale in posvečevale. Ena izmed značilnosti družbene zavesti nasploh — tudi vrednostne — je, da v enem svojem delu vedno prehiteva obstoječe stanje in ga miselno presega, drugi del pa za njim zaostaja — kljub spremembam, ki so se v družbeni biti že izvršile ali pa se pravkar vršijo. Ta konflikt ni skoraj nikoli socialno do kraja diferenciran in se pojavlja znotraj vsake posamezne družbene grupe in celo znotraj vsakega posameznika. Radikalna diferenciacija na progresivno in konservativno, napredno in reakcionarno, je vedno vodilo v groba, povečini ideološka poenostavljanja, ki so bila samo — in še to deloma — upravičena le v zelo širokih razrednih okvirih, ki pa so povečini povsem odpovedala na nivoju individualnega in eksistencialnega. To je vedno porajalo in tudi še danes poraja konflikte med globalno družbeno vizijo, ki vedno abstrahira od posameznika in posameznega in ima pred očmi celotno družbeno gibanje, ter med uresničevanjem zamišljenega družbenega projekta, ki poteka vedno prek posameznikov, posameznik pa ni nikoli zgolj moment splošnega, temveč enkratna in neponovljiva oseb-

nostna sinteza občega in individualnega, ki se ne da brez ostanka subsumirati pod nobeno tako imenovano splošno zakonitost in ki ostaja vsaj v enem delu svojega bistva odprta možnost.

Družbene strukture, ki jim posameznik pripada in ki ga kot takega tako ali drugače oblikujejo, razpolagajo z bolj ali manj izdelanimi sistemi vrednot in kriterijev, s katerimi posameznik ne presoja le dejanja drugih, temveč tudi svoja lastna in samega sebe. Pri tem je treba upoštevati, da posameznik pripada hkrati različnim socialnim stratumom, ki so subsumirani drug pod drugega, lahko pa so si tudi v nasprotju med seboj. Dokler so te strukture stabilne in med njimi ni hujših ali celo nezdržljivih notranjih nasprotij, so relativno stabilni tudi sistemi vrednot in kriterijev, ki izhajajo iz njih ter le-te vzvratno vzdržujejo in utrjujejo. Vendar pa tudi v takih, relativno stabilnih okvirih nenehoma vznikajo konflikti med generičnim in individualnim, ki se zaostrujejo toliko bolj, kolikor samostojnejšega, svobodnejšega in duhovno neodvisnejšega se čuti posameznik. Pri tem se velikokrat dogaja, da vsebuje upor individualnega širše in globlje občečloveške dimenzije kot generični vrednostni model določenega časa, okolja in družbenega stratuma. Takšni upori individualnega nasproti generičnemu se velikokrat končujejo za posameznika tragično, čeprav ravno ti največkrat utirajo prve korake novim družbenim odnosom in vrednostnim modelom. Vendar pa se kompaktnejši vrednostni sistemi zamajejo šele takrat, kadar se začno frontalno rušiti družbene strukture, katerih izraz so. Tedaj nastopi obdobje splošnega prevrednotenja vrednot, ki se nato postopoma preoblikujejo in stabilizirajo na novih družbenih osnovah. Obdobje prevrednotenja vrednot, v katerem stare vrednote in kriteriji izgubljajo svojo veljavo, novi pa še niso dozoreli in se stabilizirali, ne le v smislu splošnega družbenega priznanja, temveč tudi v individualnem svetu posameznika, nujno povzroča bolj ali manj globoko krizo kriterijev, ki se kaže odhajajočim generacijam kot razsulo in razkroj sveta, prihajajočim generacijam pa kot absolutno nov začetek, kot nov svet, ki lahko nastane le na totalni destruktiji vsega obstoječega. V resnici je to samo »mrtva točka« vztrajnostnega momenta zgodovine, ki že naslednji trenutek začne vsrkavati dediščino preteklosti in jo preustvarjati v nove vrednostne in kriterialne modele, ustrezajoče potrebam, težnjam, pa tudi iluzijam novih družbenih struktur.

Za sodobni slovenski, pa tudi jugoslovanski družbeni prostor je značilna izredna zapletenost in prepletenost družbenih struktur — od vaškopatriarhalnega do tehnično visoko civiliziranega mestnega okolja, izredno močni migracijski procesi, skokovito prestrukturiranje dosedanjega načina življenja, socialna atomizacija, nastajanje difuznih socialnih struktur brez jasno začrtane fiziognomije in večje kohezivne moči itd.

Najtežje pretese v povojnem obdobju je nedvomno doživela tradicionalna agrarno-kmečka struktura, ki je še pred nekaj desetletji predstavljala pretežno večino našega prebivalstva. Državni posegi v

kmečko gospodarstvo v prvih povojnih letih, ustanavljanje in razpadanje socialistično kolektivnih oblik v kmetijstvu, pospešeni migracijski procesi iz vasi v mesta — in obratno: vdiranje urbanizacije v podeželsko okolje, nove oblike zadružnega povezovanja individualnih kmečkih gospodarstev v zadnjih letih — vse to je bistveno vplivalo in še vpliva ne samo na ekonomsko in socialno strukturo vasi, temveč tudi na mentaliteto velikega dela kmečkega prebivalstva. Ne more biti dvoma, da so vsi ti procesi zelo globoko posegli v tradicionalno vrednostno zavest kmečkega prebivalstva, čeprav bi šele temeljite socialno-psihološke analize mogle pokazati, kakšni in kako globoki premiki so nastali v zavesti tega dela prebivalstva, kako hitro razpada danes tradicionalni vrednostni sistem na vasi, kakšen je dejanski vpliv Cerkve in religioznosti na ohranjanje tradicionalnega vrednostnega kodeksa kmečkega prebivalstva itd. Da vpliv religioznosti na vrednostno zavest, zlasti pa na konkretno ravnanje sodobnega človeka slabi in peša, dokazujejo tozadevne statistike ne samo pri nas, temveč tudi drugod po svetu. Z razpadanjem patriarhalnega kmečkega okolja razpada tudi vrednostna zavest tega socialnega stratuma, in sicer hitreje, kakor se oblikujejo in stabilizirajo novi vrednostni modeli, kar povzroča zlasti v zavesti mlade povojne kmečke generacije, ki je najbolj izpostavljena migracijskim procesom in se vključuje v zelo različne družbene strukture in stratumе, povsem različne od tradicionalnega načina življenja na vasi, izredno težko in bolečo vrednostno praznino, občutek izgubljenosti, osebnostne negotovosti, notranje razklanosti ipd.

Ena najglobljih sprememb v strukturi slovenske družbe je nedvomno nastala s preходом od administrativno-etatičnega modela socializma k modelu samoupravljanja, s preходом od etatično usmerjenega planskega gospodarstva k tržnemu gospodarstvu v okviru socialističnih družbenih odnosov. Zmotno bi bilo misliti, da se je šele s tem preходом začela rahljati vrednostna struktura, ki se je izoblikovala v revolucionarnem boju delavskega razreda že v predvojnem obdobju, v vsenarodnem obsegu pa med NOB in v prvih povojnih letih. Spremembe, ki so v tem obdobju nastale v zavesti slovenskega človeka, še zdaleč niso v zadostni meri proučene in osvetljene. Kako močna je morala biti ta zavest kljub svoji formalni neizoblikovanosti, dokazuje resnični, ne patetični množični heroizem povsem navadnih ljudi, nič manj pa tudi to, da je pri znatnem delu prebivalstva docela nadomestila tradicionalno religiozno vrednostno zavest ter ustvarila v množičnem merilu mnogo globlje, mnogo bolj iskrene in pristne človeške vrednosti, kakor jih je kdaj koli mogla dati poprečna religiozna zavest. Sodelovanje v narodnoosvobodilnem boju z vsemi nevarnostmi, preizkušnjami in tveganjem za večino ljudi ni bilo zgolj, za mnoge pa sploh ne prvenstveno politično vprašanje, ni bilo vprašanje politične, temveč moralno-vrednostne odločitve. Globoko človeška resnica narodnoosvobodilnega boja je bila v primerjavi s strahotno razčlovečenostjo

okupatorjevega terorja tako otipljivo in neposredno jasna, da se je zdelo uresničenje njegovih ciljev naloga, ki bo sicer zahtevala še nadaljnje žrtve, napore in odpovedi, ki pa bo v bližnji prihodnosti nedvomno dosežena, brž ko bo izbojevana svoboda. Prav ta globoka in neomajna vera v moralno veličino ciljev revolucije je bila eden najglobljih virov moči narodnoosvobodilnega gibanja. Poudariti je treba, da to ni bila nekakšna naivna, slepa vera v vzvišene ideale, temveč je rasla, upadala in spet črpala novih moči iz množičnega junaštva malih, nekdanj povsem nepomembnih ljudi z vsemi njihovimi človeškimi napakami, ki so jim velikokrat podlegali, a so v odločilnem trenutku vendarle prestali najhujše preizkušnje. Ta epopeja še vedno čaka svojega velikega umetniškega oblikovalca. Ta revolucionarni vrednostni zanos je prva povojna leta še nekaj časa napajal revolucionarno energijo množic, polagoma pa je začel popuščati in se odmikati v zgodovino. Ne bi si smeli zakrivati oči pred dejstvom, da so k temu v znatni meri pripomogle težke politične napake, posebej v odnosu do kmečkega prebivalstva, ki so nastale kot posledica mehaničnega prenašanja sovjetskega modela v našo družbeno stvarnost, čeprav pri nas nikdar ni bilo tako totalno kakor v tistih deželah, ki jim je prinesla socializem šele Rdeča armada. Eden najtežjih udarcev za v dobi narodnoosvobodilnega boja nastalo vrednostno zavest niso bile toliko težave in počasnost pri uresničevanju začrtanih idealov, kolikor to, da so jih vzele v zakup in jih deklarirale kot svoja načela prav tiste etatistično-birokratične sile, ki so bile — kot se je pokazalo pozneje — največja potencialna nevarnost za njihovo uresničenje.

Odmikanje revolucionarnega obdobja v zgodovino, stopanje v življenje novih generacij, ki niso neposredno doživljale resnico revolucije, temveč le resnico svojega časa, ta pa se je od proklamiranih načel oddaljevala toliko bolj, kolikor bolj so jih etatistične in birokratične strukture, ki so se postopoma izgrajevale, ideološko zlorabljale za izvajanje svoje politike — vse to je izpodkopavalo vero v proklamirane vrednote in vse bolj porajalo dvome v uresničljivost in nazadnje celo smiselnost v času NOB nastalega vrednostnega sistema.

Bilo bi napačno misliti, da se je ta svet vrednot začel rušiti šele z uvedbo tržnega gospodarstva, z uvajanjem samoupravnega sistema, kakor nam to očita skrajna levica na eni strani in etatistična birokracija na drugi. Prav nasprotno: izgrajevanje birokratsko-etatističnih struktur je bilo tisto, kar je ne samo pri nas, temveč še v mnogo večji meri v drugih socialističnih deželah zadalo najhujše udarce socialističnemu vrednostnemu sistemu, kakor je nastal v dobi revolucij in narodnoosvobodilnih gibanj. Treba se je samo spomniti na stalinske čistke, na monstruozne procese proti bivšim revolucionarjem, na nasilne oblike kolektivizacije itd. Kljub temu pa etatistično-socialistična birokracija še nadalje deklarativno vztraja pri vrednostnem sistemu revolucije in socialističnih družbenih odnosov, progla-

šajoč ga za uradno vrednostno doktrino socialistične družbe, ne da bi se vprašala in ne da bi jo sploh zanimalo, kaj je po vsem tem sploh še moglo ostati resničnega in avtentičnega v zavesti ljudi, kakšne notranje drame in vrednostne zlome so morali doživljati v takšnih razmerah ljudje, ki so nekoč resnično verovali v socialistične ideale in zanje vse žrtvovali. Prezir in odpor birokracije do avtentičnega vrednostnega doživljanja posameznika izvirata iz strahu, da ne bi prišla na dan skrbno prikrivana resnica, da zija med proklamiranimi vrednostnimi načeli socializma, v imenu katerih je osredotočila v sebi celotno družbeno moč, in med politiko, ki jo v imenu teh načel izvaja, globok prepad, ki ga ni mogoče z ničimer upravičiti in premostiti. Prav ta strah je tudi glavni vzrok preganjanja vsake avtentične umetniške izpovedi in svobodnega umetniškega ustvarjanja sploh, v katerem vidi birokracija nenehno potencialno nevarnost za svoj politični monopol. To notranjo organsko slabost kompenzira birokracija s stopnjevanjem fizične moči državnega aparata, predvsem pa vojaške sile in za njo stoječe orjaške tehnične mašinerije, zanašajoč se v konfliktnih situacijah samo še nanjo. To so z vso jasnostjo pokazali nedavni dogodki na Češkoslovaškem.

V Jugoslaviji razraščanje etatistično-birokratičnih struktur nikoli ni doseglo tiste stopnje kakor v Sovjetski zvezi in nekaterih drugih socialističnih deželah. Nasprotno: prav zaradi zavestnega odpora proti izgrajevanju in konsolidaciji takih struktur je prišlo leta 1948 — torej že tri leta po osvoboditvi — do konflikta s Sovjetsko zvezo. Prav ta odpor je zadal nadaljnemu utrjevanju birokratičnih struktur odločilni udarec ter okrepil tiste tendence, ki so se že v prejšnjem obdobju odločno postavljale po robu birokratičnemu etatizmu. Posebnost jugoslovanskega razvoja — ki je brez dvoma bistveno olajšala ta proces — je bila v tem, da se je to prej zgodilo v političnem vrhu kot v nižjih partijskih strukturah. Zmagoviti izid konflikta z Informbirojem je imel daljnosežne posledice v nadaljnjem razvoju in formiranju socialistične vrednostne zavesti, in to ne le med jugoslovanskimi komunisti, temveč med najširšimi množicami delovnih ljudi. Konflikt z Informbirojem je na eni strani pospešil razpadanje socialističnega vrednostnega sistema v obliki, v kakršni je nastal v času revolucije in ki ga je predtem že načela izgradnja etatistično-birokratskih struktur, na drugi strani pa je prav ta zmaga omogočila kontinuiteto te zavesti na drugem nivoju, prevzem in razvijanje vrednot in revolucionarnih izkušenj predvsem našega lastnega osvobodilnega boja in naše lastne socialistične poti, vendar brez mnogih iluzij, ki so bile značilne za vojna leta in prvo povojno obdobje. S tem je socialistična vrednostna zavest začela dobivati dotok novih revolucionarnih energij, ki pa so — izhajajoč iz drugačnih pogojev in obogatene z novimi izkušnjami — postopoma transformirale njeno dotedanjo vsebino.

Seveda pa se etatistično-birokratične sile kljub političnemu porazu niso umaknile in razpadle naenkrat, temveč so se žilavo upirale

ter se skušale uveljaviti predvsem na ekonomskem področju. Njihov glavni zaveznik je bil ekonomska in tehnološko-znanstvena zaostalost jugoslovanskega gospodarstva, njegova razdrobljenost, neenakomerna razvitost, ekstenzivnost gospodarjenja, nizka produktivnost dela in ne nazadnje tudi določen del dotedanje politične strukture, ki se je že izoblikoval kot politični izraz etatistično-birokratičnih struktur in ki je bil kakor znano dokončno politično razbit šele na brionskem plenumu ZKJ. Odločilen udarec v svojem ekonomskem temelju so etatistično-birokratične strukture dobile šele z uveljavljanjem samoupravnega sistema, predvsem pa z uvedbo gospodarske reforme in bojem za njeno uresničenje. Izgrajevanje samoupravnega sistema v pogojih tržnega gospodarstva je ustvarilo v jugoslovanskem ekonomskem in političnem prostoru povsem novo situacijo. Delovne množice so samoupravljanje sprejele kot edino možno alternativo tako nasproti etatistično-socialističnemu birokratizmu kakor nasproti obnovi privatne lastnine produkcijskih sredstev.

Vendar pa je samoupravljanje kot poskus sinteze socialističnih vrednostnih načel in tržnega gospodarstva bil in je še vedno korak v neznanu. Njegova zgodovinska upravičenost je v nesprejemljivosti obeh drugih alternativ, etatističnega birokratizma na eni strani in obnove kapitalističnih družbenih odnosov z večstrankarskim sistemom na drugi za veliko večino delovnih ljudi v Jugoslaviji iz vseh družbenih slojev. Filozofsko bi bilo mogoče opredeliti samoupravljanje kot eksistencialno odločitev za družbeni projekt, ki je motiviran z nesprejemljivostjo obeh gornjih alternativ, ki pa združuje v sebi protislovja obeh, da bi jih na povsem nov način razrešil in presegel. »Eksistencialni« značaj samoupravljanja se kaže v stalno odprti možnosti izbire med različnimi alternativami, tudi gornjima dvema, če začno prevladovati tendence ene ali druge v škodo njunega dialektičnega razreševanja in preseganja. Prav nenehno prisotna možnost prevladanja enega ali drugega pola protislovja, ene skrajnosti na račun druge nenehoma reproducira dinamično situacijo, v kateri je vsak hip v določenem smislu postavljeno na kocko vse. Z izgrajevanjem samoupravnega sistema počasi otopeva nasprotje med proklamiranimi socialističnimi načeli in ideali, izmed katerih so se mnogi izkazali v sedanjem zgodovinskem trenutku za neuresničljive, in med konkretno družbeno prakso, ki se podreja zakonitostim tržnega gospodarstva, ne da bi se s tem odpovedali končnemu socialističnemu cilju. Neskladje je priznано kot nujno, tako rekoč legalizirano, razrešitev pa pomaknjena v bodočnost kot cilj, ki ga je mogoče doseči prav z razreševanjem te neskladnosti same. S tem se je začel oblikovati v zavesti ljudi, ki tako ali drugače, posredno ali neposredno sodelujejo v samoupravnih procesih, povsem nov vrednostni model socializma, ki se bistveno razlikuje od vseh dosedanjih — tako religioznega, filozofsko aksiološkega kot etatistično socialističnega ali privatno lastniškega. Vendar pa so vsi ti elementi še živo prisotni v nastajajoči vrednostni zavesti samoupravljavske družbe, pri čemer

v različnih družbenih stratumih prevladujejo zdaj ti, zdaj drugi, se med seboj prepletajo, dopolnjujejo, pa tudi drug drugega blokirajo. Z vidika statičnih normativnih vrednostnih sestavov kakršen je npr. katoliški ali administrativno socialistični, se mora zdeti ta situacija brezupno anarhična. Seveda ne more biti dvoma, da povzroča ta »anarhičnost« in neizdelanost vrednostnih norm in kriterijev znotraj samega sistema samoupravljanja izredno težke socialno-politične, pa tudi eksistencialne dileme, moralno dezorientacijo, opuščanje sploh vsakih nepragmatističnih kriterijev, moralno brezbriznost, malodušje itd. itd. Pojavlja se celo vrsta socialnih deformacij, ki so značilne za kapitalistično družbo, od brezobzirne gonje za bogastvom in družbenimi fetiši, ki spominja na obdobje začetne akumulacije kapitala, vse do prostitucije, uživanja mamil in samomorilne psihoze.

Te pojave izkoriščajo tako etatistično birokratične kakor cerkveno klerikalne in druge konservativne sile kot dokaz, da tako ne more več iti dalje, da se je treba vrniti k temu ali onemu »trdnemu« vrednostnemu sistemu, pri čemer reklamirajo vsak svojega: Cerkev religioznega, birokratični elementi etatistično-socialističnega, ki naj spravita stvari v red, kakor da ne bi bilo v najbolj katoliških deželah prav toliko ali pa morda še več takih in podobnih deformacij, ali kakor da bi v deželah »tabora« sploh ne bilo ničesar podobnega (po načelu, o čemer se ne govori, tega ni). Marx je nekoč zapisal, da nobena družbena formacija ne izgine prej, preden ne razvije vseh svojih potencialnih možnosti. To velja tudi za vse oblike družbenega zla, ki ga ni mogoče preprečevati z metodami karantene, temveč jih mora vsak družbeni organizem premagati s svojimi lastnimi silami ali pa jim prej ali slej podleže.

To pa ne pomeni, da se nam ni treba proti tem pojavom boriti. Nasprotno: do njih smo vse preveč brezbrizni, vse preveč jih podcenjujemo kot nekakšen zgolj spremljajoči pojav družbene rasti, ki bo z zmago samoupravnih odnosov sam po sebi izginil. Prav tako enostranska je tudi teorija, da je boj proti vsem tem pojavom neučinkovit, dokler ne odpravimo družbenih vzrokov, iz katerih izvirajo. Ta teorija je v bistvu preostanek ekonomskega determinizma, ki ne upošteva vzratnega učinkovanja posledice na vzrok in ne vidi, da socialne deformacije, če jih sproti ne preprečujemo in se proti njim ne borimo (ne glede na to, da nismo še odpravili temeljnih vzrokov, ki jih porajajo) razširjajo, poglobljajo in utrjujejo prav te družbene vzroke, ki naj bi jih mimo in brez boja proti njihovim posledicam odpravili. Kakor je velika zmeta misliti, da lahko odpravimo vzroke socialnih deformacij z moralno prevzgojo ljudi, prav tako zmotno je misliti, da je brez vztrajnega in nepopustljivega boja proti posledicam mogoče odpraviti njihove vzroke. V obeh primerih gre za metafizično pojmovanje, ki ne razume dialektične povezanosti vzrokov in posledic ter jih zato metafizično ločuje, zaradi česar usmerja boj samo proti vzroku ali samo proti posledicam. Kakor ne moremo spoznati bistva drugače kakor z razkrivanjem nje-

govih pojavnih oblik, tako tudi ne moremo odstraniti vzrokov raznih socialnih deformacij drugače, kakor da se borimo proti vsem tistim oblikam, v katerih se v določenem času in prostoru pojavljajo. Menim, da je bila ena najglobljih, tudi teoretičnih zmot stalizma mišljenje, da se pri spreminjanju bistva družbe sploh ni treba ozirati na pojavne oblike tega spreminjanja, češ da bo sprememba družbenega bistva avtomatično odpravila vse tiste nezaželene oblike, ki spremljajo ta »operativni« poseg v bistvo družbenega stanja. Resnica je bila ravno obratna: prav brezbriznost do pojavnih oblik, v katerih se je izvrševal ta proces, je pokopala tisto začetno socialistično vizijo, v imenu katere je potekala celotna akcija za revolucionarno spremembo družbenega bistva. Menim, da preti ista nevarnost tudi samoupravni družbi, ki nastopa prav tako v imenu humanističnega socializma, če bo ostala brezbrizna do konkretnih pojavnih oblik socialnih deformacij, ki ne le spremljajo samoupravne procese, kot nekateri mislijo, temveč se prav prek njih bije bitka tako proti etatističnemu birokratizmu kakor proti drobnolastniški stihiji in obnovi privatnolastniške družbe. Isto zakonitost bi lahko izrazili z drugimi besedami takole: abstraktne resnice ni, resnica je vedno konkretna. Konkretna resnica naše družbe niso proklamirani cilji naše družbe — to je resnica, ki jo je treba šele »uresničiti«, niso idealj socializma nasploh ali samoupravna družba nasploh, temveč konkretne pojavne oblike življenja te družbe, ki jih je mogoče empirično proučevati, v katerih se bije in odloča bitka za proklamirana načela in sistemske rešitve in ki postavljajo vso našo skupnost in posamezne dele te skupnosti kakor tudi vsakega posameznika vsakokrat, v vsaki konkretni situaciji pred docela konkretne probleme, alternative in odločitve.

Prav zato, ker smo se zavestno odločili za svobodo, se v naši družbi s tolikšno ostrino postavlja vprašanje kriterijev, po katerih naj bi izbirali in se odločali kot svobodni ustvarjalci svojega življenja, svoje sedanjosti in prihodnosti. Toda ali so sploh možni kakršni koli kriteriji, ki nas ne bi avtomatično oropali svobode? Ali je pojem kriterija sploh združljiv s pojmom svobode?

Kriteriji, po katerih se odločamo ali ravnamo, vedno izhajajo iz določenega vrednostnega modela ne glede na to, ali se tega vsakokrat jasno zavedamo ali ne. Vrednostni modeli, iz katerih izhaja posameznik pri svojih odločitvah (bodisi da se po njih ravna ali da jih krši), niso enotna, v sebi neprotislovna struktura ali sistem principov, ki bi bili logično izpeljani iz nekega najsplošnejšega načela, kakor je to v metafizičnih etičnih sestavih, temveč zelo zapleteno sestavljen in v sebi dostikrat protisloven mozaik različnih modelov obnašanja, ki se tudi takrat, kadar izhajajo iz istih najsplošnejših vrednostnih načel, nikoli z njimi docela ne pokrivajo, ker so vezani na različne konkretne družbene stratume, ki imajo poleg splošnih socialno psiholoških potez, ki jih je mogoče empirično proučevati, tudi svoje specifične karakteristike, ki so odvisne od individualnih

lastnosti vsakokratnih posameznikov. Ta zapletenost in protislovnost etičnih modelov, ki zadaja toliko muk vrednostnim sistematičkom v njihovi težnji, da bi vse individualno in posebno brez ostanka subsumirali pod splošno, ni v bistvu nič drugega kot izraz dialektične enotnosti občega in individualnega na nivoju vrednostne zavesti. Če to dvojje metafizično ločimo, dobimo na eni strani apriorne vrednostne sestave, ki so sicer logično izpeljani iz določenega najvišjega vrednostnega načela, a so povečini tako daleč od resničnega življenja, da v konkretni konfliktni situaciji največkrat docela odpovedo, na drugi strani pa dobimo različne variante vrednostnega relativizma vse tja do totalnega nihilizma, ki zanika vsako, tudi zgolj relativno stabilno vrednostno strukturo, na katero bi se mogel človek pri svojih odločitvah opreti in ki so pravzaprav le logična posledica brezuspešnega poskusa zgraditi absolutno in splošno veljavne vrednostne kriterije in modele.

Prva kakor druga skrajnost v skrajni konsekvenci onemogoča človekovo svobodo: prva absolutizira obče in ne dopušča posamezniku nobene druge možnosti, kakor da sprejme ali krši določeno, že obstoječe generično vrednostno pravilo, ki pa se kot obče nikoli docela ne pokriva z njegovo vsakokratno situacijo in ga zato tudi največkrat pusti na cedilu. Svoboda izbire je tu le navidezna, ker obče vrednostno pravilo ni zadostni kriterij za odločitev v tistem delu situacije, ki se ne da zvesti na obče, čeprav je največkrat prav ta del za konkretno odločitev bistvenega pomena. Na drugi strani pa tudi absolutizacija individualnega, subjektivnega, situacijsko enkratnega brez upoštevanja generičnega vrednostnega izkustva prav tako ne daje in ne more dati posamezniku nikakršne orientacije, nikakršne opore za tako ali drugačno konkretno odločitev. Ker se tudi načelno odpoveduje vsakršnim splošnim kriterijem in vrednostnim normam, odločitvi pa se ni mogoče izogniti (tudi izogibanje je odločitev), se odloča navidez po svojem lastnem svobodnem preudarku, v resnici pa na podlagi motivov, ki mu ostajajo povečini skriti in mu kot taki — ker se jih ne zaveda in zato tudi ne more zavestno izbirati med njimi — prav tako odzemaajo možnost svobode. Tudi v tem primeru je svoboda zgolj iluzija.

Hegel je kakor znano opredelil svobodo kot spoznano nujnost. Ta teza je globoko enostranska, če je ne premislimo v kontekstu celotne Heglove misli ter izvajamo iz nje znane deterministične zaključke. Menim, da bi izhajajoč iz te Heglove misli lahko svobodo mnogo ustrezneje opredelili kot spoznano *možnost* ali še točneje kot *spoznanje možnosti*. Možnost tu ni mišljena kot nasprotje niti kot istovetnost nujnosti, kar je razvidno že iz tega, da nujnost vsebuje tudi možnost, ne da bi se docela pokrivala z njo: kar je nujno, mora biti tudi možno, ne pa tudi obratno: kar je možno, ni tudi že nujno. Menim, da je prav v tej dialektični povezanosti možnosti z nujnostjo in hkrati v ireduktibilnosti (neizvodljivosti) možnosti na nujnost ontološki temelj možnosti človekove svobode. Pri tem je treba imeti

pred očmi, da možnosti (vsaj ne vse) niso človeku preprosto »dane«, temveč jih tudi sam ustvarja prav na podlagi spoznane nujnosti (objektivne zakonitosti pojavov v svetu). Ena izmed bistvenih sposobnosti človeka je, da si lahko na podlagi spoznanja nujnosti (ki pa ni nikoli popolno, vsestransko, dokončno) zamišlja različne nove možnosti, med katerimi more in celo mora izbirati, se zanje odločevati, jih poskušati uresničiti, pri čemer se mu v procesu uresničevanja odkrivajo nove, dotlej še nepoznane možnosti, ki korigirajo, dopolnjujejo ali celo docela preusmerijo njegove prejšnje odločitve. Z zamišljanjem in uresničevanjem novih možnosti vnaša človek v »naravo« nekaj kvalitativno novega, nekaj, česar poprej v njej sploh ni bilo, namreč prav ustvarjalno negacijo dane nujnosti skoz zamišljanje novih možnosti, ki jih narava sama nikoli ne bi »ustvarila«, ker so mogoče le v specifično človeškem svetu. S tem človek kvalitativno presega prirodno nujnost, ne da bi jo kot táko zanikal ali sploh mogel zanikati. Obstoječi vrednostni sistemi so bili uresničenje ene izmed možnosti ali točneje različnih, doslej obstoječih zgodovinskih možnosti človeka. Njihova temeljna družbena funkcija je bila regulirati in reproducirati obstoječe odnose med ljudmi na določeni stopnji zgodovinskega razvoja *skoz zavest* (za razliko od zgolj nagonskih mehanizmov, ki urejujejo odnose med osebki v živalskih skupnostih). Vendar je bila ta zavest velikokrat sama sebi nejasna, tj. ni se zavedala stvarnih družbenih korenin, iz katerih je rasla, niti svoje realne družbene funkcije in se je zato utrjevala kot nad človekom stoječa sila, posvečevana z avtoriteto bogov, nespremenljivih norm in aksiomov, ki naj bi bili izven časa in zgodovine, z avtoriteto države, družbenih institucij in ne nazadnje same tradicije. Z razpadanjem tradicionalnih družbenih struktur, ki smo mu priča ne samo pri nas, temveč v svetovnem merilu, razpadajo tudi vrednostni modeli, ki so iz njih nastali. To razpadanje doživlja sodobni človek kot krizo kriterijev in vrednot, ki je globlja, kot je bila kdaj koli v zgodovini, ker so tudi družbene spremembe, ki v današnjem svetu nastajajo, globlje in daljnosežnejše od vseh, kar jih je bilo doslej v zgodovini. Te krize ni mogoče premagati s povratkom k tradicionalnim vrednostnim sistemom, ki so preživeli svoj čas in se kljub vsem naporom njihovih zagovornikov umikajo v preteklost — z družbenimi strukturami vred, ki so jih nosile. V tem pogledu se človeštvo danes poslavlja še od ene svojih velikih iluzij, da je namreč že našlo in dokončno utrdilo za vse bodoče čase temeljna načela sožitja med ljudmi, njihovih medsebojnih odnosov in odnosa vsakega posameznika do samega sebe. Odkritje relativnosti, odvisnosti vrednostnih sistemov in modelov od vsakokratnih družbenih struktur (in vsega dosedanjega zgodovinskega razvoja človeštva), odkritje dejanske, ne zgolj fiktivne družbene vloge vrednostnih sistemov in modelov v življenju ljudi, postavlja sodobno človeštvo pred bistveno novo situacijo in naloge: da do kraja demitologizira obstoječe preostanke religioznomitološkega in razredno-ideološkega

pojmovanja vrednostnih sistemov in modelov ter začne graditi novo vrednostno zavest, ki se bo jasno zavedala svojega izvora, svojih korenin, pa tudi nalog in možnosti, ki bo omogočila človeku globlje in bolje razumeti samega sebe in sočloveka, predvsem pa zavestno oblikovati nove bolj človeške odnose med ljudmi.

Nova vrednostna zavest ne more nastati kot eklektična kompilacija ali dedukcija iz tradicionalnih vrednostnih modelov, *vendar pa tudi ne mimo njih*, z njihovo mehanično negacijo, temveč z njihovim dialektičnim preseženjem. Menim, da nudi naša samoupravna družba prav zaradi protislovij, ki jih vsebuje, predvsem pa zaradi globoko humanističnega načina, kako jih skuša razrešiti, izredno velike možnosti za dialektično prevladanje dosedanjih razvojnih stopenj vrednostne zavesti. Zato v krizi vrednot, ki je nastala kot posledica razpadanja tradicionalnih družbenih struktur in njihove vrednostne zavesti, ne vidim samo negativne strani, temveč tudi klice za njeno dialektično prevladanje. Te klice nastajajo prav iz družbene biti novega samoupravnega družbenega sistema, ki je naravnano tako, da dialektično povezuje obče in posamično, da se zavestno upira absolutizaciji enega ali drugega pola tega protislovja na vseh ravneh naše družbene strukture, ustvarjajoč možnosti in situacije, v katerih more in mora tudi vsak posameznik razreševati to protislovje v širšem ali ožjem družbenem prostoru, pa tudi v svojem lastnem notranjem svetu. Seveda je tudi to samo možnost, njena uresničitev je odvisna od konkretnih odločitev v nešteti konkretnih situacijah, nekaj, kar je *mogoče* uresničiti, kar pa nikakor še ni *nujno*, da bo res tudi nastalo. Vendar prav ta negotovost, ki zahteva od vsakega posameznika, da se maksimalno osebno angažira, vrača porajajoči se vrednostni zavesti samoupravne socialistične družbe eksistencialno avtentičnost, ki je toliko globlja, kolikor jasneje se vsak posameznik zaveda svoje osebne odgovornosti in svojih možnosti za oblikovanje samoupravne družbe, kolikor bolj se čuti sam ustvarjalca in oblikovalca samoupravnih družbenih odnosov. Zavest, da ta boj še ni izbojevan, da se novo še ni v tolikšni meri utrdilo, da ne bi moglo propasti, da postaja izid tega boja z odmiranjem etatističnih in državnobirokratskih struktur vse bolj odvisen od ustvarjalne in svobodne akcije vsakega posameznika, vsake posamezne delovne in družbenopolitične skupnosti, je prav tako eden temeljnih katalizatorjev, ki pospešujejo formiranje nove vrednostne zavesti samoupravne družbe. Prav v naši družbi, ki se je osvobodila tradicionalnih religioznomitoloških in razredno ideoloških iluzij ob svojih lastnih izkušnjah, postaja vse bolj očitno, da svoboda človeka ni samo v možnosti, da krši obstoječa vrednostna načela ali se po njih ravna, temveč predvsem v tem, da ustvarja s svojimi konkretnimi odločitvami, s svojo neposredno konkretno dejavnostjo nove norme in vrednote, novo, višjo, bolj človeško vrednostno zavest, kakor so bile dosedanje — ali pa z nasprotnim ravnanjem nastanek take zavesti in takih odnosov sam onemogoča. ●

Funkcionalna samoupravna skupnost

Z jugoslovansko ustavo je zagotovljen enoten sistem samoupravljanja v združenem delu in pri odločanju o vseh družbenih zadevah, kar omogoča delovnim ljudem in občanom, da zadovoljujejo skupne potrebe in interese ter usmerjajo nadaljnji gospodarski in družbeni razvoj.

Delovni ljudje v delovnih organizacijah in drugih oblikah združenega dela pri svojem delu in usmerjanju proizvodnje niso vezani na teritorialne okvire. Svoje interese, ki izhajajo iz skupnega dela, uresničujejo lahko v ožjih ali širših skupnostih, kakor to najbolje ustreza načelom ekonomike, tehnologije itd. Nekaterih eksistenčnih potreb občanov pa v ozkih teritorialnih okvirih sploh ne bi mogli zadovoljiti. Tu mislimo na celotno infrastrukturo, od elektrifikacije do cestne mreže itd., katere tehnične posebnosti zahtevajo obstoj velikih sistemov. Podobno velja tudi za negospodarske dejavnosti. Tudi za dobro delovanje družbenih služb, npr. zdravstva, socialnega varstva, izobraževanja, so teritorialne meje ovire; te službe je treba organizirati tako, da lahko kar najbolje zadovoljujejo interese in potrebe občanov.

Nasprotno od tega pa je občina temeljna teritorialna skupnost, v kateri občani demokratično odločajo o družbenih zadevah. Vsak občan, ki je del te skupnosti, mora imeti možnost, da sodeluje pri razreševanju skupnih vprašanj, pomembnih za življenje in delo. Ne glede na organizacijo gospodarstva in družbenih služb in neodvisno od območja občine mora imeti človek kot avtonomna osebnost možnost, da vpliva na urejanje tistih odnosov, ki zadevajo njegov obstoj in delo. Družbenopolitična vsebina občine je v skupnih interesih ljudi za razreševanje skupnih gospodarskih, socialnih in drugih vprašanj. Občan vpliva prek občine tudi na vse druge organizacije in odnose, ki obstajajo v družbi.

To pomeni, da občina ni in ne more biti institucionalizirana organizacija za opravljanje določenih funkcij oz. razreševanje določenih konkretnih zadev. Kjer so razlagali ustavno določitev bistva komune z njeno funkcionalno odrejenostjo, jih je življenje kmalu demantiralo. Zadovoljevati skupne interese, je z ustavo določena funkcija občine. Zato pa ni treba, da vsaka občina organizira svoje gospodarstvo, svoje šole, zdravstvene in socialne ustanove, svoje banke in

svoje pošte. Saj, kot rečeno, organizacija proizvodnje in drugih dejavnosti ne more biti zaprta v teritorialne okvire.

S tem pa ne trdimo, da sta samoupravljanje delovnih ljudi v združenem delu in občanov v občini in drugih družbenopolitičnih skupnostih dve ločeni in med seboj neodvisni sferi, čeprav je prva organizirana po teritorialnem načelu, druga pa ne. Prav narobe! Uveljavljanje občine kot skupnosti ljudi za urejanje skupnih vprašanj zahteva, da se delovne organizacije in njeni organi samoupravljanja vgradijo v občino oziroma v njen sistem samoupravljanja in postanejo eden od elementov za utrjevanje občine kot temeljne skupnosti ljudi. Združevanje ljudi, njihovih interesov, sredstev in delovanja, povezovanje delovnih in drugih organizacij v občini in zunaj nje in odprtost občine navzven je hkrati zelo pomemben pogoj za uresničevanje mnogih drugih aspektov samoupravne integracije.

Institucionalizirana oblika integracije samoupravljanja in skupnih interesov v občini je občinska skupščina. Občinska skupščina združuje v svoji strukturi delegate delovnih skupnosti in delegate občanov, tj. skupnosti ljudi, ki imajo lahko različne interese. Ta sestava omogoča, da se o najpomembnejših vprašanih določa politika in sprejemajo odločitve na široki samoupravni podlagi in da enotnost, dosežena pri sprejemanju odločitev, prispeva k uresničevanju tako določenega skupnega interesa.

Mimo ustavnih določb o samoupravni organizaciji v Jugoslaviji — čeprav ne v nasprotju z ustavo — so se razvile poleg delovnih skupnosti in družbenopolitičnih skupnosti še posebne, tako imenovane funkcionalne samoupravne skupnosti, ki so po svojem bistvu posebne interesne skupnosti. To so, npr., samoupravne skupnosti na področju socialnega zavarovanja, zaposlovanja, izobraževanja, otroškega varstva. Nadaljnji razvoj samoupravljanja pa kaže na to, da bodo tovrstne skupnosti nastale še na drugih področjih družbenih služb.

Motivov za nastajanje takih skupnosti je več. Neracionalnost in včasih celo nesmiselnost obstoječe organizacije delovnih in drugih samoupravnih organizacij na posameznih področjih družbenih služb in njena razdrobljenost, ki je največkrat bila posledica omenjene funkcionalne koncepcije občine, je sama po sebi terjala drugačno organizacijo. Integracijski procesi so potekali najprej v obliki med-občinskega sodelovanja, in sicer z ustanavljanjem skupnih upravnih, pravosodnih in drugih služb ter zavodov na področju zdravstva itd. Tovrstna integracija na posameznem področju je odsev potrebe, da poteka delovanje bolj racionalno, bolj ekonomično in bolj v skladu z naravo delovnega procesa v okvirih, ki niso vezani na občinsko ozemlje.

Mimo tega namena integracije na posameznem področju družbenih služb, ki velja tudi za samoupravne skupnosti, je za le-te bolj značilen še drugi smoter. Vse doslej formirane samoupravne skupnosti so nastale kot skupnosti zainteresiranih občanov in organizacij

ter kot take združujejo delovne ljudi, ki opravljajo službo na posameznem področju družbenih služb v ustreznih delovnih organizacijah, in pa koristnike uslug ali druge interesente za delo teh delovnih organizacij, bodisi da gre za posamezne občane ali za organizacije.

Izobraževalno skupnost sestavljajo občani, izobraževalni zavodi, delovne organizacije s področja gospodarstva in v družbenih službah ter druge zainteresirane organizacije.

Skupnost otroškega varstva sestavljajo občine in krajevne skupnosti, zavodi, ki opravljajo otroško varstvo, delovne organizacije v gospodarstvu in družbenih službah, izobraževalne skupnosti ter druge zainteresirane družbene organizacije.

Kot vidimo, vključujejo funkcionalne samoupravne skupnosti (razen skupnosti socialnega zavarovanja) v upravljanje posameznih družbenih služb širok krog uporabnikov in drugih interesentov teh služb, ki doslej niso imeli dovolj možnosti za vplivanje na njihovo delo.

Delno je bil institucionaliziran vpliv zainteresiranih občanov s tako imenovanimi predstavniki javnosti v tistih delovnih organizacijah, ki so bile z zakonom razglašene za organizacije posebnega družbenega pomena. Sodelovanje predstavnikov javnosti se je v praksi pokazalo kot neučinkovit relikv preteklosti, kot ostanek sistema »družbenega upravljanja«, ki je obstajal zunaj sfere gospodarstva. Na mnoge delovne organizacije pa občani kot posebno zainteresirani sploh nimajo vpliva niti v sicer neučinkoviti instituciji »predstavništva javnosti«.

To velja za nekatere gospodarske dejavnosti kot npr. za pošto, železnice, elektrogospodarstvo. V nekaterih republikah pa nimajo komunalne delovne organizacije niti takega predstavništva javnosti, ker niso razglašene za delovne organizacije posebnega družbenega pomena, čeprav je očitno, da imajo občani poseben interes za njihovo učinkovito delovanje in si življenja brez njih sploh ne moremo predstavljati. Prav te delovne organizacije vse po vrsti kažejo tendence, da postanejo monopolne službe, od katerih so občani odvisni, nimajo pa nanje zadostnega vpliva.

Vpliv interesentov bi morale zagotoviti predvsem skupščine družbenopolitičnih skupnosti, zlasti občinska skupščina. V dosedanem funkcioniranju pa so občinske skupščine te svoje naloge zanemarjale. V razmerju do delovnih organizacij, zlasti tistih, ki opravljajo zadeve posebnega družbenega pomena, za uresničevanje svojega vpliva niso uporabljale niti tistih sredstev, ki jih dovoljujejo ustava in zakoni. To velja za družbeno nadzorstvo, za delovanje zborov delovnih skupnosti, za delovanje svetov občinske skupščine kot faktorjev povezovanja občinske skupščine in delovnih organizacij itd.

Da bi zagotovili neposreden vpliv občanov kot neposrednih interesentov na delovanje delovnih organizacij, zlasti pa še tistih, ki dejansko opravljajo zadeve, ki so posebnega pomena za družbo, je treba iskati nove oblike.

Samoupravne skupnosti so posebna oblika neposrednega vplivanja uporabnikov in drugih interesentov na delo posameznih družbenih služb. Čeprav posamezne od teh obstajajo že dalj časa, jim niti v teoriji niti v praksi nismo posvetili posebne skrbi. Njihov obstoj pa postavlja pred nas vrsto vprašanj in problemov, ki bi jih morali razreševati vzporedno z razvojem skupščinskega sistema.

Vprašanja bi bila predvsem naslednja;

— kakšen je odnos samoupravnih skupnosti do občin in drugih družbenopolitičnih skupnosti in ali delovanje samoupravne skupnosti ni po nepotrebem vzporedno z delovanjem občinskih skupščin in skupščin drugih družbenopolitičnih skupnosti,

— kakšni so odnosi teh skupnosti do delovnih organizacij na ustreznem področju dela,

— kakšen je položaj občanov glede na te skupnosti,

— kakšen je torej položaj teh skupnosti v vsem samoupravnem mehanizmu Jugoslavije.

Ob vprašanju, kakšen je položaj posameznih samoupravnih skupnosti glede na občine in druge družbenopolitične skupnosti, se nam vsiljuje predvsem misel, ali niso te skupnosti nepotrebne paralelne institucije, ki nastajajo in delujejo poleg skupščin družbenopolitičnih skupnosti? Ali ni njihov nastanek posledica neučinkovitega delovanja samih skupščin, ki bi kot predstavniška telesa z vsemi razpoložljivimi sredstvi vplivanja, koordiniranja in odločanja morale zavarovati in uskladiti med drugim tudi skupne interese ožjega ali širšega kroga ljudi in delovnih organizacij? To vprašanje se nam vsiljuje toliko bolj, ker opravljajo obstoječe samoupravne skupnosti nekatere naloge, ki so z ustavo in statuti občin določene v pristojnost občinskih skupščin, ne da bi bile na ustrezen način določene oz. razmejene naloge prvih in drugih. Ob tem se nam, seveda, lahko zastavi vprašanje tudi v drugi smeri. Ali je ustavna koncepcija občine sploh ustrezna spričo nastajanja in delovanja vedno novih samoupravnih skupnosti, ki utegnejo kot skupnosti vseh uporabnikov in drugih interesentov bolje zagotoviti skladnost interesov tistih, ki proizvajajo, in tistih, ki uporabljajo proizvode njihovega dela, pa naj si bodo to posamezni občani ali organizacije. To velja razmisliti toliko bolj, ker samoupravne skupnosti niso vezane na teritorij, ampak na interese, povezane z *delom* na posameznem področju. Tako razmišljanje lahko pričakujemo pri tistih, ki vidijo v občini predvsem mehanizem za opravljanje določenih funkcij.

Čeprav omenjeni odnosi med samoupravnimi skupnostmi in skupščinami družbenopolitičnih skupnosti doslej niso bili preučeni v vsej svoji vzajemni povezanosti, mislimo, da vprašanja na ta način ne bi mogli postaviti. Nobena samoupravna skupnost ne more obiti ali zanikati občine, če jo razumemo kot temeljno življenjsko skupnost ljudi na določenem ozemlju, v kateri le-ti odločajo oz. soodločajo pri razreševanju skupnih interesov in potreb.

Sam obstoj in delovanje posameznih samoupravnih skupnosti ni v nobeni zvezi ali v nasprotju z obstojem in delovanjem občine in njenega samoupravnega mehanizma. Lahko bi trdili, da so tudi samoupravne skupnosti del tega občinskega samoupravnega mehanizma in da je zahteva po učinkovitosti in racionalizaciji dela tista, ki terja, da se preučijo in uredijo odnosi med prvo in drugo skupnostjo, od katerih ima vsaka funkcijo, da varuje in usklajuje interese delovnih ljudi in drugih občanov, ki so uporabniki ustvarjenih dobrin — s pogojem, da je občina, kot rečeno, univerzalna, vse druge skupnosti pa parcialne, tj. skupnosti za posamezna področja družbenega življenja.

Podrobnejša analiza nam bi pokazala, da tudi domnevnega paralelizma ni. Organi samoupravnih skupnosti so delegacije, ki združujejo uporabnike in druge interesente na posameznem področju družbenih služb, zbori občinske skupščine pa delegacije vseh občanov in delovnih ljudi v občini. Funkcija prvih je ta, da zagotavljajo uspešno delovanje in razvoj ustrezne družbene službe, drugih pa, da sodelujejo pri kreiranju politike in odločanju o vseh zadevah iz pristojnosti občinske skupščine vključno z opravljanjem funkcije politične oblasti.

Zbori delovnih skupnosti kot delegacije delovnih skupnosti, ki predstavljajo v skupščini interese teh skupnosti, omogočajo, da postaja skupščina res najširši organ samoupravljanja v občini. Temu obstoj samoupravnih skupnosti ne more stati na poti. Prav zaradi njihovega delovanja pri usklajevanju raznih interesov na posameznih področjih družbenih služb je potrebno, da se tudi te, kljub svojim posebnostim, vgradijo v skupščinski sistem in da se jim določi položaj glede na občinsko skupščino.

Občinska skupščina kot osrednji organ samoupravljanja zaradi obstoja in delovanja samoupravnih skupnosti ni odvezana skrbi za delovanje posameznih družbenih služb, ki so na njenem področju organizirane, pač pa se delno spreminja obseg te skrbi. Delo občinske skupščine se združuje v nadzor delovanja teh skupnosti tako da, napr., potrjuje statute skupnosti, daje soglasja k njihovemu delovnemu programu, obravnava finančne načrte in daje priporočila za njihovo razvojno delo. Občinska skupščina je še naprej dolžna skrbeti za financiranje teh družbenih služb, zbiranje stalnih in obveznih sredstev in dopolnilnih sredstev, če obvezna ne zadoščajo . . .

Če je samoupravna skupnost ustanovljena za območje več občin, velja to za njene odnose do vsake občinske skupščine.

Naslednje vprašanje, ki se zastavlja, je vprašanje, kakšna sta položaj in vloga samoupravnih skupnosti glede na delovne organizacije, torej pri skupnostih, ustanovljenih za področja, na katerih obstajajo delovne organizacije za opravljanje ustrezne družbene službe, kakšen je, npr., položaj obstoječih izobraževalnih skupnosti, ker opravljajo naloge vzgoje in izobraževanja šole in drugi vzgojni in izobraževalni zavodi.

Sole in drugi izobraževalni in vzgojni zavodi so z zakonom razglašeni za delovne organizacije posebnega družbenega pomena. Posebni družbeni pomen, kot pravni inštitut, predpostavlja ugotovljeno in s pravnim aktom sankcionirano potrebo, da se v korist občanov opravljajo določene zadeve in funkcije. Delovne organizacije, ki opravljajo take zadeve, so dolžne, da jih zaradi njihovega pomena opravljajo dobro in trajno. Rentabilnost pri opravljanju teh zadev, tudi če gre za gospodarske organizacije, ima sekundaren pomen. V prvi vrsti mora delovna organizacija zagotoviti zadovoljevanje potreb.

Določbe ustave SFRJ in republiške ustave o delovnih organizacijah, ki so posebnega družbenega pomena, so samo okvirne. Podrobnejše predpise za posamezne delovne organizacije pa najdemo v ustreznih zakonih. Ustava določa, da je mogoče z zakonom predpisati splošne pogoje za opravljanje določenih dejavnosti delovnih organizacij, ki imajo poseben družben pomen, kot tudi način upravljanja teh organizacij (sodelovanje zainteresiranih občanov, zainteresiranih organizacij in družbene skupnosti) ter način imenovanja direktorja v takih organizacijah.

Čeprav določa ustava, da o organizaciji dela in delitvi dohodka odločajo samo organi upravljanja, ki jih volijo člani delovne skupnosti, je mogoče z zakonom predpisati splošne pogoje in merila glede delitve dohodka in predvideti obveznost, ki jo dobi določen organ upravljanja delovne organizacije, druge organizacije ali državnega organa glede dajanja soglasja na posamezne akte, s katerimi se odloča o delitvi dohodka, ali akte, s katerimi se odloča o delovnem procesu.

Razen odgovornih faktorjev, to je organov občine in zainteresiranih organizacij, morajo torej imeti vpliv na delo takih delovnih organizacij tudi občani kot uporabniki ali drugače zainteresirani posamezniki. Občina je dolžna zagotoviti pogoje, da bi občani lahko uresničili svoje pravice do teh zavodov, kar zadeva njihovo opravljanje dela in uslug (97. člen Zakona o zavodih). Oblika demokratizacije in vloga občana posameznika sta lahko zelo različni. Dosedanji način vplivanja prek delegatov javnosti v organih upravljanja delovne organizacije smo že ocenili kot neučinkovit, čeprav tudi tega načina ni treba radikalno odklanjati; ne smemo pa mu pripisovati takega družbenega pomena, kakršnega ta objektivno ne more imeti.

Če ostanemo pri šolah ter drugih vzgojnih in izobraževalnih zavodih, ki so vključeni v izobraževalne samoupravne skupnosti, lahko ugotovimo, da imajo občani prav v tej institucionalizirani obliki potencialno večjo možnost za vplivanje na delo delovnih organizacij, ki opravljajo to službo. Pod pogojem, seveda, da se tudi organi teh skupnosti ne oddaljijo od občanov. Najpomembnejše funkcije te skupnosti so prav v skupnem obravnavanju organizacije in razvoja izobraževalne dejavnosti, programiranja financiranja, v odločanju o uporabi in osnovni razdelitvi sredstev za izobraževalno dejavnost, dolo-

čanju meril za delitev sredstev itd. Vpliv občanov v okviru samoupravne skupnosti ustreza posebnemu pomenu, ki ga šole in drugi izobraževalni zavodi imajo za družbo. Pri tem seveda velja, da ima vpliv lahko le takšen obseg, kot ga zahteva poseben družbeni pomen, ne more pa učinkovati tudi na organizacijo dela ter delitev dohodka, ki ostane samoupravna pravica delovnih skupnosti.

Za delovne organizacije, ki so vključene v samoupravne skupnosti, lahko ugotovimo, da se v ničemer ne spreminja njihova samostojnost niti njihove samoupravne pravice. Ne spreminjajo se tudi pravice in dolžnosti, ki jih imajo do njih občinske skupščine in njihovi organi; spreminja se oz. postaja bolj učinkovit le mehanizem družbene kontrole nad njihovim delom in vplivanje neposrednih uporabnikov in drugih interesentov, ki v drugih oblikah ni prišel dovolj do izraza.

Naslednje vprašanje pri ugotavljanju vloge samoupravnih skupnosti v procesu integracije družbe pa je vprašanje, ali in kako se spreminja položaj človeka v samoupravni skupnosti na posameznem področju družbenih služb, ki zajemajo ob občinskih praviloma še širše »regije«. Svojo pravico do samoupravljanja namreč lahko občan uresničuje predvsem v takih interesnih skupnostih, ki so dovolj majhne, da lahko njihov vpliv pride do izraza. Kolikor večje so te skupnosti, toliko manjša je intenzivnost njihovega neposrednega vpliva. To je prav lahko ugotoviti pri velikih delovnih organizacijah ali velikih občinah. Zato so v obstoječem samoupravnem mehanizmu, bodisi na področju združenega dela kot tudi v družbenopolitičnih skupnostih, zelo pomembne ožje samoupravne skupnosti, delovne enote in krajevne skupnosti v občini. O teh skupnostih ljudje neposredno in na demokratičen način odločajo ali vplivajo na odločanje o skupnih problemih. Prek teh skupnosti prihaja do izraza vpliv občanov tudi v širših delovnih oz. družbenopolitičnih skupnostih, čeprav iz razumljivih razlogov ne več neposredno. Te najožje samoupravne skupnosti, ki jih nekateri pavšalno ocenjujejo kot atomizacijo družbe, omogočajo, ravno nasprotno, nadaljnjo samoupravno integracijo. Brez razvite samoupravne osnove v najožjih interesnih skupnostih ljudi tudi ni pogojev za samoupravljanje širših skupnosti.

Samoupravne skupnosti so nova možnost, da občan razširi svoj vpliv v širši prostor, na področja, na katerih ga dotlej ni imel, vpliv na delovanje tistih družbenih služb, kjer se pojavlja kot uporabnik ali sicer kot interesent. Obseg te skupnosti pri tem ni najpomembnejši. Pomembno je le, da gre resnično za skupnost, ki jo vežejo skupni interesi, in da vpliv občana kot člana te skupnosti resnično lahko pride do izraza.

Te oblike in sploh možnosti vplivanja občanov v samoupravnih skupnostih pa niti v zakonodaji niti v praksi niso dovolj razvite. Pri večini skupnosti vpliva občanov ni zaznati, zato ni dosežen temeljni namen, zaradi katerega so bile ustanovljene. Mislimo, da je prav v tem vzrok za pogostne negativne ocene samoupravnih skup-

nosti, ki v našem sicer že zelo razvejanem mehanizmu samoupravljanja vendarle niso odveč.

Kje so vzroki za to, da smo namesto zaželenega cilja z novimi samoupravnimi skupnostmi dosegli pravzaprav ravno nasprotno učinke in da so se posamezne službe še bolj oddaljile od občanov?

Eden od vzrokov je ta, da so vse samoupravne skupnosti, ki obstajajo, nastajale po sili zakona in bile teritorialno oblikovane po kriterijih ali po podrobnih določilih zakona ne pa kot odsev spoznanih skupnih interesov vseh tistih, ki takšno skupnost sestavljajo. Administrativno določene skupnosti, kjer teh skupnih interesov ni ali pa le-teh ljudje še niso spoznali, »zainteresirani« odklanjajo in vidijo v njih neko »nadobčinsko«, med občino in republiko vrinjeno in vse prej kot samoupravno organizacijo.

Nastajanje samoupravnih skupnosti mora biti stvar samoupravnega dogovarjanja in sporazumevanja, delovanje le-teh pa trajno medsebojno sodelovanje vseh zainteresiranih. Samo take skupnosti bi bile resničen odsev svobodne akcije občanov, delovnih ljudi in organizacij združenega dela.

Svojo vlogo pri razvijanju integracijskih procesov naj bi republike odigrale bolj z družbenim usmerjanjem, z zakoni pa le v takšnem obsegu, kolikor je to potrebno zaradi enotnosti samoupravnega sistema in varovanja temeljnih pravic občanov.

Drugi vzrok je neizdelan sistem odnosov med občani in delovnimi ljudmi ter samoupravnimi skupnostmi tako glede volitev delegatov organov upravljanja, javnosti dela, odgovornosti ter možnosti njihovega odpoklica.

Za volitve članov skupščin oz. drugih samoupravnih skupnosti je značilen izključno delegatski sistem, predstavnike občanov pa celo imenuje ustrezna skupščina. Podobno velja za odpoklic oz. za izmenjavo posameznih delegatov. Neposredne oblike sodelovanja, vplivanja in nadzorstva občanov niso predvidene. Ker gre za skupnosti, ki so teritorialno lahko zelo velike, bi tudi težko prišle v poštev.

Sama tehnika izbiranja članov predstavniških teles ni najbolj odločilna za možnost resničnega vplivanja občanov. Delegatski sistem volitev sam po sebi tudi ne omogoča, da bi občani vseeno ustrezno vplivali na delo samoupravnih skupnosti, čeprav le prek delegatov, če bi to bili v pravem smislu besede. To pa je vprašanje samoupravnih odnosov v ožjih samoupravnih skupnostih, katerih pomen smo že posebno poudarili.

Razen vzrokov za neučinkovitost vpliva neposrednih uporabnikov in drugih interesentov na organe upravljanja samoupravnih skupnosti bi na koncu omenili še problem v zvezi z obstojem in delovanjem samoupravnih skupnosti.

Z zakoni o posameznih samoupravnih skupnostih so bili podrobno predpisani: funkcije le-teh, organizacija upravljanja, naloge organov upravljanja in pa ves sistem financiranja posameznih služb. Od predpisanih funkcij samoupravnih skupnosti je posebno potenci-

rana funkcija financiranja. V zakonu o izobraževalni skupnosti in o financiranju vzgoje in izobraževanja v Sloveniji je na čelu zakona, v prvem členu, določeno, da zagotavljajo izobraževalne skupnosti stalnost financiranja osnovnih nalog izobraževalnih zavodov po enotnih merilih. Zatem določa zakon, kako se sredstva oblikujejo oz. kateri so stalni in obvezni viri in kako se le-ti delijo.

Podobno velja za skupnosti otroškega varstva, kjer so do podrobnosti urejena vprašanja pogojev, višine, načina uveljavljanja, odločanja o višini in celo o načinu izplačevanja otroškega dodatka.

Funkcija financiranja prav gotovo ni nepomembna in je prav, da se za delovanje posamezne družbene službe zagotovi potrebni avtomatizem. Ne sme pa se skoraj vsa dejavnost organov take samoupravne skupnosti izčrpati pri opravljanju te funkcije. Kolikor lahko ugotovimo iz dosedanjega dela organov upravljanja obstoječih samoupravnih skupnosti, se le-te ukvarjajo večidel samo s tem vprašanjem. (Glej npr. informacijo o problematiki temeljne izobraževalne skupnosti, Ljubljana, 30. maja 1968, vsem skupščinam ljubljanskih občin, ali pa informacije o delu skupščine in izvršnega odbora izobraževalne skupnosti Slovenije.)

Pri tem so le razdeljevalci po večini nezadostnih sredstev, nimajo pa nobenega vpliva na njihovo oblikovanje. Četudi zagovarjamo potrebo avtomatizma, ki naj zagotovi stalnost financiranja osnovnih nalog na posameznih področjih družbenih služb, pa je vendar potrebno predvideti ali dopustiti možnost, da ima samoupravna skupnost še druge vire dohodka, če so zainteresirani občani pripravljeni prispevati več za dosego boljšega in kvalitetnejšega zadovoljevanja svojih potreb.

Zelo počasi pa se težišče dela samoupravnih skupnosti premika iz finančne v vsebinsko sfero, ki naj omogoči racionalizacijo, vsebinsko obogatitev, izboljšanje dela posamezne družbene službe, torej realizacijo ciljev, zaradi katerih so prvenstveno bile ustanovljene posamezne samoupravne skupnosti.

Če smo na koncu razgrnili nekoliko vprašanj in problemov, ki se nam kažejo v organizaciji in delovanju obstoječih samoupravnih skupnosti, brez podrobnejših analiz delovanja vsake od njih in brez upoštevanja pomembnejših razlik med njimi, smo to storili zato, ker menimo, da so samoupravne skupnosti potrebna in koristna oblika samoupravne integracije družbe.

Če jo želimo razvijati, potem je prav vedeti, da ni zadosti, da nekaj razglasimo kot skupnost, če ta to ni, še manj pa, da jo razglasimo za samoupravno skupnost, čeprav ta tudi taka ni.

Občan in Socialistična zveza v volilnem procesu

V prizadevanjih, da organizira čim več odprtih razgovorov o perečih družbenih in političnih vprašanjih, je redakcija 22. 1. 1969 organizirala okroglo mizo o temi »Vloga občana in SZDL v volilnem procesu« in k pogovoru povabila 35 družbenih in strokovnih delavcev. Vabilu so se odzvali in pri pogovoru sodelovali tile: Vlado Beznik, sekretar republiške konference SZDLS, Adolf Bibič, docent VŠSPN, Janez Jerovšek, profesor VŠSPN, Peter Klinar, docent VŠSPN, Božo Kovač, član izvršnega odbora republiške konference SZDLS, Dragana Kraigher, predavatelj VŠSPN, Matevž Krivic, strokovni sodelavec pri republiški skupščini LR Slovenije, Zdravko Mlinar, profesor VŠSPN, Boštjan Markič, predavatelj VŠSPN, Svetozar Polič, član IO obalne konference SZDL Koper, Miha Ribarič, sekretar republiške delegacije v zboru narodov zvezne skupščine, Zdenko Roter, odgovorni urednik revije, Janko Rupnik, predavatelj VŠSPN, Niko Toš, predavatelj VŠSPN. Pismeni prispevek je poslal Josip Globevnik, predsednik pravnega sveta IS Skupščine SRS.

Okvir za razgovor so bila vprašanja, ki jih je redakcija poslala vsem udeležencem:

1. S spremembami pozitivnih predpisov se je okrepila vloga SZDL v volilnem procesu. To pomeni na drugi strani tudi večjo institucionalizacijo te organizacije in volilnega procesa. Kakšne so lahko pozitivne in negativne posledice tega procesa, če upoštevamo dovolj znano dejstvo o določenem razkoraku med ustavno koncepcijo SZDL in dejanskim stanjem v tej organizaciji?

2. Eno od kritičnih mnenj o SZDL poudarja, da je delo te organizacije v bistvu forumsko delo, omejeno na aktivnost forumov SZDL na različnih ravneh. Če je ta ocena točna, potem stojimo pred vprašanjem posledic, ki jih ima to za vlogo SZDL in za vlogo občana v volilnem procesu.

3. Težnja je, da bi se moral v SZDL v polni meri izraziti pluralizem različnih interesov, pluralizem političnih mnenj na

podlagi najširše socialistične družbene platforme. Kakšne posledice ima to za razmerje med odborniki in poslanci ter SZDL tako v času kandidiranja in volilnega »boja« kakor tudi v času trajanja odborniškega oziroma poslanskega mandata?

4. Mislimo, da je logična posledica socialne strukture naše družbe in pluralizma v SZDL tudi pluralizem kandidatov za odborniška in poslanska mesta. Kako zagotoviti enakopravnost kandidatov in soočanja med njihovimi osebnimi projekti? Kakšna je s tem v zvezi vloga sredstev množičnega obveščanja in SZDL?

5. Predlogom za dejansko demokratizacijo vseh faz volilnega procesa večkrat ugovarjajo z argumentom, da to vodi v disproporce glede optimalne strukture predstavniških teles. Kako uskladiti težnjo k optimalni strukturi poslancev s hkratno težnjo, da volitve ne bi bile le tehnika za uravnavanje personalne strukture predstavniških teles, občani pa le številke za volilno statistiko?

6. Med gesli v sedanjih pripravah za volitve je zelo pogosto tudi geslo o potrebnosti boja proti klikam v volilnem procesu, o nujnosti ukinjanja prakse, da o kandidatih odločajo v ozkih, zaprtih skupinah, formalnih in neformalnih, o nujnosti, da je javno delo vseh dejavnikov, ki vplivajo na izbiro kandidatov. Ali dosedanja politična praksa potrjuje poudarjanje tega gesla?

V imenu uredniškega odbora je pogovor vodil Vlado Beznik. Objavljamo avtorizirani in redigirani stenogramski zapis.

SOCIALISTIČNA ZVEZA — DEL POLITIČNEGA SISTEMA

V. BEZNIK: Kot je napisano že v vabilu, redakcija Teorije in prakse z današnjim razgovorom nadaljuje svoje odprte pogovore »za okroglo mizo« o vprašanih političnega sistema. Današnja tema je »Vloga občana in SZDL v volilnem procesu«. Glede na čas (smo pred skupščinskimi volitvami) in vsebino te teme (vloga SZDL v sistemu samoupravne družbe) menim, da je tak razgovor, in ne samo ta, potreben in nujen.

V zvezi s temo, ki jo predlagamo za današnji razgovor, mi dovolite, da vam osvežim spomin na nekatera dejstva, ki bi jih v našem razgovoru morali upoštevati.

1. Prva ugotovitev, ki smo jo izrekli že večkrat in ob raznih priložnostih, je, da smo vprašanjem izgrajevanja političnega sistema v celoti v preteklosti posvečali premalo vsesplošne in stalne skrbi

in pozornosti. Tega vprašanja so se lotevali že dosedanji razgovori, zato menim, da ga danes ni treba ponovno razčlenjevati.

Ce to velja za politični sistem kot celoto, potem razumljivo velja tudi za prvine tega sistema.

Vloga in položaj političnih organizacij v konkretni družbi — v konkretnem političnem sistemu — je eno od vprašanj, ki je bilo do danes tudi pri nas deležno premajhne pozornosti.

V tako dinamični družbi, kakršna je naša, je treba nenehno sistematično spremljati razvoj družbeno pomembnih odnosov, in si na tem temelju prizadevati, da ta razvoj kar najustrezneje izrazimo v pravni ureditvi družbe. To velja tudi za politične organizacije, kot so ZK, SZDL, ZM, sindikati. Pri tem naj povem še to, da je popolnoma odprto vprašanje vloge in funkcije družbenih organizacij in društev v naši družbi in da temu ne posvečamo skorajda nikakršne pozornosti. Povedati velja, da je to vprašanje še posebej pomembno za našo republiko, v kateri danes živi in deluje več kot 170 takih organizacij. To je seveda tema za druge razgovore.

O vlogi in položaju političnih organizacij v naši družbi, v našem političnem sistemu, so predvsem na raznih kongresih in ob drugih priložnostih precej govorili — tako da je v načelu to vprašanje jasno — teže, veliko teže pa je z realizacijo. Zaradi tega v zadnjem času zelo veliko govorimo o »reorganizacijah« (reorganizacija ZK, SZDL, ZM, ZŠ, itd. itd.). Ne gre za reorganizacije, temveč za nenehno razvijanje vsebine in metod delovanja organizacij, ki morajo v korak z družbenim razvojem in ga morajo celo pospeševati.

V tem kontekstu moramo obravnavati tudi organizacijo Socialistične zveze. Menim, da smo v tej smeri tudi že marsikaj napravili. Nekakšen mejnik sta VI. kongres SZDL Jugoslavije in VI. kongres SZDL Slovenije. Ta nova usmeritev socialistične zveze se je izrazila tudi v novih statutih (zveznem in republiškem), katerih temeljna značilnost je, da skušata postaviti organizacijo Socialistične zveze tako, da bo po vsebini kakor tudi po obliki vedno bolj zgubljala značaj »forumske organizacije«, torej organizacije, v kateri so aktivne le forumske strukture, in da bo vedno bolj postajala dejansko demokratična zveza svojega članstva, še več, demokratična zveza občanov sploh. Seveda je to proces, ki ga ni moč uresničiti čez noč.

Na tem mestu velja povedati še to, da nekatere delovne skupine pri republiški konferenci SZDL že dalj časa intenzivno proučujejo omenjena vprašanja in da bo republiška konferenca na eni svojih prihodnjih sej to temo obravnavala in sprejela poseben dokument, v katerem bi opredelili svoje stališče do vseh bistvenih vprašanj, ki izvirajo iz takšne družbene funkcije Socialistične zveze. K temu bo brez dvoma prispevala tudi današnja razprava.

2. Omenim naj še to, da vlogo občana in Socialistične zveze v volilnem procesu lahko ocenjujemo le, če nam je izhodišče politični sistem, Socialistična zveza pa njegov pomemben del. Po ustavi je Socialistična zveza najširša opora družbenopolitične aktivnosti in družbenega samoupravljanja delovnega ljudstva. Po predlogu novih zakonov (temelje na spremembi volilnega sistema) je Socialistična zveza neposredna nosilka politične volilne aktivnosti, nosilka vsebinskih in kadrovskih priprav na volitve.

Zaradi tega predlagam, da bi na današnjem razgovoru razpravljali o vprašanjih, ki so bila poslana z vabilom.

Predlagam, da razpravljamo o vseh vprašanjih hkrati, tako da dobimo ocene nas vseh in da je po metodi naš razgovor lahko polemičen.

POGOJI ZA DEMOKRATIČNE VOLITVE?

A. BIBIČ: Zdi se mi, da je zelo pomembno, da si takoj na začetku našega razgovora postavimo vprašanje: kakšen je odnos med volilnim procesom in demokracijo, posebej med volitvami in socialistično demokracijo? To vprašanje si je treba zastaviti, ker nekateri pogledi preveč poudarjajo pomen volitev za demokratično politično življenje neke družbe, medtem ko drugi podcenjujejo volilni proces kot prvino demokratičnega političnega sistema. V politični teoriji in praksi se pogosto srečamo z nazori, ki reducirajo vso problematiko demokracije zgolj na volilni akt, bolj v praksi kot teoriji pa naletimo tudi na stališča, da so volitve popolnoma postranska stvar.

Za dosedanji razvoj političnega sistema socializma, posebno ti-stega, ki je okostenel v avtoritarni statiki stalinizma, je bilo značilno, da je v njem prevladoval dejansko zelo podcenjevalen odnos do demokratične vsebine in demokratične participacije v volilnem procesu. Zlasti kandidiranje, ki je brez dvoma, če ne najpomembnejše, pa gotovo med najpomembnejšimi dejanji volilnega procesa, je bilo osredotočeno v rokah zelo ozkega kroga ljudi. V volitvah so se le na specifičen način izražale oligarhične tendence, značilne za celotno politično življenje; visoka volilna udeležba — v nekaterih deželah volilna abstinenca ni dosegla številke 10 — pa je prej izražala plebiscitarni volilni ritual kot pristno demokratično participacijo.

Kriza socializma ali nekaterih stagnantnih oblik socializma, ki jo doživljamo, je ponovno zaostрила in zaostruje problematiko socialističnega političnega sistema, s tem pa tudi vprašanje demokratičnosti vseh faz volilnega procesa. Potreba, da se vodilne skupine obnavljajo po poti normalnega političnega procesa, ne pa v polu-

stavnih ali zunaj ustavnih oblikah, še bolj poudarja pomen volitev za socialistično družbo.

V čem pa je pravzaprav jamstvo za demokratične volitve? Zdi se mi, da je za to potrebno več pogojev. Naj navedem le nekatere. Prvega vidim v tem, da se morajo že v volilnem procesu uveljaviti vsi bistveni in legitimni interesi socialistične družbe. To pa pomeni, da v volilnem procesu ne sme biti niti monopola enega središča (ene partije) niti monopola središč (več partij ali družbenopolitičnih organizacij). Prav tako bi bilo za demokratično vsebino volitev usodno, če bi se jih polastile razne neformalne »skupine pritiska«, klike itd. Mikrobirokratizem takšnih skupin ima s stališča demokratičnosti političnih odnosov včasih prav take posledice kot makrobirokratizem velikih skupin. Dalje se mi zdi za demokratične volitve potrebno, da je pri kandidiranju zagotovljena javnost vseh bistvenih postopkov. Razen tega spada k demokratični naravi volitev, da volivec nima pred seboj le enega kandidata, ampak vsaj dva.

Kakšno mesto ima ali naj ima pri vsem tem Socialistična zveza? Zdi se mi, da bi lahko rekli, da ima lahko ta organizacija, ki po zamisli združuje družbene skupine z različnimi interesi, v volilnem procesu zelo pomembno vlogo, ne da bi se morala spremeniti v monopolnega gospodarja celotnega volilnega procesa ali posameznih njegovih faz. Socialistična zveza ima toliko manj možnosti, da monopolno obvladuje volitve, kolikor bolj se razvija v organizacijo, ki združuje vse bistvene interese socialistične družbe. Kolikor bolj pristno ogledalo družbe bo Socialistična zveza, toliko bolj bodo tudi organi kandidiranja izražali množico spodbud, ki ne bodo pritekale samo z višin forumov Socialistične zveze in drugih družbenopolitičnih organizacij, marveč bodo čedalje bolj izražale bogato dialektiko celotne družbene strukture. Težko si predstavljam, da bi lahko volilni proces v takšni interesno razčlenjeni družbi, kakršna je naša, potekal brez vzklajevalne dejavnosti zavestne politične volje. Socialistična zveza, kolikor povezuje in vključuje bistvene in legitimne interese družbenih skupin, lahko deluje in mora delovati v smeri demokratične integracije spodbud tudi v volilnem procesu.

J. JEROVŠEK: Kateri interesi so legitimni in kdo je tisti, ki naj to ugotavlja?

A. BIBIČ: To je dejansko bistveno vprašanje, na katero ni vedno lahko odgovoriti. Po mojem je legitimni interes tisti interes, ki deluje v okviru temeljnih socialističnih izhodišč. Seveda se lahko vprašanje pomakne naprej: kaj pa so temeljna socialistična izhodišča? Kdo jih določa? Čeprav je pogosto silno tvegano odgovarjati na ta in podobna vprašanja, je vendarle res, da ima vsaka družba neke temeljne norme, ki jo opredeljujejo. Problem je v tem, da se tudi take temeljne norme v zgodovinskem procesu spreminjajo, da dobivajo nove pomene ali vsaj odtenke v pomenih.

J. RUPNIK: Dodal bi nekaj misli v zvezi s tem, kar je govoril tovariš Bibič. Odnos političnega sistema do volitev — konkretno v socialistični demokraciji, je eno od bistvenih vprašanj. Kako funkcionira zamišljeni volilni sistem, namreč jasno kaže, kakšni so dejanski politični sistemi (odnosi). Če gledamo socialistični politični sistem pri nas, vemo, da je bil v preteklosti velik razkorak med proklamiranim — normativnostjo in stvarnostjo. Razkorak se je v glavnem kazal v tem, da smo govorili, kako mora biti človek subjekt političnega dogajanja, v praksi pa je bil več ali manj njegov objekt. To je prišlo najbolj do izraza ravno v volilnem procesu. Mislim, da je prav, da socialistična zveza tudi legalno prevzema pravico do kandidiranja odbornikov in poslancev, kajti ona je že v praksi vršila to, kar se ji zdaj z zakonom nalaga. Tako bodo stvari jasne in se bo točno vedelo, kdo podpira kakšnega odbornika ali poslanca.

Postavlja se namreč vprašanje, ali bo socialistična zveza res tudi kos svoji nalogi, to se pravi, da ne bo še naprej manipulirala z volilcem in da bo človek v našem političnem sistemu še naprej ostal objekt političnega procesa. Bojim se namreč, da bo ravno zapleten volilni sistem še naprej omogočal, da zamišljena vloga volilca ne bo prišla do izraza. Če bi namreč resnično želeli približati volilni sistem volilcu, potem ne bi smeli imeti tako zapletenega volilnega sistema. Ta namreč lahko prek »volilne tehnike« še naprej omogoča vpliv raznih klik ali drugih neformalnih skupin. To pa se lahko dogaja v sedanjem zapletenem volilnem sistemu, kar bo še naprej omogočalo zamegljevati dejanske družbene odnose. Socialistična zveza je ravno zaradi tega pred veliko preskušnjo.

Mislim, da bodo bližnje volitve najbolj jasno pokazale, kako so ustavnopravne in družbene norme realizirane v praksi in koliko so vodilne družbene sile resnično pripravljene demokratizirati naše družbene odnose. Čim manjši bo razkorak med normativnostjo in stvarnostjo, tem bolj bomo lahko videli, da se naša socialistična demokracija približuje tudi ustavnopravnim deklaracijam oziroma normam. Če pa tega ne bomo dosegli, bomo lahko trdili, da je v našem političnem sistemu še vedno nekaj elementov avtokratičnega političnega sistema.

P. KLINAR: Najprej nekaj o informiranosti o predvolilnem postopku in o dolžini roka, v katerem uvajamo novi predvolilni postopek. Lahko bi trdil, da pri nas velik del občanov ne pozna dobro zadnjega volilnega sistema, ker je preveč zapleten in da to ne velja nič manj za predvolilni postopek predlaganja in zbiranja kandidatov za predstavniška telesa. Novi predvolilni postopek, kot vse kaže, ne bo enostaven. Problem pa je v tem, da ga uvajamo takorekoč pred volitvami, kar pomeni, da ni veliko časa, da bi se

občani z njim seznanili in se nanj privadili. Pri tem bi opozoril, da prihaja v dnevnem tisku o predvolilnem postopku do različnih (tudi kontradiktornih) informacij in razlag. Postopek še ni uzakonjen, zbiranje predlogov za kandidate pa je že steklo. Vse to, sodim, lahko prizadene dejavnost občanov v predvolilnem postopku in omejuje demokratičnost predlaganja in izbiranja kandidatov.

Razlage novega predvolilnega postopka so — po mojem mnenju preveč optimistične in premalo upoštevajo realnost ter naše dosedanje skušnje. To zbuja pretirana pričakovanja in pogloblja že tako dovolj izrazito nasprotje med deklaracijami in realnimi — stvarnimi odnosi.

Za naš postopek predlaganja in izbiranja kandidatov velja, da je kombinacija med vplivom političnega vodstva in vplivom oblik neposredne demokracije.

Zdi se mi, da je koncentracija kandidiranja prek kandidacijskih konferenc SZDL oblika, v kateri se bo lahko uveljavil vpliv političnega vodstva. To sodim zaradi tega, ker je znano, da osnovne organizacijske enote v družbeno-političnih organizacijah, združenjih itd. večinoma niso aktivne, kar omogoča, da se vodstva teh dejavnikov v okviru kandidacijske konference sporazumejo o možnih kandidatih. To se lahko uveljavi še posebej pri izbiranju tistih kandidatov, ki jih predvidevajo za različne vodilne funkcije. Zanje je namreč tudi doslej veljala takšna praksa. Ko sodim, da se vplivom političnega vodstva in vodstva drugih dejavnikov v predvolilnem postopku ni mogoče izogniti, ker ta vpliv skrbi za ustrezno strukturo predstavniških teles itd., vendarle izražam pomislek zoper predlagani predvolilni postopek, ki krepi pristojnost foruma in zožuje možnosti oblik neposredne demokracije. Zbor volivcev — ki je bil doslej neučinkovit — ima s predpisanim kvorumom in z vso predvideno proceduro omejene možnosti. Skupine občanov kot predlagatelji nimajo več možnosti, da bi predlagale kandidate. Premalo so znani motivi za omejevanje oblik neposredne demokracije v predvolilnem postopku. So kompetence, ki jih pridobiva SZDL, poskus, da bi se uveljavila? Vendar se mi zdi, da se s temi pristojnostmi v SZDL porajajo nekatere prvine boja za oblast, značilne za politične stranke, kar jo omejuje v njeni prvenstveni funkciji politizacije občanov, s pomočjo katerih bi lahko kvalitetno spreminjala svoje bistvo v procesu preobrazbe iz politične stranke v družbenopolitično organizacijo.

SOCIALISTIČNI PLURALIZEM V SZDL — POGOJ ZA DEMOKRATIZACIJO VOLILNEGA PROCESA

B. MARKIČ: Če govorimo o volilnem sistemu, menim, da je treba v uvodu poudariti, da so dejansko volitve le del političnega sistema in da so v bistvu njegova funkcija. V vsakem sistemu so volitve

lahko sredstvo demokratizacije, so pa lahko po drugi strani tudi sredstvo odtujevanja oblasti od človeka. V našem političnem sistemu moramo razvijati volilni proces, volilno odločanje, ki bo izhajalo iz predpostavke, da je človek subjekt v volilnem postopku. V zgodovini je bil človek malokdaj pravi subjekt volilnega procesa. Tudi naša zamisel o tem, kakšna naj bo vloga Socialistične zveze v volilnem procesu, je na neki način kolebala in se je gibala med dvema skrajnostnima usmeritvama. Po enem izhodišču vloga Socialistične zveze ne bi smela biti prevelika, ker bi to pomenilo vračanje k partijski demokraciji in samó nadomeščanje vloge partije v volilnem pomenu. Drugo stališče pa se je kazalo v prepričanju, da je dobro, če Socialistično zvezo čimbolj institucionaliziramo v celotnem volilnem procesu. Mislim, da bi moral pri nas volilni sistem bolj kot doslej — in kot se to kaže tudi v novih predlogih — izhajati predvsem *od občana in njegove individualne aktivnosti*. Ni mogoče pristati na trditev, da sta delovna organizacija in komuna dovolj široko družbeno področje posameznika.

Pri nas tudi nekateri empirični podatki kažejo, da občani volitev še ne razumejo kot stvarnega odločevalnega političnega procesa. V naši raziskavi javnega mnenja (Center za raziskovanje javnega mnenja, raziskava Slovensko javno mnenje 1968, izvedla raziskovalna skupina VŠSPN, Ljubljana 1968) je odgovorilo 47,7% anketiranih občanov, da se udeležujejo volitev le zato, ker imajo to za izpolnjevanje državljske dolžnosti. Če navedemo še druge odgovore anketirancev o tem, kaj je glavni razlog, da hodijo na volitve, dobimo tole sliko:

3,2% anketirancev trdi, da hodijo volit le iz navade, 6,9% zato, ker bi jim neudeležba na volitvah sicer lahko škodovala, le 33,1% anketiranih trdi, da jim ni vseeno, kdo je poslanec ali odbornik; ti so brez dvoma angažirani; in prav tako nadaljnjih 5,8% občanov, ki izjavljajo, da z udeležbo na volitvah vplivajo na politiko. Tako vidimo, da samo okrog 40% vprašanih občanov trdi, da v volilnem procesu na ta ali oni način dejansko vplivajo na pomembne odločitve. Pri vseh teh podatkih se moramo nekoliko zamisliti.

Če je demokratizacija središčno vprašanje volilnega procesa in vse kaže, da je temu še danes tako — potem je s tem v zvezi tudi vloga SZDL izredno pomembna. Večja institucionalizacija Socialistične zveze v volilnem procesu neizbežno zahteva nadaljnje dograjevanje SZDL v smeri doslednejšega socialističnega pluralizma. Le takšna SZDL, ki ni goli »depozitarij forumskih stališč«, ki upošteva na socialistični podlagi podano barvitost interesov različnih skupin, združenj, društev ipd., lahko odigra progresivno in današnji stopnji razvoja samoupravnih odnosov ustrezno vlogo.

Z oblikovanjem kandidacijskih konferenc ima SZDL sicer možnost, da organizira volilni proces, v katerem občani, združeni v

razne interesne skupnosti (in tudi prek njih nastopajoč), ne bodo »klientela« SZDL. Vendar ob vsem tem ne bi mogli mimo dejstva, da vendarle nova volilna zakonodaja — v mislih imamo zlasti »magični« 10% kvorum občanov — zbere volilcev preveč potiska v stranski rokav volilnega procesa.

D. KRAIGHER: Zdi se mi, da se kaže v nesoglasjih ob pripravi letošnjih volitev določena *kriza politične akcije*. To krizo pogojujejo notranji in zunanji vzroki. Za našo družbeno situacijo je značilno, da — počasi in z odporom, toda gotovo — minevajo časi nekdanje etatistične »idile«. Toda tudi v svetovnem merilu pretresa človeštvo nek univerzalen nemir, ki marsikje prerašča v spontan upor. Aktualni dogodki v svetu so pokazali, v kolikšni meri je še človek-posameznik, pa tudi celi narodi, nemočen pred najrazličnejšimi birokratskimi in totalitarnimi pritiski, ki ne ogrožajo več samo posameznikov, temveč — kot sem rekla — tudi cele narode. Ta univerzalni nemir je zajel in prežal zlasti mladino, ki je najbolj občutljiva in najhitreje in najbolj spontano reagira, prevzema pa tudi druge sloje prebivalstva posameznih dežel.

Zdi se mi, da je vzrok neučinkovitosti pri uresničevanju političnih smernic zlasti institucionalizacija organizacij in pa sam *način* funkcioniranja političnega sistema. To so osrednja vprašanja neposredne demokracije in samoupravljanja. Kakor se na eni strani kaže vedno večja demokratizacija družbenopolitičnih odnosov in vedno doslednejša »depolitizacija« organizacije ZK, ki dobiva povsem drugačen značaj, pa imamo na drugi strani toge horizontalno hierarhično odrevenele institucije, ki si lastijo izključno pravico nad *predstavljanjem* interesov, želja in potreb delovnega človeka. O — ustavni in demokratični — nevzdržnosti takega sistema je bilo v časopisju objavljenih nekaj kritičnih člankov, ki pa — kolikor vem — niso dobili odgovora.

Ta okostenela vztrajanja pri umetnem vzdrževanju (preživelega) sistema »univerzalnih funkcionarjev« povzročajo največ konfliktov v »bazi« neposredne demokracije, pri človeku-samoupravljavcu, ki je sredi procesa *osvobajanja dela* in tembolj čuti pritiske političnega monopola, ki so v direktnem nasprotju z vsemi deklariranimi in ustavno uzakonjenimi principi demokratičnega političnega sistema.

Povsem praktično vprašanje, ki bi ga v tej zvezi zastavila, je vprašanje o vlogi sredstev množičnega obveščanja. Ta sredstva so praviloma »neangažirana«, nastopajo kot opazovalci in regulatorji, kadar pa prihaja do izmenjave stališč in različnih mnenj, pa se ne morem znebiti občutka, da je bilo uporabljeno dokaj gosto »rešeto«. Na primer — rubrika »pisma bralcev« v časopisu »Delo«, ki je organ SZDL, je povsem zgubila značaj obravnavanja in izmenjavanja mnenj o zares pomembnih stvareh, ki vznemirjajo našega člo-

veka. Ne vem, ali je temu krivo uredništvo ali pa morda pisci sami, toda ta rubrika je zgubila razlog za svoj obstoj.

Problem oblikovanja javnega mnenja je po mojem mnenju izredno pomemben in predlagam, da bi mu v nadaljni diskusiji posvetili več pozornosti.

DOSLEJ NAJBOLJ DEMOKRATIČNA IN NAJSIRŠA KANDIDACIJSKA PODLAGA PRI VOLITVAH?

J. GLOBEVNIK: Zal nimam zadosti časa, da bi pripravil obširnejši prispevek k razpravi. Zato bi dal le kritično misel k samemu konceptu vprašanj, ki bodo predmet razprave. Po moji sodbi ta koncept izhaja iz predpostavke, po kateri naj bi se po novi zakonski ureditvi v volilnem procesu Socialistična zveza institucionalizirala tako, da njeni forumi določajo kandidate. To pa ni res. Socialistična zveza nastopa v skladu z načeli V. pogl. uvodnega dela ustave SFRJ kot organizator in koordinator kandidacijskega procesa. Kandidatov ne postavlja noben forum Socialistične zveze, ampak *kandidacijske* konference, ki jih sestavljajo delegati Socialistične zveze, Zveze sindikatov, Zveze mladine, Zveze borcev NOV in drugih organizacij, ki jih določi SZDL v svojih pravilih (19. čl. zakona o volitvah zveznih poslancev). Kolikor vem, je predvideno, da bo Socialistična zveza v svojih pravilih omenjeno možnost, da razširi podlago, konkretizirala tako, da bo pokrita vsa samoupravna struktura, se pravi, da bo zajela tudi druge samoupravne organizacije oziroma samoupravne skupnosti v občini oziroma volilni enoti. Tako demokratične in široke kandidacijske podlage še nismo imeli pri nobenih dosedanjih volitvah. To bo v resnici »najširša socialistična družbena platforma« — kot uporabljate ta termin v vprašanju pod št. 2 — v kateri se bo pluralizem političnih mnenj, zlasti tudi o samih kandidatih lahko popolnoma uveljavil. Če bodo zbori volivcev s potrebno večino kakšnega izmed tako postavljenih kandidatov črtali ali pa dodali novega, bo s tem kandidacijska podlaga še bolj razširjena. Kar pa bo zunaj tega želelo postaviti kandidate, bi to res bile lahko samo »ozke zaprte skupine« (kot to imenujete pod toč. 6 vprašanj), saj bi bile te zunaj najširše *socialistične* družbene platforme.

Posebno vprašanje »pluralizma kandidatov« za odborniško oz. poslansko mesto — pa zame ni bistveno vprašanje. Bistveno je, da bo kandidat užival zaupanje široke samoupravne strukture, ki ga postavlja, in da bo sposoben uspešno opravljati najodgovornejše družbene naloge v občini, v republiki oziroma v federaciji kot odbornik oziroma poslanec v njeni skupščini. Nimam nobenih pomislekov, če bo za odborniško oziroma poslansko mesto več kandidatov, ker bo tako tudi volivcem dana možnost, da na volitvah izbirajo. Če pa se kandidacijska konferenca ali (oziroma tudi) zbori

volivcev odločijo za enega samega kandidata, ker ga ocenijo za najboljšega in vrednega vsega zaupanja, se mi zdi, da ne bi bilo prav, če bi vztrajali na formalni zahtevi po še drugih kandidatih. V tem primeru bi se res šli formalno meščansko demokracijo, ki ni združljiva s sistemom družbenega samoupravljanja, v katerem so volitve delegatov v predstavniška telesa družbenopolitičnih skupnosti neposreden izraz in akt samoupravljanja delovnih ljudi, ne pa rezultat političnega boja med političnimi strankami oziroma grupacijami za udeležbo pri oblasti.

Prosim, da te moje misli štejete za prispevek k razpravi in jih vnesete v stenogram.

Z. ROTER: Nekaj besed v zvezi s prispevkom tov. Globevnika. Njegov prispevek je tudi kritična misel k samemu konceptu vprašani. Sodeloval sem pri oblikovanju vprašanj, zato bi rad pojasnil funkcijo teh vprašanj. Vidim jo predvsem kot spodbudo in ne kot apriorno podlago za pogovor. Poleg tega še mislim, da nekatere sodbe, ki jih ta vprašanja vsebujejo, ustrezajo dejanskemu stanju; vsaj sam sem o tem prepričan. Prepričan sem, da obstaja razkorak med ustavnim konceptom Socialistične zveze in dejanskim stanjem v tej organizaciji. Prepričan sem, da je delo te organizacije še vedno dostikrat forumsko delo. Prepričan sem, da se v SZDL pluralizem ne izraža v polni meri. Prepričan sem, da že doslej ni bilo enakopravnosti kandidatov, soočanja med njihovimi osebnimi projekti, kolikor je bilo v preteklosti več kandidatov za poslanska mesta.

Prepričan sem, da so bile volitve dostikrat tudi tehnika za uravnavanje personalne strukture predstavniških teles, na ta način, da so fetišizirali neko strukturo in so temu vse podredili. Z druge plati so bile volitve kdaj pa kdaj tudi tehnično sredstvo za to, da so urejali personalna vprašanja.

Končno: da so v volilnem procesu nastopale v preteklosti določene klike, zaprte skupine, formalne in neformalne, to je dejstvo.

Poudarjam, da osebno vztrajam pri teh ocenah, ker so na voljo tako raziskovalni rezultati, ki te ocene potrjujejo, pa tudi vsakodnevna dejstva govorijo o tem.

Se o eni točki: Josip Globevnik je mnenja, da kandidate postavlja kandidacijska konferenca. Formalno jih res postavlja. Dejansko pa vemo, da je v predvolilnem postopku, ki že poteka, ko pravilnikov še ni, že prišlo do nekakšnega spiska kandidatov, ki je nastal na podlagi tega, da so določeni organi v skupščini ocenili delo dosedanjih poslancev in se izrekli o tem, ali so bili aktivni ali neaktivni in s tem dali kriterije glede tega, ali jih je še možno kandidirati. Dalje so te spiske sestavljali na podlagi različnih neformalnih konsultacij. Nimam nič proti temu, da so ob upoštevanju okol-

nosti — zelo kratkega časa — to delali. Moja kritična misel je usmerjena le v to, da to pravzaprav delajo napol javno ali sploh ne javno.

B. KOVAČ: Z. Roter je rekel, da se izdelujejo sezname pol javno. Kaj pomeni javno obravnavanje predlogov za kandidate? Kdaj se začnejo predlogi za kandidate javno obravnavati?

Z. ROTER: Javnost si predstavljam tudi takole:

Če v okviru kvoruma dosedanjih poslancev razpravljajo o delu ali nedelu poslancev, je ustrezno, da to obravnavajo v zborih skupščine in da so pri tej oceni prisotni vsi prizadeti. Enako tudi, kadar teče obravnava tudi na ravni občinske skupščine ali odbora Socialistične zveze ali konference ali temu podobno, ker drugače seveda o javnosti ne moremo govoriti, in tisti, ki o njih govorijo, so na neki način v neenakopravnem položaju. O tem bomo še govorili, pa bi se pozneje vključil v pogovor.

ALI JE NOVA VLOGA SZDL V VOLILNEM PROCESU USTAVNOPRAVNO NESPREJEMLJIVA?

M. KRIVIC: V dosedanjo predvsem politološko in sociološko obravnavo razpravo bi se želel vključiti med drugim tudi z nekaterimi mislimi z ustavno-pravnega gledišča. Seveda nimam niti legitimacije niti pretenzije, da bi s tega gledišča dajal meritorne ocene. Mislim le, da bi razmišljanje tudi o teh vprašanih lahko koristilo širini in vsestranskosti razprave, zlasti še, ker je tudi tov. Beznik v uvodni besedi opozoril na potrebo po pravnem fiksiranju družbenih razmerij v volilnem procesu.

V zvezi s političnimi in sociološkimi ocenami razpravljavcev pred mano, s katerimi se ne le teoretično, ampak tudi kot občan in kot občinski aktivist Socialistične zveze v celoti strinjam, bi želel pokazati, da so po mojem trdnem prepričanju nekatere prvine vloge SZDL, kakor jih predvideva novi volilni sistem, popolnoma nesprejemljive ne le s političnega in sociološkega, ampak tudi z ustavnega vidika. Z uradnimi utemeljitvami in razlagami, da je novi volilni sistem popolnoma v skladu z vlogo SZDL, kakor jo opredeljuje V. razdelek temeljnih načel ustave SFRJ, se torej ne strinjam.

Ustavna definicija vloge SZDL se glasi: »Socialistična zveza... je najširša opora družbeno-politične aktivnosti in družbenega samoupravljanja delovnega ljudstva«, — in po mojem mnenju čisto ustreza vlogi, ki naj bi jo ta organizacija res imela. Če pa naj bi bila SZDL v odnosu do družbenega samoupravljanja predvsem njegova »opora«, to se pravi organizacija, ki se bojuje, da bi se samoupravljanje čim močneje uveljavilo, potem vsekakor ni v skladu s tako njeno vlogo, če začne pri opravljanju nekaterih družbenih

funkcij *nadomeščati* to družbeno samoupravljanje in neposredno družbeno-politično aktivnost občanov, namesto da bi tako aktivnost in samoupravljanje krepila in bila njuna opora. To je še toliko bolj nepravilno, če se na oblike predstavniške demokracije v okviru SZDL (in kandidacijske konference so kljub temu, da so zlasti v primerjavi s prejšnjim dogovarjanjem o kandidatih v zaprtih krogih gotovo velik napredek, nedvomno posredna oblika odločanja) praktično v celoti prenašajo zadeve, o katerih so doslej vendarle lahko v zadnji fazi odločali občani neposredno — na zborih volivcev.

Drugo mesto v ustavi, ki skuša utemeljevati vlogo SZDL v novem volilnem sistemu, je drugi odstavek V. razdelka temeljnih načel, kjer je med drugim rečeno, da v Socialistični zvezi občani »zagotavljajo čim popolnejše uveljavljanje svojih volilnih in drugih pravic«. Tudi to določbo je, če ne izhajamo iz apriorne predpostavke, da je treba na vsak način najti neko ustavno opravičilo za prej omenjeno vlogo SZDL v novem volilnem sistemu, težko razumeti drugače, kakor da gre za nalogo Socialistične zveze, da s svojo politično aktivnostjo, z bojem zoper birokratsko, lokalistično, grupaško in podobno vsiljevanje kandidatov in volilnih programov in na podobne načine *politično* zagotavlja in omogoča ljudem dejansko čim popolnejše uveljavljanje njihovih volilnih pravic. Med tem in pa enostavnim *prenosom* kandidacijskih pravic občana na Socialistično zvezo (pa čeprav na njene zelo demokratično izbrane kandidacijske konference) je seveda precejšnja razlika, ki pa je uradni tolmači in zagovorniki novega volilnega sistema ne vidijo ali morda nočejo videti. Uradna interpretacija omenjene ustavne določbe je seveda nesmiselna, saj pomeni, da bi občan, ki iz kakršnegakoli razloga ne bi hotel sodelovati v volilni aktivnosti Socialistične zveze, že po ustavi imel zagotovljenih v kandidacijskem postopku manj pravic kot drugi, praktično pa bi ne imel celo nobenih!

Poleg teh dveh načelnih določb govori o tem vprašanju tudi neka določba v normativnem delu ustave SFRJ, ki je tudi povsem jasna. To je določba v 34. členu ustave, po kateri je občanu »zajamčena pravica... določati kandidate za volitve v predstavniška telesa družbenopolitičnih skupnosti in v druge organe samoupravljanja«. Te pravice ustava ne daje nikomur drugemu in je občanu zajamčena, »da bi mogel uresničevati družbeno samoupravljanje« — pravica občana do družbenega samoupravljanja pa je po določbi prvega odstavka omenjenega člena ustave *nedotakljiva!* Po vsem videzu sodeč pa nas tudi to ne moti, da ne bi mirno prenesli (formalno) večjega dela pravice kandidiranja (dejansko pa celo kandidiranje v celoti) od občanov neposredno oziroma od zborov volivcev na kandidacijske konference. Tak odnos do spoštovanja ustave kot temeljnega pravnega in družbeno-političnega akta naše družbe je seveda presenetljiv, zlasti še, ker je bilo to vprašanje pravočasno

sproženo — seveda brez odgovora (opozorila v javni razpravi v okviru SZDL, članek v »Ekonomske politiki«, članek v »Delu« itd.).

Po teh nekaj mislih o ustavnem vidiku nove vloge SZDL v kandidacijskem postopku bi se želel še na splošno vključiti v razpravo o prvem vprašanju redakcije, to je o pozitivnih in negativnih posledicah institucionalizacije vloge SZDL v volilnem procesu. Ob tem bi rad poudaril, da kritika odvzemanja ustavnih kompetenc zborom volivcev nikakor ne pomeni istočasno tudi zanikanja pozitivnih strani novega kandidacijskega postopka. Te so vsekakor v tem, da bo zdaj z zakonom in z volilnimi pravilniki točno določeno, kdo lahko v kandidacijskem postopku nastopa v imenu SZDL. Socialistična zveza je namreč že doslej imela važno vlogo političnega nosilca predvolilne aktivnosti, le da kandidatov ni sama postavljala, ampak jih je le predlagala zborom volivcev, kar je bilo po mojem mnenju popolnoma pravilno in za Socialistično zvezo tudi čisto zadostna možnost za uveljavitev njenih predlogov. Pri tem pa ni bilo določeno, kdo lahko to v njenem imenu dela in je prihajalo do tega, da so o kandidatih dejansko odločala le najožja vodstva ali celo neformalni politični »vrhovi«. Prav »institucionalizacija« kandidacijskih konferenc in celotnega predkandidacijskega postopka bo seveda pomenila veliko priložnost za preseženje te prakse in tudi za razvoj demokratičnih odnosov znotraj SZDL nasploh.

Prav ni samo to, da je šla ta »institucionalizacija« predaleč in da so z njo dobile kandidacijske konference tudi pravico do formalnega postavljanja kandidatov, kar je, kot je bilo danes v razpravi že prikazano, s političnega in z ustavnega gledišča vsaj zelo problematično, če že ne kaj več. Prvine neposredne demokracije v kandidacijskem postopku, ki smo jih v primeri s sistemi na zahodu in na vzhodu upravičeno šteli za odliko našega volilnega sistema, bi bilo po mojem mnenju treba kvečjemu krepiti in jim dati možnost, da iz večinoma formalnih v večji meri preidejo v dejanske, ne pa da jih *de facto* odpravimo. Pri tem seveda najbrž nihče ne misli, da bi na zborih volivcev lahko spontano prihajalo do dobrih, pretehtanih kandidatur ali v večjih volilnih enotah sploh do kakršnihkoli kandidatur, ne da bi bila podlaga za odločanje na zborih volivcev poprejšnja organizirana politična predkandidacijska aktivnost, doslej praviloma v okviru Socialistične zveze. Vloge kandidacijskih konferenc zbori volivcev nikakor ne bi mogli prevzeti. Gre le za to, da bi morala kandidacijskim konferencam ostati res le naloga politične priprave in izdelave predlogov, zborom volivcev pa naloga demokratičnega nadzora teh političnih odločitev. Končni nadzor so sicer res volitve same, vendar pa je treba upoštevati, da je zlasti ob slabi informiranosti volilnega telesa o posameznih kandidatih, kjer potem pogosto igra odločilno vlogo zgolj naključje, odločitev o tem, kdo naj sploh kandidira, toliko pomembnejša in da bi jo bilo treba za vse predlagane kandidate brez razlike in pod enakimi pogoji dati v roke zborom volivcev.

Ločitev kandidatov na »uradne« kandidate kandidacijskih konferenc SZDL in na morebitne »dodatne« kandidate zborov volivcev bo nadaljnja negativna posledica nove ureditve, saj bo nujno del pozornosti volilnega telesa odvracala od vprašanja kvalitet, idej in sposobnosti posameznih kandidatov na vprašanje njihovega »izvora«. Potencialne predlagateljke kandidatur, ki na kandidacijskih konferencah SZDL ne bi mogle upati na uspeh, pa bo ta sistem naravnost spodbujal k frakcijskemu in grupaškemu organiziranju, saj sicer ob silno zaostrenih pogojih »dodatnih« kandidatur na zborih volivcev sploh ne bo mogoče doseči.

Ohranitev zborov volivcev pod tako ostrimi pogoji, da jih praktično ne morejo izpolniti, je nadaljnja nelogičnost nove ureditve in je zgolj nekakšna kvazidemokratska fasada, zgolj pesek v oči. Zbore volivcev so že doslej kritizirali, češ da so le gola formalnost, zdaj pa smo jim dejansko odvzeli vsako realno možnost odločanja. Če bomo zборе volivcev sklicevali zato, da bomo na njih ugotovili, da ni prisotnih 10% volivcev z njihovega območja, in da jih bomo nato zaključili, kakor sledi iz določb volilnega zakona, potem si je večji absurd že težko zamisliti.

To vprašanje bi rad končno navezal še na vprašanje pluralizma. Volilni zakon vsaj formalno dopušča možnost kandidatur neposredno na zborih volivcev, torej mimo kandidacijskih konferenc SZDL. Kako pa se na to politično gleda? Pred seboj imam referat tov. Janeza Vipotnika na seji CK ZKS 20. januarja, v katerem je med drugim rečeno: »Zveza komunistov se bo odločno zoperstavila slehernemu poskusu, da bi politična dejavnost posameznikov ali morebitnih neformalnih skupin potekala zunaj okvirov Socialistične zveze in njene politične dejavnosti.« Zdaj se pa vprašam: ali mislimo to, kar piše v zakonu, resno ali pa imamo to spet le za fasado? Če hoče kdo doseči, da bi bila neka kandidatura sprejeta na zborih volivcev, je namreč popolnoma jasno, da mora razviti neko politično aktivnost in da bo ta aktivnost najbrž potekala zunaj okvirov Socialistične zveze (čeprav to seveda ni nujno). Toda ali je pravilno, da se npr. Zveza komunistov taki akciji že kar *a priori* upre, zgolj zato, ker to ni aktivnost »znotraj SZDL«, in ne glede na to, za kakšnega kandidata in za kakšen političen program sploh gre? Saj pride končno lahko tudi do tega, da bo na kandidacijski konferenci SZDL izbran npr. kandidat, ki zastopa izrazito lokalistične, birokratske ali karšnekoli druge interese, ki so za Zvezo komunistov absolutno nesprejemljivi! Zakaj se ne bi smelo, postavimo, društvo ekonomistov boriti za to, da bi zbori volivcev sprejeli kandidata, za katerega to društvo misli, da je boljši kot kandidat ali kandidati kandidacijske konferen-ce? In če sme to neko društvo, zakaj tega ne bi smel delati kdorkoli drug, posameznik ali skupina, če to dela javno in če njegov »volilni program« oziroma njegova politična aktivnost po vsebini ne nasprotuje ustavi?

Z demokratičnim razvojem so stvari postale tudi nekoliko bolj zapletene (mislim na vsebino, ne na obliko!) in tako tudi Zveza komunistov ne bo mogla več z eno ali nekaj preprostimi formulami razrešiti vseh situacij in protislovij v volilnem procesu, tako kot je bilo to možno nekoč. Navedeno stališče iz referata na seji CK pa je po mojem mnenju taka, nekoliko poenostavljena formula, ki bi jo bilo po mojem mnenju vsekakor treba nadomestiti z natančnejšo in jasnejšo formulacijo, da so za komuniste važne predvsem kvalitete kandidata in njegov program, pri čemer se morajo komunisti za take kandidate zavzemati predvsem prek kandidacijskih konferenc in politične aktivnosti SZDL, ker s tem tudi na splošno krepijo Socialistično zvezo kot samostojno in demokratično politično sredstvo občanov; pri tem pa komunisti *a priori* ne bi smeli zavračati predlogov, do katerih pride po drugi poti, če vsebinsko ustrezajo — pa tudi sami si ne bi smeli vnaprej zapirati teh drugih poti, če bi znotraj SZDL in na kandidacijskih konferencah tu ali tam prevladale težnje, ki jim Zveza komunistov nasprotuje. Še toliko manj sprejemljivo bi bilo seveda, če bi Zveza komunistov nad tako politično aktivnostjo »zunaj SZDL« začela izrekati politično anatemo, do česar bi na podlagi navedene formulacije zlasti na občinski ravni gotovo lahko kaj hitro prišlo, kar pa bi ob realnem političnem vplivu, ki ga uradna stališča Zveze komunistov še vedno imajo, dejansko pomenilo kratenje in omejevanje temeljnih političnih pravic, ki jih občanu dajeta ustava in volilni zakon. Da ne bi bil neobjektiven, moram na tem mestu sicer dodati, da je glede tega vprašanja v tistem delu omenjenega referata, ki je bil tudi formalno sprejet kot stališče CK, formulacija ustrežnejša, ker pravi, da se morajo komunisti takemu delovanju zunaj SZDL upreti »v javni demokratični borbi«; bistvo problema, namreč apriorna »odločna zoperstavitev« v vsaki kandidacijski aktivnosti zunaj SZDL ne glede na vsebino take aktivnosti pa seveda tudi pri taki formulaciji ostane.

SZDL NI LE POSREDNIK, MARVEČ TUDI ORGANIZACIJA VOLIVCEV

B. KOVAČ: Za neposredno demokracijo je važno veliko prvin in zbor volivcev je le eno sredstvo. Važno je ozračje, v katerem se sliši strpen, svoboden in kulturnen dialog. V vseh smereh mora tudi delovati pretok informacij, idej in spodbud. To sta najvažnejši prvini za razcvet neposredne demokracije. V vsakršnih razmerah pa je človek kot subjekt politike neučinkovit, če nastopa kot posameznik. Mora se organizirati. Če je na primer 100 zborov volivcev v volilni enoti za zveznega poslanca, to pomeni 100 središč odločanja o eni odločitvi. Ali je lahko sto središč odločanja v tem primeru učinkovita institucija?

Volivci se torej morajo združiti, da bi lahko bili učinkoviti, morajo se organizirati. Socialistična zveza, to naj bi bili (v volilnem

procesu) pravzaprav združeni volivci; SZDL naj bi bila odprta demokratska zveza, v kateri je prostor za vse pristne interese samoupravljalcev. Socialistična zveza daje tako prostor za pluralizem interesov in ni posrednik, ampak organizacija volivcev.

Ali pa smo že ustvarili razmere, v katerih bodo volivci, združeni v SZDL, subjekti politike? Zadoščeno mora namreč biti tudi temelj zahtevam:

1. Ljudje morajo poznati volilni sistem in proces; če jim je volilni sistem tuj, jim je vsebina volitev tuja.

2. Ljudje morajo v volilnem sistemu in procesu imeti organizacijske in politične možnosti:

a) da lahko sodelujejo pri oblikovanju volilnega programa; v volilnem procesu se namreč ne da izbirati kandidatov, ne da bi jih izbirali za opredeljene naloge;

b) da svobodno izbirajo ljudi za ta program, tedaj take ljudi, ki ga bodo znali uresničiti. Seveda pa morajo biti tudi kandidati subjekt politike, kar se ne zgodi vselej in povsod.

Kandidati morajo biti svobodne politične osebnosti, ki imajo svoj odnos do programa, ki imajo osebni projekt. Ta projekt je možen in realen samo, če obstajajo enotna programska izhodišča kot politična opdlaga.

V spremenjenem kandidacijskem postopku ni odgovorov še na veliko vprašanj.

Odnos med kandidacijsko konferenco in političnim forumom je še popolnoma nedodelan, saj niti ne vemo, kakšne bodo kandidacijske konference. Kvaliteta kandidacijskih konferenc bo hudo odvisna od kvalitete demokracije in samouprave v bazi. Če bodo na kandidacijskih konferencah navzoči delegati društev, združenj, krajevnih organizacij, sindikalnih organizacij, bo ta kandidacijska konferenca izraz množice realnih in pogosto nasprotujočih si interesov samo, če bodo ti delegati dejansko predstavljali bazo. Analizirati moramo stopnjo samoupravnih odnosov v bazi, potem šele lahko določimo kvaliteto kandidacijske konference. Zbori volivcev in delovnih ljudi pa bodo ob kandidacijskih konferencah še zmerom ostali demokratski nadzor, čeprav pod zelo težavnimi pogoji; če bodo predlogi Socialistične zveze oziroma kandidacijske konference nasprotovali volji večine, bo javna nejevolja zagotovila ustrezno udeležbo na zborih volivcev. Kajti prišli bodo predvsem tisti, ki bodo aktivno nasprotovali sklepom kandidacijskih konferenc.

Kaj je v demokratskem volilnem procesu oblikovanje optimalne skupščinske strukture? Sodim, da to ne more biti določanje odstotkov, neki predpis, koliko žensk, koliko neposrednih proizvajalcev itd., temveč je lahko samo to, da morajo volilna komisija, politična telesa skrbeti za to, da bomo v vseh strukturah iskali kvalitetne kandidate; to je torej politično usmerjanje, zbiranje predlogov za kandidate v vseh strukturah.

Ali lahko takoj javno obravnavamo vsak predlog za kandidata, ki ga je dala tudi majhna skupina ljudi, neformalna skupina. Sodim, da mora vsak predlog, preden pride v javnost, dobiti podporo nekega širšega kroga ljudi. Na primer: če se sestane skupina vodilnih članov neke politične organizacije in razpravlja o tem, kateri ljudje bi bili primerni za kandidate, to še ni nedemokratično. To je njihova pravica, saj vsakdo lahko razpravlja. Pač pa mora njihov predlog vendarle dobiti širšo podporo — krajevne organizacije, sindikalne organizacije, vsaj nekega širšega telesa. Potem — in ob soglasju predlaganega — naj gre predlog v javnost. Še zmeraj pa je potrebna rahločutnost in obzirnost. V volilnem procesu namreč nastopajo ljudje in spoštovati je treba njihovo osebnost. Včasih je bolje kršiti kako pravilo, kot pa ljudi spraviti v zadrego, celo nesrečo.

P. KLINAR: Kaj pa iniciativa? Iniciativa, ki jo daje vodstvo, je odločilna stvar. Spodbuda, ki izvira od političnega vodstva, ima drugačno težo kot spodbuda drugih političnih subjektov.

B. MARKIČ: Tudi z vidjaka odgovornosti; če bo prišla spodbuda za kandidiranje iz političnega vodstva, je vprašanje, komu se bo kandidat čutil predvsem odgovornega. Ali se bo čutil odgovornega političnemu vodstvu, ki je kandidaturo spodbudilo, ali volilnemu telesu, ki ga je izvolilo.

A. BIBIČ: Ne dvomim, da je razlika med »težo« politične iniciative, ki prihaja »od zgoraj«, in tisto, ki prihaja »od spodaj«. Vnaprej izključiti politično iniciativo z »vrha« pa se mi ne zdi le nerehalno, marveč tudi nekoliko formalistično.

P. KLINAR: Če ravno praksa kaže na to, da spodbuda za vodilna mesta prihaja z vodilnih mest.

B. KOVAČ: V današnjih razmerah je spodbuda forumov pravzaprav neizogibna, ker so danes forumi najboljše informirani. Informacija pa je podlaga za to, da lahko sproži spodbudo.

Na začetku je treba enakopravno obravnavati vse kandidate. Če namreč nastopa več kandidatov za isti mandat, ni vprašanje, ali je nekdo uradni kandidat SZDL ali neuradni kandidat, temveč je vrednost kandidata v tem, koliko bo konkretiziral ali dopolnil, skratka, koliko ustvarjaljen odnos bo imel do programskih izhodišč za kandidiranje odbornikov in poslancev. Važno je, kaj pove, ali ima koncept in kakšen koncept ima — to se pravi, važna je vrednost in stopnja njegove ustvarjalnosti. Konkretno: če dvema kandidatom isti novinar zastavi vprašanje, pa bo eden odgovoril na dveh tipkanih straneh z veliko vsebine, drugi pa na pol strani ne bo nič ali malo povedal, je prav, da dà redakcija prostor predvsem za tisti dve strani. To je enakopravno obravnavanje na začetku.

SPODBUDE NEFORMALNIH SKUPIN V VOLILNEM PROCESU IN JAVNOSTI DELA

M. RIBARIČ: Začel bi z vprašanjem ocene forumskega dela Socialistične zveze. Zdi se mi, da govorimo pri vrednotenju forumskega dela zelo olepševalno. Kakor so tu že rekli — in s tem se zelo strinjam — bi morali vzporedno z analizo baze analizirati dejansko delo forumov SZDL. Če bi napravili tako analizo — zdi se mi, da ne delamo takih analiz ali jih delamo zelo redko, in če obstajajo, potem so zelo malo znane — mislim, da bi ugotovili, da se prav za prav pod tako imenovanim forumskim delom skriva — ali pa je dosti očitno — nekaj veliko ožjega kot forum. Zame je forum Socialistične zveze v občini občinska konferenca, na republiški ravni pa republiška konferenca; forum ne more biti izvršni odbor ali predsedstvo.

Če bi analizirali delo tako široko pojmovanega foruma — cele konference, potem mislim, da bi lahko ugotovili — ne da bi hotel SZDL posebej negativno prikazovati, kajti podoben je položaj tudi v drugih organizacijah (o čemer smo govorili na prejšnji okrogli mizi) —, da dela v resnici sorazmerno malo tega foruma in s sorazmerno majhnim učinkom. Čisto razumljivo: če bi bilo to delo zelo dobro, bi morala biti tudi podlaga zelo široka in pritegnjena bi moralo biti članstvo.

Menim, da imamo forumskega dela v širšem smislu malo. Pri občinski konferenci gre dostikrat v najboljšem primeru za izvršne odbore, izvršne organe, marsikdaj mogoče samo za plačane profesionalne funkcionarje teh organov.

Na republiški ravni je delo brez dvoma širše. Zlasti pa sta aktivna izvršni odbor in predsedstvo, medtem ko se je cela republiška konferenca dosti poredko sestajala v času svojega obstoja. To dejstvo je treba upoštevati.

Če tako razmišljam o teh forumih, je celó vprašanje, če je res, da so forumi bolje informirani kot baza. Širši forum je v resnici že na neki način baza in je slabo informiran. To bi lahko z raziskavo zelo hitro razčistili.

Tako se mi zdi, da bi bil pri teh volitvah uspeh in velik napredek, če bi bila volilna aktivnost forumska aktivnost v širšem smislu. Kajti naši forumi so zelo široki, njihov sestav je dejansko dosti reprezentativen za današnje razmere. Tak sestav, vključen v predvolilno dejavnost, bi dejansko pomenil že neko precejšnjo stopnjo demokracije in demokratizacije v našem javnem in političnem življenju. Pri zadnjih volitvah je bilo značilno, da je najprej najožji krog informiral volilne komisije o svojih predlogih; pri tem se je skliceval na konsultiranje z različnimi faktorji. Ta komisija je potem naprej informirala in se konsultirala; informiranje in sklicevanje na konsultacije se je ponavljalo na različnih točkah. Na koncu je v glavnem prišlo do realizacije tistega, kar si je zamislil najožji krog.

S tem bi prešel na problem tako imenovanih neformalnih skupin, ki na začetku v volilnem procesu dajejo nekatere spodbude. Najbolj zanimive so tiste, ki so sestavljene iz najvidnejših in najodgovornejših ljudi v predstaviških ali družbeno-političnih organih. Čisto normalno je, da ti odgovorni tovariši ob takem položaju, kot ga porajajo predvolilne priprave, razmišljajo, kako bodo naprej delali in s kakšnimi sodelavci na raznih področjih. To je normalno in v svetu se dogajajo podobne stvari. Silno pomembno pa je to, da se ves čas vé, da je iniciativa takih krogov navzoča, zaradi tega, da lahko potem ob določenih sugestijah in predlogih postavimo zahtevo po popolni politični odgovornosti za take sugestije. Prav je, da se ves čas vé, od koga je spodbuda prišla. Tudi nato, ko volilna komisija to spodbudo sprejme, je prav, da ne ustvarjamo iluzij ne sebi ne drugim, da so prišle spodbude od spodaj, ampak je treba jasno povedati, da so prišle z ravni občine, republike ipd., kjer so ugotovili, da so ti in ti tovariši pokazali zadostne kvalitete, in da potem ves čas zelo jasno vemo, od kod ta spodbuda. Potem je tudi med raznimi forumi laže usklajevati, ne pa, da pride do položajev kot ob prejšnjih volitvah, ko smo imeli ponekod dve vrsti »uradnih« kandidatov; ko je eden propadel, smo ugotavljali, da to ni bil »uradni« kandidat ali podobno. Prihajalo je do mučnih situacij, ki bi bile mnogo jasnejše, če bi ves čas vedeli, kdo in zakaj predlaga ljudi.

Mislím, da je v tej zvezi izraženo misel, da mora dati predlagani sam soglasje, preden ga javno obravnavajo, mogoče zelo pozitivno razumeti tako, da se ožja neformalna skupina s tem toliko bolj zavezuje in je njena odgovornost toliko večja, ko se posvetuje s tovariši. Neformalne skupine se s tem še vedno potrjujejo kot neformalne. Potem pa mora priti predlog pred organ in povedati je treba, kakšna posvetovanja so bila opravljena. To je po mojem mnenju zelo ustvarjalna in konstruktivna zahteva. Tudi zdaj jo je vsekakor še mogoče uresničiti in glede tega še ni nič zamujenega.

Naslednje vprašanje je vprašanje javnosti. V fazi tako imenovanega predhodnega evidentiranja je nujno, da na krajevnih organizacijah SZDL oz. v delovnih organizacijah, ko bodo po imenih razpravljali o ljudeh, povemo, od kod so prišle spodbude. V načelni razpravi, kakršna je današnja, je sicer težko reči, kako določno naj imenujemo predlagatelja, čim bolj javno pa je treba povedati, s katere ravni je spodbuda prišla. Tako se ne bo zgodilo, kot na prejšnjih volitvah, da so kot izraz spontanosti na področju vse volilne enote za zveznega poslanca predstavili za kandidata istega človeka. Če ne bo zadovoljive jasnosti, bo včasih res nastal vtis, kot da so se nekateri ljudje sporazumeli, da bodo kandidirali za nekatera mesta in bo prihajalo do zelo mučnih situacij, ko se bodo take spodbude v kasnejši fazi začele neugodno razreševati z raznimi presenečenji, tako imenovane široke ljudske množice pa sploh ne bodo vedele, za kaj gre. Dejansko bo nekoga podpiral krog iz ene dejav-

nosti, drugega pa iz druge dejavnosti. Vsi ti pa se ves čas ne bodo odkrito posvetovali.

Prehajam na vprašanje, na kakšni podlagi lahko v predvolilni dejavnosti razpravljamo o kandidatih; na kakšen način lahko aktiviramo ljudi?

Dosedanja predvolilna dejavnost ima, kot je razvidno iz časopisov, tele značilnosti: zelo veliko govorijo, da ne sme biti forumskega dela, da je treba javno oblikovati kriterije za kandidate in programska izhodišča na ravni republike in občine. Pri tem pa nimamo analize, kakšno je bilo dosedanje forumsko delo. V času, ko naj bi te kriterije načelno oblikovali, je že veliko ljudi vnaprej evidentiranih, programskih izhodišč za predvolilno dejavnost pa še niso postavili. Vemo, da šele predvidevajo sprejem programskih izhodišč, ki bodo postavljena konec januarja ali v začetku februarja. Zdi se, da je velika nevarnost, če ne bodo naši družbeno-politični faktorji v prihodnjem obdobju izredno angažirani, da bomo na množičnih zborih načeli razpravo o kriterijih in programskih izhodiščih, ki bodo takrat šele ravnokar izšla, kandidati pa bodo že tu. Izhajam iz položaja, da je zdaj velika časovna stiska; zelo realno gledam na to, kako priti do kandidaturne.

Glede kriterijev smo lahko prebrali v »Delu« stališča volilne komisije mestne konference Ljubljana za kandidiranje pod naslovom »Pogumen, pripravljen tvegati«. Če bi človek prebral samo naslov, bi menil, da gre za članek o preskusnih vozačih ali o kozmonavtih. Po več ko dvajsetih letih graditve socializma prihajamo s takim naslovom — za katerega sicer ne nosi odgovornosti mestna konferenca ali volilna komisija, ampak »Delo«, ki pa je glasilo Socialistične zveze — in s takim naslovom ustvarjamo napačen, morda celo neresen vtis.

Strinjam se z osebnimi lastnostmi, ki so tam izčrpno navedene. Vendar se mi zdi, da pri vsej stvari manjka najvažnejše — politična podlaga, programska podlaga za tako kandidiranje. Od vseh kriterijev za kandidiranje je to prvi kriterij; da je kandidat širokih pogledov, sposoben za delo z ljudmi, da pozna naše razmere ipd. — to naj bi bilo samo po sebi umevno. Vsa politična gibanja po svetu iščejo za svojo dejavnost najbolj sposobne ljudi — temeljno pa je, iz kakšnega političnega programa izhaja kandidat. Če zdaj napovedujejo neka programska izhodišča na republiški, zvezni in občinski ravni, mislim, da ne more biti politična podlaga samo v tem, da taka izhodišča sprejemamo. Ker so taka izhodišča običajno zelo sintetična, glede njih ne bo posebnih vsebinskih razlik med kandidati. Zato pa bi morali neizbežno razpravljati o tem, kako se je naš splošni program realiziral doslej. Edino prek ocene dosedanje hitrosti in načina uresničevanja naših programov, vzrokov, da so se stvari razvijale tako, kot so se, lahko pridemo do osebnega projekta kandidata, kot so danes v razpravi že povedali.

Če tako postopamo, ne more biti govora o tem, da bi bili v volilnem postopku vsi kandidati enakopravni. V javnosti bi se namreč potem morala začeti diskusija, politična borba, katere ocene in kateri načini vodijo najbolj naprej. Če nimamo takih razprav, in navsezadnje, takih borb, potem si ne predstavljam, kako bi o kandidatih lahko rekli kaj konkretnega z vsebinskega vidika, ne le z vidika osebnih sposobnosti, ki so lahko zelo vprašljive, če ne temelje na konkretnih stališčih o dosedanjem in prihodnjem razvoju. S programi smo na sploh zelo bogati. Noben problem ni na novo postaviti neki program: problem pa je predvsem uresničiti tisto, o čemer smo se že večkrat dovolj jasno dogovorili. Na splošno sicer programe ustrezno uresničujemo, če upoštevamo gospodarska in druga gibanja. To pa nas ne odvezuje, da tega ne bi kritično analizirali.

Edino na ta način lahko pride do politizacije občanov. Tako si predstavljam tudi mobilizacijo volivcev na področju kandidatov za zvezne poslance. Rekli so, da je težko na 100 mestih aktivirati ljudi glede zveznega poslanca. Zvezni poslanci sami danes ugotavljajo, da težko vzdržujejo stike z 10, 8, 6 ali 5 občinskimi skupščinami, ki so v njihovi volilni enoti. Kakšna tehnika bi to omogočila? S tem ne pridemo daleč. Temeljno vprašanje je: s kakšnim političnim konceptom kandidat nastopa. Če bi bilo tako, ne bi bilo najpomembnejše — o čemer piše tisk — da morajo biti zvezni poslanci kar najbolj samostojne osebnosti, tesno povezane z ljudmi (to imam za nekaj samo po sebi razumljivega). Potem bodo volivci jasno videli, za katerega kandidata gre, kako so doslej reševali stvari na raznih področjih (razmere gospodarjenja, socialno zavarovanje itd.), in to bodo lahko zvedeli tudi prek sredstev javnega komuniciranja. In tako se bodo na 100 zborih volivcev lahko jasno opredelili, za katerega kandidata so. Pri zveznih poslancih bi bilo treba seveda spregovoriti tudi o njihovi delovni povezavi z dejavniki na republiški ravni; z republiško konferenco SZDL, sindikati, republiško skupščino, gospodarsko zbornico, samoupravnimi skupnostmi itd.

Ne predstavljam pa si, da bi lahko posamezniki le individualno nastopali. V predvolilnih pripravah je nujna tudi organizirana povezava in nastop ljudi s podobnimi pristopi in podobnimi mnenji. Sicer bi namreč lahko vse ostalo le pri amaterskih improviziranih poskusih posameznika.

Prav tu vidim vlogo Socialistične zveze, da poveže vso dejavnost v svojem okviru, ki mora biti dovolj širok in najširši za vse spodbude, ki temelje na samoupravnem socializmu.

Če bi vse prepustili le iznajdljivosti posameznika, Socialistična zveza pa bi se omejila le na vlogo branilca najbolj temeljnih ne-problematičnih skupnih izhodišč, bi po mojem mnenju to pomenilo ne samo negiranje sedanje družbene organizacije, ampak tudi podpora nekakšnemu anarhičnemu razvoju v prihodnosti, ali pa bolj verjetno dosti usmerjenemu razvoju, vendar brez prave širše možnosti konfrontacije različnih interesov, ocen in pristopov.

S. POLIČ: Brez dvoma se vsi strinjamo, in to so nekateri tudi že poudarili, da je demokratični volilni sistem zelo pomembna prvina socialistične demokracije in političnega sistema, kakršen je naš. Kot tak nam je hkrati lahko tudi eno od važnih meril za oceno, kako daleč smo že prišli v prizadevanjih, da v naši deželi uveljavimo in utrdimo demokratični, samoupravljalški in humani socializem.

Ko govorimo o volitvah, mislimo seveda na celoten volilni proces, zlasti pa na kandidacijski postopek in na volitve v ožjem pomenu besede. Mislim, da sta oba ta dva dela volilnega procesa enako važna in da tvorita nekakšno dialektično enotnost: ni volitev brez kandidatov in kandidiranje je smiselno le kot priprava in ne nadomestilo volitev. Zato po mojem mnenju nimajo prav tisti, ki precejnjujejo pomen kandidacijskega postopka in menijo, da je že v tem postopku treba vse rešiti in te rešitve dati volivcem le v nekakšno potrditev. Takšna gledanja, ki jih ne tako redko srečujemo tudi še danes, so v preteklosti vodila do praviloma enojnih kandidatur, ko so dejansko izbiro opravili — seveda brez večine volivcev — že v kandidacijskem postopku.

Seveda pa bi bila nevarna tudi druga skrajnost, ki jo tudi tu in tam zasledimo, da se namreč kandidacijski postopek podcenjuje, češ zberimo in kandidirajmo čim več kandidatov, vse drugo pa prepustimo volivcem, naj sami odločijo. V resnici pa lahko volivci dobro izbirajo le, če lahko izbirajo med dobrimi in enakovrednimi kandidati, ki jih poznajo. Mislim, da je tudi verifikacija kandidatov kandidacijskih konferenc SZDL na zborih volilcev, ki so jo v zadnjem trenutku vnesli v volilni sistem, kakršnega uveljavlja že sprejeti zvezni zakon o volitvah zveznih poslancev in kakršnega bodo seveda uveljavili tudi republiški volilni zakoni, v neki meri še izraz precejnjevanja kandidacijskega postopka in podcenjevanja samih volitev oz. volivcev, ki naj bi navsezadnje izrekli svojo sodbo tudi o kakšnem »dvomljivem« kandidatu. Zato sem bil kot član komisije za volilni sistem pri Zvezni konferenci SZDLJ proti takšni verifikaciji in sem odločno zagovarjal tezo, da naj o vseh kandidatih, tako tistih, ki jih določijo kandidacijske konference, kot tudi tistih, ki jih določijo zbori volivcev, dokončno odločijo sami volivci na volitvah, ne pa, da določenemu številu volilcev oz. zboru volilcev damo pooblastilo, da še pred volitvami zbrišejo kakšnega kandidata z liste kandidatov kandidacijske konference.

Odnos med kandidacijskimi konferencami in zbori volivcev sem si vedno zamišljal kot odnos dveh enakopravnih in enakovrednih dejavnikov v kandidacijskem postopku, pri čemer se ne za ene in ne za druge ne dá vnaprej trditi, da so bolj ali manj demokratični.

Vsi vemo, da so zbori volivcev v preteklosti, zlasti kadar je šlo za poslance, v glavnem le formalno potrjevali zunaj njih, v širšem

ali ožjem krogu določene kandidate in da je torej neposredne kandidacijske dejavnosti občanov na teh zborih bilo razmeroma malo.

Zato sem bil od vsega začetka odločen pristaš nove vloge Socialistične zveze v kandidacijskem postopku, globoko prepričan, da bomo s tem dosegli večjo *stvarno demokratizacijo kandidacijskega postopka* in da bomo našega občana kot posameznika, pa vendar hkrati povezanega in organiziranega v interesnih skupinah — delovnih organizacijah, krajevnih konferencah SZDL, društvih itd., veliko bolj aktivirali v kandidacijskem postopku, kot je to bilo možno zgolj z zborom volivcev.

V našem današnjem razgovoru se seveda nismo mogli izogniti nekaterim splošnim ocenam o stopnji demokratičnosti naših dosedanjih volitev. V tej oceni je pri mojih predgovornikih, če se ne motim, prevladovala dokaj črna slika.

Pa vendar osebno nisem tako črnogled in sem mnenja, da tudi glede demokratizacije celotnega volilnega procesa od volitev do volitev napredujemo. To moje prepričanje in mnenje temelji na skušnjah, ki sem jih dobil kot dolgoleten družbenopolitični delavec na koprskem obalnem območju, kjer smo si pri zadnjih volitvah zares iskreno prizadevali, da bi občane oziroma volivce kar najbolj aktivirali tudi v kandidacijskem postopku. Tako smo po radiu in tisku pozvali vse občane, naj neposredno predlagajo možne kandidate za odbornike in poslance. Odziv pa je bil zelo majhen. Seveda smo se spraševali o vzrokih te pasivnosti oz. ravnodušnosti.

J. JEROVSEK: Ali menite, da so ljudje po svoji naravi neaktivni, ali pa so razmere takšne, da jih ne motivirajo, da bi bili aktivni?

S. POLIČ: O tem se dá govoriti. Vendar poudarjam, da smo se obrnili na občane neposredno in tega nismo vezali na nobeno organizacijo.

M. KRIVIC: Vprašanje je, ali občan meni, da se to sploh spleča?

S. POLIČ: Ko smo se torej vprašali, zakaj so občani v tako majhni meri uporabili možnost, da se aktivno vključijo v proces kandidiranja vsaj v obliki neposrednih predlogov občinski volilni komisiji, ki je delovala v okviru SZDL, smo si to razložili s tem, da večina občanov tega našega vabila, glede na preteklo prakso, ko je bilo vsaj glede kandidatov za poslance v glavnem vse že prej izbrano in dogovorjeno, ni vzela tako resno, kot smo si to zamislili mi. Skratka, niso še imeli občutka, da resno in iskreno računamo nanje, tudi kadar gre za najpomembnejše kandidate, temveč so še vedno bili več ali manj prepričani, da gre le za nekakšno demokratično fasado, za katero se skriva še vedno nedemokratično dogovarjanje in kadrovska kombinatorika v bolj ali manj zaprtih krogih.

Stvarna demokratizacija vsega volilnega procesa in resnično demokratično ozračje sta torej neizbežno potrebna tudi za aktiviranje občanov v volilnem procesu.

Na drugi strani pa smo imeli veliko več predlogov za kandidate, ki so jih občani spontano dali na sestankih svojih sindikalnih podružnic, delovnih skupnosti, društev, kar je po mojem mnenju tudi dragocena skušnja. Očitno je, da je tudi občan kot posameznik veliko bolj aktiven in ustvarjalen, tudi kadar gre za kandidiranje, če je v svojem okolju, če je organiziran in če je pri tem prisoten tudi njegov širši interes.

To pa govori za kandidacijske konference Socialistične zveze, saj jih bodo sestavljale neposredno ali posredno prek voljenih delegatov ravno takšne organizirane interesne skupine od družbeno-političnih organizacij do športnih društev.

V tej zvezi bi se na kratko dotaknil še vprašanja, o katerem smo danes že govorili, namreč vprašanja neposrednosti ali posrednosti v kandidacijskem postopku. Menim, da glede neposrednosti, kot tudi demokratičnega odločanja nasploh, o čemer smo ob tej mizi že govorili, ne moremo pretiravati in tako s tem izključiti vsakršno odločanje po predstavnikih oz. delegatih; gre predvsem za to, da vloge predstavnika ne opravlja in je ne monopolizira ena ali več političnih strank.

Na ta način občinske kandidacijske konference in kandidacijske konference za zvezne volilne enote, ki jih bodo sestavljali delegati občanov, združenih v raznih interesnih skupinah, delegati, ki bodo prišli na kandidacijsko konferenco z nalogo, da prenesejo predloge svoje sredine, oz. da se borijo za določene kandidature — vsekakor niso tako posredno oz. posredniško odločanje, ki bi v bistvu izključile občana in njegov interes.

Seveda s tem nočem reči, da ni nobenih nevarnosti, da se tudi kakšna kandidacijska konferenca ne spremeni v takšnega posrednika, toda če bodo pri vsem tem napredne demokratične socialistične sile znotraj Socialistične zveze kolikor toliko pazljive, se to ne bo zgodilo in bomo že pri teh volitvah lahko s staljšča demokratizacije volilnega procesa, zlasti glede kandidiranja republiških in zveznih poslancev, storili velik korak naprej.

ALI SO KANDIDACIJSKE KONFERENCE DEMOKRATIČNI KORAK DALJE? KAJ Z ZBORI VOLIVCEV?

P. KLINAR: Ali lahko z gotovostjo trdimo, da imamo vzpostavljene komunikacije znotraj organizacij, ki bodo sestavljale kandidacijsko konferenco? Če te komunikacije delujejo, potem je takšen način kandidiranja demokratičen, drugače pa ni.

S. POLIČ: Mislim, da kandidacijskih konferenc, sestavljenih tako, kot sem že omenil, ne moremo šteti za nekakšne forume, in torej

tudi njihovo odločanje ne bo forumsko odločanje — v slabem pomenu te besede. Glede tega se strinjam s tem, kar je o tem napisal tov. Globevnik. Seveda pa, kot sem že rekel, nikjer ni rečeno, da bodo vse kandidacijske konference zares odigrale tisto vlogo, ki jo tako lepo opredeljujejo volilni zakoni in jo bodo še bolj podrobno opredelili volilni pravilniki Socialistične zveze. Za to se bo treba boriti. Toda, spričo objektivnih razmer in realnega odnosa političnih sil, obstoje za to velike možnosti.

Zato sem globoko prepričan, da so kandidacijske konference velik korak naprej v demokratizaciji kandidacijskega postopka, v katerem se bodo poslej mogli v večji meri pokazati in se usklajevati različni interesi, pa tudi različne družbene skupine, ki so sestavni del naše družbene stvarnosti, kot n. pr. kmetje.

Ker pa potreba po tem, da se pokažejo in se usklajujejo različni interesi oz. različne družbene skupine, ne obstaja samo pri kandidiranju odbornikov in poslancev, menim, da bi mogle kandidacijske konference po sestavi in načinu dela biti nekakšen vzor za preobrazbo Socialistične zveze v takšno široko in odprto samoupravno družbeno-politično organizacijo, v kateri se bodo mogli pokazati, konfrontirati in uskladiti najrazličnejši interesi oz. družbene skupine, ki na podlagi najširše socialistične družbene platforme obstajajo in delujejo v naši družbi.

Glede zborov volilcev pa nisem za to, da zgubijo svojo vlogo v postopku kandidiranja, toda na drugi strani se tudi ne strinjam z mnenjem, ki zbere volivcev fetišizira in vidi v njih višek neke neposredne demokracije, ko pa zlasti v mestih zbori volivcev niso odigrali tiste vloge, ki jim je bila namenjena.

B. MARKIČ: Ali ni mogoče tako slaba udeležba na zborih volivcev posledica tega, da na prejšnjih sestankih stališč občanov niso upoštevali?

P. KLINAR: Zavzemamo negativen odnos do delovanja oblik neposredne demokracije, obenem pa ugotavljamo, da bodo kandidacijske konference demokratične, čeprav nimamo nobene opore za to, da bodo ob njih oblike neposredne demokracije res zaživele.

M. KRIVIC: Ali ni tudi Socialistična zveza kriva, da je prišlo na zbor volivcev samo 12 udeležencev namesto 100? In drugič: ali ne bodo zmanjšane pristojnosti zborov volivcev povzročile, da bo zanje še manj zanimanja kot doslej, pravica kandidacijskih konferenc SZDL, da same postavljajo kandidate, pa, da bo SZDL še bolj kot doslej nezainteresirana za boljši obisk zborov volivcev — če ne bo celo naravnost destimulirana, da bi si za to prizadevala?

S. POLIČ: To je en razlog. Ni pa edini. Drugi važen razlog, zakaj zbori volivcev niso delovali, kot bi bilo treba, je po mojem mne-

nju tudi v tem, da ti zbori organizacijsko niso utrjeni, da nimajo stalnega predsedstva in torej nikogar, ki bi med dvema zboroma volivcev skrbel za stik z občinsko skupščino, z odbornikom in poslancem, za izvajanje sklepov, pa za to, da se dobijo pravilni odgovori na postavljena vprašanja itd.

Osebnostno sem zato mnenja, da so se zbori volivcev, takšni, kot so in kakršni so nastali v obdobju revolucionarnega etatizma, preživeli in so se marsikdaj in marsikje spremenili v svoje nasprotje, to je, v formalno demokratično fasado, s katero so pokrivali oz. formalno potrjevali drugje sprejete odločitve. Zato mislim, da bo treba zборе volivcev spremeniti v zборе občanov, tesno povezane in vključene v krajevne skupnosti.

Dokler pa zборе volivcev imamo in jim dajemo v volilnem postopku pomembne kompetence, pa je prav, da smo glede njihove sklepčnosti bolj zahtevni in da ne dajemo več možnosti, kakršna je bila doslej, da je le nekaj ljudi z vsemi pooblastili zbora volivcev lahko odločalo o kandidiranju odbornikov in poslancev. Zato se s kritiko novih zaostrenih pogojev za sklepčnost zborov volivcev, kadar sklepajo o kandidiranju, ki jo je izrekel tov. Mišo Krivic, ne strinjam.

Sicer pa bi želel odgovoriti še na pripombo tov. Krivica v zvezi s stališčem v uvodnem referatu na zadnji seji CK ZKS, da naj bi kandidacijski postopek potekal javno, na demokratični tribuni Socialistične zveze in da se je treba upreti vsem poskusom, da bi politična dejavnost v zvezi s kandidiranjem potekala zunaj Socialistične zveze.

Mislim, da teh stališč ni mogoče tolmačiti tako ozko, da bi zbori volilcev ne bili zajeti v širokem okviru politične dejavnosti Socialistične zveze. Nasprotno. Zato po mojem mnenju pri vsem tem ni in ne bi smel biti poudarek na tem, ali gre za kandidiranje in vso s tem povezano politično aktivnost na kandidacijskih konferencah ali pa na zborih volivcev, temveč na tem, ali gre za javno, odkrito in pošteno politično aktivnost, ki bo vselej našla vso podporo in organizacijsko tehnično pomoč Socialistične zveze, ali pa za zakulisno, nepošteno in spletkarsko dejavnost, proti kateri se je treba boriti ne glede na to, ali poteka znotraj ali zunaj Socialistične zveze in ne glede na to, kdo je njen nosilec.

Se nekaj besed o pluralizmu kandidatov za odborniška in poslanska mesta. V tej zvezi se v celoti strinjam z v uvodnih vprašanjih postavljeno tezo, da bi moral biti logična posledica pluralizma različnih interesov in političnih mnenj na podlagi najširše socialistične družbene platforme tudi pluralizem kandidatov. Zaradi tega, pa tudi zato, da se dá volivcem možnost izbire, s čimer se prav gotovo tudi povečuje odgovornost oziroma krepí medsebojni odnos med volivci in izvoljenimi odborniki oz. poslanci — delegati, sem bil od nekdaj za to, da bi naj praviloma kandidirala za vsako od-

borniško in poslansko mesto vsaj po dva kandidata. Še več, bil sem tudi med tistimi, ki so se vse do zadnjega zavzemali za uzakonitev takšne obveze oz. prakse. Menil sem namreč, da bi za neko prehodno obdobje in dokler se takšna demokratična politična praksa ne utrdi, to bilo koristno.

B. KOVAČ: Kje pa bomo dobili toliko kandidatov za poslanska in odborniška mesta?

PLURALIZEM KANDIDATOV JE BREZPOGOJNO POTREBEN

S. POLIČ: To stališče, čeprav je dobilo dokaj široko podporo v javni razpravi o ustavnih amandmajih in volilnem sistemu, ni prodrlo. Pač pa je bilo sprejeto politično načelo, ki ga npr. izražajo tudi stališča izvršnega odbora Zvezne konference SZDL Jugoslavije v zvezi s prihodnjimi skupščinskimi volitvami in katerega bi po mojem mnenju morala sprejeti tudi sama Zvezna konferenca, da bo namreč načelo demokratičnega predlaganja in določanja kandidatov uveljavljeno toliko dosledneje, kolikor več bo kandidatov za odborniška in poslanska mesta.

Mislim, da je vprašanje pluralizma kandidatov zelo pomembno vprašanje stvarne in ne samo formalne demokratičnosti volitev. Zato bi si po mojem mnenju Socialistična zveza morala prizadevati, da bo, z zelo redkimi izjemami, za vsako odborniško in poslansko mesto kandidirala več in sicer dobrih in enakovrednih kandidatov. To seveda ne bo niti najmanj lahka stvar, saj se danes naši najspособnejši in najaktivnejši občani za te funkcije nikakor ne pulijo. Razen tega pa pri nas še ni prodrlo spoznanje, da že samo kandidiranje pomeni družbeno priznanje in da zgubiti na volitvah v poštenem volilnem boju ni nikaka sramota.

Seveda pa gre pri tem še za en problem. Ne gre namreč samo za to, da praviloma kandidirata za vsako odborniško in poslansko mesto po dva ali po več dobrih kandidatov, temveč je zelo pomembno, da volivci kandidate in še zlasti njihove poglede in osebne programe tudi poznajo.

Navsezadnje je res popolnoma vseeno, če je na glasovnici en sam ali pa deset kandidatov, če jih volivec ne pozna in če se, kot se je pri preteklih volitvah pogosto dogajalo, znajde pred različnimi imeni, ki mu nič ne povedo. Potem, seveda, ne glede za število kandidatov, ni nobene zavestne izbire.

Zato sem predlagal, da bi že z volivnim zakonom zagotovili, da bi volivec na samem volišču oz. v volivnih razglasih mogel najti poleg imena tudi nekatere druge osnovne podatke o kandidatih, npr. starost, poklic, delovno mesto, izobrazba itd.

Tudi s tem predlogom nisem prodril, zato bo vsekakor potrebno — in to bo zelo pomembna naloga Socialistične zveze — da

naše volivce že pri teh volitvah veliko bolje informiramo o kandidatih, kot smo to delali doslej.

Kajpak ne gre samo za neke temeljne podatke o kandidatih, ki so le tisti minimum, ki bi ga volivcem na vsak način in za vse kandidate absolutno morali zagotoviti. Gre predvsem za politično fiziognomijo kandidatov, za njihove poglede in osebne programe za reševanje perečih družbenih vprašanj. Glede tega smo v preteklosti storili zelo malo in se niti Socialistična zveza ni potrudila, da bi kandidatom omogočila, da na njenih tribunah volivce seznanijo s svojimi pogledi in programi, niti se niso sami kandidati čutili poklicane in dolžne, da se na ta način aktivneje vključijo v predvolilno politično aktivnost in borbo. Da imajo pri tem izredno veliko vlogo tisk, radio in televizija, je seveda na dlani.

Zato bo treba, če hočemo pri prihodnjih volitvah napraviti nadaljnji korak naprej v demokratizaciji celotnega volilnega procesa, da se vsi skupaj potrudimo, da bomo ne samo kandidirali po dva ali več dobrih kandidatov za vsako odborniško ali poslansko mesto, temveč da poskrbimo tudi za to, da se bodo ti kandidati vsestransko predstavili svojim volivcem, tako da bodo ti izbirali bolj med različnimi pogledi in osebnimi programi kot med ljudmi, čeprav seveda tudi osebne kvalitete kandidatov niso nepomembne in bodo odločilne, kadar bistvenih razlik v pogledih med kandidati ne bo.

ALI SOCIALISTIČNA ZVEZA SPODBUJA SPONTANO DEJAVNOST POSAMEZNIKOV IN SKUPIN?

V. BEZNIK: Opozorilo tovariša Krivica na zadnjo sejo centralnega komiteja, ki je razpravljal o volitvah, oz. na uvodni referat tovariša Vipotnika, je treba nekoliko dopolniti. Uvodne misli je namreč treba povezovati z drugimi materiali, ki so jih dobili člani centralnega komiteja. Ti materiali zelo jasno opredeljujejo vlogo kandidacijskih konferenc in tudi zborov volivcev. Menim, da bi, če bi zanikali vlogo zborov volivcev v volivnem procesu, tudi napačno politično interpretirali vlogo Socialistične zveze pri tem.

B. MARKIČ: Zdaj se v naši debati jasneje oblikuje misel, da vsi iščemo pot, kako bi se občan uveljavil v volivnem procesu, le da so načini in naši pristopi različni.

A. BIBIČ: To je vprašanje, kaj je neposredna demokracija!

S. POLIČ: Kjer je več organiziranosti, lahko neposredna demokracija pride bolj do izraza. Če gremo nazaj, vidimo, da je tudi eden od vzrokov, da na naš poziv občanom na Koprskem ni bilo odziva, ker stvar ni bila dovolj organizirana.

Sedaj vidim delen napredek, namreč v instituciji kandidacijske konference. Društvo pravnikov in ekonomistov doslej npr. ni imelo možnosti, da bi imelo delegata v kandidacijski konferenci, kjer bi lahko povedal konkretne predloge tega društva. Sedaj je napredek, ki daje več stvarne možnosti udeležbe v bolj organizirani obliki našega občana, kjer pridejo najbolj do izraza tudi posebni interesi.

N. TOS: Problemov, misli in ocen, ki jih je prinesla dosedanja razprava, je toliko, da na večino ne bom poskušal odgovoriti. Kljub temu pa čutim, da je možno še marsikaj prispevati, še posebej ob vprašanih, ki smo jih v dosedanjem toku razgovora obravnavali z zelo nasprotujočih si stališč.

V razmerah, ko Socialistična zveza priznava in poskuša vključevati vse spodbude, ki dejansko in bistveno izražajo interese socializma, kot je dejal Bibič — bi se izognil izraza »legitimno«, ker je očitno odprto vprašanje, kaj je legitimno in kaj ni.

A. BIBIČ: Jaz sem govoril zunaj tega o optimalnosti interesov.

N. TOS: V teh razmerah so prav gotovo izhodišče temelji za povezanost aktivnosti. Ugotavljam, da sistem v preteklem obdobju in v sedanjem času ne omogoča povezovanja in aktiviranja ljudi v zadostni meri, ne omogoča, da bi se uveljavila tekmovalnost, ki je zaradi raznolikosti interesov in različne usmerjenosti ljudi neizbežno prisotna. Zato je tako ali drugače imunizirano, nekako filtrirano tisto, kar je pozitivno; sistem ne prepušča v celoti vsega tistega, kar je v danih družbenih razmerah pozitivno.

V naših opazovanjih razgllašamo, da so ljudje neaktivni, nestimulirani, kriv pa da je sistem, ki je neučinkovit; pa spet: krivi so ljudje, ker ne izrabljajo vsega, kar jim sistem omogoča. Iz tega ne najdemo izhoda. V bistvu ljudje so aktivni, mi pa ne dopuščamo vseh načinov povezovanja, ki so v družbi realno prisotni. Interesi ljudi so povezani s konkretnimi aktivnostmi, prisotni v konkretnih sredinah. Če iščemo interese in aktivnost v abstrakcijah, ljudem a priori odtujenih, v zastarelih oblikah, potem teh interesov seveda res ni.

Ob tem vselej na novo začenjamo razpravo, kaj bi zbor volivcev moral biti. Če razpravljamo s težnjo, da bi zadeve neposredno vodili, potem izhoda iz takih problemov še nismo našli.

Med stališči in ocenami predgovornikov se mi zdi še posebej pomembna in zanimiva tista, na katere sta opozorila Krivic in Ribarič. V glavnem bi se poskušal ustaviti ob vprašanih, ki izhajajo iz teh dveh diskusij, jih dopolniti, na nekaterih točkah polemizirati, čeprav je možnosti za polemiko ob nekaterih drugih izvajanih še več.

V Krivičevi diskusiji se mi zdi pozitivna ugotovitev, ki se sklicuje na neki javni dokument zadnjega časa. Vprašanje je namreč,

kaj je zunaj Socialistične zveze in kaj je znotraj Socialistične zveze in kaj je sploh posameznik oz. skupina znotraj njenega organizirnega delovanja.

Božo Kovač je pravilno ugotovil, da se človek mora organizirati, če hoče biti učinkovit; da brez organizacije učinkovitega vključevanja ne more biti. Ko kritično pretresamo razmere pri nas, se nenehno vračamo k ugotovitvi, da ljudje niso organizirani v zadostni meri oz. da Socialistična zveza ne ustvarja takšnih okoliščin za organiziranje, da bi omogočile spoj oz. preskušanje posamičnih interesov in jih vključevale v interese širše skupnosti.

Podlaga za skupinsko organiziranje je brez dvoma aktivnost posameznika. Če, ko iščemo rešitev iz neaktivnosti, iz zagate, razglašamo individualno aktivnost za negativno, potem zavračamo možnost slehernega demokratičnega organiziranja. Izhodišče je socialistična demokracija, je težnja po neposrednosti, ki omogočata načrtno usklajevanje raznoterih občanovih interesov in reakcij.

Ali je alfa in omega te demokracije zbor volivcev? Jaz pravim, da ne. Naše raziskave kažejo, da so poprečna struktura udeležencev na zborih volivcev vendarle predvsem starejši ljudje, upokoјenci, torej pretežno ljudje z družbeni periferije, da to niso najaktivnejši ljudje in da se samo izjemoma, kadar pripeljejo spopadi med interesi do vrelišča, zberejo aktivni z leve in desne, ki dotlej teh oblik niso uporabljali, da izrazijo svojo voljo. To pa so izjeme. Praviloma torej na to obliko ne moremo računati.

Če razpravljamo o učinkovitosti in demokratičnosti volilnih postopkov in gradimo na predpostavki, da je zbor volivcev jamstvo demokracije, potem smo v zmoti. Temeljna napaka Socialistične zveze ni v tem, da je dopustila izključitev ali omejevanje zborov volivcev, ampak bolj v praksi in v stanju, da še vedno zaradi svoje politične inertnosti v sredini, v kateri deluje, ni uspela pritegniti vseh središč družbenega aktiviranja in vplivanja, ki so zunaj forumov, zunaj teritorialnih in hierarhičnih struktur, ki pa so za oblikovanje demokracije in za neposredne demokratične odločitve veliko pomembnejši od hierarhičnih forumskih struktur, v katere so vključeni naša družba in vse naše razmišljanje o njej. To je temeljna pomanjkljivost.

Ugotovljamo forumski način delovanja Socialistične zveze, o tem verjetno ni dvoma. Ni le, da se pridružujem »sodbam« Zdenka Roterja, ampak bi jih lahko podprl še z vrsto argumentov.

Res je, da je prišlo v zadnjem času do sprememb, da se je praksa komuniciranja med forumi spremenila, očitno pa je komuniciranje omejeno na določene skupine, na demokratično medsebojno vplivanje med forumi na različnih ravneh. To je pri nas že napredek. Več od tega bi seveda pomenilo vključevanje realnih središč aktivnosti in vplivanja na odločanje v družbenih sredinah. Tu mislim na konkretna središča, ki so prisotna v republiškem merilu, na

regionalna združenja, na panoge, ki se med sabo povezujejo, na podjetja in povezave med njimi pa najrazličnejša druga središča aktiviranja družbenega dela in aktivnosti ljudi, tudi zunaj gospodarske sfere. Tu žal razmere niso urejene v taki meri, da bi ta položaj lahko označili kot neforumski. V neki meri se bo položaj ob kandidacijskih zborih februarja, marca in aprila v resnici spremenil, v glavnem pa lahko predvidevamo, da bistvenega preskoka najbrž ne bo, ker ga ne more biti. V prvinah, ki z njimi vstopamo v predvolilno kampanjo, in v sleherni razpravi o njej je čutiti zamudništvo. To zamudništvo morda skriva v sebi tudi neko monopolistično težnjo — na hitro se ne da toliko opraviti kot v daljšem času. Kritika tega zamudništva in hitenja je očitno prisotna povsod, pa naj gre za kritike, ki jih izražajo forumi, ki jim ne uspeva, da bi učinkovito prevajali svoje ambicije, ali za kritiko in interese aktivnih središč, ki se zavedajo, da ne morejo uveljaviti vseh rešitev, ki bi bile v prid učinkovitemu urejanju družbe.

V zvezi z diskusijo Mihe Ribariča: sila pomembno je vprašanje programskih načel in kriterijev, ki zadevajo zbor ljudi. Ustavil bi se ob slednjem: Ribarič je zelo učinkovito razgrnil novinarsko interpretacijo kriterijev mestne volilne komisije. Prav na kratko bi odgovoril z argumentom, ki ga je sam uporabil: boj kot izhodišče in podlaga za oblikovanje demokratične volilne kampanje. Trdijo, da boja brez tveganja ni in ga ne more biti. Sleherni boj je v bistvu tveganje. V boju samo domnevamo kakšen bo izid, nismo pa prepričani o njem in torej dopuščamo pozitivni, pa tudi negativni izid, čeprav si za enega prizadevamo. V pretekli praksi je bilo pri nas vse premalo boja in premalo tveganja.

P. KLINAR: Je pa tudi tveganje brez boja.

N. TOŠ: Verjetno, pa tudi v tem primeru gre za boj s silami, ki so v ozadju.

M. RIBARIČ: Katera je vrv tega tveganja? Ali ni to lahko samo zelo konkretna politična podlaga?

N. TOŠ: Kvaliteta je bistvena. Ko smo oblikovali kriterije, smo seveda mislili na kvaliteto. Zavedali smo se vsega tistega, kar je močno prisotno v razpravi: deklarirani splošni programi v naši družbi niso redki. Pristajanje na splošne programe je pri nas splošno znano. Bistveno, kar diferencira ljudi, pa je kvaliteta. Jasno pa je, da se mora distanciranje od splošnega programa na podlagi kvalitete uveljaviti v individualnih pogledih tistega, ki se poteguje za neko družbeno funkcijo in ki je voljan, pripravljen in sposoben to stališče in svoj individualni prispevek tudi javno izraziti in se zanj bojevati. To je brez dvoma nujen in izključen predpogoj, brez katerega verjetno v praksi ne bi smeli uveljavljati ljudi.

P. KLINAR: Kaj pa sredina, ki jo predstavlja?

N. TOŠ: Družbena sredina ima možnost, da takšne individualne programske prispevke sprejme ali pa odkloni. Posameznik bo torej zastopal program na podlagi lastnega opazovanja in analize razmer v družbeni sredini. Sredina ga bo sprejela kot svoj program ali pa ne, glede na to, ali ga neki forum Socialistične zveze zabeleži kot volivni politični program. Realno sprejet družbeni program se ne nazadnje sankcionira kot volivna odločitev, seveda ob pogoju, da je delovanje javno in da imajo kandidati individualne kvalitete, da so sposobni in pripravljeni svoja stališča javno razgrniti in brniti. Če tega ni, poteka opredeljevanje abstraktno, na podlagi generalij, ne pa na podlagi realne družbeno-politične potence kandidatov in vsebine njihovega programa, ki, če je kvaliteten, neizbežno določa smer, v kateri naj bi probleme reševali, se razvijala družbena aktivnost itd.

Ustavil bi se še ob vprašanju kandidiranja. Ribarič je zelo tehtno in argumentirano poudaril položaj, v katerem se rojeva spodbuda za kandidiranje. Ugotovili smo, da razmere pri nas niso čiste, da ni popolne demokratičnosti. Računati moramo s tem, kar je, ne pa s tem, kar naj bi bilo. Kako torej ravnati, da bi te razmere vendarle ostale kar se da čiste? Inicijatorji v kandidacijski fazi so najrazličnejši: posamezniki, skupine (ne glede na status skupin: formalne ali neformalne), forumi, ki spet niso nič drugega kot skupine, itd. Bistveno pa pri tem ni, kdo je iniciator, temveč to, da v presoji ustreznosti ne zanemarimo tudi presoje o značilnosti iniciatorja, predlagatelja; da vemo, kdo je tisti, ki je predlagal, da ugotovimo čistost iniciative in čistost iniciatorja; ker samo tako bo presoja v razmerah, kakršne so, kar najboljša.

Če vemo, da je ustava pooblastila predsednika izvršnega sveta, da predlaga člane republiškega izvršnega sveta, potem mu priznamo iniciativo tudi v fazi političnega oblikovanja te odločitve. Ne skrivajmo njegove ustavne pravice pod navidezno voljo različnih kolektivov. Ne vsiljujmo iniciatorjem odločitev drugih subjektov, hkrati pa vzpostavimo razmere, ko bodo vsi iniciatorji za svoje iniciative popolnoma odgovorni.

Logično je, da vsi izpostavljeni iniciatorji družbene akcije nastopajo tudi kot iniciatorji kadrovskih rešitev. Ob tem pa bo kadrovanje demokratično, če bo razgrnjeno pred javnost in jasno označeno, kdo so iniciatorji. S tem se ne zavezuje le izvoljeni, ampak tudi iniciator. Seveda ne moremo dopustiti, da se bo neka raven kadrovske reproducirala, da bo neki organ sam sebe predlagal; da bo ena garnitura republiške ravni inicirala drugo garnituro republiške ravni, če to poteka v zaprtem krogu; če pa poteka široko razprostrto, v tem ni nič slabega, ker se mimo teh lahko pokaže še kak drug predlog.

Opazam nekatere posebnosti v razvijanju predvolivne dejavnosti. Medtem ko je bilo za preteklo dobo predvsem značilno posredovanje (tudi vsiljevanje) kandidatov, pa se v sedanji situaciji ta odnos spreminja v akcijo kandidatov, porajajo se možnosti kadrovskih rešitev in te ponujajo volivnim enotam v odpiranje. Če je to javno ponudba nekaterih subjektov, potem ni škodljiva.

P. KLINAR: S tem od klasičnega partijskega sistema nismo prišli naprej. Znano je, da tudi vrhovi meščanskih struktur sestavijo listo, jo pošljejo navzdol s priporočilom: »Zdaj pa izberite, sicer bo gorje!«

N. TOS: Ponudba kandidatov je možna le takrat, če obstaja možnost spreminjanja, če pride do nje v demokratičnem soočanju in presoji.

Vsaj večji del tega, kar so tu povedali kritičnega, drži, vendar kažejo razmere neki pozitivni premik. Matevž Krivic je ugotovil, da smo bili Jugoslovani tisti, ki smo se lahko ponašali s svojim volivnim sistemom. Glede na spremembe v praksi, pa čeprav z malo slabšim sistemom, se bomo lahko ponašali iz leta v leto vse bolj, predvsem pa ne s prakso, ki je vladala ob sistemu, ki je bil doslej predmet ponosa. Ni bistveno, da se lahko ponašamo z lepo izoblikovanim volilnim zakonom, ki kaže navidez demokratično proceduro, bolje je, da skušamo korak za korakom izoblikovati in razviti odnose in se začnemo ponašati s prakso, zakon pa pustimo v nemar, saj ni nujno dokaz za napredek odnosov v družbi.

J. JEROVSEK: Tovariš Kovač je izrazil zanimivo misel, ko je dejal, da je aktivnost kandidacijskih konferenc odvisna od baze in da je to bazo potrebno analizirati. Kaj je ta baza in kakšne so interakcije med kandidacijsko konferenco in to bazo?

Obstaja verjetnost, da kandidacijska konferenca lebdi nekje v zraku. Ima sicer precejšnjo moč, ki pa z bazo ni povezana s komunikacijskimi kanali. Baza je ne nadzoruje niti nima pomembnega vpliva nanjo.

Če se vprašamo, kaj je ta baza oziroma v koliki meri je aktivna, se moramo vprašati tudi o aktivnosti Socialistične zveze. Če si hipotetično odmislimo republiško vodstvo, bo od Socialistične zveze kot sistema aktivnosti ostalo le še zelo malo. Neposredna opazovanja in empirične raziskave nam kažejo, da je Socialistična zveza na lokalni ravni, to je v bazi, neaktivna. Ugotovili smo, da znotraj Socialistične zveze nimajo vpliva niti člani niti vodstvo. Če bi imelo vsaj vodstvo velik vpliv, članstvo pa majhen vpliv, bi sicer imeli avtokratsko strukturo, ki pa bi bila vsaj učinkovita. Sedanja distribucija vpliva znotraj organizacij SZDL pa se približuje anarhičnemu vzorcu, za katerega je značilna nizka učinkovitost. Ker

znotraj organizacije SZDL nobena grupa nima pomembnega vpliva, zato tudi organizacija ne more izvajati pomembnega vpliva v občini in širših socialnih sistemih.

Sprašujem se, kateri so vzroki, da je baza oziroma SZDL v celoti neaktivna. Možni so predvsem trije vzroki:

1. ljudje so neaktivni, ker jih politično in javno delovanje ne zanima in ker ne želijo vplivati na dogodke, ki posredno in neposredno posegajo tudi v njihovo življenje;

2. struktura organizacije SZDL je takšna, da ljudi ne motivira, da bi bili aktivni v njej, vplivanje prek nje na relevantno dogajanje pa ni možno oziroma se je vselej izkazalo za neučinkovito;

3. prvine v drugih in širših socialnih sistemih so takšne, da onemogočajo aktivizacijo baze prek organizacij Socialistične zveze.

Verjetno sta drugi in tretji razlog glavna ovira za aktiviranje baze. Težko si zamislimo, da ljudje ne bi hoteli vplivati na dogajanje, ki jih tako ali drugače prizadeva.

Socialistična zveza naj bi bila nosilec pluralističnih interesov, ki obstajajo v bazi. To danes Socialistična zveza žal ni in verjetno še ne bo prav kmalu postala, ko ji doslej niti ni uspelo, da bi tako velika interesna grupa, kot so kmetje, prek nje formulirali in zastopali svoje interese.

Ker baze nismo aktivirali, sledi, da bodo neformalne in druge ožje formalne grupe še naprej imele odločilen vpliv na izbiro kandidatov. Ker se baza in struktura organizacij, prek katerih naj bi baza delovala, nista pomembno spremenili, tudi ne moremo pričakovati kakšnega bistvenega premika pri volitvah.

Kakšen je izhod iz tega stanja? Mislim, da je ključni problem v večji avtonomnosti Socialistične zveze. Posamezne interesne grupe morajo v okviru Socialistične zveze delovati avtonomno in spontano. Brez te avtonomnosti baze ne bo moč aktivirati. Če pa bi nam uspelo, da bi aktivirali bazo, bi tudi organizacija dobila ustrežnejšo notranjo strukturo.

Avtonomnost organizacije predpostavlja seveda tudi avtonomno kadrovsko politiko. Dokler pa kadrovske rošade izvajajo iz nekega drugega središča, toliko časa ni moč govoriti o avtonomni kadrovski politiki.

Socialistična zveza je del širših socialnih sistemov. Zato dvomim, da bi to organizacijo bilo možno spremeniti (transformirati) v to, kar naj bi bila, če bi se stvari lotili parcialno in izolirano. Zveza komunistov v veliki meri določa strukturo Socialistične zveze, zato obeta uspeh v spreminjanju predvsem sistemsko lotevanje.

Kadrovanje, to je način določanja in izbiranja kandidatov, zadeva v problematiko moči. Tisti, ki odloča o kadrih, odloča posredno tudi o številnih drugih stvareh.

POTREBUJEMO KANDIDACIJSKE KONFERENCE IN ZBORE VOLIVCEV

M. KRIVIC; S stališčem tov. Jerovška, da bodo kandidacijske konference verjetno ozke skupine, se ne bi mogel v celoti strinjati. To je seveda odvisno od dejanskih političnih procesov, vendar bi želel poudariti, da vidim v instituciji kandidacijskih konferenc neko realno možnost za korak naprej v demokratizaciji volilnega procesa in da pričakujem, da bo ta korak ob letošnjih volitvah deloma tudi že storjen. K temu bo vzpodbujalo že dejstvo, da bo k razpravljajanju in odločanju pritegnjen dosti širši in dosti bolj pestro sestavljen krog ljudi kot doslej (čeprav večje število ljudi, ki formalno odločajo, seveda še ne izključuje možnosti birokratske in zakulisne manipulacije z njimi). Se posebej pa bi opozoril na tole možnost demokracije, ki lahko ostane seveda samo možnost, če je ne uresničimo: če krajevne kandidacijske konference ne bodo volile za svoje delegate za občinsko kandidacijsko konferenco, kjer se bo odločalo o kandidatih za poslance, nekih že vnaprej določenih »primernih« ljudi, ampak tiste, ki so se na krajevni kandidacijski konferenci za neki volilni program ter za posamezne možne kandidate ali proti njim najmočneje in najbolj argumentirano zavzeli, potem bo to zame najmočnejše jamstvo za to, da tudi na občinski kandidacijski konferenci ne bo moglo priti do kakršnegakoli vsiljevanja kandidatov in da se bo res pokazala volja, izražena neposredno med ljudmi na krajevnih kandidacijskih konferencah. Ali bo do tega res prišlo, pa je odvisno tudi od nas samih, in komunisti bi se po mojem mnenju morali prav pri tem kar najmočneje angažirati.

V zvezi z razpravo o zborih volivcev pa bi rad odgovoril tovarišu Poliču in tovarišu Tošu. Mislim predvsem, da bi morali opustiti nerealen prikazovanje, kot da gre za alternativo: ali zbori volivcev ali kandidacijske konference. Morda se prvič nisem dovolj jasno izrazil, zato ponavljam: potrebujemo oboje! Seveda take kandidacijske konference, ki kandidatov formalno ne postavljajo, ampak jih le predlagajo zborom volivcev, zbere volivcev pa takšne, da niso samo formalnost, ampak da realno lahko odločajo o kandidatih in to o vseh kandidatih pod enakimi pogoji, ne glede na to, ali jih je predlagala SZDL ali pa skupina občanov. Tudi tovariš Polič je rekel, da je proti temu, da zbor volivcev zgubi svojo veljavo, kar pa po mojem mnenju ni združljivo s podpiranjem ureditve, po kateri je za zbor volivcev potreben desetodstotni kvorum, za katerega vsi vemo da je v praksi nedosegljiv. Strinjam pa se s tov. Poličem, da je nepravilna določba, po kateri kandidat kandidacijske konference preneha biti kandidat, če mu nasprotujejo zbori volivcev, ki zajemajo na svojem območju več kot polovico vseh volivcev. Operiranje s polovicami, tretjinami itd. je nesmiselno. Zeh-teva naj se le neka minimalna, nujno potrebna podpora zborov vo-

livcev, da je kandidat sprejet (npr. ena desetina), — in to za vse kandidate enako, o drugem pa naj se odloča na volitvah.

Tudi se ne bi strinjal s trditvijo tov. Kovača, da SZDL ni posrednik, ampak da so to združeni volivci. SZDL v celoti sicer res ni posrednik, pač pa so kandidacijske konference nedvomno oblika posredne demokracije. To samo po sebi seveda še nič ne pomeni, vendar pa se je treba zavedati, da predstavniško telo ne zastopa nujno vedno interesov in stališč tistih, katere predstavlja. Pri medobčinski konferenci je ta posrednost že dvojna in je torej možnost za odtujitev od interesov večine volivcev še večja. Prav zato predstavniške oblike demokracije ravno potrebujejo neki korektiv, ki bi v tem primeru moral biti zbor volivcev. Tu bi se lahko dotaknil tudi argumenta o sto zborih volivcev v zvezni volilni enoti, ki da ne morejo nič narediti in da so zato brez vsakega pomena. Ravno zaradi tega, ker o kandidatih za zvezne poslance odloča medobčinska kandidacijska konferenca, ki je že za dve stopnji oddaljena od volivcev, bi se tu laže zgodilo, da bi bili sprejeti kandidati ne glede na to, kaj si o njih mislijo ljudje »na terenu«, oz. kakšno je o njih javno mnenje. V takem primeru bi se lahko zgodilo, da bi bil tak kandidat na zborih volivcev spontano odklonjen.

S. POLIČ: Pustimo volivcem, da kandidata odklonijo na volitvah, če ga ne marajo.

P. KLINAR: Kandidacijske konference so lahko nevarnost za demokratičnost izbire kandidatov zaradi svojega predstavniškega značaja. Ta nevarnost izvira namreč iz nerazvitega predstavniškega značaja kandidacijskih konferenc. Za organizacijo SZDL pogosto lahko ugotovljamo, da njihove notranje komunikacije (med člani) niso zadostno razvite in da tudi zunanje komunikacije z drugimi dejavniki kandidacijskega postopka niso razvite. Te pomanjkljivosti lahko vodijo do prevelikega vpliva vodstva in do premajhnega javnega nadzora nad kandidacijskim postopkom. Vse to pa je povezano tudi s predvolilnimi programi.

Tov. Beznik pravi, da bo SZDL pripravila predvolilni program, ki bi moral biti rezultat široke razprave o upoštevanju različnih interesov. Bojim se, da do takšnega programa v razmeroma kratkem času ni mogoče priti. Mislim, da SZDL doslej le ni zadosti uspelo, da bi spodbujala različne posebne interese in pospeševala enakopravnost posebnih interesov. Sodim tudi, da ji ni uspelo v svoje aktivnosti vključiti nekaterih socialnih plasti. Zaradi tega so bili njeni programski interesi pogosto preveč splošni in abstraktni ter so premalo odsevali konkretne — posebne interese. Težko je končno graditi posamične predvolilne programe spričo dejstva, da konceptov nacionalnega, regionalnega itd. razvoja še niso izdelali. Zato pravzaprav ni presenetljivo, da pričenjamo predvolilno aktivnost s tem, da poudarjamo osebne karakteristike kandidatov — kar je sicer pomembno — o programski usmerjenosti pa ne razmišljamo dovolj.

Do primerne realnega splošnega programa lahko pride SZDL le tedaj, če dalj časa spodbuja enakopraven razvoj posebnih interesov različnih dejavnikov političnega procesa. Tedaj lahko SZDL razvije svoje usklajevalne in integracijske dejavnosti med posebnimi interesi. To je tudi pot, ki omogoča posameznim kandidatom, da lahko izdelajo svoje realne predvolilne programe.

J. JEROVSEK: Rekli ste, da bi bila Socialistična zveza organizatorica za kandidiranje, vendar je brez programa. Na kongresu ZK je bilo rečeno, da živi zunaj Jugoslavije 600.000 Slovencev. Organizacija Socialistične zveze bi morala v svojem programu reči, kako in v kolikem času bo ustavila odtok delovne sile v inozemstvo.

V. BEZNIK: To Socialistična zveza ima v programu!

B. MARKIČ: Bojim se, da bo nastal *circulus vitiosus*. V krajevni organizaciji SZDL ima član manj vpliva na dejansko odločanje kot član v vodstvenem forumu.

M. KRIVIC: Eno je kandidacijska konferenca, ki je vendarle organ družbeno-politične organizacije oziroma družbeno-političnih organizacij in društev, drugo pa so zbori volivcev, ki so oblika neposredne demokracije in brez dvoma ne sodijo v institucionalni okvir SZDL; če na podlagi tega postavimo, da bomo komunisti podpirali delovanje znotraj SZDL in da se bomo odločno uprli vsaki aktivnosti zunaj SZDL, potem je jasno, da so lahko tu mišljene samo tiste aktivnosti, ki merijo na dosego kandidature neposredno na zborih volivcev, za kar je seveda potrebna določena organiziranost in politična aktivnost. Tretje možnosti tu ni.

B. MARKIČ: Govorimo tudi o možnostih kandidiranja na zborih volivcev, če je zagotovljen seveda 10 % kvorum. Ali obstaja možnost, da bi se te poti poslužila tudi vodstvena politična struktura, če ne bi uspela s »svojim mandatom« preko kandidacijske konference?

V. BEZNIK: Seveda ta možnost obstaja.

S. POLIČ: Celo Socialistična zveza bo lahko to organizirala.

J. JEROVSEK: Demokracija mora dopuščati avtonomnost akcij in delovanja. Če se nekatere aktivnosti porajajo zunaj predvidenih organizacijskih okvirov, jih zato ne moremo negativno označiti.

SOCIALISTIČNA ZVEZA KOT ORGANIZATOR DEMOKRATICNEGA VOLILNEGA PROCESA

V. BEZNIK: Dobro bi bilo spodbuditi redakcije časopisov nasploh, da bi večkrat organizirale take razgovore. Današnji razgovor je odprl vrsto vprašanj. Z večino od teh bi se človek lahko strinjal, z ne-

katerimi pa bi tudi polemiziral. Seveda nam to čas in prostor ne dopuščata. Zelim, da bi s takimi razpravami tudi v prihodnje nadaljevali in da to ne bi bila samo tema, ki se je spomnimo le tik pred volitvami.

V svoji razpravi bi rad povedal osebno stališče predvsem do dveh stvari.

V zvezi s pripravami na skupščinske volitve v letošnjem letu moramo biti realisti. Pridružujem se vsem tistim razpravljavcem, ki so ocenjevali predlagane spremembe v ustavi kot rezultat objektivnih razmer, ki danes vladajo v naši družbi. Pri tem se zavzemam za to, da te razmere normativno kar najustrezneje izrazimo. Nekdo je danes že govoril o tem, da je predvsem važna politična praksa, ne pa toliko formulacija tega ali onega zakona. Res je, da sam zakon ne ureja stvari. Res pa je tudi to, da ne sme biti razlik med zakonom in politično prakso. Na tem mestu moram podčrtati, da so bili napor Socialistične zveze predvsem v tem, da bi ustvarili vse možnosti za uveljavljanje našega občana kot subjekta v volilnem procesu.

Mislim, da so tudi današnja razmišljanja o pripravah na skupščinske volitve močno pod vtisom razprav o spremembah republiške in zvezne ustave, razprav o osnutkih volilnih zakonov in drugih »volilnih dokumentov«. Na tem mestu se ne bi spuščal v oceno teh razprav. Ugotovil bi le rad, da danes, slabe tri mesece pred volitvami, stvar še vedno ni jasna, tako da bi lahko dodobra informirali naše občane nasploh, še posebej pa organizatorje volilnih procesov o tem, kakšna bo prihodnja skupščina, koliko poslancev bomo imeli itd. Mogoče bo kdo rekel, da ta vprašanja niso važna, da je to stvar volilne tehnike, organizacijskih priprav in podobno. Vendar mislim, da je od dobre informiranosti v marsičem odvisen potek predvolilnih priprav in tudi volitev samih in da to niso samo vprašanja volilne tehnike, ampak globlja vsebinska vprašanja. Časovna stiska lahko namreč bistveno vpliva na sam potek predvolilnih priprav. To časovno stisko naj osvetlimo z dvema primeroma. Odločili smo se, da bomo ob teh volitvah nastopili z volilnimi programi. Tak program si osebno ne zamišljam kot dokument vodstva Socialistične zveze, ampak kot široko — samoupravno sprejeto politično podlago, ki naj določa temeljne smeri nadaljnjega družbenega razvoja. Torej ne gre za programe, ki bi jih sprejemale vodstvene strukture, ampak za programe, ki bi dobili široko podporo najširšega kroga naših volivcev-občanov, kajti le tako lahko postanejo ti organi realen dokument prihodnje prakse. Ker bomo nastopili s takim dokumentom ob volitvah prvič in tako glede tega nimamo večjih izkušenj, smo poleg tega še v časovni stiski, bo verjetno ta dokument le prvi korak v izgrajevanju volilnega dokumenta, ki bo v prihodnje moral postati stalna praksa.

Kot drugi tak argument bi rad navedel delo pri redakciji pravlilnikov SZDL za volitve odbornikov in poslancev. O teh dokumen-

tih že dlje časa tekó razprave v vseh organizacijah SZDL. Ti dokumenti so izdelani tako v občinah, kakor tudi v republiki. Še danes pa jih niso sprejeli. Ti pravilniki postajajo poleg volilnih zakonov tisti akti, ki določajo posamezne faze predvolilnih priprav, ki opredeljujejo pravice in dolžnosti vseh akterjev v tem procesu. Osebno menim, da so široke razprave o pravilnikih tako v občinah kot v republiki pripomogle k temu, da jih sestavimo tako, da bodo dejansko zagotavljali realizacijo demokratičnega postopka pri volitvah, obenem pa seveda tudi organiziranost akcije same. Ker še nimamo volilnih zakonov, tudi pravilnikov ne moremo sprejemati. Če se položaj ne bo v najkrajšem času razjasnil, bomo pravilnike morali sprejeti, to pa seveda ne bo najboljše.

Ob teh primerih sem hotel povedati, da so volilne priprave na neki način odvisne od ureditve omenjenih ustavnih sprememb, volilnih zakonov, pravilnikov SZDL in da bo vse to na neki način vplivalo na potek volilnih priprav, na letošnje skupščinske volitve.

Drugo vprašanje, o katerem sem hotel povedati nekaj besed, je vprašanje vloge organizacij SZDL v volilnem procesu. Ne morem se znebiti vtisa, da gre v večini primerov za nerazumevanje prave vloge Socialistične zveze. Tudi današnja razprava je name naredila tak vtis. Mnogi namreč očitajo, da je to korak nazaj, da Socialistična zveza s tem dobiva monopolni položaj pri kandidiranju itd. Organizacija Socialistične zveze dobiva tako vlogo v volilnem procesu kot organizacija, ki demokratično združuje vse občane in tako pokriva vse družbene strukture pri nas. Vodstva Socialistične zveze pa so v kandidacijskem postopku samo politični organizatorji, ki omogočajo državljanom in neposredno izvoljenim delegatom, da odločajo v poslanskih kandidatih. Tako je taka vloga Socialistične zveze v tesni zvezi s takim konceptom novega delovanja te organizacije, v kateri je treba razbijati prakso starega »forumskega« načina delovanja in jo odpirati članstvu, občanom nasploh. To pa je seveda proces. Proces, ki se je začel in ki bo trajal. Mislim, da smo v tej smeri dosegli tudi že nekatere uspehe. Nekatere strukture našega prebivalstva, ki v preteklosti niso imele nobene zveze s Socialistično zvezo, kot na primer kmetje, obrtniki in še nekateri, se vedno bolj povezujejo s to organizacijo. To vsekakor dokazuje, da Socialistična zveza vedno bolj postaja organizacija, v kateri se vse bolj izražajo najrazličnejši družbeni interesi, kjer se le-ti soočajo, usklajujejo itd. Seveda je vse to odvisno od nadaljnjih naporov vseh subjektivnih sil v družbi, ki si morajo prizadevati za izgrajevanje take organizacije SZDL.

PLURALIZEM KANDIDATOV IN FORMALNO VPRAŠANJE

A. BIBIČ: Rad bi se še enkrat dotaknil vprašanje števila kandidatov. Če se ne motim, je bilo nekje rečeno, da je to zgolj formalno vprašanje. Da, to je dejansko formalno vprašanje, če ga razumemo for-

malistično, če ga razumemo zgolj kot vprašanje števil. Same številke so res oblike, ki lahko skrivajo v sebi poljubno vsebino. Vendar pa v volilnem procesu ne gre zgolj za številke. Za številkami se skrivajo dejanski politični odnosi, odnosi med živimi ljudmi. Na število kandidatov moramo gledati s stališča teh političnih odnosov. V številu kandidatov se res ne izčrpa demokratičnost volitev. Poznamo volilne sisteme, kjer zmerom nastopa večje število kandidatov, pa ne moremo reči, da so kdo ve kako demokratični. Če pa so vse druge prvine volilnega procesa in političnega sistema dane, ne moremo zanikati, da ima večje število kandidatov pozitivne učinke. Naj podkrepim to trditev.

1. Če se poteguje večje število kandidatov, so dana zanesljivejša jamstva — če so tudi drugi pogoji optimalni — da bo izbran tisti, ki ima boljše kvalitete.

2. Večje število kandidatov vpliva na povečanje odgovornosti v dveh smereh. Najprej nalaga predlagatelju, da dobro premisli, koga bo predlagal za kandidata, ker se sicer utegne zgoditi, da bo kandidat na volitvah »zgubil«. Kar je še pomembnejše: večje število kandidatov tudi ugodno deluje na povečanje odgovornosti kandidata oziroma izvoljenca, ker ve, da je »zmagal« z dejanskim pristankom volivcev, ne pa zgolj s kandidacijsko investituro od zgoraj. Zato tudi odgovornost uspešnega kandidata ne bo uprta samo »navzgor«, marveč tudi »navzdol«, k potrebam in interesom volivcev.

3. Ne smemo tudi podcenjevati občutka državljanskega ponosa, ki izvira iz prepričanja, da *odločam* o tako pomembnih stvareh, kot je oblikovanje organov oblasti in samoupravljanja.

4. Zaupanje v volitve je važen člen zaupanja občana v celotni politični sistem. Večje število kandidatov, kot izhaja iz povedanega, povečuje zaupanje v smisel in pomen volilne odločitve. Res je, da lahko v posebnih zgodovinskih okoliščinah tudi glasovanje za enega kandidata pomeni akt zaupanja, vendar so take okoliščine le izjemne. V normalnih razmerah je zaupanje več vredno, če se preverja tudi skoz volilno odločitev, v kateri bi se *lahko* zaupanje spremenilo v nezaupanje.

Dovolite še nekaj besed o *neposredni demokraciji*, o kateri je tudi tu in tam tekla beseda. Zdi se mi naravno, da si neposredno demokracijo predstavljamo kot dejansko možnost, da lahko tako rekoč fizično neposredno odločamo o pomembnih javnih zadevah. To je smisel demokracije, kot se je razvila v dobi cvetočega grškega *polisa*, za katerega je bilo značilno, da je bil državljan človek, ki odloča v zakonodaji in v sodstvu (Aristotelov »absolutni« državljan). Takšno neposredno odločanje je lahko tudi danes tista skrajna meja, h kateri je treba težiti, čeprav vemo, da je ni moči doseči. Nekateri sodobni sociologi in politologi (npr. Bottomore) spoznavajo vrednost konceptov neposredne demokracije nasproti reprezentativni vladavini. Takšna teoretična spoznanja so tem bolj dragocena, ker se praktičnemu političnemu »realistu« zdi neposredna demokracija pogo-

sto »predraga« ali premalo »učinkovita« in jo je pripravljen hitro zamenjati za »preskušeno« reprezentativno obliko.

Zdi se mi potrebno, da poudarim še neko dimenzijo neposredne demokracije, ki je velikokrat ne vidimo. K njej spada po mojem ne samo neposredno odločanje v prej omenjenem smislu, marveč tudi udeležba družbenih interesov kot takšnih v političnem sistemu. Če je v politično strukturo vključen interes kulture kot interes kulture, to pomeni, da je kulturna sfera družbe neposredno prisotna v političnem sistemu, ki tudi po tej plati uveljavlja neposredno demokratično udeležbo. Zato je za razvoj neposredne demokracije zelo pomembno, da družbeni organi, ki predstavljajo konkretne interese posameznih družbenih sfer, dejansko prevzemajo v svoji sestavi bistveno interesno razčlenjenost socialistične družbe. Zdi se mi, da smo v našem razgovoru nekoliko zanemarili to vprašanje — če se ne motim, ga je omenjal tovariš Toš — in da smo preveč govorili zgolj o volitvah za splošno-politične zборе. Potrebno bi bilo razmišljati tudi o političnih odnosih, ki se aktivirajo ob volitvah poslancev v zборе delovnih skupnosti.

INDIVIDUALNI PROJEKT IN INDIVIDUALNA ODGOVORNOST POSLANSKIH KANDIDATOV

Z. MLINAR: Zelel bi opozoriti na nekatera protislovja, ki so se v preteklosti kazala v zvezi z volitvami in so vsaj v neki meri prisotna tudi še danes. Naj najprej navedem dve ilustraciji, ki se mi zdita zadosti protislovnii, da opozarjata na problem.

Vzemimo dejstvo, da je zlasti v vzhodnoevropskih državah, pa tudi pri nas, bilo obdobje, ko smo imeli 99,9 % udeležbo na volitvah. Po drugi strani pa »pojavo 99,9 %« postavljam nasproti številko 0, ki skorajda ustreza številu odpoklicev poslancev in odbornikov v naši praksi.

Iz raziskav in na podlagi poznavanja praktičnega življenja nam je znano, da »realnost« skoraj nikoli ni stoddstna, pa naj bo to v katerikoli razsežnosti. Naj vzamemo stališča ljudi, njihove aspiracije ali pa njihovo družbenopolitično delovanje, vselej se poleg prevladujočih tendenc in značilnosti kažejo tudi nekatera odstopanja. Odstopanje je lahko »v levo«, »v desno«, lahko gre za prehitevanje glavnega toka, lahko gre za zaostajanje. Prej kot nekakšna absolutna doslednost oz. enostranost na podlagi danega kriterija (npr. absolutna privrženost oz. pristopanje ali pa absolutno, stoddstotno zavračanje) se mi zdi normalno in življenjsko to, da prihaja tudi do različnih »manjšinskih« in »odstopajočih« mnenj in obnašanj. Družbene prakse ni mogoče utesniti niti v dva kalupa — belega (pozitivno) in črnega (negativno) — kaj šele samo v enega, npr. belega.

Če pa gre za mehanizme, ki skušajo delovati v tej smeri, potem se dejansko že s tem razkrivajo kot nerealne in »lakirane« ma-

nifestacije, v katerih se bolj izraža programatska absolutizacija, kot pa kompleksna in heterogena družbena stvarnost. Čim izrazitejša je njihova absolutnost oz. »čistost«, tem verjetneje je, da gre za neko mero odtujenosti, tako da dejansko ne izražajo celotnega spektra različnih mnenj, stališč in interesov. Takšna odtujenost pa seveda zapira pota, po katerih bi se lahko potencialne ustvarjalne moči vključevale v družbeno-politični sistem.

Črno-bela absolutizacija je torej v veliki meri omejila potencialno vlogo volitev kot *resničnega procesa selekcije* med večjim številom možnih kandidatov, med katerimi je treba najti tiste, ki najbolj ustrezajo utrjenim, demokratično opredeljenim kriterijem. Namesto tega so volitve imele precej pompozno-manifestativen značaj in izražale prvenstveno le splošno lojalnost političnemu sistemu. Odstotek udeležbe pri volitvah je bil pomembnejši kot pa konkretna izbira med kandidati (ki je bila zelo omejena ali pa je sploh ni bilo). Volivcu je praktično ostala le še simbolična vloga, s svojo udeležbo na volitvah je lahko izrazil le državljansko zavest. Možnost, da bi s svojim glasovanjem *dejansko vplival na izbiro* med večimi posamezniki (tako da bi si s tem obenem čim bolj zagotovil politično afirmacijo svojih stališč oz. potreb) pa je bila minimalna. To je bilo očitno v primerih, ko volivec kandidatov niti ni poznal ali ko dejansko ni bilo izbire (en sam kandidat) ali ko tudi vsebinsko ni bilo nikakršne očitne razlike med prvenstveno usmerjenostjo posameznih kandidatov.

V okviru občnih globalnih programov za celotno družbo se niso uveljavili individualni in specifični programi kandidatov, ki bi izrazili specifične in konkretne življenjske okoliščine in potrebe raznih kategorij občanov. Čim bolj se volilni program približuje nekim občim, vnaprej opredeljenim shemam in modelom (kot izraz *a priori* določenega splošnega interesa), tem bolj razosebljeno, utesnjeno in podrejeno postane kakršnokoli delovanje občanov — posameznikov, pa naj gre za volilce ali pa za kandidate. Čim bolj je vse že vnaprej definirano, tem bolj tudi volitve dobivajo značaj le nekakšnega formalnega okraska oz. potrdila demokratičnosti; tem manj pa gre za to, da bi volivce »spodaj« spráševali, kaj potrebujejo in želijo.

Takšna utopljenost posameznikov (kandidatov) v občem in globalnem in položaj, ko je skoraj vsa individualnost zabrisana, pa seveda avtomatično povzročita, da je zabrisana tudi njihova odgovornost, ko delujejo kot izvoljeni voditelji oz. predstavniki; ker niso nastopili s svojim individualnim programom, torej tudi niso *individualno odgovorni* za njegovo uresničevanje. Ker gre bolj za občna načela in dolgoročno usmerjenost, tudi ni ničesar oprijemljivega, kar bi lahko bilo podlaga za konkretno odgovornost. Obenem pa zelo splošni program tudi ni tisto, kar bi povzemalo konkretna *pričakovanja volilcev*; to verjetno ni tisto, kar bi dobili, če bi program oblikovali na podlagi spodbud »od spodaj«. Zato pa seveda niti ni

mogoče pričakovati, da bi od spodaj uveljavljali pravico do odpoklica, razen v čisto izjemnih okoliščinah.

Zgornja vprašanja seveda neposredno zadevajo značaj Socialistične zveze in njeno vlogo pri volitvah. Če naj SZDL deluje kot univerzalni reprezentant milijonov, to je, vseh svojih članov, potem se postavlja vprašanje, kaj je tisto, za kar se lahko zavzema, ne da bi komurkoli omejevala njegove interese? Logično bi lahko sklepali, da je takšno predstavništvo možno le glede tistih vprašanj, pri katerih se ne razhajamo in glede katerih smo že dosegli soglasje. V teku družbenega razvoja pa vedno znova nastajajo problemi, ki terjajo nove rešitve, ki so ravno zato tudi najbolj problematične.

Takšno razmišljanje bi nas privedlo do sklepa, da univerzalno predstavništvo onemogoča avantgardno vlogo in prej vodi v stagnacijo. To pa zaostreje potrebo po notranji diferenciaciji v SZDL, potrebo po bolj določenem opredeljevanju različne prioritete posameznih ciljev oz. interesov, po bolj jasnem zavzemanju za konkretno določene programe in po odklanjanju drugih programov ipd. Le na ta način bi lahko razrešili tudi številna protislovja, ki se kažejo ob hkratnem zavzemanju za številne med seboj izključujoče se cilje oziroma vrednote.

B. MARKIČ: Pri nas ne tako poredko izražajo težnjo, da bi dosegli nekakšno celovito »politično maksimalizacijo«, to je, položaj, ko bi bili vsi občani politično aktivni in vsestransko družbeno angažirani. Videti je, da pri tem neredko zgubljam občutek za stvarnost in pretiravamo. Niso pa tudi osamljeni primeri, da se takrat, ko se občani prebude iz političnega mrtvila in ko skušajo poseči v družbeno-politične odločitve in dogajanja — glede na vsebino razprave za našo okroglo mizo imam v mislih seveda ravno volilni proces — vse prehitro sprašujemo, ali niso to neformalne skupine oziroma klike in skupine pritiska, ki skušajo uveljavljati takšne parcialne interese, kakršni za socialistično »volilno kampanjo« in za SZDL kot organizatorja družbeno-politične aktivnosti ob volitvah niso sprejemljivi.

Na sicer specifični pluralistični samoupravljalški podlagi bo tudi naš volilni proces vedno bolj usmerjen k »političnemu boju«, ko se bodo — ob sicer enotnem globalnem političnem programu — vendar vedno bolj soočale sposobnosti različnih kandidatov in bo vse pomembnejši njihov osebni projekt, do katerega bodo volivci tudi zavzemali kritičen odnos. Ali bo ta »politični boj« res tudi fair play, je v veliki meri odvisno od SZDL, množičnih komunikacijskih sredstev in — če se lahko tako izrazimo — tudi od »volilne kulture« tako kandidatov samih kot volilnega telesa. »Volilna kultura« pa pomeni poleg drugega tudi sposobnost voditi dialog s sokandidatom, a pri tem ne zahajati v ceneno demagogijo in »vseobljubljajočo« poniglavo politikantstvo.

Volitve so tudi v samoupravljalnem socializmu, ki je prešel obdobje manifestativno-referendumskega volilnega odločanja, možnost za izbiranje med alternativami. Videti je, da bo osebnost kandidata tako stopala vse bolj v ospredje. Pri nas smo doslej v volilnem procesu o sposobnostih in osebnostih kandidatov govorili pretežno z afirmativnega vidika. Postavlja pa se vprašanje, kdo naj bi zdaj prevzel nalogo, da bi opozoril volilno telo morebiti tudi na to, da je ta ali oni kandidat ob nekem projektu, v katerem je v preteklosti sodeloval (na zvezni, republiški, občinski ravni ali na ravni delovne organizacije), doživel neuspeh. Tako se torej postavlja vprašanje tistega dejavnika, ki naj bi v volilnem procesu nastopil kot dejavnik diferenciacije. Ali je to SZDL ali so to množična komunikacijska sredstva?

N. TOŠ: Predelati je treba volilni moralni kodeks, da bo dopuščal kandidatom, da se tudi sami uveljavljajo v volilnem boju brez bojazni, da bodo taka prizadevanja ovrednotili za demagogijo.

S. POLIC: Mislim, da bo moralo postati v naši politični praksi normalno, da nekdo, ki bi želel postati odbornik ali poslanec in se kot tak boriti za realizacijo svojih pogledov, tudi sam na neki način izraziti svojo željo, da bi kandidiral. Danes pa bi verjetno na takšno iniciativo posameznika gledali še kar z začudenjem.

V. BEZNIK: Čeprav nismo v razgovoru obdelali vseh vprašanj (to je končno tudi nemogoče), zaključujem razgovor za okroglo mizo in se vsem udeležencem zahvaljujem za njihovo zavzetost in sodelovanje.

Peter Jambrek

Odločanje o javnih zadevah v občini

(Oris stanja, problemi in predlog za njihovo reševanje)

Da lahko govorimo o odločanju, morajo biti dani tile pogoji:

1. subjekt, ki odloča, ali več subjektov: občinski odborniki, posamezni funkcionarji občinske skupščine, dejavniki, ki sodelujejo pri neformalnem oblikovanju odločitev zunaj občinske skupščine, itd.;
2. več alternativ, vrednot, smeri akcije, načinov ravnanja ali sredstev, kako priti do ciljev, med katerimi je mogoče izbirati, in
3. dejanska sposobnost subjekta, da relativno svobodno izbira med več alternativami.

Odločanje o javnih zadevah ali tudi politično odločanje pa pomeni izbiranje med tistimi alternativami, ki prizadevajo ali vplivajo na koristi, pričakovanja, ravnanja ipd. večine prebivalcev občine.

Razumljivo je torej, da je ljudi že od nekdaj zanimalo, kako poteka odločanje: koliko vpliva imajo posamezni subjekti, ki sodelujejo pri odločanju; komu so odgovorni in kdo jih nadzira; ali odločitve ustrezajo koristim, pričakovanjem in stališčem občanov; ali je odločanje javno in učinkovito, itd.

V tem članku nameravamo orisati nekaj značilnosti odločanja v slovenskih občinah. Opozorili bomo tudi na pomanjkljivosti in hkrati predlagali, kako bi izboljšali obstoječe stanje. Pri tem se bomo opirali na rezultate raziskave o »Skupščini občine, njenih nalogah, organizaciji in metodah dela«, ki jo je izdelala Pravna fakulteta v Ljubljani za organizacijsko-politični zbor Skupščine SR Slovenije.¹

Porazdelitev dejanskega in zaželenega vpliva v občini

Odločanje v okviru formalno predvidenih organov je dostikrat le sklepno dejanje, katerega naloga je, da podeli odločitvi potrebno družbeno veljavo. Ta ugotovitev velja tudi za organizacijo občinske samouprave, se pravi za porazdelitev odgovornosti in vpliva med dejavnike, ki v občini sodelujejo pri odločanju o javnih zadevah.

Raziskava je pokazala², da imajo največ vpliva na odločitve občinske skupščine: 1. organi republike; sledijo pa jim 2. predsednik

¹ »Skupščina občine«, poročilo o raziskavi, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana, maja 1968.

² Anketiranih je bilo skupno 265 odbornikov iz 20 slovenskih občin. Anketiranim odbornikom sta bili — poleg drugih — zastavljeni tudi tile vprašanji: Kolikšen

občinske skupščine; 3—4. sveti; 3—4. kolegij pri predsedniku; 5. občinska uprava; 6. občinski komite Zveze komunistov; 7. odborniki; 8. predstavniki delovnih organizacij; 9. občinska konferenca Socialistične zveze; 10. občinski svet Zveze sindikatov; 11. zbori volivcev; 12. krajevne skupnosti in 13. predstavniki prostovoljnih društev.

Na prvi pogled opazimo, da se lestvici dejanskega in zaželenega vpliva ne prekrivata. Še več. Tisti dejavnik, ki ima visok položaj na lestvici dejanskega vpliva — ima praviloma nizek položaj na lestvici zaželenega vpliva in narobe. Oglejmo si primere.

Odborniki želijo, da bi imeli v primerjavi z drugimi najmanj vpliva prav tisti dejavniki, ki ga imajo zdaj največ: organi republike, kolegij pri predsedniku in strokovne službe (z izjemo svetov, ki jim ne bi želeli dati niti dosti več niti dosti manj vpliva), medtem ko predsednik zdrkne z drugega na peto mesto. Nasprotno pa želijo, da bi imeli največ vpliva tisti, ki ga imajo v resnici najmanj oziroma sorazmerno malo: odborniki, zbori volivcev, krajevne skupnosti (spet z izjemo svetov).

Glede na velikost razlike med dejanskim in zaželenim vplivom izstopata dve skupini dejavnikov: 1. skupina tistih, ki naj bi imeli po mnenju odbornikov manj vpliva kot zdaj: organi republike, kolegij pri predsedniku, strokovne službe in predsednik; ter 2. skupina tistih, katerih vpliv bi se moral povečati v največji meri: zbori volivcev, krajevne skupnosti, odborniki, predstavniki društev in občinski svet Zveze sindikatov.

Oglejmo si nekoliko поблиže še lestvico dejanskega vpliva. Čeprav nam daje jasno sliko o tem, koliko vpliva ima vsak izmed upoštevanih dejavnikov, pa zaenkrat še ne moremo povedati nič določnejšega o njihovih medsebojnih razmerjih. Ne vemo še, kdo daje iniciativo za odločanje, kdo samostojno odloča in kdo le izvršuje odločitve. Vrstni red posameznih dejavnikov pa nam vsiljuje domnevo, da se lestvica dejanskega vpliva pokriva s piramidno strukturo nadrejenosti in podrejenosti.

Rezultati omenjene raziskave vsaj delno potrjujejo domnevo.

Razmerje med republiko in občino

Gradivo³, ki podrobneje razčlenjuje razmerje med republiški organi in organi občin, skoraj brez izjeme poudarja, da pomenijo odločitve občinskih skupščin v pretežni meri zgolj izvrševanje pred-

vpliv imajo po vašem mnenju odborniki in drugi na odločitve vaše občinske skupščine? in: Kolikšen vpliv bi po vašem mnenju morali imeti organi na odločitve vaše občinske skupščine? Prvo vprašanje meri dejansko, drugo pa zaželeno porazdelitev vpliva. Anketiranci so odgovarjali tako, da so pripisali vsakemu dejavniku eno izmed štirih alternativ: ima zelo majhen vpliv (1), majhen vpliv (2), velik vpliv (3) in zelo velik vpliv (4). Številke, na podlagi katerih je bila sestavljena lestvica, so ponderirana poprečna dobljenih ocen.

³ Poročila o delu občinskih skupščin iz 16 slovenskih občin; odgovori odbornikov na odprta vprašanja iz ankete; odgovori predsednikov IS občinskih skupščin.

pisov republike in zveze. Oglejmo si nekaj značilnih mnenj: »Dejanska avtonomnost občinske skupščine pri njenem odločanju je minimalna . . . Občini ostane le majhen manevrski prostor, pogostokrat pa je celo prisiljena izdati prav tak predpis, kot ga napoveduje republika . . .«. »Ne silimo ljudi, da dvigajo roke in sprejemajo sklepe, ki so jih uzakonili že višji organi.« »Videli so (odborniki, op. P. J.), da na skupščini le malokrat morejo prispevati svoj delež in so počasi prišli do spoznanja, da pravzaprav najčešče nimajo kaj odločati . . . Zato so polagoma, vendar zanesljivo postajali le člen, ki je nujno potreben za glasovanje pri tistih zadevah, ki so naložene skupščini.«

Večina drugih mnenj o tem problemu so le variacije iste temeljne ugotovitve. Navedli bomo še nekaj poskusov kvantifikacije deleža tistih odločitev, s katerimi »občinska skupščina samostojno ureja zadeve, ki imajo splošen pomen za gospodarski, komunalni, kulturni in socialni razvoj občine«⁴ v primerjavi z deležem odločitev, ko »občinski organi zagotavljajo izvrševanje zveznih in republiških zakonov, ki jih neposredno izvršujejo«⁵.

»Iz analize dnevnih redov sej skupščin v zadnjem letu lahko vidimo, da je cca 70% točk dnevnega reda sej naše skupščine temeljilo na odločanju občinske skupščine, vendar je bila rešitev v glavnem določena že z zveznim ali republiškim predpisom.«

»Računamo, da je kakih 10—15% zadev, o katerih skupščina odloča, takih, da jih v občini urejamo samostojno in avtonomno, pri čemer pa v glavnem gre za manj pomembne zadeve.«

Na tem mestu smo torej zadeli ob problem tako imenovanega formalnega odločanja občinske skupščine. Kot pove že sam atribut, v vseh teh primerih ne gre za odločanje — če z odločanjem razumemo proces izbiranja ene izmed več alternativ — ampak za izvrševanje ali v najboljšem primeru za razčlenitev in konkretizacijo odločitev organov republike ali zveze. Kakšne pa so posledice formalnega odločanja?

— Tisti, ki sodelujejo pri takem »odločanju« (odborniki, člani svetov, občani na zborih volivcev) postajajo vse manj motivirani za sodelovanje. Pomanjkanje zavzetosti prav lahko povzroči brezbriznost in nedejavnost, ki se končno sprevržeta v abstinenco in odpor.

— Zavračanje ene oblike politične aktivnosti povzroči odklonilno stališče do kakršnekoli oblike sodelovanja pri odločanju o javnih zadevah. Kolikor tisti, ki so neposredno prizadeti, vplivajo s svojimi stališči tudi na druge sloje lokalne skupnosti, utegne priti do značilnih pojavnih oblik politične odtujenosti.

— Za odločanje, ki je samo formalno, ni treba angažirati časa in interesov sorazmerno velikega števila ljudi. Bolj gospodarno in učinkovito bi bilo, če bi v teh zadevah pritegnili le ožji krog strokovnjakov.

⁴ Ustava SRS, 108. člen.

⁵ Ustava SFRJ, 101. člen.

— Kolikor gre pri formalnem odločanju v resnici le za izvrševanje odločitev, sodi to brez dvoma med pravice in dolžnosti upravnih organov, ki so za tako dejavnost usposobljeni in odgovorni.

Formalno odločanje nasprotuje stabilnim in razvidnim razmerjem politične odgovornosti. Po eni strani za odločitev ne odgovarja tisti, ki jo je v resnici sprejel (npr. republiški organ), niti tisti, ki bi jo moral izvrševati (npr. upravni organ), po drugi strani pa je odgovoren tisti (npr. odborniki), ki je bil o zadevi komajda obveščen.

— Sistem formalnega odločanja onemogoča jasno razmejitev pravic in dolžnosti organov občine v primerjavi s pravicami in dolžnostmi republiških organov.

— Formalno odločanje ustvarja navidezno demokracijo, ta pa zavira prizadevanja za uveljavitev resnično demokratičnega odločanja o tistem zoženem krogu zadev, ki jih je najracionalneje moč urejati v občini.

Razmerje med drugimi dejavniki

Opisani odnos med republiko (zvezo) in občino določa tudi razmerja med drugimi dejavniki v občini, zlasti pa razmerje med predsednikom občinske skupščine, občinskimi upravnimi organi, sveti, odborniki in zbori volivcev.

Analiza zapisnikov sej ene izmed občinskih skupščin v letu 1966 je pokazala, da je v tem času trikrat ali večkrat poseglo v razpravo le 20 odbornikov. Od teh se jih je 13 omejevalo le na eno od treh proučevanih področij aktivnosti⁶, 6 s poprečno 7 do 9 posegi jih je sodelovalo na dveh področjih, na vseh treh področjih z daleč največ posegi (66) pa je bil dejaven le predsednik občinske skupščine. Odločanje je bilo torej v veliki meri osredotočeno okoli vloge predsednika. Drugi podatki pa kažejo, da predsednik nima največ vpliva le v občinski skupščini, ampak najmočneje vpliva tudi na splošno dogajanje v občini. Nič čudnega torej ni, da se je zanj udomačil naziv predsednik občine ali pa kar župan. Verjetno se ta naziv ni uveljavil samo zaradi ekonomičnejšega izražanja, ampak zato, ker ustrežneje ponazarja resnično vlogo predsednika.

Da imajo občani tudi v resnici tako predstavo o predsedniku občinske skupščine, dokazujejo številne drobne zadeve, ki sicer ne spadajo v njegovo pristojnost, ki pa jih je na njihovo pobudo prisiljen reševati.

Po prevladujočem mnenju je predsednik občinske skupščine tudi neposredni vodja občinske uprave. Navajamo eno od značilnih stališč: »Namesto skupščinskega sistema, ki ga razglajamo, smo tako dobili sistem, ki je močno podoben predsedniškemu. Predsednik občine . . . v bistvu postaja šef uprave (ko imajo občani v mislih občino,

⁶ 1. zdravstvo in socialna politika; 2. kultura in prosveta; 3. komunalne zadeve, stanovanjske zadeve, gradbeništvo in urbanizem.

mislijo na upravo, ne pa na izvoljeno skupščino) in manager in organizator konkretnih akcij, ki so trenutno potrebne in ki ustrezajo hotenju po hitrejšem razvoju. Odtod tudi praksa strokovnega kolegija načelnikov, ki mu navadno predseduje predsednik občine.

Kaže torej, da ima predsednik občinske skupščine prevladujoči vpliv v občini zato, ker ima v bistvu vlogo veznega člana med republiškimi (zveznimi) in občinskimi odločitvami. O tem pričata tudi tile mnenji: »Odgovorni funkcionarji, ki so dolžni skrbeti za izvajanje predpisov, morajo tudi proti svoji volji nastopati kot zagovorniki, kar največkrat izzveni kot posiljevanje.«

»V skrbi za to, ali bo skupščina izglasovala predlog ali ga ne bo, smo se takrat, kadar je skupščina predlog zavrnila, zadovoljevali s tolažbo, da bomo sklicali še eno sejo oziroma toliko sej, da bo predlog končno sprejet.«

Upravičeno torej domnevamo, da izvir predsednikove moči niso odborniki in zbori volivcev, ampak odločitve in organi republike in zveze. Zdi se, da je izpostavljen najmočnejšim pritiskom ravno tedaj, ko mora občinska skupščina še formalno sprejeti odločitve, ki so po svoji vsebini pravzaprav upravno-izvršilne narave. V teh primerih je njegova funkcija omejena na nekakšno vlogo organizatorja formalne demokracije.

Dejansko ima torej predsednik občinske skupščine zelo podobno vlogo kot občinski upravni organi. Tudi vpliv upravnih organov je namreč posredne narave. Nimajo ga zato, ker bi uveljavljali svoje lastne predloge in interese, ampak ker uresničujejo vpliv drugih dejavnikov, predvsem republike in zveze.

Med strokovne naloge upravnih organov pa spada tudi pripravlanje gradiva za seje občinske skupščine in seje njenih organov. Ta dejavnost pomeni dostikrat tudi dejansko spodbudo za njihovo delo. Zlasti velja to za zadeve, o katerih odločajo sveti in občinska skupščina le formalno. V teh primerih navaja gradivo eno samo možnost za odločanje ali pa vsebuje celo že podroben predlog za odločitev. Prav to lastnost gradivu najbolj očitajo. Vendar pa se nam zdi, da teh problemov ni mogoče rešiti le s predlogi in prizadevanji za drugačno delo občinskih upravnih organov. Narave, učinkovitosti in strokovnosti njihovega dela namreč ni mogoče bistveno spremeniti, dokler ne bomo spremenili celotnega sistema pravic in dolžnosti ter ustrezne odgovornosti med predstavniki in upravnimi organi na ravni občine in republike.

Ze izjave, ki smo jih navedli, delno pojasnjujejo tudi vlogo in aktivnost odbornikov. Popolnejšo podobo o udeležbi in sodelovanju v razpravi pa dajejo podatki raziskave:

— Odborniki občinskega zbora se pogosteje udeležujejo sej kot odborniki zbora delovnih skupnosti.

— V poprečju udeležba na sejah iz leta v leto pada. Po podatkih iz nekaterih občin pa pada tudi od prvih proti zadnjim sejam skupščine v isti mandatni dobi.

— Nekatere seje niso sklepčne. Čeprav ni dovolj popolnih podatkov, ki bi dajali zaokrožen in zanesljiv prikaz trenda udeležbe, se zdi, da je stanje marsikje že tako kritično, da je funkcioniranje občinske samouprave vprašljivo celo s formalne strani. Še bolj negotova pa je njena perspektiva, če na podlagi dosedanje smeri razvoja predvidevamo, da bo udeležba vse manjša tudi v prihodnosti.

— V letu 1967 ni nikoli razpravljalo na seji občinske skupščine 14,3% odbornikov, 70,9% jih je poseglo v razpravo enkrat do desetkrat, le 14,0% pa jih je razpravljalo več kot desetkrat.

— Kakšna pa je vsebina razprav odbornikov na sejah skupščine? Na podlagi nekaj nereprezentativnih mnenj domnevamo, da poprečno aktivni odborniki sodelujejo v glavnem pri problemih lokalnega pomena, da postavljajo razna vprašanja funkcionarjem skupščine in predstavnikom občinskih upravnih organov in da dajejo pripombe ali mnenja o že izoblikovanih predlogih. Ne zanimajo pa jih torej dosti »širša družbena vprašanja«, ki presegajo njihov osebni interes ali interes njihove ožje okolice.

Tudi za udeležbo in dejavnost na sejah svetov veljajo podobne ugotovitve kot za seje občinske skupščine. Poseben problem pa so zbori volivcev. Zanimanje občanov za to obliko udeležbe v javnem življenju namreč pada iz leta v leto.⁷

Prikaz razmerij med posameznimi dejavniki, ki vplivajo na odločitve občinske skupščine, torej v pretežni meri potrjuje našo začetno domnevo, da se lestvica dejanskega vpliva pokriva s piramidno strukturo podrejenosti in nadrejenosti. Sklepamo, da relativno avtonomno odločajo le republiški organi⁸, da za izvrševanje njihovih odločitev skrbi predsednik občinske skupščine skupaj s kolegijem, sveti in strokovno službo, da so odborniki ter družbenopolitične in delovne organizacije le delno ter bolj ali manj formalno (na sejah občinske skupščine in njenih organov) pritegnjeni v proces odločanja; in da imajo občani, organizirani v zborih volivcev in krajevnih skupnostih, v glavnem le podrejeno vlogo.

Razmejitev pristojnosti med republiko in občino

Prikazano stanje je neustrezno z več strani.

Majhno zanimanje in majhna udeležba in dejavnost na zborih volivcev in na sejah občinskih skupščin in njenih organov že sami po sebi kažejo, da občani in odborniki niso zadovoljni z obstoječim načinom in vsebino odločanja. Isto ugotovitev potrjujejo tudi podatki o tem, kakšna je po mnenju odbornikov zaželen porazdelitev vpliva — v razliko od dejanske.

⁷ Glej podatke empiričnih raziskav, ki so jih izdelali sodelavci Inštituta za sociologijo in filozofijo Univerze v Ljubljani.

⁸ Relativno avtonomno zato, ker raziskava ni upoštevala naslednje višje ravnote političnega odločanja, to je zveznih organov in njihovih predpisov, in ker je avtonomen tudi določen delež odločitev občinske skupščine (10–30 %).

Kako torej vzpostaviti tako strukturo odločanja v občini, ki bo ustrezala željam odbornikov in občanov, pa tudi političnim vrednotam naše družbe?

Najprej želimo poudariti, da je samoupravljanja natanko toliko, kolikor je manevrskega prostora za avtonomno odločanje, ko tisti, ki odločajo, lahko samostojno izbirajo med več objektivno uresničljivimi alternativami.

V pogojih blagovno-denarnega gospodarstva lahko izrazimo to misel še preprosteje: samoupravljanja je toliko, kolikor je denarja, ki ga ima na voljo organ ali posameznik.

Tudi skušnje iz naših občin kažejo, da je proces odločanja čisto drugačen, kadar skupščine ali njihovi organi odločajo o problemih, ki so občanom in odbornikom blizu in jih osebno prizadevajo, ki jih razumejo in so jih sposobni urediti z denarjem, ki jim je na voljo, kot pa takrat, kadar morajo le še formalno potrjevati odločitve republiških in zveznih organov. V prvem primeru sta zanimanje in aktivnost spontana, pogosto prihaja do različnih mnenj in nasprotovanj, do dolgih in argumentiranih razprav, ki se največkrat končajo s kompromisnimi rešitvami, v razpravah in pri odločanju pa sodelujejo s svojimi predlogi in zahtevami različne kategorije prebivalstva oziroma njihovi predstavniki.

Ce želimo torej v resnici *sprostiti* samoupravne odnose v naših občinah, moramo najprej odpraviti formalno odločanje. To pa pomeni, da je treba natančno opredeliti pristojnosti in ustrezno odgovornost republike in zveze na eni strani in občine na drugi strani.

Kakšne bi bile neposredne posledice ponovne in natančne razmejitev pristojnosti?

— Občinska skupščina in njeni organi bi samostojno in odgovorno odločali o zadevah v svoji pristojnosti.

— Občinski skupščini torej ne bi bilo treba sprejemati odločitev, ki so le izvrševanje republiških in zveznih predpisov. To nalogo bi prevzeli upravni organi.

— Tudi delo upravnih organov v občini bi moralo biti razmejeno na naloge, ki jih opravljajo: 1. za potrebe občinske skupščine; in 2. kot organi, ki neposredno izvršujejo odločitve zveze in republike. Upravni organi bi odgovarjali občinski skupščini le za strokovno pripravo in izvrševanje njenih avtonomnih odločitev. Organizacija in odgovornost upravnih organov v občini kot izvrševalcev zveznih in republiških predpisov pa naj bi bila urejena enotno za vso republiko.

Določiti bi bilo treba, kateri od virov dohodkov pripadajo v celoti občini za izvrševanje nalog in njenih pristojnosti. Po prevladujočem mnenju anketiranih odbornikov naj bi odločale občine le o višini, ne pa tudi o vrstah svojih davščin. Na ta način bi občinska skupščina lažje planirala svoje delo ter se posvečala zlasti tistim zadevam, ki so najpomembnejše za razvoj občine.

Katere pa so te zadeve? Ali točneje: kako porazdeliti in razmejiti ustrezno odgovornost med občino in republiko oziroma zvezo?

Ogledajmo si, kakšno je mnenje odbornikov občinskih skupščin o tem vprašanju. Na vprašanje »o katerem izmed spodaj navedenih področij naj bi odločale pretežno vaša občina sama, več sosednih občin skupaj, ali pa republika«, so odgovarjali takole:¹⁰

Zap. št.	Področje	Občina	Medobčinsko sodelovanje	Republika
1.	izgradnja stanovanj	87,5	6,8	0,8
2.	komunalne zadeve	78,1	16,6	1,1
3.	obrotna dejavnost	67,2	21,1	7,2
4.	urbanizem	66,8	15,5	11,7
5.	življenjski standard občanov	66,4	10,2	16,6
6.	kadrovanje vodilnih uslužb.	66,0	9,4	15,9
7.	višina občinskih prispevkov in davkov	56,1	26,0	12,1
8.	vrsta občinskih prispevkov in davkov	48,7	29,8	16,6
9.	kmetijstvo	46,8	24,5	23,8
10.	zaposlovanje	37,7	31,0	24,5
11.	socialno varstvo	36,2	21,9	35,1
12.	osnovno šolstvo	35,5	8,3	50,5
13.	kultura	34,4	21,9	36,2
14.	vprašanja borcev	27,9	6,0	58,5
15.	industrija	22,6	15,5	51,0
16.	zdravstvo	7,9	34,7	51,7
17.	srednje šolstvo	3,4	27,0	74,3

Če vzamemo, da pomeni anketa nekakšen neobvezen referendum, pri katerem odloča več kot polovica glasov, potem bi lahko rekli, da naj po mnenju večine odbornikov spadajo v pristojnost občin tale področja: izgradnja stanovanj (87,5%), komunalne zadeve (78,1%), obrtna dejavnost (67,2%), urbanizem (66,8%), življenjski standard občanov (66,4%), kadrovanje vodilnih uslužbencev (66,0%) in višina občinskih prispevkov in davkov (58,1%). V pristojnost republiških organov pa naj bi sodilo srednje šolstvo (71,3%), vprašanja borcev (58,5%), zdravstvo (51,7%), industrija (51,0%) in osnovno šolstvo (50,5%).

Seveda so ta dognanja raziskave lahko le nepopolno in začasno nadomestilo za strokovno bolj utemeljene študije, ki naj bi bile podlaga za politično odločitev o razmejitvi pristojnosti. Vendar pa imajo po našem mnenju še vedno neprimerno večjo težo, kot pa apriorna

⁹ V vprašanju je bilo navedenih 17 različnih področij, ki so razvidna iz tabele.

¹⁰ Frekvence odgovorov so navedene v odstotkih. Odstotek anketiranih odbornikov, ki na vprašanje niso odgovorili, v naši tabeli ni upoštevan.

mnenja posameznikov, ki pač mislijo, da bi bilo treba »čim več pristojnosti prenesti na občino« oziroma na republiko.

Zdi pa se nam, da na podlagi mnenj odbornikov lahko izluščimo izhodišče za nadaljnje razprave in odločitve o razmejitvi pristojnosti: v pristojnost občine oziroma občinske skupščine naj sodijo le tiste naloge, ki so jih občine kot ožje teritorialne družbenopolitične skupnosti sposobne racionalno in samoupravno izvajati, oziroma tiste zadeve, ki neposredno prizadevajo potrebe občanov na območju občine, v pristojnost republike pa naj spadajo področja, ki zahtevajo enotnejše urejevanje problemov in skladnost razvoja za območje širše družbenopolitične skupnosti.

Istovetnost odbornikov in občanov

Razmejitev pristojnosti, učinkovito in strokovno izvrševanje odločitev, natančno opredeljena odgovornost posameznih organov in urejen sistem financiranja so po našem mnenju zahteve, ki jim moramo ustreči, če naj sprostimo doslej zavrte samoupravne odnose. Če bomo uredili te razmere, si ne bo treba izmišljati vedno novih organizacijskih oblik samoupravljanja in se nam ne bo treba več pritoževati nad tem, kako nezavzeti in nedejavni so občani in odborniki pri odločanju o javnih zadevah. Zagotovljeno pa bo tudi demokratično razmerje med občani in njihovimi izvoljenimi predstavniki v organih lokalne samouprave, ki temelji na tehle načelih¹¹:

— Odbornik predstavlja skupino ali sloj občanov, ki imajo določene razpoznavne skupne koristi in (ali) stališča. Taka združenja občanov so npr. podjetja, ustanove, Zveza komunistov in druge družbenopolitične organizacije, prostovoljna društva, krajevne skupnosti in druge skupine, ki so vgrajene v družbeni sistem lokalne skupnosti.

— Tako združenje občanov je praviloma organizirano na formalen ali neformalen način. Že organizacija namreč omogoča neprekinjen pritok informacij, nadzor in vpliv in učinkovit odnos do drugih dejavnikov, ki delujejo v istem družbenem okolju.

— Ta združenja občanov sama predlagajo kandidate za odbornike prek svojih posameznih sredstev za notranje komunikacije.

— Občani na organiziran način vplivajo na svojega predstavnika, ki jim je neposredno odgovoren za svojo dejavnost v občini in (ali) njenih organih.

¹¹ Zaslove spodaj opisanega razmerja med občani in njihovimi predstavniki ugotavljamo pri tistih odločitvah, ki so že zdaj avtonomne.

Samostojnost sredstev množičnih komunikacij

Sredstva množičnih komunikacij, ki so jih nekateri poslovenili v »množična občila«, po pravici nosijo tudi ime »sedma sila«. To še posebej velja za sodobna sredstva množičnih komunikacij, saj s tehničnim razvojem njihov vpliv samo narašča in vse bolj odločno posegajo v družbeno dogajanje. Celo več! Postala so vsakdanji nepogrešljiv spremljevalec človeka. Ta nenehno potrebuje vse več informacij, si iz teh informacij oblikuje svoja mnenja in skoraj vedno tudi svoj odnos do drugih in do družbenih problemov. Najbrž ni pretirano trditi, da so prav informacije v vseh svojih oblikah, od preproste vesti do zamotanih razprav in razglabljanj, tisti temelj, ki daje moč in veljavo sredstvom množičnih komunikacij. Prav to pa je tudi vzrok že zgodovinske bitke okrog vprašanja, kdo in kako naj si zagotovi odločilen vpliv, ali še bolje, v kakšen voz naj bodo vprežena sredstva množičnih komunikacij.

Skušenj in odgovorov na to vprašanje je veliko in prav toliko tudi dilem in protislovij, za vsemi pa je bolj ali manj prikrito osnovno vodilo, ki ga je mogoče na kratko opredeliti: katere, kakšne informacije objavljajo sredstva množičnih komunikacij in s kakšnimi podarki, s kakšno interpretacijo in namenom jih objavljajo. Gre za prastaro pravilo, da je mogoče vsako informacijo objaviti na več načinov in tako poskušati vplivati v treh temeljnih smereh: spodbujajoče, zaviralno ali nasprotovalno in neopredeljeno. Obstoji seveda tudi četrta temeljna možnost: informacije ne objaviti. Vsakomur, ki tako ali drugače spremlja delovanje sredstev množičnih komunikacij, je popolnoma razumljivo, da se skoraj vselej za tolikokrat deklarirano »popolno« svobodo tiska skriva svoboda enakostranske usmerjenosti, boj nekaterih razrednih ali družbenih struktur, da bi si zagotovile odločilen vpliv na ta sredstva in prek njih na javno mnenje. Primerov in dokazov za tako trditev ni treba iskati v preteklosti, dovolj jih imamo vsak dan, pa naj sežemo po naravnost neverjetni neobveščeni bralca ali poslušalca na primer v Sovjetski zvezi, po zahtevi o čem naj v »interesu višjih ciljev« pišejo in govore množična komunikacijska sredstva ČSSR in o čem naj ne govore, ali pa po včasih grobem, kar do zadnjih otenkov prefinjenem enostranskem obveščanju večine množičnih sredstev na Zahodu, ki so prav tako našla utemeljitev takega obveščanja v geslu »o svobodnem svetu«.

Po tem nekoliko grobo navrženem uvodu se postavlja vprašanje, kako te odnose rešujemo pri nas, v naši samoupravni družbi. Odgovoriti na to vprašanje s preprosto formulo, da so naša sredstva množičnih komunikacij vprežena v voz socialističnega samoupravnega družbenega razvoja — čeprav to v bistvu so, vsaj velika večina — bi bilo najlažje, vendar preveč poceni. Že nekoliko bolj natančen pregled naših javnih dokumentov, ki govorijo o nalogah, funkciji in položaju sredstev množičnih komunikacij — pri tem pa velja upoštevati vsaj ustrezne zakonske akte in osnovne politične dokumente — nudi dovolj gradiva za precej različna razmišljanja. Najbrž ni naključje, da se tudi pri nas dokaj dolgo zadržuje tipična definicija sredstev množičnega obveščanja kot »posredovalca« in da je bila močno naglašena funkcija posrednika med virom informacij in tistim, ki naj informacijo dobi oziroma uporablja. Iz stalinske teorije transmisij, kopice zobatih koles in kolesc, ki jih poganja nekak posebljen razsodnik, smo se razmeroma hitro izmotali. Verjetno tudi zato, ker je naša revolucija po svoji pomembni značilnosti nosila s seboj in gojila kal protibirokratizma in zahtevala široko spodbudo odpora najširših množic. Iz definicije »posrednika«, ki neobdelana še vedno nosi prizvok transmisije — čeprav kakovostno precej drugačne — pa se izmotavamo veliko počasneje, z večjimi napori. Verjetno moramo to misel pojasniti. Sistem transmisije, preveden na vsakdanjo govorico, pozna tistega, ki daje informacije ali vsaj opredeljuje vire in ton informacij, tistega, ki te informacije v mejah navodil objavlja, in tistega, komur so namenjene. Samostojna vloga množičnih komunikacijskih sredstev je omejena na izkoriščanje obrtnih sposobnosti ob določeni vsebini in v sivino odbranih informacij vnaša nekaj mikavnosti kvečjemu individualna barvitost posameznega novinarja ali avtorja. Odtod tudi pusta sivina in nezanimivost takih sredstev množičnega obveščanja. Če hočemo s takim sistemom transmisij dokončno obračunati — in o tem, da hočemo, ni dvoma — potem ne smemo in ne moremo ostati zgolj pri definiciji »posrednika«. Veliko bolj glasno in jasno je namreč treba odgovoriti na temeljna vprašanja: katere in kakšne informacije (v širšem pomenu besede) ta posrednik zbira, po kakšnih kriterijih, kako jih objavlja, za kakšne namene mu pri tem gre. Ali drugače: nadaljnje odlepljanje od ostankov sistema transmisij zahteva med drugim tudi podrobnejšo opredelitev samostojne — čeprav družbeno določene — funkcije množičnih komunikacijskih sredstev samih. Ta sredstva niso in ne morejo biti zgolj tehnična za mehanično posredovanje informacij, marveč neprestano in v vsakem primeru tem informacijam nekaj dodajajo, jih bogatijo ali siromašijo, dajejo večji ali manjši pomen, tak ali drugačen ton. Verjetno smo prav zaradi premalo pojasnjene samostojne funkcije sredstev množičnih komunikacij tavalili in še tavamo skoraj izključno med dvema skrajnostima: ali smo se ogrevali za nekakšno navidezno absolutno samostojnost sredstev množičnih komunikacij, ki lahko privede do monopola de-

lavcev v takem sredstvu in pomeni samo zamenjavo enega monopola z drugim, ali pa smo nasprotno bežali v kompromise s prilagajanjem sistemu transmisij.

Organi družbenega upravljanja v množičnih komunikacijskih sredstvih za zdaj še ne morejo preseči protislovja, ki ga množična komunikacijska sredstva nosijo s seboj. Napačno bi bilo, če bi trdili, da tega ne poskušajo, marsikdaj tudi kar uspešno, toda očitno prevečkrat le z uvajanjem novih institucij ali organov družbenega upravljanja. Protislovij namreč ni mogoče razrešiti tako, da se namesto družbenega organa upravljanja, ki odloča o temeljni programsko-vsebinski usmeritvi sredstev množičnih komunikacij, uvedejo še dodatni organi družbenega upravljanja (sveti ali sosveti posameznih uredništev, na primer, znotraj lista, radijskega ali TV programa). Kolikor so taki sveti ali sosveti strokovno posvetovalno telo, je njihovo delo odvisno predvsem od potreb uredništev po čim večjem številu aktivnih sodelavcev, strokovnih svetovalcev itd. Če pa naj taki organi zagotavljajo večji družbeni vpliv ali nekakšen družbeni nadzor nad listom, samo še bolj krepijo posredniško funkcijo sredstva množičnih komunikacij in hote ali nehote zmanjšujejo samostojno ustvarjalnost teh sredstev ter poudarjajo zgolj obrtno, realizatorsko nalogo. Resnici na ljubo moramo takoj priznati, da sta samo dve možnosti: ali tak organ upravljanja spremenimo neposredno v uredništvo ali pa priznamo, da konkretno vsakodnevno politiko vodi uredništvo samostojno. Obraz časnika, radijskega ali TV programa se kroji vsak dan s tisoči in tisoči drobnih odločitev, na katere organi upravljanja lahko samo omejeno vplivajo. Morda tudi ob tej trditvi ne bo odveč ilustracija. Ob nepričakovani informaciji o zasedbi ČSSR ni bilo mogoče čakati na stališče organov družbenega upravljanja, marveč je moralo biti sredstvo množičnih komunikacij sposobno samostojno odločiti, kdaj in s kakšnim vsebinskim poudarkom bo tako informacijo objavilo, in prevzeti tudi vso odgovornost za objavljena stališča. Ob taki novici na primer celo ni mogoče čakati na uradna mnenja vodilnih političnih ali državnih organov. Primer informacije o okupaciji ČSSR je morda nekoliko skrajšen, toda bistvo problema pokaže v vsej goloti.

Vse očitneje je, da moramo zaradi samoupravne demokratične družbene stvarnosti, zaradi številnih centrov odločanja in vse širših virov informacij vsaj v temeljnih smereh podrobneje določiti tiste meje, v katerih se giblje in odvija ustvarjalna samostojnost množičnih komunikacijskih sredstev. Skušnje zadnjih let, ko se demokratična miselnost in tudi že praksa pri nas uveljavljata z nezadržno silovitostjo, kažejo, da se moramo dokopati do novih rešitev. Obdobje uniformiranih, za vse veljavnih stališč celo v deželah, ki poskušajo oživljati stalinske metode modernega vodstva, ne more zdržati pritiska samostojne človeške misli. Pri nas je, ne samo v praksi, marveč tudi formalno razglašena zahteva po razvijanju boja mnenj, dialogu, polemiki, v statut Zveze komunistov se je na primer vrnila

humanost v odnosu med svobodo mnenja in discipline. Ob vseh teh značilnostih humanega socializma — gledano seveda zgolj z zornega kota sredstev množičnih komunikacij — se nekako sama po sebi že iz dosedanjihkušenj ponuja razrešitev samostojnosti in hkrati omejitev pri delu sredstev množičnih komunikacij z uveljavljanjem načela javnih programsko ali vsebinsko političnih konceptov.

Ze preprost preskus opozori, da morda v tem grmu tiči pomemben zajec. Treba je nekoliko skrbneje prelistati deset številk tednika, morda za mesec dni dnevnika, nekaj časa nekoliko skrbneje poslušati radijski program ali gledati TV program in že poprečno politično misleč državljan lahko dá dokaj natančno diagnozo, kakšni programsko ali vsebinsko-politični koncepti so v tem ali onem časniku ali programu objavljeni. Nobene posebne znanosti ni treba na primer za spoznanje, da ta ali oni časnik, kjer le more po svojem, čeprav ne deklariranem konceptu, postavlja svoj vpliv za uveljavljanje preživelih centralističnih rešitev; da ta ali oni tednik krepko drži v svojih rokah zvezna ali kaka druga administracija; da spet drugi sistematično napada vse, kar ni v konceptu regionalnega ali morda republiškega razmišljanja ali vsaj tako izbira in objavlja informacije; da tretji vehementno razglašá mnenja ozke skupine za edina postavna; da to ali ono sredstvo množičnih komunikacij izvaja pravcate parterne vaje, danes je na nogah, jutri na glavi, ker ni sposobno priti do lastnih stališč in zato kot metuljček nabira med od cvetice do cvetice brez lastne volje in hotenja, itd. Že samo naštete ponazoritve kažejo, da glede najrazličnejše realiziranih konceptov pri nas ni zadrege, in če bi bilo samo to merilo demokratičnosti, nam ne bi kaj prida manjkalo do popolnosti. Toda ponazoritev nam tokrat rabi za drugo ugotovitev. Ta pa je, da ni bistveno, ali je neki koncept javno razložen, to tudi takrat, ko celo v uredništvu ne vedo, kakšen programsko-vsebinski koncept imajo. In tega zajca je najbrž treba privleči na dan.

Morda zveni nekoliko shematično, toda nedvomno kažejo že dosedanje razprave, ki so jih organizirala posamezna sredstva množičnih komunikacij in ustanovitelji, da je mogoča in nujna velika samostojnost teh sredstev v mejah jasnega in javnega vsebinsko-programskega koncepta. Shematičen prizvok je mogoč zaradi modela: javen koncept, izdelan v množičnem komunikacijskem sredstvu in z organi družbenega upravljanja, potrjen od ustanovitelja, in v teh mejah maksimalna možnost samostojnosti. Odstopanje od koncepta ima lahko samo dve posledici: ali spremembe koncepta ali pa spremembe izvajalcev koncepta. Veliko jasnejša je tudi odgovornost in to v vseh smereh: tako do ustanovitelja ali ustanoviteljev kot tudi do bralcev, poslušalcev ali gledalcev. Odgovornost do ustanovitelja in organov družbenega upravljanja je na podlagi javnega koncepta in v odnosu na njegovo izvajanje tako logična, da o tem najbrž ni treba veliko razpravljati.

Nekoliko več pa je treba povedati o odgovornosti do bralca, poslušalca ali gledalca. Bralec, poslušalec, gledalec množičnih komunikacijskih sredstev se v naši družbeni stvarnosti čedalje bolj prikazuje v dveh oblekah; kot potrošnik časnika ali programa in kot neposreden soustvarjalec in vir informacij, kot samoupravljalec z vso svojo aktivnostjo. Postavlja se nekako samo od sebe vprašanje, kako je z odgovornostjo »navzdol«. Odgovor ne more biti drugačen kot ta, da samostojnost komunikacijskega sredstva deluje z isto močjo v okviru javnega koncepta »navzgor« in »navzdol«. Ne v eni ne v drugi smeri praktično ni mogoče odvzeti sredstvom množičnih komunikacij naloge lastne ustvarjalnosti, domiselnosti in spoštovanja načel. Ne smejo in ne morejo biti samo transmisija iz ene ali druge smeri. Morda zveni taka trditev nekoliko preveč kategorično. Vendar ne gre pozabiti, da že sam samoupravni demokratični sistem terja veliko število centrov odločanja in da sredstvo množičnih komunikacij tudi v odnosu do bralca, poslušalca ali gledalca mora ohraniti določeno samostojnost, sicer je prav tako vpreženo v voz tega ali onega centra odločanja, te ali one skupine. Taka samostojnost pa v ničemer ne onemogoča, da bi se ne uveljavila različna mišljenja in hotenja. Ali drugače: sredstvo množičnih komunikacij, ki, recimo, ne pozna ali pa ne upošteva ugotavljanja javnega mnenja, se že vnaprej odreka bralcu, poslušalcu ali gledalcu; pri tem pa poznati javno mnenje prav gotovo ne more pomeniti tudi že avtomatičnega priklanjanja temu mnenju. Fetišiziranje ali vsaj poenostavljanje odnosa množično komunikacijsko sredstvo — javno mnenje pomeni že v naprej pozabiti na dvoje: prvič, da je javno mnenje vedno samo rezultanta različnih javnih mnenj, in drugič, da ima ali mora imeti sredstvo množičnih komunikacij svoj ustvarjalen programsko vsebinski odnos do javnega mnenja. Verjetno pa ne gre prezreti, da mora veljati nekakšno obratno sorazmerje: bolj ko ima sredstvo množičnega obveščanja »monopolen« položaj — to pa je v sedanjem tehničnem razvoju skoraj nemogoče — bolj mora biti izdelan in definiran njegov vsebinsko-programski koncept.

Sestava vsebinsko-programskega koncepta nedvomno terja precej poglobljanja in preverjanja in že sama neizbežno vodi v nova protislovja. To velja tako za odnos do središč odločanja v družbi kot celoti — pri tem bi bilo naivno misliti samo na klasična središča odločanja, kot so oblastna in politična vodstva — in prav tako za odnos do miselnosti in privzgojenih navad znotraj sredstev množičnih komunikacij. Če koncept ni recept za vsako priložnost, pač pa jasna politično-programska usmeritev, ki je zrasla na temelju najbolj progresivne miselnosti — ne glede na to, ali je ta miselnost pravljudojoča ali pa si šele utira pot — potem so spopadi pri njegovi realizaciji na obeh frontah — navzven in navznoter — nujni. Ostanki transmissijske miselnosti v družbi, reduciranje na vlogo posredovalca na eni strani in neangažiranost ter osnutki birokratske avtocenzure na drugi strani — to sta samo dve poprišči že starih, toda vedno

znova odprtih protislovij. Vrsta sredstev množičnih komunikacij pri nas bolj ali manj glasno in jasno že uveljavlja metode programske vsebinskega političnega koncepta. Razmišljanje o samostojnosti sredstev množičnih komunikacij prav gotovo noče pretiravati glede pomena javnega koncepta. Toda če metoda javnega koncepta vsaj delno odpravlja nerazrešena protislovja, vse pa kaže, da jih, potem prav gotovo ni odveč o takem odprtem vprašanju tudi javno razpravljati.

Ernest Petrič

Samoupravljanje in učinkovitost

Pred meseci sem v Teoriji in praksi (št. 8—9/1968) že pisal o nekaterih problemih naše (ne)učinkovitosti. Takrat navedenim stališčem želim dodati nekaj dopolnil.

Verjetno ni treba posebej opominjati, da je treba izhodišče za našo dosledno zavzetost za uveljavitev samoupravnega socializma iskati v realnih družbenih gibanjih povojne Jugoslavije. Ob sicer izjemno veliki vlogi subjektivnega faktorja so bile prav naše stvarne izkušnje pretekle in polpretekle dobe kažipot v smeri samoupravne družbe. Naše prve samoupravne izkušnje pa so rastle hkrati tudi kot poskus dosledne izvedbe Marxovih teoretičnih misli o stvarnem podružbljenju sredstev proizvodnje; rastle so kot zavestno uresničevanje Marxove ideje o osvoboditvi človeka iz mezdnega odnosa; kot odsev zavestne težnje naše KP po taki družbi, v kateri bi delovni človek resnično postal subjekt vsega družbenega dogajanja.

Državni administrativni socializem sovjetskega tipa in zahodnoevropski državni kapitalizem nista dala ne v teoriji in ne v praksi na ta temeljna vprašanja sodobne človeške družbe takega odgovora, ki bi mu mogli slediti. Da je mnogo naših prizadevanj imelo značaj poskusa, je zato bila objektivna nuja, ne samovolja, če nismo hoteli enostavno pristati v enem od obeh državnih izmov.

Samoupravnost kot pot k realizaciji navedenih ideoloških izhodišč in obenem realnih teženj sodobnega človeštva je bila že na začetku v še kako neposrednem razmerju s problemom učinkovitosti

našega družbenega življenja. Samoupravnost ustvarja možnosti za sproščanje iniciativnosti in ustvarjalnosti vsakega posameznika, hkrati pa človeka kot subjekta družbenega dogajanja vključuje v celovitost družbenega dogajanja. Samoupravnost torej pomeni tudi bistveni odločilni korak na poti k ustvarjanju take družbe, ki šele sprošča polno ustvarjalnost ljudi; torej take družbe, katere ustvarjalni zagon, s tem pa tudi učinkovitost, šele lahko pride do polnega izraza. Posameznik, zreduciran na položaj delovne sile, pa naj si bo to v okviru državnokapitalističnega ali državnosocialističnega sistema, ni in ne bo mogel polno ustvarjalno uporabiti vseh svojih ustvarjalnih zmožnosti. Potisnjen bo na ozko področje mezdnega odnosa in omejene zasebnosti. Demokratična in samoupravna ureditev kake družbe je v principu tista predpostavka, ki šele omogoča polno družbeno angažiranje posameznika, njegovo celovito vključenost v družbeno dogajanje. Polno družbeno angažiranje ljudi ob *ustrezni družbeni organizaciji*, ki je postavljena tako, da ustvarjalnost posameznika in družbe sprošča in usmerja k realizaciji demokratično postavljenih družbenih ciljev, ustvarja šele ustrezne razmere za *optimalno učinkovitost* kake družbe. Ustvarjalni angažma posameznikov pa se ob neustrezni družbeni organizaciji kaj hitro more tudi medsebojno paralizirati in pripelje kvečjemu do (*brezplodne*) debate, brezplodne, ker ji ne sledi dobro organizirana družbena akcija.

Eno od bistvenih vprašanj v zvezi z učinkovitostjo naše samoupravne družbe, ki stopa v ospredje, je torej tudi problem *ustrezne družbene organizacije naše samoupravne družbe*. Kot namreč lahko brez demokratičnosti in samoupravnosti govorimo samo o navidezni optimalni družbeni učinkovitosti — konkretni absurdi administrativnega socializma nam to dokazujejo enako, če ne še bolj, kot protislovja kapitalističnih družb —, tako tudi v razmerah samoupravne družbe brez ustrezne organizacije ni optimalne družbene učinkovitosti, če ni organizacija na vseh področjih dela postavljena tako, da v samoupravnih razmerah sproščena ustvarjalnost pride ne le do izraza, temveč pripelje tudi do družbenega učinka. To pomeni, da *moramo* ob doslednem prizadevanju za razvijanje in ohranitev naših samoupravnih pridobitev *intenzivno iskati take oblike organizacije*, ki bi preprečevala, da bi se samoupravnost izrojevala v prevladovanje parcialnih interesov, zapiranje v ozke »kvazi samoupravne« okvire, celo v anarhijo, vsekakor pa v družbeno neučinkovitost.

V naši konkretni družbeni stvarnosti, ki slej ko prej pomeni prepletanje državnooblastnega s samoupravnim, je še kako važno, da sta ti dve komponenti naše družbene politike in organizacije pametno funkcionalno vključeni. Pri tem posebej mislim na to, da se upošteva tudi *splošna načela moderne organizacije*. Izkušenj in konkretnih organizacijskih oblik, po katerih bi se mogli enostavno zgledovati, je resda malo. Vendarle pa mislim, da smo pogosto preveč pesimistični glede tega, da je moč nekatere v svetu uspešno

preskušene moderne organizacijske rešitve in modele vpeljati v naš samoupravni sistem. Prav zanimivo je včasih, kako z lahkoto prilagajamo dosežkom modernih družb naše želje ali cilje in kako hitro smo polni skepse in kritičnosti, kadar gre za tuje metode dela in organizacije! Kako ambiciozno smo znali postaviti cilje na področju zdravstva, delno tudi šolstva in drugih dejavnosti, kako hitro smo hoteli biti marsikdaj enaki Švedom in še komu! Kako brezskrbno znamo ali bolje smo znali marsikdaj razvijati kako dejavnost na »skandinavskem nivoju«. Še bolj čudno je, s kako lahkoto smo odprli in odpiramo vrata »misproduktom« zahodnih družb, vsakovrstni plaži, idolomaniji, komercializaciji in okusu te družbe, pa tudi pogledom, značilnim npr. za ameriško družbo izpred mnogih let, za družbo, ki je razen na gospodarski boom pozabila na vse, ki je ustvarjalnost videla le v materialnem učinku, ki je postala fantastično poslovna in tudi bogata, a tudi fantastično nekulturna in duhovno sterilna. Obenem pa so nemudoma za okopi nekake fetišizirane samoupravnosti številnih zaskrbljenci, če se skuša urediti, npr. izplačevanje osebnih dohodkov učiteljev na podlagi elektronskega računalnika, kot da bo s tem konec i samouprave i socializma. Ne, konca samouprave ne bo, pač pa bo nekaj honorarjev, konservativnosti pri delu ipd., kar seveda ni neboleče. Ali, ko se kolikor toliko skušajo urediti (po enotnih načelih brez očitnih anomalij, ki jih rojevajo slučajnosti) osebni dohodki v republiški upravi — takoj so tu branilci »samoupravnih« pravic uprave. Seveda tisti, ki jih bo urejenost omejila. In ko se skuša enotno za republiko organizirati davčna služba — ob vseh utajah in zlorabah, ki so bile —, spet so tu branilci komunalne in ne vem še kakšne samouprave. In tako naprej in tako dalje! V teh položajih nič ne zaležejo »skandinavski« argumenti. Ne, kadar gre za način dela, za organizacijo, ki nekaj zahteva, »skandinavski« argumenti niso zanimivi!

Z nekoliko ambicioznejšim prizadevanjem za funkcionalnejšo organizacijo naše družbe, ob adekvatnem upoštevanju pridobitev (in *to bistvenih*, ne navideznih, s katerimi se včasih manipulira) samoupravljanja, bi lahko verjetno lažje premostili marsikateri problem oziroma vsaj ustvarili razmere in pot za njegovo razreševanje. V tako specifični družbeni ureditvi, kakršna je naša (ki je obenem mlada in je zato marsikatera rešitev nepreskušena), bi verjetno mogli biti manj vkljenjeni v nekatere, čeprav z aureolo samoupravnosti okrašene organizacijske rešitve, za katerimi se pogosto (in včasih očitno) skrivajo zelo konkretni parcialni interesi. Ne bi se smeli tako a priori bati prizadevanj za čimvečjo družbeno učinkovitost, za *funkcionalno organizacijo* v okviru temeljnih samoupravnih načel. Ne bi smeli tako zlahka odpravljati taka prizadevanja z idejno diskvalifikacijo, češ da so tehnokratska ipd.

Razmišljanje o tem nas nujno pripelje do vrste konkretnih situacij, v bistvu tudi organizacijskih, katerih drugačna postavitev ne bi v ničemer okrnila bistva naše samoupravnosti, v funkcionalnem

smislu pa bi lahko še kako koristila. Tak primer je položaj uprave v našem sistemu; tak primer je splošna pomanjkljivost vertikalnih linij organizacije, tako rekoč na vseh področjih, do nedavnega npr. tudi davčne službe, inšpekcije, prosvetnopedagoške službe; tak primer je docela avtonomen, absolutizirano samoupraven položaj nekaterih zavodov, ki bi morali biti kot strokovnouppravna služba še kako vkomponirani v celovito organizacijo naše družbene skupnosti; tak primer so delovne organizacije, npr. vse gospodarstvo, zavarovalnice na monopolnih področjih; tak primer je splošni položaj »ustanovitelja« zavodov v naši družbi; tak je odnos do prisilne uprave v zavodih, ki je ustavno nedopusten. Takih primerov je še dolga vrsta. Naj vodstvo kakega zavoda spravi na kant zavod in še koga zraven, a da le kdo ne bi posegel v »samoupravne« pravice tega zavoda, v »samoupravne« pravice peščice ljudi, ki uničujejo družbeno premoženje in ne opravljajo nalog, ki so jim zaupane. V takih primerih je sklicevanje na samoupravnost očiten posmeh vsem našim prizadevanjem, resnični samoupravnosti naše družbe pa še posebej. Hkrati pa je precej očitno, da se samoupravnost na področju srednjega šolstva ni niti nehala niti začela, ker je financiranje tega šolstva prevzela enotno za vso Slovenijo republiška izobraževalna skupnost.

Pogosto poudarjamo družbeno dogovarjanje, ki je vsekakor *pot in možnost za urejanje* marsičesa, kar se je še včeraj urejalo administrativno, se tako ureja še danes ali pa se sploh ne ureja, obenem pa žalostna usoda tega dogovarjanja in dogovorov preveč pogosto kaže problem naše družbene organizacije v podobni luči. Sam po sebi je nek družbeni dogovor odsev in izraz skupne volje zainteresiranih. Verjetno ni zakonskega ali administrativnega akta, ki bi bil močnejši od takega dogovora na podlagi stvarnih skupnih interesov. Konec koncev je družbeno dogovarjanje skupno dogovorno urejanje kakega vprašanja. In to zavestno in brez prisile, na podlagi ugotovitve skupnega interesa. So pa tudi v naši družbi pogoste situacije; ko so med protagonisti v isti sferi dejavnosti realni ali navidezni interesi navzkrižni ali pa so sicer enotni interesi v ostrem navzkrižju s širšim družbenim interesom. V taki situaciji vztrajati zgolj na družbenem dogovarjanju in odrekati pravico družbene (tudi oblastvene) intervencije pomeni paraliziranje tiste sfere dejavnosti ali pa omogočanje razvoja kakega področja v navzkrižju z interesi vse družbene skupnosti. Konkretnih primerov in izkušenj, ko za navidezno samoupravnostjo in »dogovarjanjem« skriti parcialni interesi cveto na škodo skladnega razvoja vse družbe, ni malo. Vsaka družbena stvarnost je realnost in jo označuje nenehno soočanje interesov. Zato ne sme biti a priori zadržkov, ki ne bi dovoljevali širši družbeni skupnosti in konkretno njenim organom (tudi samoupravnim in demokratičnim po svoji strukturi in bistvu in delno državnim po njihovi funkciji, mislim zlasti na republiško skupščino), da ne bi posredovali. Graditi organizacijo kake družbe na idealizirani

ranih predpostavkah je zgrešeno, kot je napačno vsako neupoštevanje družbene realnosti.

Naša samoupravna praksa je podvržena raznim kritikam, pogosto tudi kritikam na liniji (ne)učinkovitosti. Za kritiko konkretnih slabosti naše prakse, neučinkovitosti in slabe organizacije se skrivajo tudi načelni sovražniki samoupravnosti in demokratizacije. Naša neučinkovitost in neorganiziranost je voda na mlin njihovih pričakovanj. Našo samoupravno prakso je treba tudi zato do take *stopnje spojiti z načeli moderne organizacije* (in po mojem to ni nemogoče), da bo dejansko prišla še bolj do izraza prednost samoupravne demokratične družbe kot družbe polno sproščene ustvarjalnosti ljudi tudi glede družbene učinkovitosti. Menim, da je prav samoupravnost nujen pogoj za optimalno družbeno učinkovitost ob sočasnem drugem pogoju, ki je v tem, da je vzpostavljena ustrezna moderna funkcionalna organizacija povsod, kjer je to potrebno.

V zgodovinskem smislu pomeni naš samoupravni sistem doslej najresnejši konkretni korak k odpravi meznega odnosa in splošne človekove alienacije. Naša odgovornost pred svetom je velika. Pomembnost našega samoupravnega eksperimenta vsekakor sega prek naših državnih meja in tudi prek meje našega časa. Zavedati pa se moramo, da se negiranje konkretnih izkušenj naše dosedanje prakse, ki marsikje potiska v ospredje zahtevo po ustrežnejši, učinkovitejši, funkcionalnejši in tudi racionalnejši organizaciji, postavlja pod vprašaj naš samoupravni sistem kot načelo. S šibkim gospodarstvom, nekvalitetno družbeno organizacijo, neracionalnimi, skromnimi rezultati na večini področij, z nejasnostmi in celo zmedo bi verjetno bili slabi in neprimerni nosilci ideje demokratičnega samoupravnega socializma v svetu. Velike besede in slabi rezultati bi vzbujali prejdvom kot posnemanje!

Franček Hudej

Neenaki pogoji mladih*

Problem socialnih neenakosti so v zadnjem času pri nas še posebno zavzeto obravnavali. Nanj so opozarjali študentje v svojih razpravah na zborovanjih, bil pa je v središču pozornosti tudi na nekaterih kon-

* Članek je bil napisan v juliju 1968.

gresih in v posameznih dokumentih Zveze komunistov in drugih družbeno političnih organizacij.

Pri obravnavanju problemov neenakosti so v zgodovini in tudi danes izhajali iz zelo različnih izhodišč. V 17. in 18. stoletju so bile, hkrati z nastajanjem novih družbenih odnosov, zelo razširjene teorije o enakih pravicah vseh ljudi. Nauk o naravnem zakonu in naravnih pravicah ljudi je postal ideološko orožje buržoazije v njenem boju proti fevdalizmu.

Utopični socialisti so ob spoznanju, da pomeni »svobodna kapitalistična družba« nov sistem zatiranja in izkoriščanja, skušali iskati pot k novi pravični družbeni ureditvi. Postavljali so ostre zahteve po politični in socialni enakosti.

V »Kritiki gothskega programa« je izrazil Marx v zvezi z Lassalovo tezo glede enake pravice vsakega do enakega delovnega donosa tole misel: »Pri enakem delu in zato pri enakem deležu iz družbenega potrošnega sklada dobi potemtakem dejansko eden več kakor drug, je eden bogatejši kakor drug itd. Če bi se hoteli vsemu temu izogniti, bi pravica ne smela biti enaka temveč neenaka ... Toda te pomanjkljivosti so neizogibne v prvi fazi komunistične družbe, kakršna je po dolgih porodnih bolečinah pravkar izšla iz kapitalistične družbe. Pravo ne more biti nikdar više razvito kakor ekonomska struktura in od nje odvisna stopnja družbene kulture.«¹

Ko se Lenin v svoji knjigi »Država in revolucija« vrača k Marxovi misli iz »Kritike gothskega programa«, ugotavlja tole: »Prva faza komunizma torej še ne more dati pravičnosti in enakosti. Razlike v bogastvu, in sicer nepravične razlike, bodo še ostale ... buržoazno pravo se torej ne odpravi popolnoma, temveč samo deloma, samo v tisti meri, ki jo je že dosegel ekonomski preobrat, tj. samo v odnosu do proizvodjalnih sredstev. Buržoazno pravo priznava proizvodjalna sredstva za privatno lastnino posameznih oseb. Socializem pa jih spremeni v skupno lastnino. Toliko in samo toliko odpade buržoazno pravo. Ostane pa še v svojem drugem delu, in sicer kot regulator razdeljevanja proizvodov in delitve dela med člani družbe.«²

Po zmagi socialistične revolucije je bila v idejnih koncepcijah pri nas marsikje zelo razširjena misel, da bo socializem v kratkem mogel in moral pomesti z družbenimi neenakostmi. Čeprav so z odpravo privatne lastnine proizvodjalnih sredstev, s socialistično politiko v kmetijstvu itd. bili odpravljeni zelo pomembni vzroki družbenih neenakosti, so kljub temu obstajali še drugi objektivni razlogi, ki so družbeno neenakost ohranjali oziroma na novo reproducirali nekatere vidike neenakosti.

V najbolj jasni obliki je vprašanje družbene neenakosti formulirano v ustavi SFRJ, kjer je zapisano takole: »Samo delo in uspehi

¹ Marx — Engels, Izbrana dela, CZ 1951.

² V. I. Lenin, Izbrana dela, III, CZ 1949.

dela določajo materialni in družbeni položaj človeka. Nihče si ne more niti neposredno niti posredno pridobivati materialne in drugačne koristi z izkoriščanjem tujega dela.«³

Čeprav načelo »nagrajevanja po delu« v osnovi vsebuje predpostavko neenakosti, smo mi to načelo sprejeli kot najbolj ustrezno in humano merilo za določanje neenakosti — to je pozitivno osnovo za družbeno diferenciacijo.

Družbene neenakosti pa imajo svoje korenine razen v ekonomskih razmerah, ki so odločilne, tudi v drugih sferah, kot so politična organiziranost družbe, družbena mobilnost, kulturna raven in tradicije itd. Zelo pomemben dejavnik, ki vpliva na družbene neenakosti, so tudi možnosti za izobraževanje in vzgojo. Lahko bi celo rekel, da so te možnosti najbolj odločilni diferenciacijski dejavnik med mladino. Znano je dejstvo, da je izobrazbena stopnja pomemben dejavnik pri določanju družbenega položaja in ugleda posameznika. Izobrazbena stopnja in usposobljenost določata večjo ali manjšo možnost ustvarjalnosti pri delu, kar se v sistemu nagrajevanja po delu odraža neposredno v večjem ali manjšem osebnem dohodku — se pravi v materialnem položaju vsakega posameznika. Izhajajoč iz tega, se mi zdi zelo pomembno raziskati vzroke, ki določajo večje ali manjše možnosti za pridobivanje izobrazbene stopnje in usposobljenosti.

Ta problem so pri nas načelno že večkrat obravnavali. Za izhodišče je bilo določeno to, da morajo biti možnosti za izobraževanje in usposabljanje, potem ko smo zagotovili vsem približno enake možnosti za doseganje osnovnošolske izobrazbe, odvisne predvsem od sposobnosti, prizadevanja in pokazanih rezultatov pri učenju.⁴

Številne raziskave in statistični pokazatelji kažejo, da kljub načelno jasnim izhodiščem poteka izredno močan proces diferenciacije med mladino, ki ni pogojen z večjo ali manjšo sposobnostjo in prizadevanjem mladine same, temveč je odvisen od različnih, od mladine večinoma neodvisnih dejavnikov, kot so regionalno poreklo, socialni položaj staršev, njihova izobrazbena raven itd.

Vpliv teh dejavnikov je izredno močan in se kaže že v tisti fazi otrokovega razvoja, ki je izhodiščna osnova za nadaljnje vključevanje v družbene procese. Možnosti za vsestranski otrokov fizični in psihični razvoj v predšolski dobi, ko se razvijajo dispozicije in sposobnosti za kasnejše pridobivanje znanja, in pogoji šolanja v osnovni šoli so izrazito močno odvisni od razmer v družini in od regionalnega porekla otrok.

Družbeni korektivi so odločno prešibki, da bi lahko bistveneje vplivali na zagotavljanje približno enakih izhodiščnih pogojev.

³ 7. člen II. poglavja ustave SFRJ.

⁴ Resolucija 8. kongresa ZKJ, resolucija 6. kongresa SZDL Jugoslavije o družbenoekonomskem položaju, izobraževanju, vzgoji in sodelovanju mladine v samoupravi in resolucija 6. kongresa SZDL Slovenije.

V otroško varstvo je v SRS zajetih le 19969 ali 4,6 % predšolskih in šolskih otrok. Tudi drugi družbeni korektivi ne zadovoljujejo potreb, npr. družbena prehrana otrok, možnosti za rekreacijo, zdravstveno varstvo itd. Zaradi majhnega obsega vseh družbenih korektivov nastanejo ogromne razlike v možnostih za otrokov razvoj. Te razlike so zelo močno poudarjene predvsem med kategorijami otrok, ki izhajajo iz različnih socialnih okolij: mesto — vas, materialni položaj družine, kulturna raven družine, ekonomska razvitost občine itd.

Tudi zelo različne možnosti za doseganje osnovnošolske izobrazbe negativno vplivajo na diferenciacijo mladine. V Sloveniji še vedno 7,5 % otrok obiskuje kombinirani pouk. Še bolj zaskrbljujoče pa je dejstvo, da v posameznih nerazvitih občinah doseže delež otrok, ki obiskujejo kombinirani pouk, več kot 1/4 vseh osnovnošolskih otrok. Primerjava učnih uspehov po občinah pokaže, da so praviloma slabši rezultati v manj razvitih občinah. Ker je uspešno dokončana osemletna šola pogoj za nadaljnje družbeno uveljavljanje vsakega mladega človeka, je visok delež mladine v SRS, ki ne konča uspešno osnovne šole (okrog 30 %), prav gotovo zelo zaskrbljujoč pojav.

Dejstvo, da so na gospodarsko manj razvitih območjih praviloma tudi slabše urejeni pogoji za osnovno šolanje (kombinirani pouk — premalo prostorov in učiteljskega kadra, slabši kader) in s tem povezani tudi slabši učni uspehi, se še bolj zaostri zaradi tega, ker je tudi doseženi formalni uspeh v slabše organiziranih šolah nezanesljiv. To se pokaže ob vpisu v srednje šole, ko učenci iz slabše organiziranih šol pokažejo precej nižjo raven znanja kakor učenci, ki so prišli iz dobro organiziranih, pa čeprav so imeli v osnovni šoli enak učni uspeh. Učenci šol s kombiniranim poukom imajo kar se da majhne možnosti za nadaljnje šolanje v srednjih šolah.⁵

Rezultati testiranja učencev osnovnih šol, ki so končali šolanje v osmem in sedmem razredu, kažejo, da med njimi ni pomembnih razlik glede zmožnosti. Iz tega izhaja, da so predvsem socialne razmere v družini in pa razvitost okolja, kjer otrok živi, odločujoč dejavnik pri doseganju uspehov v osnovni šoli.

Raziskave o poklicnem usmerjanju mladine po končani šoli so pokazale, da na odločitev za poklic poleg uspeha v osnovni šoli izredno močno vplivajo socialni status, izobrazbena in kulturna raven staršev ter regionalno poreklo. Najbolj kritična faza diferenciacije med mladino je prav ob prehodu iz osnovne šole v šole II. stopnje.⁶

Ker na uspeh v osnovni šoli, poleg lastnega prizadevanja, vpliva v veliki meri, poleg drugih dejavnikov, tudi organiziranost osnovne šole, kar pa je v tesni zvezi z ekonomsko razvitostjo komune, je očitno, da je določenemu delu mladih ljudi že vnaprej onemogočeno,

⁵ Podatki zavoda SRS za statistiko »Prikazi in študije« št. 11, 12, »Statistično gradivo«, št. 9, 1967, statistični pregled po občinah 1967, zvezek IV.

⁶ »Poklicno usmerjanje«, št. 4, 1967, str. 89.

da bi se vpisali na šole druge stopnje. Pomemben vpliv na večjo ali manjšo možnost šolanja na šolah druge stopnje ima tudi oddaljenost teh šol od kraja stalnega prebivališča mladine.

Bistveno težavnejše pogoje za šolanje ima tista mladina, ki živi zunaj mestnih in industrijskih središč. Ta problem je še toliko bolj žgoč zaradi premajhne družbene pomoči pri zagotavljanju materialnih pogojev za šolanje na šolah druge stopnje. Dejstvo, da se v Sloveniji v zadnjih letih število štipendij za šole druge stopnje in število mest v domovih ni večalo, temveč opažamo, da se je celo zmanjšalo, kaže, da smo v naši družbi posvečali premalo skrbi temu problemu.

V Sloveniji je vpliv regionalnega in socialnega dejavnika na možnosti šolanja na višjih in visokih šolah izredno močan in kaže očitno na to, da so družbeni korektivi pri ustvarjanju možnosti za šolanje zelo šibki. Ob tem se pokaže kumulativen vpliv dejavnikov, ki določajo pogoje za šolanje na nižjih stopnjah. Iz ljubljanskih petih občin izhaja približno 1/3 vseh študentov v Sloveniji. Ljubljanske občine in pa mariborska, celjska in kranjska (skupaj) so zastopane z več kot 50 % vseh študentov. Če primerjamo te podatke s podatki o številu prebivalcev, vidimo, da je delež prebivalstva ljubljanskih občin v vsem prebivalstvu SRS le 14 % in da je delež ljubljanskih občin, Maribora, Celja in Kranja (skupaj) 30 %. Torej očitno nesorazmerje v regionalni strukturi študentov.⁷

Poleg predhodne selekcije in vpliva vseh dejavnikov na možnosti šolanja v osnovnih šolah in šolah II. stopnje pride tudi ob vpisu na visoke in višje šole do nove selekcije glede na materialne možnosti. Materialni dejavnik se kaže predvsem v možnostih stanovanja in vzdrževanja študentov. Ker se študentje iz družin, ki imajo manjše dohodke, in pa študentje iz krajev, ki so od univerzitetnega in višješolskega središča bolj oddaljeni, predvsem prizadeti, se zastavlja vprašanje, kakšna je vloga in obseg družbenega korektiva. Ta se kaže poleg drugih oblik predvsem v študentskih domovih in štipendijah. V šolskem letu 1964/65 je prejemale štipendijo 33,9 % od redno vpisanih slušateljev višjih in visokih šol, v letu 1966/67 23,3 % in v šolskem letu 1967/68 že manj kot 20 %. Pregled o načinu vzdrževanja slušateljev višjih in visokih šol nam pokaže, da jih daleč najvišji odstotek vzdržujejo popolnoma še vedno starši, in sicer več kot 60 %. Tudi pregled o tem, kako stanujejo študentje, opozarja na precejšnja nesorazmerja. V študentske domove je zajetih le okrog 20 % vseh študentov. Pri starših ali v lastnem gospodinjstvu živi okrog 30 %. Drugod (privatno) stanuje 1/4 (torej več, kot je

⁷ V šolskem letu 1967/68 je ostala regionalna struktura podobna.

Delež študentov iz ljubljanske regije se je zmanjšal za 1 % v prid Mariboru in Kranju, kar pa v ničemer ne spreminja prej orisanega regionalnega nesorazmerja. Podatek je izračunan na podlagi statističnega pregleda po občinah, zvezek IV, 1967, in registra prebivalstva.

zajetih v študentske domove). Zunaj kraja šolanja stanuje 19 % študentov.⁸

Iz tega je videti, da so družbeni korektivi v obliki štipendij in študentskih domov sicer izredno pomembni, kar se tiče ustvarjanja možnosti za študij na višjih in visokih šolah, vendar njihov kvantitativni obseg ni tolikšen, da bi občutneje vplival na regionalno in socialno strukturo študentov.

V zavest širšega dela slovenske javnosti še vedno ni prodrlo spoznanje, da je na tem področju nujno potrebna drugačna politika, čeprav se za to zavzemajo predstaviški in izvršni organi. Neenakosti, ki izvirajo iz različnih možnosti za vzgojo in izobraževanje, imajo zelo daljnosežne učinke in lahko povzročijo številne družbene konflikte. Če ne bomo temeljiteje in trajnejše urejali možnosti za izobraževanje, se bodo tudi pri uresničevanju načela nagrajevanja po delu kazale dodatne politične in socialne napetosti, ker bo enemu delu slovenske populacije že vnaprej določeno nižje mesto v družbeni delitvi dela ne glede na njihovo prizadevanje in naravne sposobnosti. Ker je cilj načela »nagrajevanja po delu« to, da se vsem zagotovijo enake možnosti, enotno merilo je delo, potem je potrebno načelno vsem zagotoviti tudi enake možnosti, da dosežejo zaželene in ustvarljive delovne sposobnosti. Proces vzgoje in izobraževanja najodločilneje vpliva na oblikovanje delovnih sposobnosti, zato bi bilo potrebno prav ustvarjanju možnosti za vzgojo in izobraževanje mladine predvsem posvetiti vso skrb. Mislim, da bi morali družbena prizadevanja pri tem usmeriti v dvoje:

Prvič, zagotoviti bi morali približno enake izhodiščne možnosti mladini do tiste razvojne faze, ko s svojim zavestnim prizadevanjem še ne more bistveno vplivati na lasten družbeni položaj, to je do končane obvezne osnovne šole. Če omenim le nekaj kazalcev, ki ponazarjajo družbeni položaj otrok in mladine do 15. leta, kot so zdravstveno varstvo, prehrana, dnevno varstvo, rekreacija in šport, pogoji šolanja v osnovni šoli, vidimo, da je družbena skrb pri urejanju teh vprašanj zdaleč premajhna in nesistematična. Zdravstveno varstvo je nekaterim otrokom in mladini, posebno v vaških predelih, še vedno nedostopno. V organizirani družbeni prehrani se že vrsto let stvar nikamor ne premakne. Dnevno varstvo predšolskih in šolskih otrok sicer počasi napreduje, vendar glede na ogromen zaostanek na tem področju dosedanja razvoj otroškega varstva ne ustreza niti minimalnim potrebam družbe. Potrebni bi bili učinkovitejši družbeni posegi za ureditev dnevnega varstva otrok. Možnosti za organizirano preživljanje prostega časa so odločno odvisne od materialnega položaja družin, iz katerih otroci izhajajo, ter regionalnega porekla — mesto, vas. Zaradi neenotne organiziranosti osnovnih šol glede materialno-tehničnih in kadrovskih pogojev pride prav v osnovni šoli med mladino do močne selekcije, ki ni odvisna od njenega prizadevanja in

⁸ Podatki zavoda za statistiko.

spособnosti. Osnovne šole je treba čimprej tako organizirati, da ne bodo odvisne izključno od trenutne ekonomske moči posameznih občin.

Drugič: sistematično bi morali ustvarjati razmere, da bi diferenciacija med mladino po končani obvezni osemletni šoli potekala v glavnem na podlagi sposobnosti in prizadevanja posameznika.

Posebno skrb bi kazalo posvečati poklicnemu usmerjanju, ker ravno pri tem nastajajo najgloblji diferenciacijski procesi. Odločitev za poklic je še vedno prav malo odvisna od psihofizičnih sposobnosti posameznika.

Pri ustvarjanju možnosti za šolanje na šolah druge stopnje ter na višjih in visokih šolah bi morali razen materialnim pogojem, kot so štipendije, krediti, dijaški in študentski domovi, posebno pozornost posvetiti tudi kriterijem za selekcijo glede na sposobnost in prizadevanje.

Konflikti v socialistični družbi

Če že želimo razpravljati o konfliktih ali celo o mehanizmih njihovega razreševanja, potem se moramo seveda najprej ustaviti pri vprašanju, ali konflikti v socialistični družbi obstajajo ali jih ni, in se nato, če smo se sporazumeli, da konfliktu priznamo polno domovinsko pravico oziroma teoretično legitimnost, pomuditi pri vprašanju njegove narave. Pri vprašanju, kateri konflikti izvirajo iz protislovij in kateri iz nasprotij v socialistični družbi.

Ker sodim, da sta vprašanji o eksistentnosti in naravi konfliktov v socialistični družbi temeljnega značaja, tudi menim, da jima je posvetovanje o konfliktih v socialistični družbi, ne glede na prispevka Mlinarja in Rupla in na diskusijo Saksida, ki ju je pravzaprav na kratko ekspliciral, posvetilo premalo časa in pozornosti. Skratka, zdi se mi, da smo počeli natanko tisto, kar nepretrgoma očitamo ameriški sociologiji: poskušali smo operacionalizirati nekaj, kar nismo do kraja domislili, ali po domače povedano, lotili smo se dreves in pri tem pozabili na gozd.

Morda bi bilo ravno zategadelj prav, če bi sociološko društvo naravnalo nekaj bodočih posvetovanj v to smer. Ker pa sta vprašanji, kot smo že rekli, temeljni in za nameček še presegata delovno področje sociologije in politologije, bi naj bila predlagana posvetovanja interdisciplinarna: poleg sociologov in politologov bi se jih morali aktivno udeležiti še filozofi, ekonomisti in ne nazadnje socialni psihologi. In prepričan sem, da bi razprava, če bo potekala tako, kot je potekala tokrat — sproščeno in korektno, to je, brez podtikanj in političnih diskvalifikacij, pomembno obogatila teoretično misel in dala trdno podlago za prihodnja empirična raziskovanja.

Teza o ne-antagonističnih nasprotjih ali o odsotnosti protislovij v socialistični družbi, ki je prisotna tudi pri nas, je povzročala in še povzroča vrsto težav in nevšečnosti. To, da je teza teoretično problematična — v laseh si je z vsemi sodobnimi spoznanji o razviti industrijski družbi — in da je odpovedala na ravni heuristike — model, ki ga ponuja, ne zdrži poštene verifikacije in kalí analitični vpogled v svet, katerega živimo — ni najhujše, je, če jo zagovarjamo, kvečjemu omejeno. Tudi to, da so poskušali z njeno pomočjo opredeliti empirična raziskovanja konfliktov v socialistični družbi za ideološki kontraband ali pa jih z oportunističnim pristankom raziskoval-

cev degradirati na projekte brez jasno ekspliciranih teoretičnih izhodišč, ni najhujše, je kvečjemu, s stališča raziskovalca, neprijetno. Veliko hujše so posledice na območju vsakodnevnega bivanja in delovanja. Saj je teza, podobno kot poduk o t.im. konstruktivni kritiki, »znanstveno« opravičevala sleherno in najbolj brutalno oblastniško samovoljo.

Ce namreč družbeni konflikt ni imanenten socialistični družbi, če mu je dejanje revolucije samo po sebi in za zmeraj spodrezalo korenine, in je, kolikor se pač pojavlja, le konflikt med tako ali drugače definiranimi ostanki stare družbe in novim, potem nam postane tudi jasno, odkod težnja, da so poskušali skoraj za vsako dozorelo konfliktno situacijo ali manifestni konflikt, ki je bil za oblast neprijeten, poiskati vnanje vzroke. Kratko in malo, od teženj, da bi eksternalizirali vzroke navzkrižij, do paranoje: sleherna nekonformna misel, iniciativa ali zaostritev situacije je posledica tujih vplivov ali delo razrednega sovražnika, je le korak. Kot je le korak od prizadevanj, da je treba vsak manifesten konflikt kar se da hitro politično denuncirati ali »osvetliti z ideoloških pozicij«, kot se temu lepo pravi, do uporabe sile in nasilja in, če hočete, do oboroženih intervencij. Slednje seveda le, kolikor je šlo za mednacionalne konflikte v »socialistični družinski skupnosti«.

Krog je potemtakem sklenjen: brž ko smo pristali na A, to je na tezo o brezkonfliktni socialistični družbi, pa čeprav je A samo eshatološka projekcija, ki praviloma izkrivlja podobo stvarnosti, se moramo sprijazniti tudi z B, to je s posledicami, ki delajo silo stvarnosti, ali z eshatološkim funkcionalizmom. Pristati na eshatološki funkcionalizem pa hkrati in z drugimi besedami povedano pomeni, da se v soglasju s teorijo kognitivne disonance prelevi staro pravilo: s prakso preverjamo teorijo, v svoje nasprotje: s teorijo »verificiramo« prakso!

Institucionalizacija samoupravljanja, ali natančneje, proces uveljavljanja samoupravljanja, je omilil ostrino posledic zgoraj opisane logike ali psihologike, ni je pa do kraja zničil. Zničenje zavira mitologizacija samoupravljanja, ki se poraja iz iste racionalne kot teza o ne-antagonističnih nasprotjih ali nauk o konstruktivni kritiki: iz mesijanske zaverovanosti in — iz želje po oblasti.

Poleg tega pa imam še občutek, da se še zmerom opijamo s spoznanjem, ki podpira vero v mesijanstvo, da smo vendarle našli pot iz zagate etatističnega socializma — morda bi kazalo to vrsto socializma pisati med narekovaji — in da pri tem pozabljamo, da uspešen začetek, kar je institucionalizacija samoupravljanja nedvomno bila, še ne pomeni sam po sebi tudi uspešnega nadaljevanja. Saj je uspešno nadaljevanje, to je proces realizacije ideje, predvsem pripravljenost, da idejo prilagajamo razsežnostim stvarnosti, ki smo jo kanili s svojo idejo uglasiti ali preoblikovati, in hkrati odprtost in doslednost, da ponovno preverimo teoretična izhodišča, če se izkaže,

da stvarnost odstopa od zamisli modela, da zahteve modela presejajo možnosti in zmožnosti stvarnosti.

V mislih imam idejni projekt samoupravnega sistema ali organizacije, ki me, takšen, kakršen je bil na začetku formalno ekspliciran in kakršnega si nekateri še zmerom zamišljajo, spominja na utopični *perpetuum mobile*, ki mu začetni impulz zadostuje za vse večne čase. Notranjih protislovij ne pozna, saj je popoln, samemu sebi cilj in namen. Če se pa kljub vsemu kje zatakne, potem ne gre za pomanjkljivosti modela, pač pa za obrobno tehnično napako. V našem primeru za iracionalno vedenje subjektov samoupravljanja, ki ne vedo, kaj je zanje dobro in prav, in ki očitno pozabljajo, bog jim grehe odpusti, kako se jim je vesti kot objektom popolnega projekta.

S to mislijo prehajam k mislim ob prispevku Janeza Jerovška, ki svoja razmišljanja, podprta z rezultati empiričnih raziskav, nalslanja prav na spoznanje, da smo izgrajevali sistem samoupravljanja v delovnih organizacijah na »... nekaterih preveč idealističnih predpostavkah...« in da o »... samoupravljanju govorimo bodisi kot o realiziranem dejstvu bodisi kot o čarobni palici, ki je zmožna rešiti vse probleme...«.

Jerovškovih misli in sugestij — razpravljaj je na analitični in akcijski ravni — ki so pomenile tehten prispevek k razpravi, ne nameravam povzemati. Prvič zato, ker je njegov referat napisan: objavljen je bil v lanskoletni 12. številki Teorije in prakse, in drugič zato, ker je referent na posvetovanju sam še enkrat na kratko obrazložil, kje so po njegovem mnenju viri konfliktov v naših delovnih organizacijah, koliko ti konflikti, če prerastejo v prekinitve dela — blagorečje za štrajke — veljajo družbo, kaj pomeni odsotnost mehanizmov za razreševanje konfliktov v delovnih organizacijah in zakaj se zavzema za legalizacijo štrajka in za institucionalizacijo razreševalnih mehanizmov. Ustavil se bom le pri postavkah, ki se mi zdijo netočne, in pri mislih, za katere se bojim, da so rahlo problematične.

Najprej se bom pomudil pri uvodni trditvi, da se v modernih, razvitih industrijskih družbah število konfliktov večja in da se konflikti intenzivirajo, potem, da je moč te konflikte dušiti ali razreševati, in nazadnje, da je dušenje konfliktov značilno za avtokratske družbe in totalitarne države in razreševanje konfliktov za industrijsko razvite in demokratične družbe.

Poleg tega, da se je avtor referata že v začetku zapletel v protislovje (po eni plati trdi, da je razreševanje konfliktov pot iz zagate protislovij industrijsko razvite družbe, po drugi plati pa pravi, da se število konfliktov večja in da se konflikti intenzivirajo v industrijsko razvitih in demokratičnih družbah, za katere je ravno značilno razreševanje konfliktov, in ne v avtokratskih družbah in totalitarnih državah, ki konflikte praviloma dušijo), menim, da nam je tudi postregel s polovično resnico. Pozabil je namreč pristaviti, da se narava

konfliktov v nerazvitih deželah bistveno razlikuje od konfliktov v industrijsko razvitih (lastništvo proizvodjalnih sredstev ni več primarni faktor družbene diferenciacije) in da se navzkrižja zaostrujejo na različnih nivojih, skratka, da fenomenološka podobnost še ne pomeni, da so tudi izvori ali determinante konfliktov isti ali podobni. In dalje, najbrž tudi ni čisto res, da se konflikti dušijo z nasiljem samo v totalitarnih državah. Policijski ekscesi v Chicagu, Tokiu, Berkeleyju, Parizu, Berlinu, Beogradu in Bruslju, da omenim le nekatere, dokazujejo prvič, da igrata pomembno vlogo tudi obseg in pojavna intenziteta konflikta in da ni odločilna le distribucija družbene moči, in drugič, da bo verjetno poskušal vsak režim s silo zadušiti konflikte, ki ogrožajo njegovo temeljno funkcioniranje in eksistenco. Misliti drugače, tako vsaj menim, bi bilo nezrelo.

Kajpak, povedano pa pomeni še eno: razreševanje konfliktov s pogajanja ali arbitražo je uspešno le, če niso prizadeti temeljni interesi obeh protagonistov ali enega od obeh protagonistov. Berkeley, kjer je pogajanja med študenti in administracijo vodil Clark Kerr, eden največjih specialistov za pogajanja med managementom in sindikati ali »bargaininga« na svetu, je za navedeno misel najboljši dokaz. Pogajanja so se končala, kot vemo, z nasiljem. Zato mislim, da ne kaže pripisovati mehanizmom za razreševanje konfliktov — s tem kajpada ne zanikam njihove pomembnosti — vseodrešujoče, vedno in povsod veljavne učinkovitosti.

Prav tako se mi zdi dvomljiva ali vse preveč posplošena trditev, da sta si običajno v konfliktu direktor z vodilnimi kadri na eni strani in delavci na drugi.

Trditev ne velja v celoti niti za razvito kapitalistično družbo več. Niti za takšno, kakršna obstaja, to je za potrošniško družbo, in še manj za tisto, ki je praktično pred vrati, ki se z uveljavljanjem tehnostrukture in njenih interesov kot post-industrijska družba najavlja. Namreč, to kažejo že današnje izkušnje, razvita tehnostrukтура sama po sebi razveljavlja hierarhično distribucijo moči in kontrole, ki je bila značilna in učinkovita v zgodnjih stopnjah razvoja industrijskega družbenega sistema, in s tem niči konflikt, ki ga je zgodnja faza industrializacije zakoličila v prepad med lastnikom in vodilnimi kadri na eni strani in delavci na drugi. Ročni delavec, kot sta ga definirali druga polovica XIX. stoletja in prva polovica XX., postaja v razviti industrijski družbi kot proizvajalec odvečen — ali drugače in surovo rečeno, postaja, s stališča proizvodnje, družbeno breme. Prenehal je biti nosilec družbenega razvoja in je zato pomemben le še kot potrošnik. A vlogo historičnega subjekta prevzema tehnostrukтура, ki ima do klasičnega proletariata popolnoma drugačen odnos, kot ga je imel bivši lastnik proizvodjalnih sredstev, ki ga je klasični proletariati ogrožal — in hkrati omogočal.

Še najmanj pa drži ta predpostavka — razlogi so kajpak različni — pri nas. Saj živimo v času, za katerega je do neke mere še vedno značilna medsebojna blokada politike ali ideologije in eko-

nomije. Gospodarski problemi, ki terjajo ekonomske rešitve, se dostikrat razrešujejo s političnimi sredstvi, in narobe, politični zapleti se razpletavajo z ekonomskimi koncesijami. Samo po sebi, če odštejemo blokado, ki je izjemna in se usodno zrcali na političnem, ekonomskem in kulturnem področju delovanja, bi to še ne bilo tako hudo, saj sta politika in ekonomija, glede na svojo naravo, tesno povezani. Toda če k blokadi prištejemo relativno amaterstvo nekaterih organov, ki profesionalno krojijo usodo našega gospodarstva, in dejstvo, da so politične intervencije večkrat odsev prestižnih trenj in medosebnih kompromisov, se nam zadeva razkrije v hujši luči: v odsotnosti notranje skladnega koncepta gospodarjenja. Ena sama poteza peresa — ne obstaja niti metoda niti elektronski računalnik, ki bi znala to potezo napovedati — zlahka postavi čez noč dano tovarno ali celo vejo industrije v položaj, ki prizadene tako vodilne kadre kot delavce. V opisanem položaju, ki onemogoča resno podjetniško planiranje — ne pozabimo na zakone in uredbe z retroaktivno veljavnostjo, ki so nam, mimogrede pripomnjeno, jemali atribut pravne države — stopi latentni konflikt med managementom in delavci v ozadje, konflikt med družbo ali oblastjo in združenim kolektivom pa v ospredje. Skratka, v tem primeru dobi štrajk drugačno obeležje in drugačno dinamiko, pa čeprav se fenomenološko ne razlikuje od prvega. In mehanizmi, ki smo jih institucionalizirali v podjetju, da bi razreševali konflikte med managementom in delavci, postanejo odveč, kot je, denimo, daljnogled slepcu.

Menim da je to drugi primer, ki nam dovoljuje podvomiti v vsemogočnost mehanizmov za razreševanje konfliktov v podjetju.

Udrihati po direktorjih, tudi Jerovšek je to spotoma storil, je postalo vprašanje mode. Udrihajo in razsajajo celo tisti, ki niso, glede formalne izobrazbe, znanja in razgledanosti, niti za počen groš boljši.

Koliko gre pri slednjih za racionalo prastarega »primite tatu« in koliko za naivno ali nehoteno hipokrizijo, me tukaj in zdaj ne zanima. Prav tako ne nameravam pretresati dvomljivega prepričanja, da bo tisti, ki je inženir, pravnik ali ekonomist — v mislih imam direktorje in ne strokovni štab, kjer o potrebi ustrezne formalne izobrazbe ni kaj razpravljati — tudi *a priori* dober manager. Pripomnil bi le, da je takšno prepričanje hudo zmotno. Zanima me le, koliko je management, ki smo ga ustoličili v časih, ko je bila politična zanesljivost čisto razumljivo veliko pomembnejša kot profesionalno znanje, in ki nam naenkrat povzroča toliko skrbi, veren odsev naših specifičnih razmer in koliko je neadekvatnost našega managementa izjemna tudi v naših razmerah.

Nekdo je rekel, da ima vsako ljudstvo natanko takšno oblast, kakršno si zasluži. Če to drži, potem drži tudi preskok, da imamo natanko takšne direktorje, kakršne smo si, kot politična struktura, zaslužili. Ali z drugimi besedami povedano: s stališča analize je popolnoma nedopustno obravnavati podjetja ali management izolirano,

se pravi, brez upoštevanja globalnega referenčnega okvira. Isto velja za raven akcije ali za reforme: elemente neke strukture, ki hkrati taiste elemente osmišlja in vzvratno opredeljuje, je moč popraviti le do meje, ki jo struktura kot celota dovoljuje. Brž ko prestopimo tolerančne meje strukture, se nujno zgodi dvoje: ali mora struktura spremenjene elemente kot tujke izločiti ali pa se mora struktura, kot čisto določena struktura, spremeniti. Ponavadi se zgodi prvo, se pravi, struktura spremenjene elemente kot tujke izloči ali pa se korigirani element polagoma prilagodi zahtevam strukture. Posel korekcije je ostal potemtakem jalov!

Misel o direktorjih, ki smo si jih kot politična struktura zaslužili, je moč ilustrirati tudi s temle: temeljna načela teorije komunikacij in informacij ne priznavajo neodvisnosti niti oddajniku niti sprejemniku in zahtevajo, da mora med obema obstajati, če hočeta komunicirati, določena korespondentnost. Skratka, ne gre le za to, da mora biti sprejemnik, če želi sprejeti informacijo, uglasen na oddajnik in narobe, pač pa za to, da je sprejemnik »mapped« ali prirejen oddajniku. Povedano pa seveda pomeni, da je bila t. im. negativna selekcija kadrov, ki so jo ponavadi interpretirali psihološko, to je motivacijsko, in ne sociološko, s stališča strukture sistema pozitivna in funkcionalna in da bi bila, gledano skoz optiko »eksistenčnih potreb« sistema, t. im. pozitivna selekcija kadrov *d i s f u n k c i o n a l n a*. Pozitivna selekcija managerskih kadrov ali upoštevanje izbornih kriterijev, ki so njihovo veljavnost preskusili v visoko razvitih deželah, bi onemogočila interakcijo med primarnimi elementi strukture in s tem ogrozila obstajanje sistema.

S poudarjanjem globalnega referenčnega okvira ali s trditvijo, da je popolnoma zgrešeno obravnavati problematiko proizvodnih organizacij izolirano, ne zahtevam, da si bomo pri priči na jasnem, nikakršne radikalne reforme sistema kot takega. Nasprotno! Analiza zagate, v katero je zašla industrijsko razvita ali potrošniška družba — študentski nemiri so le najbolj vidni del sindroma — očitno kaže na odsotnost *m o ž n o s t i*, ki jih samoupravljanje kot družbeni sistem razkriva in ponuja. Podčrtal bi le rad, da je prišel čas, ki terja od oblastne administracije trezno in strokovno lotevanje stvari in ki zavrača amatersko razmišljanje in laično razreševanje problemov, ki sodijo v čisto določeno strokovno disciplino. Kratko in malo, v mislih imam *d e p o l i t i z a c i j o* naše administracije oziroma njeno *p r o f e s i o n a l i z a c i j o*. Diletantske odločitve niso škodljive samo zato, ker so drage, marveč predvsem zato, ker sabotirajo možnosti, ki jih samoupravljanje odpira, in ker — *d e m o r a l i z i r a j o*. Kajti, če bi šlo le za nekajkratne slaboumne odločitve, pa čeprav bi nas veljale milijarde, bi to, kot nas uče izkušnje, prenesli. Škoda bi tako ali drugače poravnali in zadevo prej ali slej pozabili. Toda brž ko postane diletantizem temeljna značilnost procesov odločanja oziroma sistema, zgubi tudi vprašanje o *d g o v o r n o s t i* sleherni smisel, skratka, zahteva, da je treba vprašanje odgovornosti »zao-

striti«, se spremeni v neresno ali demagoško igrakanje z besedami. Neodgovornost, ki je postala permanentni stil dela, pa ne spodbuja samo politikantskega manipuliranja, ki prikriva profesionalno nekompetentnost, pač pa demoralizira tudi tistega, ki je sposoben profesionalno misliti in ki želi pošteno delati. Najprej bo vznemirjen in obupan, potem pa se bo polagoma umiril, to je profesionalno skorpupiral in prilagodil strukturi, ki »spolitizira« vse, kar ni sposobna dojeti.

Upravičeno se potem zastavlja vprašanje, zakaj se je začelo ravnotežje strukture — izraz ravnotežje, ki so si ga funkcionalisti spododili iz fizike in ki implicira s t a t i č n o gledanje na socialne strukture, je postal zadnje čase teoretično in metodološko sumljiv — krhati ravno v zadnjih letih? Odgovor ni lahek in bi zahteval, če bi hoteli na vprašanje pošteno in korektno odgovoriti, temeljito analizo. Na delu je več faktorjev, ki se medsebojno prepletajo na političnem, ekonomskem in kulturnem nivoju. Kakorkoli, skoraj prepričan pa sem, da bi analiza naplavila na površje kot pglavitni in neposredni vzrok — e k o n o m s k o r e f o r m o.

Glede zadnjega, to je kadrov, ki bi bili voljni in sposobni uveljaviti ekonomski reformi ustrezno nacionalno politiko, smemo trditi, da smo dobili, vsaj v Sloveniji, vodstveno garnituro, ki misli operacionalno, ki odklanja izlizane politično-ideološke klišeje in ki je dovolj odločna, da uglaši politiko s težnjami reforme. Zategadelj je tudi popolnoma razumljivo, da je agresivna do managementa, ki je bil izbran s pomočjo odsluženih političnih kriterijev, in v katerega dvomi, da bo sposoben realizirati cilje reforme, in hkrati je razumljivo, da ima komunikacijske težave z ljudmi, ki so s taistimi kriteriji selekcionirali in promovirali vodilne ljudi v gospodarstvu.

Glede prvega, to je zaostritve vprašanja rentabilnosti in produktivnosti, ki je razkrila razpoke v organizacijskem konceptu samoupravnih formacij in sprožila zahtevo po ponovni opredelitvi profila in vloge vodilnih kadrov v gospodarstvu, pa je treba pripomniti tole: kot je metodološko nesprejemljiva tista razprava o podjetju, ki ne upošteva globalnega politično-ekonomskega okvira, tako je zgrešen vsak poskus, da bi določili vlogo in profil managementa brez analize organizacijske strukture podjetja.

Tudi pri tem bi se omejil na misel, namreč, da se je z institucionalizacijo samoupravljanja ponovila biblijska štorija o novem vinu v starih sodih. Samoupravljanje, ki sloni na ideji participativne demokracije, je bilo dobesedno oktroirano podedovanim organizacijskim formam, ki same po sebi rojevajo avtokratične metode vodenja in odločanja in ki same po sebi onemogočajo uveljavljanje sodobne managerske filozofije.

Zavoljo tega tudi sodim, da bi bilo treba, še preden bi se lotili opredelitve pravic in dolžnosti managementa, samoupravnih organov in vloge sindikatov ali pa celo začeli z institucionalizacijo mehanizmov za razreševanje konfliktov, ki se pojavljajo med različnimi sku-

pinami v podjetju, temeljito prevetriti temeljna izhodišča samoupravljanja v proizvodnji in ponovno preveriti teoretične koncepte formale organizacije samoupravnih delovnih formacij.

Dokler ne vemo, koliko so konflikti, od manj pomembnih razprtij do štrajkov, posledica vnanjih činiteljev, koliko odsev nezadostnosti organizacijske strukture podjetja, to je konflikti med vlo-gami v strukturi, in koliko jih smemo pripisati negativnim lastnostim konkretnih ljudi, ki bi naj sodelovali v podjetju, tudi z institucionalizacijo razreševalnih mehanizmov ne moremo začeti. Mehanizmi, ki bi jih uveljavili brez poprejšnjega radikalnega preverjanja obstoječih organizacijskih konceptov, bi ne prese-gali vrednosti zaplate na starem čevlju. Zaplate, za katero nikoli vnaprej ne vemo, koliko časa bo služila, in, kar je še bolj pomembno, če bo sploh zadostila svojemu namenu. Kratko in malo, bojim se, da bi institucionalizacija dodatnih razreševalnih mehanizmov v položaju, kakršen pač je, v zadnji konsekvenci ali pomagala utrditi vodilne položaje ljudem, ki so že danes resna ovira za nadaljnjo modernizacijo naše proizvodnje, ali pa privedla do nestabilnega ravnotežja, to je do eskalacije manifestnih in latentnih navzkrižij.

Zategadelj, menim, bi se bilo treba najprej lotiti preverjanja obljub, ki jih ponuja t.im. teorija odprtih sistemov. Teorija, ki je pokazala pot iz zagate, v katero je zašel funkcionalizem, in ki je usklajena z zahtevami sodobne tehnologije in s potrebami socialno osveščenega proizvajalca razvite industrijske družbe. Skratka, če se pri opisu razlik med funkcionalizmom in teorijo odprtih sistemov omejim le na nekaj besed, gre za tole: funkcionalizem je zreduciral organizacijo na sistem institucionaliziranih mehanizmov, medtem ko izhaja teorija odprtih sistemov iz koncepta fleksibilnosti organizacije. Organizacije, ki se je sposobna kar se da hitro prilagoditi spreminjajočim se pogojem okolja, ki odpira možnosti in ki prizna »deviantne primere« za integralne dele sistema kot takega.

Podčrtali smo že, da je bilo samoupravljanje vsiljeno starim organizacijskim okvirom in da je, tako, kakršno je, določen kompromis med novo vsebino in starimi formami. Iskanje izhoda iz nevšečnosti blokade s pomočjo mehanizmov, ki so naravni element privatno-kapitalističnih ali etatistično-socialističnih proizvodnih odnosov, bi zato, hočeš-nočeš, pomenilo nepotrebno utrjevanje že preživelih oblik organizacijskega vedenja. Zato bi po mojem in zaenkrat, še preden bomo natanko preverili teoretična izhodišča in organizacijske koncepte samoupravnih formacij, zadostovalo, če bi konfliktu priznali popolno domovinsko pravico in ga dosledno depolitizirali. Morda nam bodo potem ravno pota, ki jih bodo načrtala spontana razreševanja, pokazala smer rekonceptualizacije organizacijskih izhodišč samoupravnih delovnih formacij.

O dialogu in dveh svetovih

Dialog, ploden dialog molče predpostavlja pravilo, da se uveljavi tisto mnenje, tisti nazor, ki je bolj argumentiran, utemeljen. To pa spet predpostavlja, da je odločujoči arbiter *racionalnost dokazljivosti* ob odstranitvi vsega tistega, kar dialog moti: vse čustvene zagnanosti in z njo povezane pristranosti. Če torej sprejmemo dialog kot sredstvo ne samo za sporočanje mnenj, ampak tudi za soustvarjanje novih spoznanj, za kristalizacijo stališč, bi se kazalo pozanimati, ali smo takšnega dialoga v naši slovenski srenji sploh sposobni. O tem nisem popolnoma prepričan, kljub svoji in morda tudi Ruplovi dobri volji.

1. Misel, iz katere izhaja Ruplova polemika z mojimi stališči iz glose *Prolet-kult in kulturna revolucija* (TiP 1968, str. 1667-1670) je izjava J. Lintzbacha, ki jo D. Rupel popolnoma in brez pridržkov sprejema. To pa je priznavanje *neustvarjalne destrukcije* sveta, družbe in človeka. Če misliš v modelih, strukturah in shemah, ki so plod mišljenjske tradicije, ali pa če to mišljenjsko tradicijo besede in smisla destruiráš, si praktično na istem: v obeh primerih si po tej koncepciji neploden, ustvarjalno jalov. Razglašanje nemožnosti, da bi ubežal jalovosti, pomeni, da je neustvarjalna destrukcija povzdignjena v načelo, v princip delovanja.

Kot človek, ki se že vrsto let poklicno ukvarjam s filozofijo (posebej s simbolno logiko in metodologijo), bi precej težko sprejel takšno izhodišče za sposobno dialoga, saj mi je npr. iz zgodovine filozofije znano, da je neustvarjalna destrukcija, ki bi jo bilo mogoče označiti morebiti tudi za spoznavno-teoretski in praktični *nihilizem*, vedno kazala svojo nemožnost in je šele njena negacija pomenila impulz za nove *ustvarjalne konstrukcije*. Proti Ruplovi od Lintzbacha sposojeni tezi postavljam svojo, da je tudi revolucija, revolucija, ki uničuje staro, prava kontinuiteta, nadaljevanje tradicije — vse revolucije, ki so dosegle novo prestrukturiranje družbenih odnosov (lahko pa tudi umetnosti), so v tej ali oni meri vrskale, vzpostavile (prej ali slej) *nekatero* izmed institucij destruirane družbe (umetnosti) — tega menda ni treba posebej dokazovati. Da nadaljujem: v nasprotju s postuliranjem neustvarjalne destrukcije, sem prepričan v *ustvarjalno konstrukcijo* kot v vodilo celotnega osebnega in družbenega delovanja, s tem pa tudi sedanjega življenja, in v tem vidim tudi

upravičenost družbeno teoretske in praktične revolucionarne akcije. To navsezadnje Rupel s svojim razsežnim publicističnim in literarnim udejstvovanjem in uveljavljanjem tudi dela in s tem imanentno demantira svojo deklarativno neustvarjalno destrukcijo.

2. Nekako druga Ruplova teza v njegovem polemичnem zapisu je zagovarjanje *mišljenjskega pluralizma*. Tu se mu zde moji očitki »nerazumljivosti, neberljivosti in hermetičnosti« neupravičeni in sploh kažejo na moje »priročne predstave o svetu besede in književnosti...«, na moje »vulgarno in popularno priseganje na ‚zdravo pamet‘«, kar vse naj bi bilo *prikrita cenzura* mišljenjskega pluralizma.

Treba bi se bilo pomeniti vsaj, prvič, kaj je »nerazumljivost, neberljivost in hermetičnost«, in drugič, kaj je in kaj ni mišljenjski pluralizem. Zdi se mi namreč, da je eno očitek nerazumljivosti, naslovljen na literaturo (umetnost sploh), nekaj drugega pa je isti očitek, naslovljen na neki mišljenjski model, na teorijo, bolje na *obrazložitev* neke teorije ali modela. V prvem primeru ima ta očitek lahko razsežnosti, ki mi jih očita Rupel, vsaj kolikor gre za tisto mišljenje, ki zahteva od umetnosti, da pove svojo misel, estetsko resnico tako, da jo bo konsument brez vsake težave sprejel in prebavil. Ni pa dvoma, da nerazumljivost brez gornjih aplikacij lahko očitamo tistim »izdelkom«, ki onemogočajo vsakršno razumevanje (npr. neka Zagoričnikova »pesem«, ki jo sestavljajo popolnoma nerazumljivi, neslovenski zlogi in grafični zapisi). Tu si seveda moramo zastaviti vprašanje, kam bi s takšno šaro, kaj je umetnost itd. Sicer pa umetnost zahteva od konsumenta soustvarjalnost, soustvarjalni napor, hkrati s tem pa tudi neko stopnjo izobrazbe, poučenosti itd. V moji glosi pa mi ni šlo za »hermetičnost« neke umetnosti, ampak za nerazumljivost, točneje nekomunikativnost nekaterih teoretskih stavkov o pisavi, tekstualni pisavi itd. Vemo, da so znanstvene in filozofske teorije precej nekomunikativne (zahtevajo strokovno predizobrazbo, poznavanje terminologije itd.). Ko pa isto težko umljivo teorijo razlagamo ne dovolj poučenim, jo moramo imperativno razložiti komunikativno (v tem je smisel razlage), to je, razumljivo. Če pa se pri razlagi vrtimo v istih kategorijah, ki jih uporablja teorija, in ne moremo iz njihovega oklepa, potem morem sklepati, da razlagalec ali ne zna razlagati ali pa teorije sam dobro ne razume — kajti razlaga je tudi že interpretacija. Očitek »nerazumljivosti« ni imel namena igrati pripisovano mu vlogo »prikrite cenzure«, ampak je bil bolj poziv, naj avtor o stvareh, ki jih piše, razmisli in pojasni tako, da bodo umljive. Mislim, da nisem edini, ki Sollersove teorije ne razume, vsaj v tej obliki, kot je bila citirana in v Tribuni prevedena. Kaj ima to opraviti s filozofijo ali z nazorskim stališčem »zdrave pameti«, ne vem. Dogaja pa se tudi, da se neka teorija zavestno skrjuje za nerazumljive besedne konstrukcije, da bi s tem skrila svojo idejno revnost.

Glede *mišljenjskega pluralizma*: razumem ga kot možnost, pa tudi kot dejstvo sobivanja različnih teoretskih, mišljenjskih mo-

delov, ki povečini izhajajo iz bodisi različnih iztočnic ali pa iz različnih poudarkov sicer identičnega teoretskega temelja (npr. pluralizem v marksistični filozofiji). Nisem zagovornik teoretskega monolitizma, kadar pa gre za mišljenjski pluralizem, moramo sprejeti spet racionalno argumentiranje, dokazljivost za tisti kriterij, ki omogoča razvoj samega pluralizma, torej napredovanje našega teoretskega spoznavanja. Če se sklicujem na racionalno argumentiranost in vsaj relativno dokazljivost, še nikakor nisem prepričan, da sem v posesti vse resnice, kot to misli D.Rupel, ampak mi je bolj za metodo, po kateri bi se lahko odvijal dialog med različnimi mišljenjskimi koncepti. Ta pa je mogoč samo v primeru, da sprejmemo neka osnovna merila, ki so doma v znanstveni praksi.

3. Dialog se menda res lahko začne ob Ruplovem reagiranju na mojo definicijo revolucije, ker je tu izvor disonance. Avtor trdi, da definicija, kakor sem jo navedel («Revolucija je spreminjanje danega v kvalitativno višjo stopnjo nove danosti«, ibidem, str. 1667), pomeni nespremenljivost zgodovine, kot zgodovino v krogu, kajti . . . »Revolucija vselej pomeni definitiven konec danosti, je z njo v temeljnem protislovju.« Od kod izvaja avtor svoj očitek? Iz imenitnega podviga s pojmom »danosti«. Izvaja ga namreč iz glagola »dajati«, proti čemur noben slavist seveda ne bi imel pomislekov, kot filozof pa bi moral pripomniti, da se smisel nekega termina ne ujema vedno čisto natančno s smislom prvotnega izraza. Tako je tudi s tem terminom, ki mu je vsaj v filozofiji od »dajanja« ostala samo oblika, ne pa tudi smisel. »Danost« pomeni preprosto vsakokratno »to, kar je«, je vsakokratna totalnost sveta in človeka (ali človeka in sveta). Ko revolucija destruiira eno danost, torej eno totalnost človeka in sveta, gradi na njenih ruševinah novo in takšno totalnost, ki je kvalitativno na višji stopnji. Danosti (temu, kar je) ni mogoče uiti. Če Rupel vztraja na svoji trditvi, da je mogoče danosti ubežati, potem je podoben Kratilu, ki je popravil izrek svojega učitelja in trdil, da v *isto* reko ni mogoče stopiti niti enkrat. Ruplu danost pomeni samo tiste razmere ali odnose, ki jih oblast »daje« sebi in drugim (in to kolikor se to oblasti zdi prav). S tem je zgrešil temeljno intencijo termina, ki je širša in predvsem ni statična. Ker danost ni samo tisto, kar oblast ali razred na oblasti vsiljuje (»daje«) drugim, ker je danost tudi revolucionarna danost, zmagoslavni očitek »vrtenja zgodovine v krogu« odpade kot napačen sklep. Njegova zmotnost je v tem, da terminu podtika pomen, ki ga nisem uporabljal. Prav na tej napačni interpretaciji »danosti« pa sloni vsa nadaljnja piščeva argumentacija in izvajanja, ki bojda kažejo mojo mentaliteto, nazor in nivo v kaj slabi luči. Zgodovina je kontinuum in v njej najdemo tako nenehno spreminjanje kot tudi relativno stalnost. Po to spoznanje menda ni treba hoditi posebno daleč. Danost zgodovine, časa je vsakokratna dinamična struktura celotnosti odnosov med človekom, ljudmi in svetom. Če avtorja ne zanima, kako jaz uporabljam ta termin, ampak samo tisto, kar v terminu (»znaku«) leži,

potem mu moram povedati, da v terminih ne leži samo tisto, kar bi se dalo sklepati iz njihove etimologije ali izpeljave. Tudi termini imajo svojo zgodovino in svoj smisel, ki leži zunaj njihove etimologije. Sicer pa naj se o tem prepriča v katerem koli dobrem filozofskem slovarju.

4. Rupel, zvest svojemu vodilu neustvarjalne destrukcije, odklanja vsako spraševanje po cilju revolucionarne dejavnosti (čeprav je ta v narekovajih), po cilju revolucionarnega delovanja, ker vpraševanje predpostavlja inkvizicijo, sodnika in ves birokratski oblastniški aparat. Mnenja sem, da vodijo človekovo zavestno dejanje in nehanje projekti, cilji, uprti v prihodnost. Človek je teleološko bitje — to je menda vedel že Aristotel. Če pa človek revoltira, »se gre revolucijo« brez projektov in se jim celo načelno odreka (ker je to zastarelo in nemoderno), potem njegove akcije pri najboljši volji ne morem vrednotiti drugače kot pozerstvo, nihilizem zaradi nihilizma, destrukcija zaradi destrukcije — kar pa še zdaleč ni zavestno spreminjanje odnosov, kar je bistvo revolucionarne akcije.

Avtor, ki sledi svoji razlagi danosti in jo naprti moji, kaj lahko izvede iz tega, da je moja koncepcija revolucije samo reprodukcija »starih, že uveljavljenih odnosov«, s čemer me označi za metafizika, inkvizitorja, verjetno tudi režimovca in sploh konservativca. Ruplovega mišljenja sicer ne morem spremeniti, povedati pa bi veljalo morda to, da je podtikanje kaj stara ukana tistih polemik, ki jim ne gre za stvar, ampak za kaj drugega. Še enkrat: če gre za novo kvalitativno višjo stopnjo danosti, gre tudi za nove kvalitativno višje odnose ob relativnem vztrajanju nekaterih starih. In nasprotje danosti ni drugost, kot si misli avtor, ampak projekt, tisto, česar še ni in je samo kot cilj, kot model v glavah revolucionarjev! Tisto o resnici, spravljeni predal, o sodnikih itd. je literarno sicer dobro povedano (kot je sicer skoraj ves polemični zapis), ni pa prepričljivo, ker služi *programsko proklamirani neodgovornosti* akcije: »*Akcija je mogoča šele zunaj spraševanja in odgovarjanja.*« Akcija, ki sama zase ne more odgovarjati in niti ne prenese vprašanj, je larpurlartistični eksperiment in takšni eksperimenti se v družbeno-političnem življenju niso nikoli dobro obnesli, o čemer nam priča tudi zgodovina Slovencev zadnjih petindvajset let. Sem skratka proti neodgovornemu akcionarstvu, sem za izrazito osebno odgovornost vsakega, ki agira na političnem, umetniškem, znanstvenem ali filozofskem področju. Odrekati se smislu akcije pomeni stihijo, kaos. Naj se avtor zamisli, kaj bi to pomenilo v ekonomiji!

Če me torej avtor zmagoslavno, pa tudi z dobro mero posmehljivosti (ki je lično napisana in berljiva), označuje za »junaškega kraljeviča« (torej vzetega iz ropotarnice srednjeveških mitov), ki hiti odkrivat resnico, bistvo itd., pove s tem, da mu ni niti do spoznanja niti do resnice. Precej mi manjka do kraljeviča, do junaškega tudi, priznam pa to svojo zaostalost, da mi je do resnice, pa tudi do bistva pojavov — če avtor ve, kaj je resnica in kaj je bistvo. Tudi

o tem obstaja zelo obsežna literatura, celo v slovenščini. Ampak če mu ni do resnice, do česa pa mu je? Morda do dovoljenja, da lahko počne, kar hoče? Gotovo bo privzdignjeno in strupeno protestiral!

5. Na strani 1669 se mi je zapisalo, da »skrivnost pisave ni v njenem translingvističnem procesu...«, kar je avtorju polemičnega zapisa sila povšeči. Moral bi namreč besedo skrivnost poleg tega, da sem jo podčrtal, dati tudi med narekovaje. Hotel sem povedati, da v *pisavi ne vidim nič skrivnostnega*, nič mističnega, kar ne bi bilo mogoče pojasniti.

Pisec me s Sollersovo tezo tudi v drugo ni prepričal — ne vem namreč, kaj mu beseda »pisava« pomeni. Meni pomeni sistem grafičnih ali drugačnih znakov s sporočilno funkcijo. Tu sledim pač tradiciji simbolne, matematične logike in z njo povezani semantiki Carnapa, Tarskega, Kotarbiškega, Quina, Churcha, Wittgensteina, Russella in drugih. Teksti, ki jih pisec navaja, me niso niti razsvetlili niti mi pojasnili, za kaj pravzaprav gre. Ker jih nisem razumel, me tudi prepričati niso mogli in nimam dobre predstave, kaj pravzaprav hočejo — preveč je v njih meni nerazumljivih besednih zvez. Poleg Sollersa in njegovih iz *Tel quel* bi avtorju neskromno priporočil tudi domače pisce, ki so pisali o problemih besede in znakov (npr. M. Markovič: *Dialektička teorija značenja*), in dela prej navedenih logikov in semantikov — vsaj zaradi konfrontacije, če že ne zaradi večje poučenosti.

Nemara avtor ne bo zadovoljen z nadaljevanjem dialoga, ker ostajam v okvirih starega substancialnega mišljenja, ker mi gre za »resnico«, za bistvo, za jasnost in razločnost, metodološko utemeljenost in za odgovornost pisane besede.

Dialog se nadaljuje. Predajam štafetno palico. Povedal sem to, kar sem mislil, mislim pa, da gre vsaj za dva svetova in vsakdo ima pravico zagovarjati svojega.

Marksistični pluralizem v sodobni češki filozofiji

Dramatični potek in tragika zadnjih češkoslovaških dogodkov niso dovoljevali filozofiji, da bi se mirno osredotočila na svoje tradicionalne probleme. Če Aristotel pravi, da je filozofija svobodna znanost, ker je znanost sama za sebe, in da nastane tam, kjer so ljudje imeli in imajo čas, potem je mogoče reči, da v tem smislu v preteklih mesecih nismo živeli predvsem za filozofijo, ampak za nekaj drugega. Vendar pa nismo prenehali biti filozofi in nismo zapustili filozofije, s katero smo se ukvarjali pred tem, in ki smo jo branili tako zaradi filozofije same kot tudi zato, ker nam in drugim odpira pot k razumevanju smisla tistega — včasih precej čudnega — sveta in človeka, ki živi v njem kot njegova družbena tvorba.

Kot državljani smo postali aktivni udeleženci poskusa izgradnje racionalno argumentiranega humanističnega socializma, kot filozofi pa udeleženci poskusa, kako najti adekvatni, prvotni, človeški smisel Marxovega nauka. Ta poskus, ki je bil v marsičem doslej nepopolen in neprekušen, se je konfrontiral na najbolj različne načine tako z nemarksističnimi ali celo antimarksističnimi filozofijami, prav tako pa tudi z deformiranim birokratsko-dogmatičnim marksizmom, v katerem danes dogmatizem neplodne ortodoksosti snubi ideološki utilitarizem posebej neobzirne vrste. Hkrati smo bili prisiljeni konfrontirati svoje prepričanje, svojo razlago in svoje razumevanje sveta, pa tudi praktično ravnanje s čisto instrumentalistično in na zadnji stopnji tudi pogosto iracionalno koncepcijo marksizma, kjer so interpretacije in aplikacije osnovnih pojmov podrejene trenutnim smerem sodobne ideološke situacije.

Ce nas je teža dni, v katerih je šlo za usodo naroda, še tako prizadela, in če nas zdaj bolj tarejo skrbi in upi ljudstva, smo kljub vsemu prepričani, da se marksistična filozofija ne more razbliniti v dnevni nalogah, da mora braniti samo sebe, svoje poslanstvo, svojo angažiranost, svoj delež pri ustvarjanju smisla prihodnosti, ki se odpira že v naši sedanosti; ne more se razbliniti niti samo v praktično političnih stališčih niti samo v moralnih pogledih niti zgolj v analizah socialističnega ali politološkega značaja. Marksistični filozofi, ki so že zdavnaj s seizmografsko občutljivostjo registrirali znamenja zelo protislovnega razvoja socialistične družbe, bi morali ostati še naprej kar se da občutljivi, angažirani, vendar pa pri tem samostojni udeleženci dogajanja, ki skušajo racionalno analizirati historična dogajanja in po tej analizi tudi najprej formulirati svoje pojmovanje splošnega smisla človekovega življenja v družbi, zgodovini, svetu, smisla eksistence in biti.

Zunanjemu opazovalcu se morda zdi, da je postala kriza odnosa med teorijo in prakso v marksizmu splošna kriza — in to ne samo glede na

zadnje dni. Kritiki marksizma pogosto pripominjajo, da to ni samo kriza aplikacije, ampak predvsem kriza principov. Vendar pa ima problem odnosa med teorijo in prakso v marksizmu popolnoma drugačen položaj in popolnoma drugo funkcijo kot pa v katerikoli drugi filozofiji. Svojo lastno krizo, svojo neprestano ogroženost, dvom vase je prinesel s seboj na svet že pri svojem nastanku, kakor hitro je bil postulatativno formuliran kot problem ostvarjanja relacije filozofije v svetu, kot neprestano »ukinjanje« filozofije, samoprevladovanje, kot preseganje filozofije s filozofijo. Tega posebnega trenutka inherentne kriznosti v samem bistvu pojma filozofije ne najdemo — v tako dominantnem položaju — v nobenem drugem filozofskem toku 19. in 20. stoletja. Resnici na ljubo moramo povedati, da je neki močen tok v marksizmu, ki bi ga lahko z malce pretiravanja šteli za iniciatorja pobud za pluralistično strukturo marksizma, vsrkal vase ta notranji moment »krize« filozofije s tem, da je štel poleg poudarjanja zunanjekritično-družbenega, revolucionarno-aktivnega stališča za imanenten pogoj svojega duhovnega gibanja včasih prav mučno, flagelantsko, tudi moment neprestane notranje samorefleksije, samokritike, samovrednotenja. V tem samokritičnem, samopreskušujočem, *samoprevladujočem* stališču, v tej samokritiki je videl hkrati tudi zase veliko upanje. Kolikor bo ta trenutek krize, ki je latentno skrit že v Marxovem principu »ostvarjanja« filozofije, privedel to filozofijo k metodološki in vsebinski samorefleksiji, k pojmovanju samega sebe kot filozofije, ki si zastavlja vprašanje lastne istovetnosti, in filozofije kot tipa »*philosophia semper reformanda*«, je in bo še vnaprej mogoče, pa tudi nujno šteti marksizem tudi v prihodnosti za prvorazredni duhovni fenomen — seveda tako v političnem, družbenem, ekonomskem kakor v psihološkem pogledu.

Marksistični pluralizem, o katerem bomo govorili, ker bomo imeli pred očmi predvsem češkoslovaške razmere, ne označuje samo znano dejstvo, da se danes prišteva k marksizmu kot teoretsko temeljnemu gibanju, ki je povezano s politiko komunističnih in delavskih partij, mnogo raznorodnih družbenih sil, skupin in posameznikov. To dejstvo je danes dano neposredno in ostro hkrati s problemom marksistične ortodoksosti. Tudi marksisti so si dolžni zastaviti vprašanje: Kaj je avtentični marksizem? Kaj je revizionizem? Ali je avtentični, čisti, edino pravi marksizem sploh mogoč? Ali je mogoč marksizem (ali marksistična filozofija) samo kot dialektični materializem? Kot monizem? Ta vprašanja danes seveda niso relevantna samo filozofsko, ampak tudi ideološko, socialnopolitično ipd. Na to ne smemo pozabljati, čeprav je v zadnjem času žal pogosto — da ponovimo za Marxom — postalo orožje kritike določenih nazorov tudi kritika tega orožja.

Obnovimo *izhodiščno situacijo*, saj brez tega problem pluralističnega pojmovanja marksizma ni razumljiv. Ta izhodiščna situacija ima seveda svojo zgodovino, ki jo je mogoče historično-filozofsko zasledovati sorazmerno precej daleč nazaj. Neposredni protipol, na katerega reagira današnji marksizem, je seveda mogoče opaziti v filozofskih temeljih *stalinške ortodoksije*. Kaj je zanjo karakteristično? Na prvi pogled koncepcija *marksizma kot zaprtega nespremenljivega sistema*, ki je zanj značilno iskanje taksativnega seznama obveznih osnovnih tez (zakonov, načel) za vse. Ta koncepcija je še danes precej živa. Uveljavljanje tega modela je privedlo, kot je znano, do mnogih težav; v pravi filozofski sferi je nadrejen pojem ortodoksije, tj. edino pravilni in prvotni sistem teoremov, iz ka-

terih je treba vedno in brezpogojno nujno izhajati, pojmu resnice. »Teorija resnice« je bila prej zgolj del tega sistema; resnica, katere odpiranje in razkivanje mora biti cilj vsake resne filozofije, je bila podrejena sistemu tez in načel, »od katerih ni mogoče odstopiti«. To, da je marksizem že od začetka po svojem temelju odprt sistem, so zgolj razglašali, nikoli pa tega niso uresničevali v življenju in zares izvajali. (Zelo natančno spoznanje o tem sistemu glede njegovih metodičnih načel je znana in na Zahodu večkrat izdana knjiga G. A. Wettra o dialektičnem materializmu, ki pa samo na zrcalni način — seveda z istimi postopki — ustvarja njegovo tomistično anti-kopijo).

Po našem prepričanju sploh ni samo po sebi umevno, da bi bil dialektični materializem takšnega tipa nujen filozofski temelj marksizma. Zakaj? Kje najdemo to pri Marxu? To je vendar v Stalinovem *Kratkem kurzu*, ne pa pri Marxu. Saj je Marx, ko je izhajal iz kritike feuerbachovskega materializma, vendar zavračal objektivistični materializem, zavračal materialistični monizem v smislu priznavanja snovi za najvišje *naravno bistvo*. Materializem Karla Marxa je temeljil predvsem na tem, da je odkril v svetu stvari, ki obkrožajo človeka in ki nad njim vladajo, opredmeteno človeško dejavnost, »materializirane«, opredmetene *družbene medčloveške odnose* in da je odkril način, kako rešiti človeka te podrejenosti. Njegova filozofija je filozofija revolucionarno aktivnega človeka, ki spreminja svet in samega sebe. Narobe pa je stalinski dialektični materializem že samo s tem, kako je postavil osnovna vprašanja, onemogočil takšno revolucionarno aktivno »človeško« filozofijo. Zanj so tako imenovana temeljna vprašanja filozofije naslednja: Kaj je prvotno — snov ali duh? In drugi del tega vprašanja: Ali je svet spoznat ali ni? Ta vprašanja imajo seveda v določenem tipu vpraševanja (povezanega bolj s preteklostjo kot s prihodnostjo) nedvomno svojo funkcijo, vendar pa povzdignjena v ortodoksna načela ne razkivajo poti k filozofskemu razumevanju sveta in človekove eksistence v njem, zamegljujejo pristop k razumevanju dialektike zgodovine in vsakdanjosti, onemogočajo razumeti aktivnost človekovega duha v svetu in celo onemogočajo razumevanje samega marksizma kot revolucionarne filozofije, da ne govorimo o dedukciji, po kateri zgodovina človekovega mišljenja ni nič drugega kot samo borba raznih oblik idealizma z različnimi oblikami materializma; (v odnosu do religije pa onemogočajo s svojim naturalističnim ateizmom razumeti religijo kot historični fenomen s stoletno tradicijo in njeno sedanjo funkcijo, onemogočajo tudi marksizmu samemu učinkovit dialog s sodobno religijo, na primer s sodobno krščansko teologijo). Dialektika je bila v tem pojmovanju postavljena v napačno protislovje z metafiziko, katere substancialno materialistično podobo (tj. povzdignjenje snovi kot bistva na bistvo kot tako) mora sama v tem pojmovanju zagovarjati. Ta psevdodialektični, naturalistični monizem je po svoji naravi protislovje pluralizmu. Tako imenovani historični materializem so nato pojmovali samo kot socialno historično aplikacijo dialektičnega materializma, samo kot dedukcijo iz splošno veljavnih principov na bolj specialne principe. Osnovna človeška razsežnost, razsežnost zgodovine, je bila na tak način docela naturalizirana. Vse to, kar bi se v drugih filozofijah pojavilo kot zaveda logičnega razmišljanja in konkretnih argumentov, je imelo svoje daljnosežne nefilozofske posledice. S temi pa se tu ne moremo ukvarjati.

Notranja logika idejnega razvoja marksističnega mišljenja je vodila k temu, da je bila ena izmed prvih reakcij na to dogmatično koncepcijo marksistične filozofije *scientistična* ali bolje: *pozitivistična tendenca*. Najbolj ustrezno je bilo izhajati iz osnovne trditve dialektičnega materializma, da je in da hoče biti prva *znanstvena* filozofija, ki lahko postane primeren temelj znanstvenega socializma. Ta tendenca pojmuje zato marksizem samo kot znanost ali znanstveno filozofijo, filozofijo pa kot *znanost znanosti*, kot posplošitev najsplošnejših zakonitostih narave, družbe in mišljenja, kakor so svoje čase pisali. V svoji motivaciji se ta nazorska struja naslanja na Marxovo kritiko nemške spekulativne filozofije, na misel, da je treba to spekulativno filozofijo prevladati in spremeniti v eksaktno znanost, ki absorbira vase historične in ekonomske znanosti in ki bo dosegla takšno metodološko natančnost in strogost kot matematične ali naravoslovne znanosti. Ta smer po našem mnenju ekstrapolira v kompleksu marksizma moment znanstvenosti in ima zato danes — med filozofi — svoje pristaše predvsem med naravoslovnimi filozofi ali naravoslovno usmerjenimi misleci, med logiki, kibernetiki, metodologi znanosti ipd. Danes pa ima tudi pri nas zelo dosti nasprotnikov, ki menijo, da množica kognitivnih pojmov, spoznanj, ki so jih nakopičile znanosti o svetu, pa čeprav zadevajo najsplošnejše odnose in zakone, ne predstavlja že sama po sebi edino pravo človekovo spoznanje sveta. Zdi se (in to sta dokazala — začuda v popolnoma drugih zvezah — v svoji *Krisis fenomenolog* Husserl in marksist Lukács v *Geschichte und Klassen Bewusstsein*), da model znanstvenega spoznanja sveta, ki ga sprejema in hipostazira filozofija, na primer model sveta kot množica najsplošnejših tako imenovanih objektivnih matematičnih, fizikalnih in drugih zakonitosti, ustvarja samo videz, kot da bi to bilo dejansko spoznanje tega človekovega sveta, v resnici pa nadomešča stvarno spoznanje smisla človekove eksistence v svetu in pravo filozofsko spoznanje resnice samo z nečim, kar ustreza historično nastali predstavi o »možnosti matematiziranja« ali celo meščanski predstavi o »izračunljivosti« sveta, v katerem je človek, ki ta svet ustvarja.

Pri topografiji našega sodobnega marksizma kaj lahko ugotovimo, da stoji nasproti tej smeri *antropološka smer*. Središče njenega zanimanja je človek; trdi, da znanost gradi svoje spoznanje sveta često samovoljno, ne glede na človeški smisel stvari, ne glede na to, da je smisel sveta človek — ali obrnjeno — da brez človeka in njegove zgodovinske dejavnosti svet ne bi imel smisla. Seveda takoj nastane problem, kako je tukaj pojmovan človek — ali kot zgodovinotvorna svoboda ali kot konstanta, katere eksistenco določa bodisi nespremenljiva substanca v poteku stoletij, ki je sicer odtujljiva, vendar vedno znova najdena, ali »bio-socialna naravnost«. Vrsta teorij odtujitve računa vendar s prevladanjem odtujitve in z vrnitvijo k temu avtentičnemu bistvu človeka. Kaj pa je to avtentično »bistvo«, če govorimo v terminologiji Marxovih Ekonomsko-filozofskih rokopisov iz 1844. leta? Celotnost družbenih odnosov (VI. teza o Feuerbachu)? Sposobnost dela? Razum? Dar svobode? Videti je, da se ves problem materializma, iskanje snovi kot najvišjega bistva, v antropološki koncepciji premakne samo za košček naprej, se širi, se spreminja in se polaga v človeka, da pa prav nič ne zgublja svojega substancionalnega značaja. In po našem mnenju niti tedaj ne, ko — temeljito poučena o nekaterih Marxovih izjavah iz *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie* in drugih spisov ter obogatena za socialno pojmovani

neofreudizem — najde to »antropološko konstanto« v temeljni nagonski strukturi človeka, ki je dana predvsem po polarnosti gladi in spolnosti. Po tem nazoru prevladujejo v zgodovini socialne motivacije; trdi, da potem, ko jih preiščemo, odkrijemo v zadnji stopnji absolutno veljavno lestvico osnovnih človekovih potreb, ki so na različne načine sublimirane in so bodisi zadovoljene ali nezadovoljene. Marksizem je po tem pojmovanju pojasnil popolno socialno dinamiko teh sublimacij in uspel odgovoriti nanje s svojimi revolucionarno družbenimi perspektivami.

Robert Kalivoda, eden izmed prvih praških filozofov, piše v svoji zadnji knjigi: »Samo če razumem, da me notranja nagonška energija goni v permanentni konflikt z realnostjo, da sili človeka, naj permanentno zavzema realnost, ter tako vsrkava in nenehoma obnavlja eksistenčni modus vivendi in da so senzorične tipalke človeka samo orodje te *notranje življenjske potrebe*, potem šele lahko razumem, da človek ni samo predmet in presečišče vplivov, ampak da narobe v množtvu teh vplivov *sam* deluje kot *osnovna motorična enota*.« Avtor izraža ob tem svoje pridržke k pojmovanju človeka kot »celotnosti družbenih odnosov«: »Marxove teze o Feuerbachu so sicer odlična stvar — vendar pa ne pojasnjujejo, zakaj je človek sploh praktično dejaven.« (R. Kalivoda, *Moderní duchovní skutečnost a marksismus*, Praga 1968, str. 63 — Knjiga bo kmalu izšla v slovenskem prevodu pri CZ — z naslovom *Moderna duhovna stvarnost in marksizem*, op. prev.). Kalivoda govori o »bio-družbeni materialni eksistenci človeka«, o tem, »da se kaže duhovna človekova dejavnost kot produkt predsubstancionalnosti in sublimacije primarne potrebe materialne slasti dejansko kot neposredna oblika obstoja človekovih materialnih sil: kajti iz teh primarnih materialnih izvorov dobiva svojo libidinoznost, brez te libidinoznosti izgubi svoj človeški smisel, s tem pa tudi »raison d'être« svojega obstoja. V tem je jedro materialističnega monizma danega pojmovanja totalnosti.« (Ibidem, str. 69) Kalivoda, ki vtke v to svoje pojmovanje z veliko bistroumnostjo nekatere momente češkoslovaškega teoretičnega, estetskega strukturalizma, se tako vrača hkrati k predvojnemu konceptom marksistične umetniške avantgarde, predvsem k marksističnemu surrealizmu. Engelsovska snov, materija, je pri njem »oplemenitena« v konstantno dano in neprestano učinkujočo človeško nagonško energijo, v princip slasti. Kalivoda se tako ne opira na zastareli darwinovski naturalizem, ki ga je mogoče zaslediti tu in tam pri klasičnih marksizma v njihovem pojmovanju narave, ampak na miselno »moderno« Marxovo filozofijo elementarnih človekovih potreb, ki rezultirajo v zahtevo po razvoju ustvarjalnih sil individuuma; Marxovo pojmovanje svobode označuje v tem duhu za »libertinsko« in usmerjeno prav na vsestransko osvoboditev in razvoj neenake človeške osebnosti. Če dopustimo, da lahko takšno antropološko pojmovanje marksizma označimo za razvijanje materialističnega monizma, se s tem nikakor ne odrekamo pravici napisati vprašaj za pojmom absolutno človeško dane nagonskosti kot »materialne energije«; ta vprašaj postavljamo še posebej glede na to, kako pojmovati človeško zavestno racionalno dejavnost glede na to nagonško materialistično entiteto in kaj točno sploh beseda »materialistični« tukaj pomeni. V tej zvezi bi hoteli opozoriti na večznačnost pomena termina »pluralizem«, za katerega nam v tej razpravi gre, in ki bi lahko dobil prav glede na Kalivodovo dosledno obrambo materialističnega monizma preveč enoznačno polarni značaj. Problem marksističnega pluralizma je očitno mnogo bolj zapleten.

Seveda se takšne antropološke in antropocentrične koncepcije marksizma diferencirajo s svojimi nenavadnimi stališči (ob tem pa vendarle še v okviru antiegalitarističnega libertinizma in filozofske utemeljene svobodne tolerance) od drugih stališč. V Kalivodovem pojmovanju marksizma se to kaže na primer s preišljenim napadom na marksistično »filozofijo prakse«, z očitkom, da ta filozofija brez preostanka raztaplja »naravnega« človeka v »družbenem« človeku, ali z drugimi besedami, da »je človek reduciran na svojo zgodovinsko razsežnost, da je postavljen za zgodovinskega tvorca samega sebe in da je praktično ob svoje naravne komponente«. (Ibidem, str. 52)

Takšna »nevarnost« nedvomno tiči tudi v *doslednem* historicizmu. Za izkristaliziran primer takšnega pojmovanja štejemo v mednarodnem merilu morda nekatera dela mlajšega Lukácsa in druge marksistično filozofske koncepte, ki se sklicujejo na heglvske tradicije. Zgodovina, zgodovinski proces od nezavedajočega se in slepo delujočega subjekta do filozofske samozavedajočega se subjekta, ki z revolucionarno akcijo spreminja svet, doseže svoj višek po tem nazoru v historično najvišji, absolutno humanistično emancipacijski akciji proletariata, ki osvobaja ne samo samega sebe, ampak s samim seboj tudi vse človeštvo. Da je slabost takšnega pojmovanja historični fatalizem, razpustitev vsakdanjega življenja z njegovo bedo in strastmi ter potrebami posameznika vred v imenu velike zgodovine in njenih ciljev, je več kot očitno. Menim pa, da v sodobnem češkem marksizmu takšnega pojmovanja praktično ni. Lukács (v svojih začetkih in v svojem zrelem razdobju) je bil za našo marksistično filozofijo nauk, ne pa zgled. Karel Kosík, katerega delo o dialektiki konkretne totalnosti je bilo prevedeno tudi v druge jezike (tudi v slovenščino in srbohrvaščino — op. prev.), ki je pri nas že ob prvi izdaji simboliziralo zavrnitev dogmatičnega modela marksistične filozofije, zavrača tako reduciranje marksistične filozofije na »dialektično teorijo družbe«, kakor tudi razpustitev konkretne človekove eksistence v fatalnosti zgodovine; prakso ne pojmuje *zgolj* kot problem zgodovine. »V pojmu prakse se družbeno-človeška stvarnost razkriva kot protislovje danosti, tj. kot stvaritev in hkrati kot specifična forma človeške biti. *Praksa je sfera človeške biti*... Praksa je v svojem bistvu in splošnosti razkritje skrivnosti človeka kot onto-tvornega bitja, bitja, ki *ustvarja (družbeno-človeško)* stvarnost in *zato* stvarnost (človeško in zunaj-človeško, stvarnost totalnosti) razume in razlaga. Človekova praksa ni praktična dejavnost v nasprotju s teoretiziranjem, temveč je določitev človekove biti kot *ostvaritve* stvarnosti...« (K. Kosík :: *Dialektika konkretnega*, Ljubljana, CZ, stran 222) »Praksa je tako človekovo opredmetenje in ovladanje narave kakor tudi realizacija človekove svobode.« (Ibidem str. 225) Očitno je, da v Kosikovem pojmovanju marksizma ne gre za pojmovanje prakse v heglvske pojmovani subjekt-objekt dialektiki, temveč bolj za pojmovanje prakse v najširšem in najbolj fundamentalnem pomenu besede. Problem marksističnega materializma se tu nakazuje kot problem zgodovinske predmetne dejavnosti družbenega človeka, kot problem človeka kot »onto-tvornega« bitja (seins-schaffend).

V tej smeri gre danes mnogo drugih filozofskih raziskovanj in posebej v vrsti drugih praških marksističnih filozofih je očitna močna pozicija nazora, ki odločno nastopa proti substancialnemu pojmovanju marksizma in ki konkretno obdeluje množstvo aktualnih vprašanj (problem časa, prob-

lem tehnike in revolucije, problem zgodovine in prihodnosti ipd.) v neprestanem dialogu z glavnimi tokovi sodobne nemarksistične filozofije. Diferenciranje — in to v najbolj temeljnih problemih — gre v precejšnje globine; hkrati pa pri tej diferenciaciji nastaja zavest o tehtnosti, enotnosti, ki je dana predvsem z enotnostjo nalog, z družbeno angažiranostjo, s skupnim horizontom motivov in pojmovanjem marksizma kot filozofije, ki neprestano presega samo sebe kot filozofijo.

Izrazili so prepričanje, da mora razviti socializem kot socialni politični temelj nuditi prav s tem, kar hoče emancipirati, tj. odrešiti človeka najbolj različnih ideoloških manipulacij, nadvlade mitov, ideologiji itd., popolno možnost svobodnega idejnega razvoja človekove osebnosti in da bi moral marksizem v kritični samorefleksiji izhajati iz te možnosti predvsem pri samem sebi. Nekateri marksisti se zato lotevajo zelo radikalne kritike posebno substancialnega pojmovanja marksističnega materializma (kritiko, ki je usmerjena posebej proti temu, da bi jemali snov kot *to* bit za bit sploh, in proti temu, da v tem pojmovanju neizbežno ostajajo dialektika, sprememba in gibanje snovi čisto nekaj zunanjega); v imenu marksizma pa izražajo še veliko dalekosežnejšo kritiko. Ta kritično raziskuje upravičenost, da bi jemali prakso kot »onto-tvorno« dejavnost človeka za materialistično fundacijo marksizma sploh. Obrat k predmetni subjektivnosti ali k onto-tvorni praksi prinaša po tej kritiki samo še nadaljnje težave pri razlagi biti in ostaja v mejah antropologizma. »Zavrnitev razlage biti iz subjekta in namestitev človeka kot faktičnosti v horizont sedanosti povzdiguje problem človeka na način, ki ustreza neantropološki ontologiji in daje tudi okvirni odgovor na vprašanje, kako danes raziskovati človeka,« (Milan Průcha, *Kult človeka*, Praha 1966, str. 58) postulira Milan Průcha. »Neantropološki pogled na človeka izhaja iz pojasnjevanja ontološkega statusa ‚jaza‘ kot faktičnosti, na katero se veže znanstveno pojasnjevanje določenosti tega ‚jaza‘« (Ibid., str. 59) Antropologizem pa po Průchovem mnenju ni premagan niti s heideggerjanskim pojmovanjem človeka kot privilegiranega bistva, v katerem pride do besede bit, niti podrejevanje človeka biti, ampak šele tedaj, »ko je človek dosledno pojmovan kot faktičnost, ki ne dobi svoj smisel glede na bit oddeljeno od drugih bistev, ampak samo hkrati z njimi in v odnosu do njih.« (Ibid., str. 60) Zdi se nam, da v Průchovi kritiki marksistične antropologije pride prav do postulativne nemoči filozofije. Marksizem bi bilo po tej koncepciji golo zavedanje, »branje« sveta, pod katerega vlado stoji človek. Průchi ni mogoče očitati doslednost skepse, s katero napreduje; to pa je samo »lepa« nemoč, ki je tukaj izražena principialno — je to pogum? In zakaj?

Po tem, kar smo povedali tukaj o sporih za osnovno fundamacijo in orientacijo marksistične filozofije, bi lahko bilo upravičeno vprašanje o filozofskih ali celo o ontoloških predpostavkah marksističnega pluralizma. Če primerjamo vsa navedena filozofska izhodišča, je očitno, da bi lahko pojmovali pluralizem ne samo kot nekaj različnega od zaprtega sistema, ampak celo tudi kot *nekaj različnega* od marksističnega materialističnega *monizma* klasičnega tipa. Pluralizem zavrača metafizični pojem snovi kot najvišje bistvo. Na splošno rečeno, če vsaka velika filozofija izhaja iz pojma biti, mora to tudi za sodobni marksizem, ki govori o biti sveta, postati nujno izhodišče; šele na tem temelju so zgrajeni nadaljnji odgovori. Kakor smo se lahko pravkar prepričali, smo priče razhajanja

z monizmom dialektičnega materializma, njegove nadomestitve s scientističnim in antropološkim modelom, s filozofijo prakse, subjekt-objektno dialektiko historizma, in končno z neantropološko ontologijo faktičnosti. V tem razvoju je pri nas vidna kriza tradicionalnega monizma, njegov razpad. Težko pa bi *ontološko* označili vsakega izmed teh modelov za »pluralizem«. V tem smislu torej *ne pojmuje* marksistični pluralizem kot *ontologijo pluralitet*, ampak kot notranje filozofsko diferenciranje in strukturiranje, ki temelji na kritični samorefleksiji racionalne argumentacije, pri čemer beseda »marksistični« pomeni zavestno podreditev te argumentacije dialektiki teorije in prakse, ki združuje vse te modele v en sam mišljenjski tok. Ta pa nikakor ni motiviran samo filozofsko, ampak tudi socialno politično, socialno kritično, politično-ekonomsko, psihološko, historično itd. To je torej prvi pomen pojma »marksistični pluralizem«, če smo sploh upravičeni govoriti o njem v tem smislu.

Če govorimo o pluralizmu, se moramo zavedati, da ta pojem nima pomena, če ne povemo, za *kakšno pluraliteto* gre in kaj naj ta pluraliteta izraža. Opozorili smo tudi že na dejstvo, kako razumemo njegov prvi pomen; hkrati smo označili, da moramo nujno pristopiti tudi k raziskovanju pomena drugih pluralizmov. Če rečemo »marksistični pluralizem« (ali včasih celo: pluralistični marksizem). Kaj ni to pravzaprav *contradictio in adiecto*? Ali je sploh mogoče ta prilastek združevati z njegovim osebkom? Kaj si nista naravnost v nepomirljivem nasprotju? Ni dvoma o tem, da je za nemajhen del današnje marksistične ortodoksije dejansko tako: »pluralizem« je nekaj, kar je treba — predvsem iz ideoloških razlogov — a limine zavreči. Vendar pa je, kakor smo pravkar pokazali, notranje diferenciranje in variiranje osnovnih izhodišč v marksizmu druge polovice 20. stoletja v nezadržnem napredovanju; s svojo notranjo logiko odgovarja vsesplošnemu napredovanju človeškega mišljenja in spoznanja. Za zelo pomemben moment pa imamo to, da je v tej notranji diferenciaciji samoumevno obseženo tudi *načelo izbire* in svobodnega zagovarjanja stališč, ki jih *razviti socializem* predpostavlja sam po sebi.

Kljub temu si moramo tudi mi zastaviti vprašanje, do kam segajo možnosti takšne izbire, do kod sega pluralizem, pojmovan kot različnost v enotnosti. Kje so *meje te enotnosti*, kje preneha pluralizem biti pluralizem znotraj ene filozofije, kje začenja biti *nekaj drugega*? Tako zastavljeno vprašanje ni brez teže že zato, ker historično leži v prapravnih izvorih marksističnega pojmovanja smisla človeške eksistence prosvetlensko prepričanje, da je mogoče z racionalno in filozofsko utemeljeno aktivnostjo človeka in družbe *zboljševati* pogoje njunega razvoja, in da filozofija ni samo spoznavanje, razumevanje ali pojasnjevanje sveta, ampak tudi racionalna argumentacija v službi naporov za blaginjo kar največjega števila ljudi. Zato se tudi *pluralistični marksizem ne more raztopiti v nemarksističnem pluralizmu* in možnost svobodne izbire v socialno svobodni družbi ne more zmanjšati akcijske sposobnosti in odgovornosti te filozofije do sveta, v katerem je nastala iz človeške nefilozofske aktivnosti in ki ga v svojem projektu hoče *zboljšati*. Dialektični paradoks marksističnega pluralizma je, da se ta pluralizem takorekoč *enoznačno* angažira v stvari človekove svobode in pojmovanja sreče; v tej angažiranosti, v zavesti stalne napetosti, neprestanega nihanja med idejo in stvarnostjo, med filozofijo in revolucionarno prakso, med naporom za lastno identiteto in naporom prekoračiti samega sebe kot golo filozofijo, se ta pluralizem

»ne pluralizira«, ampak se neizbežno »monizira«; s tem pa tudi napolni pojmovano vsebino svojega prilastka »marksistični«.

Človeška svoboda ne sme biti v marksizmu pojmovana samo kot »spoznana nujnost« niti samo kot svoboda historičnega družbenega subjekta. Človeška svoboda mora biti pojmovana kot možnost »totalnosti vsebin razvite človekove eksistence«, socializem in komunizem morata biti pojmovana v »dialektiki svobode od enakosti in dialektiki svobode od neenakosti« — kakor to pravilno formulira Kalivoda — hkrati. Pri Marxu stoji vendar nasproti egalitarni enakosti »jušnega komunizma« (Löffelkommunismus) dejanska ustvarjalna človeška svoboda talentov stvarnega komunizma, ki je poleg tega tudi v tem, da vsako svobodno bitje v socializmu ustvarja z *lastno samostojno* projekcijo svojo individualnost ali neenakost ali različnost, ki je zavestno in svobodno ustvarjena in ne samo naravno dana. Pravo kraljestvo svobode, kakor pravi znana misel iz Marxovega *Kapitala*, bo temeljilo v »svobodnem razvoju človeških moči«, ki je »sam sebi namen« in ki je možen šele na temelju ovladanega odnosa človeka do narave in do družbe, na nadzorovanem »kraljestvu neizogibnosti« kot njenega temelja. V tej misli, v misli komunistične svobodne individualne »neenakosti«, *svobodnega »razvoja človeških moči«* je torej zasidrana — takorekoč eksistencialna ideja pluralističnega marksizma kot marksizma, grajenega *na svobodni izbiri filozofskih pristopov k resnici*. In to je drugi ter globlji pomen marksističnega »pluralizma«.

Ta pluralistični marksizem je nujno tudi maksimalno tolerantan, kajti toleranca predpostavlja pripravljenost biti primerjan in biti poučen; vse, kar lahko obogati človeško eksistenco, more in mora postati predmet svobodne izbire. Vendar marksistični pluralizem ne sme niti za trenutek pozabiti, da do izumretja politične oblasti nad človekom, ki hoče realizirati svobodno izbiro razvoja človeške osebnosti, ne bo prišlo drugače kot s pomočjo politične oblasti. Prav zato tudi dialektika sredstev in ciljev, sredstev, ki jih je potrebno izbrati, da bi dosegli te cilje, ne temelji samo v njihovi svobodni izbiri, ampak bolj v racionalnem spoznanju, v analizi neizogibnosti, v kateri se nahajata človek in družba; tu pa začno delovati tudi druge prvine marksizma, ki bi jih bilo mogoče povzeti pod pojmom *kritične socialne vede*: filozofija ciljev mora to znanstveno analizo sredstev upoštevati. S tem pa je tudi utemeljen omenjeni *dialektični paradoks* pojma »marksistični pluralizem«.

Ta dialektični paradoks si niso izmislili marksistični filozofi; še zdaleč ni samo igračka fantazije ali filozofska abstrakcija, ki je daleč od stvarnosti. Rodila ga je doba, v kateri živimo; je priča njene krize, vendar tudi beseda njenega upanja.

Prevedel: Frane Jerman

Marko Kerševan

Religioznost in družbenopolitična stališča

(Iz raziskave: *Srednješolci in religija*)

Center za proučevanje religije in cerkve pri Visoki šoli za sociologijo, politične vede in novinarstvo je aprila in maja 1968 ob pomoči Zavoda za šolstvo SRS izpeljal obsežno anketo med slovenskimi dijaki o religiji in vprašanih v zvezi z njo. Anketa je zajela prvošolce in četrtošolce gimnazij in tehniških srednjih šol v Sloveniji. Namen ankete je bil, da ob praktično popolnem pomanjkanju zanesljivih in kolikor toliko natančnih podatkov o razširjenosti religioznosti med našo dijaško mladino — in ob pogostnih neosnovanih spekulacijah v to ali ono smer — ustvari zanesljivejšo podobo o razširjenosti (ne)religioznosti, tipih osnovnih odnosov do religije in vprašanj v zvezi z njo. Mimo teh »sociografskih« ciljev naj bi z rezultati ankete ugotovili, koliko veljajo tudi za naše razmere nekatere ugotovitve in hipoteze, ki jih je na podlagi empiričnih raziskav postavila sociologija religije na Zahodu in v nekaterih socialističnih deželah.

Anketa je bila, razumljivo, anonimna, izvajana kolektivno, in sicer pismeno z obsežnim (85 vprašanj) vprašalnikom v razredih, izbranih po ustreznih statističnih metodah. Anketiranje so vodili večidel študentje VŠSPN brez navzočnosti članov profesorskega zbora šole. Izpolnjene ankete so dijaki zalepili v pripravljene kuverte.

V pričujočem zapisu bi prikazali le nekaj rezultatov, ki zadevajo nekatera družbeno in družbenopolitično aktualna vprašanja v zvezi z religijo. Obsežnejši prikaz rezultatov in analiza same religioznosti in njene razširjenosti sta v *Problemih št. 73-74 (1969)*. Kjer ne bo posebej opozorjeno, se bodo ugotovitve nanašale le na *četrtošolce gimnazij*, ki so bili osrednja, najštevilnejša in najbolj skrbno opazovana kategorija anketirancev.

Anketa je zajela 25 gimnazijskih razredov iz vse Slovenije (643 dijakov); vzorec lahko ocenjujemo kot dovolj reprezentativen za generacijo gimnazijskih četrtošolcev letnika 1968.

Anketa je bila, lahko rečemo, pri nas prva obsežnejša tovrstna akcija, posvečena v celoti in sistematično religiji. Obstajala je zato nevarnost, da bi pri anketirancih zbudila neustrezne reakcije: 1. zaradi poudarka, ki ga je dajala religiji in religioznim vprašanjem pri ateistih, ki jim je religija nekaj čisto tujega in, 2., pri religioznih zaradi možnega nezaupanja in sumov glede namenov ankete. Da bi posredno preučili to nevarnost, smo se na kocnu vprašalnika obrnili na anketirance z neposrednim vprašanjem. Na vprašanje »Ali ima pomisleke o anonimnosti ali o ciljih ankete (da služi zaostritvi protiverske propagande ipd.)?« je odgovorilo med dijaki četrtrih razredov gimnazij z

družba in religija

pomisleki	vsi anketiranci	le religiozni
da	2,5 %	4,5 %
nekoliko	13,7 %	22,5 %
ne	83,4 %	72,4 %
b. o.	0,4 %	0,6 %
skupaj	100,0 %	100,0 %

V celoti lahko rečemo, da je bila anketa sprejeta z zadostnim zaupanjem. Treba je upoštevati, da nezaupanje pri religioznih — po izkušnjah sodeč — ob zagotovljeni anonimnosti ne vodi do skrivanja lastnega prepričanja, temveč raje do bolj »pravovernega« cerkveno konformnega odgovarjanja (neka anketiranka je to lepo izrazila, ko je pripisala: »Kot katoličanka sem obkrožila odgovor, da je bil Kristus Bog, čeprav bi lahko tudi, da je bil le človek«). Ni odveč, če se tudi na tem mestu v imenu raziskovalne ekipe zahvalim vsem anketirancem za zaupanje in skrbnost pri odgovorih.

Za okvir in lažje spremljanje nadaljnjih rezultatov najprej nekaj podatkov o *razširjenosti religioznosti in ateizma*.

V anketi smo se omejili na tradicionalno pojmovanje religije (na »cerkveno religioznost« — religioznost, kot jo formulirajo in razširjajo organizirane cerkve (v našem primeru praktično skoraj le katoliška). Nismo se dotikali nedvomno izredno pomembnega vprašanja — »funkcionalnih ekvivalentov«, laičnih surogatov (tradicionalne) cerkvene religioznosti.

Anketirancem smo predložili, da izbirajo med šestimi tipi odnosa do religije (dva tipa religioznih, dva tipa neopredeljenih, dva tipa ateistov). Imeli so seveda možnost za svoje osebne opredelitve, ki pa so se je oprijemali v neznatnem številu (v oklepaju odstotek odgovorov):

1. »Sem prepričan katoliški vernik« (v nadaljnjem besedilu cerkvenokonformen) (8 %)
 2. »Sem religiozen, čeprav ne sprejemam vsega, kar cerkev uči« (nekonformistično religiozni) (16 %)
 3. »Večkrat razmišljam o tem, pa si nekako še nisem na jasnem ali pravzaprav verujem ali ne« (neodločeni) (12,5 %)
 4. »Ne vem, kaj bi rekel, do verskih zadev sem bolj ali manj ravnodušen« (ravnodušni) (4,5 %)
 5. »Nisem religiozen čeprav nisem nasprotnik religije« (le nereligiozni) (45 %)
 6. »Nisem religiozen in sem proti religiji« (nasprotniki religije) (12 %)
- b. o., drugo (2 %)
- Skupaj : 100 %

»Ravnodušnih« je bilo pravzaprav nepričakovano malo; treba pa je reči, da anketa, ki v celoti v podrobnosti obravnava eno samo temo (v našem primeru religijo), ustvarja vzdušje, ki ni naklonjeno »nerazmišljajočim«. Druga vprašanja v anketi so pokazala, da je ravnodušnih do re-

ligioznih vprašanj dejansko dokaj več: tako npr. 27 % anketirancev izjavlja, da jih vprašanja v zvezi z religijo in svetovnim nazorom nikdar niso posebno zanimala, in 15 %, da so jih »nekoč, zdaj pa ne več«.

Religioznost smo ugotavljali tudi prek drugih kazalcev. Vendar se bomo za naš okvir zadovoljili s tem, ki, kot je pokazala anketa, dokaj dobro ustreza tudi drugim. (Pri prikazovanju rezultatov bomo največkrat uporabljali le nekatere skupine — običajno bomo izpuščali (majhno) skupino »ravnodušnih«, včasih pa tudi »neodločene«, kolikor kažejo izrazito prehodne značilnosti).

Dijaki tehniških šol (omejimo se za zdaj na obravnavo četrtilih razredov) so nekoliko bolj religiozni. Natančnejši pogled pokaže, da gre bolj kot za premik od enega pola (nereligioznega) k drugemu (religioznemu), za težnjo k sredini, ki manj izoblikovanim religioznim in nereligioznim nazorom ter k neopredeljenim (slednjih je med dijaki TSS 27 %, med gimnazijci pa le 17 %).

Razlike so pravzaprav majhne (povprečno ± 5 %), toda če upoštevamo, da na teh šolah absolutno prevladujejo fantje (več kot $\frac{3}{4}$), medtem ko v gimnazijah dekleta (skoraj $\frac{2}{3}$), ki vendarle kažejo težnjo k večji religioznosti, nam te razlike dajo slutiti, da so dijaki TSS bolj nagnjeni k religioznosti kot gimnazijci (»nagnjeni« so seveda kot skupina v statističnem smislu).

Odgovor na to lahko najdemo :

1. predvsem v različnem socialnokulturnem okolju, iz katerega izhajajo dijaki obeh šol;

2. v manjšem vplivu šolskega pouka na TSS na odnos do religije (vsaj po izjavah anketirancev sodeč) — dejansko stanje bi lahko pokazala le ponovljena raziskava čez 3—4 leta.

Lahko rečemo, da se dijaki TSS bolj rekrutirajo iz tistih kategorij oziroma okolij, ki tudi sicer kažejo večjo religioznost :

1. iz družin z nižjo izobrazbeno stopnjo (30 % družin z visoko izobrazbo obeh staršev med gimnazijci, 17 % takih med dijaki TSS);

2. iz družin z nižjimi delovnimi kvalifikacijami (17 % delavskih družin pri gimnazijcih in 33 % pri dijakih TSS; 23 % uslužbencev z visoko oz. višjo izobrazbo pri gimnazijcih, 7 % pri dijakih TSS; število kmetov približno enako).

3. iz družin, kjer mati ni zaposlena ali pa je zaposlena v manj kvalificiranih poklicih (25 % mater s srednje ali visokokvalificiranimi poklici pri gimnazijcih, 9 % pri dijakih TSS);

4. iz družin, kjer med starši ni članov ZK (60 % takih družin pri gimnazijcih in 75 % pri dijakih TSS — vendar gre razlika na račun družin z enim članom ZK);

5. iz družin, kjer med starši ni funkcionarjev — analogno kot glede članstva v ZK velja za opravljanje funkcij (44 % staršev gimnazijcev nima nobenih funkcij, medtem ko je takih staršev pri dijakih TSS 55 %).

Razlika v usmeritvi — TSS ali gimnazija — ni toliko odvisna od kraja kot od socialnih dejavnikov v ožjem smislu.

Vse navedene razlike rezultirajo tudi v različni religioznosti družin in vzgoji otrok. Tako po izjavah anketirancev :

1. ne veruje 49 % očetov in 40 % mater gimnazijcev, toda le 36 % očetov in 21 % mater dijakov TSS;

2. brez vsakršne domače religiozne vzgoje je bilo 42 % gimnazijcev, a le 27 % dijakov TSS;

3. krščenih ni bilo 21 % gimnazijcev in le 14 % dijakov TSS;

4. verouk ni nikdar obiskovalo 44 % gimnazijcev, a le 31 % dijakov TSS (toda še ob času anketiranja je hodilo k verouku 7 % gimnazijcev in le 3 % dijakov TSS) kar kaže na že omenjeno težnjo k »mlačnosti« in ravnodušnosti med dijaki TSS, medtem ko se v gimnaziji ob izraziti nereligiozni večini oblikuje skupina »religiozne elite«.

Oba obravnavana tipa šol (TSS in gimnazije) predstavljata tudi okvir osnovnega jedra bodoče inteligence, zato v bistvu kažeta tudi smer bodočemu stanju religioznosti v njenih vrstah. Kot kažejo tuje raziskave, religioznost na univerzi še upada, a se hkrati pri delu študentov tudi utrjuje: bistvena razmerja so dosežena že prej.

Gimnazijci verjetno predstavljajo najmanj religiozno skupino srednješolcev. Najbolj religiozna je verjetno tretja skupina, ki je nismo obravnavali: tip ekonomskih in medicinskih srednjih šol raznih oblik. Pri teh šolah se združujeta oba za religioznost pozitivna dejavnika — ženska večina in večji delež dijakov iz slojev z nižjimi statusnimi aspiracijami (navadno sloji z nižjo izobrazbo in manj kvalificiranimi poklici z višjo religioznostjo). Iz teh razlogov je več religioznih tudi na pedagoških gimnazijah. (To je pokazala tudi skoraj hkrati izvedena posebna anketa v Celju: v tretjem razredu pedagoške gimnazije je bilo 27 % religioznih, v ustreznem gimnazijskem razredu pa le 18 % — Celje kaže v celoti podpovprečno religioznost.)

»Socialni domet« religioznosti

Pomemben vidik religioznosti je, koliko religioznost vpliva oz. koliko se kaže v neposrednih odnosih med ljudmi.

Ta vpliv smo merili z več vprašanji.

»Ali si prizadevaš, da bi tudi svojo okolico (sošolce, prijatelje) prepričal o pravilnosti svojih pogledov na religijo?«

Odnos do religije	odgovori (v %)			
	da	le najbližje	ne	skupaj + b. o.
cerkveno konformni	13	13	73	100
nekonformistično religiozni	—	4	93	100
neodločeni	1	1	98	100
le nereligiozni	6	10	82	100
nasprotniki religije	17	23	60	100
Skupaj	6	10	83	100

Lahko ločimo dve skupini: »sredinsko«, ki ima religioznost za izrazito zasebno zadevo, pri čemer so zlasti izraziti »nekonformistično religiozni« ter »neodločeni«; ter »skrajnji« skupini, ki sta bolj »misijonarski«.

pri čemer prednjačijo »nasprotniki religije«. Lahko rečemo, da pri anketirancih izrazito prevladuje prepričanje, da je religija zasebna stvar v najbolj strogem pomenu besede. To potrjujejo tudi odgovori na naslednje vprašanje :

»Ali je pravilno, da verujoči oz. neverujoči vsak zase ‚držijo skupaj‘, tvorijo posebne skupine ipd., tudi če ne gre za vprašanja v zvezi s samo religijo?« :

— le 3 % anketirancev menijo, da je pravilno, če glede religije enako misleči »držijo skupaj«,

— 88 % jih meni, da to ni pravilno,

— 9 % ne ve oz. se ne more odločiti.

Zavračanje je skoraj enoglasno, pri religioznih celo izrazitejše kot pri nereligioznih.

Religija sedaj najlaže prestopa raven zasebnosti, kolikor se (prizadetim) kaže povezana z moralnostjo. Zato je za socialni domet religioznosti pomembno ugotoviti, kakšno zvezo ima v očeh anketirancev religija z moralno.

Postavili smo enako vprašanje, kot je bilo postavljeno v anketi M. Tavčarja goriškim srednješolcem, in dobili tudi skoraj popolnoma enak rezultat.

»Kakšen vpliv je med človekovim verskim prepričanjem in človekovo moralnostjo?«

Religija in morala	Odnos do religije (odgovori v %)				skupaj
	cerkveno konformni	nekonformist. religiozni	le nereligiozni	nasprotniki religije	
1. religija izključuje resnično moralnost	—	—	4	17	4
2. religija moralno siromaši človeka	—	2	17	22	11
3. ni bistvenega vpliva	15	49	63	59	56
4. religija moralno bogati človeka	69	45	14	1	25
5. brez religije ni morale	15	4	—	—	2
b. o.	1	—	2	1	2
Skupaj :	100	100	100	100	100
N	53	103	289	78	643

Velika večina (92 %) meni, da religija oz. ateizem ter morala niso brezpogojno povezani; velika večina (92 %) religioznih meni, da religija ni nujen pogoj za moralnost; večinska skupina religioznih sploh največkrat izrazi mnenje, da religija nima bistvenega vpliva na moralno. Zanimivo pa je, da je število »netolerantnih« pri obeh skupinah enako, medtem ko je večina religioznih mnenja, da religija vendarle moralno bogati človeka, čeprav ni nujen pogoj za moralno. Večina nereligioznih meni, da ni bistvenega vpliva med religioznostjo in moralnostjo, precejšen odstotek večinske skupine nereligioznih pa je celo sam mnenja, da religija moralno bogati človeka.

Če to ugotovitev, združeno z ugotovitvami o prevladovanju moralnih utemeljevanj religioznosti ter s (sledječimi) ugotovitvami o funkciji, ki naj bi jo imela cerkev v naši družbi, soočimo z ugotovitvijo o nizkem odstotku zagovornikov »božjega izvora moralnih norm« in božjih sankcij morale, se dokaj razločno kaže in potrjuje teza o tako imenovani »etizaciji religije«. Mišljena je slabitev specifično religioznih momentov verskega sistema (krščanstva), ob kateri prihajajo v ospredje njegove etične sestavine v vedno bolj »čisti«, tj. od specifično religioznih elementov neodvisni ali le formalno odvisni obliki. Gre za proces, katerega posledice se kažejo na eni strani v spreminjanju cerkve (vsaj v očeh javnega mnenja) zgolj v *eno od* etičnovzgojnih ustanov (brez monopola na absolutno resnico), torej le v *eno od* utilitarnih ustanov; na drugi strani pa v koncepcijah »nereligioznega krščanstva«, religije kot »krščanskega humanizma« (kjer pa se seveda tudi s teološke strani postavlja vprašanje: če je bistvo in ne le posledica religije »krščanski humanizem«, čemu ne potem raje marksistični humanizem — tako p. Danielou).

Drugo vprašanje, ob katerem religioznost lahko zapusti raven zasebnosti (tokrat bolj pri nereligioznih), je vprašanje, ki se je iz dejanskih in mistificiranih nesporazumov in nasprotij med »religijo«, cerkvijo in socializmom večkrat zastavljalo in se še zastavlja:

»Ali je religiozen človek lahko ravno tako dober član socialistične družbene skupnosti kot nereligiozen?«

1. vera ne vpliva bistveno	69 %
2. vera ga celo spodbuja k temu	12 %
3. vera ga vendarle ovira	8 %
4. religiozen človek ne more biti dober član socialistične družbe	2 %
5. ne ve, b. o.	9 %
Skupaj	100 %
N	643

Taka so *načelna* stališča, ki v bistvu kažejo visoko stopnjo tolerantnosti oz. prepričanja o religiji kot osebni stvari, ki nima in bi ne imela razdiralnega vpliva na medsebojne človeške odnose.

Vprašanja o teh *odnosih* kažejo nekoliko manj optimistično podobo, čeprav v grobem slede zgornjim razmerjem.

Vprašanje:

»Ali pri izbiri prijateljev daš kaj na to, da so glede religije enakega prepričanja (mnenja) kot ti?«

	Odnos do religije (odgovori v %)					skupaj
	cerkveno konformni	nekonformni- stično rel.	neod- ločeni	nereli- giozni	nasprotniki religije	
1. dosti, precej	25	10	1	6	26	11
2. nekoliko	27	14	23	10	19	14
3. malo	8	16	10	11	14	11
4. nič	40	60	66	73	41	64
Skupaj	100	100	100	100	100	100

Dobra $\frac{1}{3}$ anketirancev torej vendarle v neki meri upošteva (ne)religioznost pri izbiri prijateljev. Zopet izraziteje izstopata obe skrajni skupini, ki se med seboj skoraj ne razločujeta.

Vprašanje :

»Ali je tvoj najboljši prijatelj glede religije enakega prepričanja kot ti?«

Prepričanje prijatelja	Odnos do religije (odgovori v %)				skupaj
	cerkveno konformni	nekon. relig.	nereligiozni	nasprotniki religije	
1. povsem enakega	35	7	22	50	22
2. v poglavitnem enakega	46	56	48	29	44
3. različnega, nasprotnega	15	20	10	10	14
4. nima mnenja, ne govori	4	17	20	11	20
Skupaj	100	100	100	100	100

Ne glede na izjave so skupine religioznih in nereligioznih dokaj zaprte (povprečno le 10 do 20 % prijateljev je različno usmerjenih), pri čemer zopet izstopata dve skrajni skupini. Nimamo pravice sklepati, da je do takega stanja prišlo večidel zaradi zavestnega ali nezavestnega izbiraanja po religioznem kriteriju : kot smo videli, je religioznost dokaj povezana z različnim socialnokulturnim izvorom, tako da je lahko enak odnos do religije le posledično stanje, ne pa motiv za izbiro.

Da »grupiranje« po religioznem merilu med gimnazijci ni zelo razširjeno, hkrati pa tudi ne povsem nepomembno, kažejo odgovori na vprašanje :

»Ali se dogaja, da med sošolci in znanci tisti, ki (ne) verujejo ,drže skupaj' tudi ob nereligioznih zadevah, se več družijo med seboj ipd.?« (vprašajne 48).

Odgovori :

— sploh ne	54 %
— večidel ne	29 %
— večkrat, pogosto	5 %
— ne ve	12 %
skupaj	100 %

Pri odgovorih ni razlik med posameznimi skupinami, kar govori v prid objektivnosti odgovorov.

Vprašanje, ki ima večjo težo, ker je povezano z večjim osebnim tveganjem, je vprašanje o poroki z »drugovercem«. Vprašanje je težje, ker se poleg »čistega prepričanja« vpletajo še problemi krsta, oblike poroke ipd. (torej nekatera nujna odstopanja od javnih simbolov prepričanja pri enem ali drugem partnerju).

»Ali bi se poročil(a) z dekletom (fantom), s katerim bi se razhajala glede religije?« (skrajšano — vprašanje je bilo v anketi postavljeno neosebno)

Poroka:	Odnos do religije (odgovori v %)				skupaj
	cerkveno konformni	nekon. relig.	nereligiozni	nasprotniki religije	
— ne, raje razšel	50	18	18	59	24
— da, po prepričevanju in z obojestranskim popuščanjem	27	33	23	23	25
— da, ne bi me motilo, obojestransko popuščanje	6	35	40	13	35
— ne ve, b. o.	17	14	19	5	16
skupaj	100	100	100	100	100
N	52	103	289	78	643

Tudi tokrat praktično ni razlik med »srednjimi« in hkrati »večinskimi« skupinami religioznih in nereligioznih, pač pa izstopata obe skrajni skupini; »nasprotniki religije« so celo manj tolerantni.

Ocena dimenzij tega pojava je odvisna od izhodišč: s cerkvenega stališča, ki v splošnem priporoča »potrpežljivo prepričevati, a če ni uspeha, se raje raziti« in v manjši meri (če je že pozno) »poročiti se, toda ne popustiti pri verskih zadevah«, je podoba zelo nezadovoljiva — le polovica »cerkveno konformnih« in velika manjšina »nekonformističnih« sledi cerkvenim normam; izhajajoč iz predpostavke, naj religija ne bi bila ovira za sklepanje zakonov, pa je ocena drugačna — očitno imajo razlike v religioznosti še dokajšen vpliv.

Odnos do katoliške cerkve; problem verske svobode

Na vprašanje, kako gleda na katoliško cerkev, so bile anketirancem dane na voljo naslednje alternative (nekoliko skrajšano):

Cerkev je:	(Odnos do religije — odgovori v %)				skupaj
	I.	II.	III.	IV.	
1. božja in sveta ustanova, ki vodi ljudi k zveličanju pod skrbnim vodstvom božje previdnosti, ki jo varuje napačnega ravnanja;	25	10	—	—	4
2. ustanova, ki je božjega izvora in ima nadnaravno poslanstvo, vendar pa je zaradi svoje tudi človeške narave podvržena človeškim slabostim: marsikdaj je njeno ravnanje tako deležno povsem upravičenih kritik;	52	24	1	—	10
3. zgodovinsko nastala organizacija, ki živi še sedaj, ker je zadovoljevala in zadovoljuje najrazličnejše človekove in družbene potrebe, pri čemer pa je pogosto opravljala tudi stvari, ki ji niso v čast;	6	19	60	56	47
3. zgolj človeška družbena ustanova, ki predvsem uči ljudi, kako naj moralno, pošteno in srečno živijo;	8	23	6	1	10

Cerkev je:	Odnos do religije (odgovori v %)				
	I.	II.	III.	IV.	skupaj
5. preživela organizacija duhovnikov, ki izkoriščajo človeške slabosti in skušajo zadržati ljudi v nevednosti in zastarelih nazorih;	—	—	11	39	10
6. ne morem se odločiti, ali je božja ali le človeška ustanova;	2	17	2	—	6
7. ne pozna dovolj, ni razmišljal, drugo, b. o.	7	7	20	4	13
skupaj	100	100	100	100	100

Pojasnilo k tabeli:

- I. — cerkveno konformni
- II. — nekonformistično religiozni
- III. — nereligiozni
- IV. — nasprotniki religije

V tej sami po sebi zgovorni podobi je treba poudariti:

1. tudi tisti religiozni, ki sprejemajo božjo naravo cerkve, v večini ne sprejemajo nekritičnega integrističnega stališča, temveč stališče, ki omogoča in tudi že izraža kritičen odnos do konkretne cerkvene stvarnosti;

2. 40 % večinske skupine religiozних vidi v cerkvi le navadno družbeno ustanovo;

3. izrazito odklonilno stališče do cerkve je malo razširjeno (razen pri skupini »nasprotnikov religije«, pa celo tu ni večinsko). Razen tega je »nevtralizirano« z enakim odstotkom (ravno tako) nekritičnega, zgolj pozitivnega vrednotenja cerkve.

(Pripomba: ni izključeno, da so nekateri nereligiozni anketiranci mešali pojme ‚religiozna‘ in ‚božja‘ ustanova.)

V celoti vidi nad $\frac{3}{4}$ anketirancev v cerkvi zgolj navadno družbeno ustanovo in le 14 % ji izrecno priznava status, ki si ga daje sama.

Vprašanje »S čim naj bi se imela cerkev pravico ukvarjati v naši družbi« (»pravica« morda ni bila najbolj posrečena formulacija) nam je dalo naslednjo razporeditev odgovorov glede na pogostnost: (vsak anketiranec je lahko obkrožil vse, s čimer se je strinjal — pri čemer odgovor pod 3., 4. in 6. izključuje vse ostale).

1. propagirati in podpirati tiste družbene in politične nazore, širše akcije, ki so v skladu s socialističnimi načeli in našo ustavno ureditvijo (21 % odgovorov);
2. skrbeti za moralni pouk in moralno obnašanje vernikov (20 %);
3. ne zanima ga, vseeno mu je (20 % odgovorov);
4. preprečevati ali vsaj ovirati bi bilo treba vsako njeno dejavnost (14,3 %);
5. učiti in propagirati določene nazore o odnosih med spoloma, spolnem življenju, načrtovanju družine (13,8 %);
6. za njeno delovanje ne bi smelo biti nobenih omejitev (13,5 %);

7. organizirati posebne cerkvene dobrodelne, vzgojno varstvene ipd. ustanove in dejavnosti (13,3 %);
8. učiti in širiti verski nauk in skrbeti za verske obrede (12,4 %);
9. propagirati in podpirati konkretne družbene politične odločitve naših državnih organov in organizacij (npr. gospodarska reforma) (10,3 %);
10. organizirati posebne katoliške kulturne, zabavne, športne dejavnosti (9,6 %);
11. propagirati vsa tista širša družbena in politična stališča, ki jih ima sama za pravilna, ne glede na njihovo skladnost s socialističnimi načeli (4,3 %);
12. organizirati posebne katoliške družbenopolitične organizacije (1,2 %).

Čeprav je bilo vprašanje nekoliko ponesrečeno zastavljeno in so nekateri nanj zmedeno odgovarjali (razumeli so ga bolj kot, *kaj naj cerkev dela v naši družbi, in ne kot, »do česa ima pravico«*), nam vendarle vsiljuje nekatere sklepe :

1. anketiranci cerkvi skoraj soglasno odrekajo pravico, da bi ustanavljala svoje politične organizacije in propagirala svoje družbenopolitične nazore ne glede na njihovo skladnost s socialističnimi načeli;

2. zato pa je razširjena (verjetno neustrezna) težnja po »socialistični« politizaciji cerkve pri nereligioznih (propagiranje socialističnih nazorov ali celo podpiranje konkretnih političnih akcij je dobilo pri nereligioznih svoje mesto celo pred širjenjem verskih in moralnih naukov);

3. razširjena je indeferentnost zlasti med večinsko skupino nereligioznih;

4. zato pa je razširjena tudi (neustrezna) bojevitost pri »nasprotnikih religije« (»preprečevati vsako cerkveno dejavnost« meni kar $\frac{1}{2}$ pripadnikov te skupine);

5. visok odstotek (25 %) religioznih meni, da ne bi smelo biti za delovanje cerkve nobenih omejitev. Težko je reči, ali je mišljeno vse njeno potencialno možno delovanje ali le sedanje delovanje (primerjaj vprašanje o svobodi cerkvenega delovanja);

6. prednost se daje moralnovzgojnemu, ne pa verskemu delovanju cerkve, in to celo pri religioznih (kar zopet kaže, da je bilo vprašanje bolj razumljeno kot, »kaj naj cerkev dela«, in ne, »kaj naj ima pravico delati«);

7. v odvisnosti od povezanosti s cerkvijo je število tistih, ki menijo, naj ima cerkev pravico organizirati dobrodelne in vzgojne ustanove (40 % cerkveno konformnih, 25 % »nekonformističnih«, 7 % »neopredeljenih«) in kulturno ter športno in zabavno dejavnost (32 % »cerkveno konformnih«, 16 % »nekonformističnih«, 3 % »neodločenih«). Videti je, da si je cerkveno prizadevanje po »legalizaciji« organizirane dobrodelne dejavnosti pridobilo podporo večine religioznih (treba je upoštevati še tiste, ki menijo, da naj bi za delovanje cerkve ne bilo omejitev). Pri skupini »cerkveno konformnih« je lepo vidno, da poznajo težišče aktualnih cerkvenih prizadevanj, saj so kompaktno (enako kot verski pouk) podprli ta prizadevanja.

V zvezi s prejšnjim vprašanjem je vprašanje :

»Ali ima cerkvena organizacija pri nas dovolj svobode za svoje delovanje?«

Svoboda delovanja:	Odnos do religije (odgovori v %)				skupaj
	cerkveno konformni	nekonformni- stično rel.	nereli- giozni	nasprotniki religije	
— preveč	—	—	16	56	15
— dovolj	44	73	63	40	61
— premalo	38	18	1	—	8
— ne ve, vseeno mu je	17	9	19	3	15
— brez odgovora	1	—	1	1	1
skupaj	100	100	100	100	100

Večina, celo religioznih, meni, da ima *cerkev dovolj svobode* za svoje delovanje; da ima premalo svobode, meni skupaj le $\frac{1}{4}$ religioznih.

Zanimivo pa je s tem primerjati mnenja o tem, ali so pri nas religiozni ljudje (*ne cerkvena organizacija*) neupravičeno zapostavljeni. Večina religioznih in dobršen del nereligioznih meni, da »vsaj v praksi« so.

»Ali so v naši družbi verujoči na kakršen koli način neupravičeno zapostavljeni, v neenakopravnem položaju ipd.?«

	Odnos do religije (odgovori v %)				skupaj
	cerkveno konformni	nekonformni- stično rel.	nereli- giozni	nasprotniki religije	
1. da, načeloma	—	3	1	—	2
2. po ustavi ne, v praksi pa	77	64	25	12	37
3. ne	10	17	55	76	43
4. ne ve	13	16	19	12	18
skupaj	100	100	100	100	100

Vsak četrti neverujoči meni, da so religiozni zapostavljeni; le polovica jih je prepričana o nasprotnem. (Treba je opomniti, da ne gre za zapostavljenost v šoli; a o tem kasneje). Kot primer zapostavljanja največkrat navajajo ovire za pridobitev nekaterih služb (prosvetne), predvsem pa prednost, ki da jo imajo komunisti pri službah, vodilnih položajih ipd.

Kar zadeva samo svobodo verskega življenja v ožjem smislu (obiskovanje obredov)

- se čuti pri odločanju za (ne) obiskovanje obredov svobodne 84 %
- hodili bi (bolj), če ne bi bilo raznih ovir 2 %
- ne bi hodili k obredom, če jih ne bi k temu silili 5 %
- ne ve, brez odgovora 9 %

Velika večina ima torej svoje versko življenje za svobodno; še več, pritisk (družine, soseska) je prej v smeri prisiljevanja k obredom kot v smeri odvrčanja od njih.

Ker sta, kot rečeno, hkrati z našo anketo potekali raziskava o vrednotah mladine in raziskava »javno mnenje 1968«, ki sta bili širše usmerjeni v politično problematiko, hkrati pa zadevali tudi religijo, smo se v naši anketi omejili le na nekaj testnih vprašanj. Izbrali smo dve vprašanji temeljnejše, »dolgoročnejše« narave — o razmerju med socializmom in kapitalizmom ter o večstrankarskem sistemu pri nas, in dve aktualni politični vprašanji, ki sta bili v središču razprave v tem obdobju — vietnamska vojna in pomoč Slovenije manj razvitim republikam.

Treba je reči, da so odgovori na splošno pokazali: 1. dokajšnjo temeljno enotnost dijaškega mnenja in, 2., le neizrazite, zlasti pa težko določljive razlike med različnimi skupinami religioznih in nereligioznih. Povzeli bomo le nekaj za nas najzanimivejših rezultatov.

Na vprašanje »Ali meni, da je *socializem* boljši družbeni red od *kapitalističnega*?« odgovarjajo:

— da je boljši	57 %
— da je teoretično boljši, praktično pa še ni dokazal svojih prednosti	36 %
— da ni bistvenih razlik	3 %
— slabši	— (en anketiranec)
— ne more se odločiti	3 %
— brez odgovora	1 %

skupaj	100 %
--------	-------

Razlike med skupinami so le v odgovorih »boljši« in »teoretično boljši, praktično pa še ne«. Izstopa le skupina »nasprotnikov religije«, ki se v veliki večini brez pridržkov enači s socializmom, medtem ko so ostale skupine večidel izenačene; najnižji odstotek mnenj »socializem je boljši« ni morda pri najbolj religioznih, temveč pri »neodločenih«. Skupina obiskovalcev verouka je celo najbližja »nasprotnikom religije« (63 % »boljši«, 27 % »teoretično boljši«, 7 % »ni bistvenih razlik«).

Podobna razdelitev je pri vprašanju o *večstrankarskem sistemu* pri nas, kjer meni, da bi bil

— večstrankarski sistem boljši	10 %
— brez bistvenih razlik	10 %
— slabši	39 %
— ni razmišljal	26 %
— neodločen	13 %
— brez odgovora	2 %

skupaj	100 %
--------	-------

Primerjavo otežkoča visok odstotek takih, ki »niso razmišljali o tem«. Odstotek je najvišji prav pri religioznih, cerkveno konformnih: 54 % (?!), razumljivo morda zaradi višjega odstotka žensk v tej kategoriji. Najvišji

odstotek tistih, ki menijo, da bi bil večstrankarski sistem boljši, je pri »neodločenih« (16 %) in »nereligioznih« (11 %), medtem ko kažeta najmanjši odstotek kategoriji »cerkveno konformni« in »nasprotniki religije«. Slednji so tudi najbolj dosledni v zavračanju večstrankarskega sistema (61 %). Nereligiozni sicer sploh nekoliko bolj odločno zavračajo večstrankarski sistem (43 %) kot religiozni, vendar gre ta razlika na račun večjega števila »nerazmišljujočih« med religioznimi in ne na račun večje naklonjenosti slednjih večstrankarskemu sistemu (obiskovalci verouka so na poprečju).

Nekoliko opaznejše so razlike ob *ocenah vietnamske vojne*. Toda tudi tu je ena — antikomunistična — alternativa praktično izpadla. Tako so razlike le med deležem »antiameriških« in »nevtralističnih« stališč.

vzroki vietnamske vojne	Odnos do religije (odgovori v %)					skupaj
	cerkveno konformni	nekonformni- stično rel.	neod- ločeni	nereli- giozni	nasprotniki religije	
v politiki ZDA	46	51	63	64	74	62
v spopadu kitajsko- ameriških interesov	29	35	24	18	17	22
neodločen	17	7	10	14	8	12
ni razmišljal, drugo, b. o.	8	7	3	4	1	4
Skupaj	100	100	100	100	100	100

Od zagovornikov teorije o »komunistični diverziji« (9 anketirancev) so res štirje med »nekonformistično religioznimi«, zato pa ni nobenega med cerkveno konformnimi in obiskovalci verouka.

Razlike je težko obrazložiti: morda večja averzija proti Kitajcem (kulturna revolucija — preganjanje duhovnikov) in bolj proameriška usmerjenost pri religioznih — torej v bistvu le neke ideološke razlike; lahko pa le različno ocenjevalne vojne na sploh: večja razširjenost koncepcije, da je vojna vedno in zgolj grda igra nekih »zunanjih sil«, pri kateri trpi nedolžno ljudstvo ipd. — koncepcija, ki je blizu tradicionalni religiozni mentaliteti, pa morda tudi ženskam sploh, ki jih je med religioznimi več itd.

Na sedanji ravni analize in hkrati po enem samem tovrstnem vprašanju je težko reči kaj več.

Vprašanje o *slovenski pomoči manj razvitim področjem* v SFRJ sploh ni pokazalo bistvenih razlik med anketiranci; mnenja so dokaj izrazito enotna.

— 72 % jih meni, da je treba pomagati (čeprav so v anketi množično spontano pripisovali, da je treba pomoč bolje uporabljati, nadzirati uporabo, držati v razumnih mejah ipd.);

— 13 % jih je proti pomoči;

— 6 % se jih ne more odločiti;

— 7 % je samostojnih odgovorov (večidel za izrazito zmanjšanje pomoči).

Razlike so le v motivaciji za dajanje pomoči :

— religiozni v večini poudarjajo moralni vidik — bogatejši, razvitejši, so moralno dolžni pomagati revnejšim, manj razvitim (tako meni 57 % cerkveno konformnih, 42 % nekonformistično religioznih in le 36 % nereligioznih in 35 % nasprotnikov religije),

— nereligiozni poudarjajo v večini utilitaristični vidik : pomoč je tudi v našem interesu (19 oz. 26 % takih odgovorov pri religioznih skupinah, 40 oz. 50 % pri nereligioznih).

— največ jih je proti pomoči pri neodločenih (25 %).

Lahko sklepamo : naša vprašanja ne kažejo na izrazite razlike med religioznimi in nereligioznimi. Kolikor obstoje, so težko določljive in večidel ne potekajo od ene skrajne skupine (cerkveno konformnih) do druge skrajne skupine (»nasprotnikov religije«). Skupina »nasprotnikov religije« se najbolj izrazito enači s stališči, ki so blizu politiki oz. ideologiji ZK. (V tej skupini je tudi največ takih, ki pravijo, da sprejemajo marksistični svetovni nazor.) Toda njen nasprotni pol — kolikor o njem sploh lahko govorimo zaradi neizrazitih razlik med ostalimi skupinami — niso najbolj religiozni, temveč prej »neopredeljeni« oz. sredinske skupine.

Skupina »nasprotnikov religije« se tako kaže kot skupina z najbolj progresivnimi političnimi stališči; vendar pa je — kot smo videli — žal tudi bolj obremenjena z nekaterimi poenostavljenimi in neustreznimi pogledi v zvezi z religijo : z enostranskim gledanjem na cerkev kot na zgolj zastarelo in prevarantsko organizacijo, z zahtevami po »preprečevanju vsake cerkvene dejavnosti«.

Šola in religija

Zapostavljenost religioznih na šoli.

V nasprotju z mnenjem o položaju religioznih v družbi absolutna večina gimnazijcev odgovarja, da na šoli religiozni niso zapostavljeni — in kar je najvažnejše : pri tem ni bistvenih razlik med religioznimi in nereligioznimi. Druge številke ne odstopajo od poprečja.

»Ali so religiozni na vaši šoli zapostavljeni?«

— zapostavljeni	5 %
— niso zapostavljeni	74 %
— ne ve	20 %
— b. o.	1 %
<hr/>	
skupaj	100 %

Namen šolske vzgoje.

Anketirancem smo postavili na izbiro naslednje alternative : (% odgovorov)

1. pouk naj posreduje ustrezna dejstva in ugotovitve o religijah, njihovih značilnostih, oblikah ipd. (4 %)

2. pouk naj posreduje ustrezno razlago vloge in pomena religije v zgodovini družbe in človekovem osebnem življenju, ne da bi si pri tem

prizadeval, naj učenci sprejmejo kako neversko, ateistično ali celo protiversko prepričanje (kakor tudi ne kako versko) (54 %)

3. pouk naj si prizadeva, da dijaki ob seznanjanju z religijo in njenim pomenom ter vlogo sprejmejo ateistični nazor oz. da opustijo svoje morebitno religiozno prepričanje (16 %)

4. šola naj ne izgublja časa z religijo, ker je ta sedaj nezanimiva in postranska zadeva (10 %)

5. šola naj se z religijo ne ukvarja, to je stvar in pravica cerkve (15 %) b.o. (1 %)

Vprašanje je bilo nekoliko težko, ker zadnji dve alternativni ne izključujeta nujno prve tri alternative v ožjem pomenu besede: formalno je bilo mogoče v skrajnem primeru odgovoriti po logiki: v šoli naj se religija ne obravnava, če pa se že, naj se obravnava v skladu s točko npr. 2.

Dobljena podoba kaže:

1. da večina (tudi religioznih) meni, da šola mora obravnavati tudi religijo (le 20 do 25 % religioznih je mnenja, da je religija v tem smislu le stvar cerkve),

2. da je velika večina (tudi nereligioznih) proti temu, da bi si šola prizadevala za vzgajanje ateistov — da bi obstajal namesto kolikor toliko objektivnega pouka o religiji pouk »proti religiji«; tako meni v celoti 61 % vseh nereligioznih in le 26 % jih je za neposredno ateistično usmerjenost pouka: iz večinske skupine nereligioznih jih je zadnjega mnenja 19 % in le v skupini »nasprotnikov religije« je razmerje obratno — 51 % jih je za ateistično usmerjen pouk in le 36 % proti,

3. da je le neznaten odstotek (tudi religioznih) za »pozitivistično« posredovanje dejstev brez poskusa razlage vloge religije, njenega izvora itd.,

4. da je mišljenje, naj se šola ne loteva obravnavanja religije, ker da je to stvar cerkve, vendarle precej razširjeno in to tudi med nereligioznimi (12 %); (potrebno je torej ob tem še dosti idejnega razčiščevanja).

V zvezi s šolo še podatek: od tistih, ki so izjavili, da nameravajo po gimnaziji na pedagoško akademijo in s tem v *pedagoški poklic*, jih je 9 % cerkveno konformnih vernikov, 16 % nekonformistično religioznih, 22 % neodločenih (torej v celoti 47 % bolj ali manj religioznih); 5 % ravnodušnih, 36 % nereligioznih in 12 % nasprotnikov religije.

ČEMU TAKO?

V navadi je, da si ob novem letu prijatelji in znanci zaželijo veliko sreče, zadovoljstva, veselja in uspehov. Najbolj razširjeni jugoslovanski tednik, zagrebški »Vjesnik u srijedu«, je že v prvi ponovoletni številki razveselil Slovence s prispevkom, ki se je nadaljeval še v naslednji številki z zelo nenavadnim skupnim naslovom »Po številu samomorilcev in alkoholikov — Slovenija pri vrhu svetovne lestvice«. Novinar iz socialistične republike Hrvaške nas skuša prikazovati v športnem žargonu, z lestvico, na katero sam, za svojo republiko najbrž ne bi bil ponosen. To je še toliko bolj čudno, ker dokazano drži oznaka za vrh svetovne lestvice le za samomore, kajti glede alkoholizma, ki ga je Slovenec obesil kar dvakrat v nadnaslov, hkrati v samem prispevku razločno piše, da smo »Jugoslovani . . . na vrhu svetovne lestvice«. Kako pa je slovenski alkoholizem argumentiran, o tem kasneje.

Pri tem seveda ne mislim, da o tako hudih človeških težavah, kot so alkoholizem, samomori, ni treba pisati. Motijo me le način, intonacija, povezovanje skrajnosti, tendenca, ki jo vsaj jaz v prispevku čutim.

Članek ne piše o gospodarstvu, ne gre za takšno razvitost, zakaj jo novinarka Zdravka Čičmirko tako vztrajno vleče že v sam podnaslov prvega prispevka. Ni povsem jasno, kaj jo bolj bode, ali slovenska razvitost ali samomori, kajti oboje združi v enem samem stavku. »Vsak dan si en državljan naše najbolj razvite republike vzame življenje.«¹ Da to ni samo spodrsrljaj, naključna stilistična ohlapnost, kaže tudi sklep, kjer to misel (hudo jo je morala v *z n e m i r i t i*), samo še v bolj nepotrebni kombinaciji ponovi. Zapisano je: »S tem člankom zaključujemo informacijo o problemu socialno-patoloških pojavov v naši najbolj razviti republici (predvsem alkoholizma in samomorov), ki smo ji dodali raznovrstna mišljenja znanstvenih in javnih delavcev iz SR Slovenije, ki lahko o tem veliko povedo in predlagajo, kaj je treba nujno ukreniti, da bi te tragične pojave kar najbolj zmanjšali.«²

Povsem se strinjam, če gre za pomemben, boleč družbeni problem, da ga je treba obravnavati tehtno, znanstveno iskati vse vzroke, ne le posledice; pisati je treba s precejšnjo mero spretnosti in občutljivosti. Vendar pa moram zapisati, da o najbolj razviti republici, o zelo čudni zvezi besed, ko takoj za razvitostjo, čeprav v oklepaju dodaš »predvsem alkoholizma in samomorov«, niso govorili znanstveni in javni delavci iz

¹ Zdravka Čičmirko, »Smrtna plima«, »Vjesnik u srijedu«, 8. 1. 1969.

² Zdravka Čičmirko, »Plodovi domišljije«, »Vjesnik u srijedu«, 15. 1. 1969.

Slovenije, ampak je to nastalo v »Vjesniku u srijedu«. Zakaj tako, o tem le domnevam.

Novinarka »Vjesnika u srijedu« si je za izhodišče zapisala zelo šepave argumente. Vsak, ki ni skregan z matematiko in logiko, bi lahko na temelju zapisanih števil in iz njih izpeljanih dokazov ugotovil, da to niso nikakršni dokazi. Navedene številke same zavračajo trditve o največji razširjenosti alkoholizma v Sloveniji.

Zapisano je: »To pomeni, da na vsakih 100.000 Jugoslovanov, starejših od dvajset let, pride 2702 alkoholikov. Po tem smo na vrhu svetovne lestvice.

Po nepopolnih podatkih pa je v Sloveniji 20.000 alkoholikov.«³

Če se po podatkih zavoda za statistiko SR Slovenije po lanskem marcu število Slovencev ni preobčutno zmanjšalo, bi pomenilo, da z 20 000 alkoholiki ne dosežemo jugoslovanskega poprečja. V dobrem bi tako imeli še prek 25.000 alkoholikov, če vračunamo vse Slovence, še več, če štejemo le tiste, ki so starejši kot 20 let, kar je bil vzorec za vso Jugoslavijo. Do svetovne lestvice nam Slovincem po teh »nepopolnih« podatkih še precej manjka. Vsaj kar zadeva objavljene viře, ki naj bi veljali za Slovenijo (»nepopolni«), se torej novinarki Zdravki Čičmirko ni posrečilo dokazati, da je alkoholizem pri nas tako pereč družbeni problem.

Seveda pa ne mislim iz navedenih podatkov delati sklepov, ker so v medsebojni povezavi preveč nelogični, da bi to dovoljevali. Bolj verjamem oceni prof. dr. Leva Milčinskega: »Naši zdravniki so verjetno ugotovili, da je med njihovimi bolniki vse več takšnih, pri katerih so simptomi bolezní v zvezi z različnimi dejavniki psiho-socialnega značaja. Poudarjam, da to ni nič značilno slovenskega, da se podobni pojavi kažejo povsod v civiliziranem svetu.«⁴

Članek v »Borbi«, ki je izšel po prispevkih v »Vjesniku u srijedu«, bi to misel potrjeval: »Od stotih voznikov avtomobilov, ki jih je v dveh preteklih nočeh zaustavila Prometna milica na ožjem področju Zagreba — jih je bilo kar 48 pod vplivom alkohola ... Število voznikov, ki so imeli v krvi več kot 0,5 promile alkohola — kakor dovoljuje naš zakon — dosega alarmantno število, približno 40 odstotkov od skupno testiranih. Skrb vzbujajoče je to, ker znaša poprečna alkoholiziranost kar 1,5 promila alkohola v krvi.«⁵

Da v tem primeru ni šlo za pitje kot zdravilo za prebavne motnje, je iz podatkov jasno razvidno.

Pri vsem tem pa ni bistveno, da se je to zgodilo, ali bolje, da so to ugotovili v Zagrebu. Domnevam, da bi zelo podobno sliko dobili tudi v Ljubljani, Beogradu in še v prenekaterem jugoslovanskem mestu. Edino, kar bi kot novinar v tem primeru zanesljivo napravil, je to, da ne bi zapisal, da se je to zgodilo v drugi najbolj razviti republiki, še manj pa bi to uporabil za skupen podnaslov prispevka. Posebej ne, ker oba obravnavana prispevka nista posebej obravnavala razvitosti, v »Vjesniku u srijedu« ni bilo podatkov, ki bi to dokazovali. Poudarjen je bil pereč družbeni pojav, obravnavan zelo senzacionalno.

³ Zdravka Čičmirko, »Smrtna plima«, »Vjesnik u srijedu«, 8. 1. 1969.

⁴ Zdravka Čičmirko, »Plodovi domišljije«, »Vjesnik u srijedu«, 15. 1. 1969.

⁵ Z. Zoković, »Vsak drugi voznik pijan!«, »Borba«, 21. 1. 1969.

Drug temeljni očitek, največje število samomorov na število prebivalcev, je na podlagi jugoslovanske statistike (ne glede na to, kaj prištevamo semkaj) za Slovenijo dokazan. Lahko bi sicer oporekali, da je razmerje v Vojvodini skoraj enako, vendar to ne pelje nikamor. Kot pravi ruski pregovor: »Od tujih grehov ne postaneš svetnik!«

Statistika nazorno dokazuje, da se število samomorov v vseh republikah veča (leta 1953 v Jugoslaviji 1670, leta 1966 2416) in da je to očitno pojav razvoja civilizacije in višje življenjske ravni. Kaj sili v samomore, pogojuje samomore, kaj so značilne skupnosti, kaj bi lahko označili kot pojav — tega prispevek ni odkril niti pojasnil. Ostal je le na ravni mnenj; tudi nekaj številčk je bilo izrečenih. Tako lahko tudi po tem prispevku o dveh ne novih, a bolj razširjenih pojavih sodobnega sveta le domnevamo.

Ves vtis ob prebiranju pa bi bil lahko kljub temu precej boljši, če ne bi bila, vsaj meni se zdi — preočitna tendenca namigovanja na razvitost, alkoholizem in samomore. Naj mi kolegi ne zamerijo, bral sem večkrat, pozorno, vtis, da gre nekdo z očitki predaleč, pa ni zbledel.

Strinjam se tudi s pisanjem o razvitosti Slovenije, le da bi pri tem želel, naj bi pisci poskušali izluščiti jedro, kaj pogojuje, daje vzgon nadaljnemu razvoju Slovenije, kaj bi kazalo preusmeriti, kje iskati morebitna napotila, vzore, da bi se tudi drugi zelo razvili. Da pa pot ni v opisovanju alkoholizma in samomorilstva, o tem sem trdo prepričan.

V. TRINKAUS

OBUBOŽANJE JEZIKA

Ko prebiramo naše časnike in revije, v njih pa zlasti politične članke, govore, intervjuje in predavanja, pogosto zasledimo besede, ki ne izražajo potrebne jasnosti; veliko je nedoločnih oznak, obilo splošnih krilatic, v katerih je večji poudarek na deklarativnosti, manifestativnosti, manj pa na natančnosti, ki omogoča pravilno razumevanje.

Zato ni nič čudnega, da so postale nekatere besede, tudi napačno uporabljene, ravno zaradi nedoločnosti tako zelo priljubljene. Ena od takih besed je pridevnik določen. Koliko navidezne gibkosti je dobila ta beseda v govorih, resolucijah, celo v časnikih. Tako slišimo in beremo: »Določeni problemi so postali zelo aktualni«; »odpraviti je treba določene napake«; »gradivo ima določene napake«; »odpor določenih birokratskih struktur«; »ne strinjam se z določenim delom predgovornikovih mnenj« itd. S takimi ohlapnimi označitvami, z rabo besed s presplošnim pomenom se želijo govorniki in pisci tudi zavarovati. Uporabljajo jih kot mašilo za miselne razpoke ali pa si želijo ravno z njihovo nedoločnostjo

pustiti odprta vrata, da bi pojasnili, ko je problematika že bolj izčiščena, kaj so s to besedo pravzaprav mislili. Tako govornik ali pisec namesto dejanske analize, natančnejšega navajanja, le vzbudi vtis analitičnosti. Ni namreč jasno, ali ve, kateri problemi so postali zares pereči, katere napake bi bilo treba odpraviti, kakšne napake ima gradivo, za katere birokratske strukture gre, s katerimi poprej izrečenimi mnjenji se ne strinja. Seveda je mogoče iz splošnih besed »kovati« stavke, celo odstavke in meglene razprave. Besedam in stavčnim zvezam je treba dodati še splošne pojme, kot so samoupravljanje, demokracija, socializem itd., kar tudi, čeprav nedoločno, vendar politično opredeli razpravljavca ali pisca. Nепrestano podarjanje in spreminjanje že sprejetih načel v nove stavčne zveze, z novimi prilastki, daje videz politične trdnosti, v resnici pa pomeni premajhno tvornost, zavzetost za delo, uresničevanje, saj se nekateri govorniki vrtijo le v začaranem krogu pozivništva. Tako grmijo: »Treba je še poglobiti samoupravljanje«; »samoupravljanje moramo približati samoupravljavcem«; »še bolj dosledno moramo uresničevati znana, sprejeta načela«; »izhajati je treba iz človeka, proizvajalca-samoupravljavca«; »dosledno moramo uresničevati načela delitve po delu« itd. Da je treba samoupravljanje razvijati, o tem smo se že davno dogovorili. Gre predvsem za to, kaj bi morebiti kazalo glede na ugotovljeno prakso spremeniti in kako. Samoupravljanja ni treba nič posebej približevati samoupravljavcem. Če je izvedeno, je približano, če pa ni, ga je treba speljati, ne pa približevati. Namesto da pozivamo na še bolj dosledno uresničevanje sprejetih načel, raje opišimo, povejmo — kje, kako itd. Naš samoupravni sistem je tako zastavljen, da izhaja iz človeka, samoupravljavca. Če deluje, mu ni potrebno, da bi ponovno izhajal iz tega, na čemer je zasnovan. Namesto da pozivamo na dosledno nagrajevanje po delu, raje posredujmo zamisli, predloge, ocene — kaj to je, kako je izpeljano, kaj je treba spremeniti, popraviti, uveljaviti, da bo uresničeno.

Posebno skupinico tvorijo ponavljajoče se krilatice, kako je treba spreminjati, reorganizirati delo, metode političnega delovanja. »Treba je bolj široko zastaviti delo«; »treba je izoblikovati jasnejša politična stališča«; »izpopolniti moramo sistem informiranja«; »treba je prisluhniti pobudam, ki prihajajo od spodaj«; »nasloniti se je treba na bazo«; »potrebni so široki dogovori«; »državljana, samoupravljavca, je treba iz objekta spreminjati v subjekt« itd. Kolikor pogosteje so takšne besede uporabljane, kolikor bolj meglene so, toliko bolj tudi zgublajo svojo pomembnost in resnost, prenehajo biti celo splošna gesla, zgublajo pomen in se spreminjajo v fraze, ki zlasti tiste državljane, ki bi radi spreminjali slabe razrešitve v boljše, dražijo in celo odvrtaajo od političnega delovanja.

Nekoliko bolj osvežujoče, a to le na začetku, delujejo besedne igre in obrati: »Samoupravljanje je treba spremeniti iz upravljanja z ljudmi in upravljanje s stvarmi«; »ne z argumenti moči, ampak z močjo argumentov«; »ne odločanje v imenu proizvajavcev, ampak odločanje proizvajavcev« itd. Tudi pri političnih domislicah gre za izvirnost. Noben še tako zvest posnemovalec ne doseže izvirnika. Vsak naslednji se spusti za raven niže.

Nov odtенок političnega jezika je mogoče zaslediti v resolucijah in priporočilih. Tako pogosto jih že sprejemamo in objavljamo, da je to dalo možnost za oblikovanje posebnega sloja »resolucnikov«, ki se že poklicno ukvarjajo s takšnim pisanjem. Vanje vnašajo skoraj himničen,

vznesen prizvok. V takšnih besedilih mrgoli različnih »naj«, »čim«, »vse«, kar naj bi dalo čimboljše, vseobsežno demokratičnost in širokogrudnost.

V resolucijah in priporočilih lahko zasledimo veliko besed o: »...tvornem vključevanju v vse faze...«, »...demokratičnem boju mnenj...«, »...čim širših družbenih dogovorih...«, »...najširših pobudah...«, »...kar najbolj vernih odrazih...«, »...predlogih optimalne strukture...«, »...maksimalni možni meri...«, »...aktivnem odnosu...«, »...celovitih ocenah...«, »...omogočanju delovnim ljudem in občanom najširših pobud...«, »...najširšem družbenem dogovoru...«, »...doslednem uresničevanju družbeno sprejetih načel...«, »...formiranju široko družbeno dogovorjenih kriterijev...« itd.

Deloma se takšnega resolucijskega, vsesplošnega in premalo določnega govorjenja oprijemajo tudi nekateri politični delavci. Dodajajo pa mu še nove prvine, kot so navidezna strokovnost, opozarjanje na metodo, ki ji običajno manjka opredelitev: »treba je upoštevati vso kompleksnost problematike«; »izogibati se je treba skrajnosti«; »ne podlegati črnobelemu slikanju«; »problem je treba postaviti na širšo platformo«; »problem ni tako enostaven, kot je videti na prvi pogled«; »potrebna je politična širina«; »vprašanje zahteva poglobljeno analizo« itd.

Tudi zaradi lenobnosti, premajhne zavzetosti za izobraževanje, za prebiranje leposlovja, zaradi hotenja po ohranitvi položaja (če govoriš tako, kot želijo drugi, ali se vsaj od njih preveč ne razlikuješ, je to lahko — žal — točka v dobro), zaradi teh in morda še katerih drugih razlogov je začel naš pogovorni in časniški jezik siromašiti. Preti mu nevarnost, da bi se to še stopnjevalo, da bi se začeli vse bolj pogovarjati v frazah, geslih, miselnih shemah, da bi tako tudi pisali, kar bi pomenilo ne samo miselno, ampak tudi ustvarjalno obubožanje.

Eden od razlogov za takšno siromašenje političnega jezika je tudi ta, da pri nas skoraj ni polemike. Na širših zasedanjih govorijo govorniki drug mimo drugega, zelo nejasno in nedoločno. To je mogoče zato, ker od njih nihče ne zahteva večje jasnosti, nihče nejasnosti ne napada. Podobno je v časnikih. Tudi v njih ni dovolj polemike, ki izčiščuje mnenja, zahteva večjo natančnost izražanja in odgovornost za zapisano besedo. Dokler temu ne bo posvečena večja skrb, dokler ne bo večje zavzetosti za odpravljanje teh slabosti, se bo najbrž dogajalo, da bodo mladi državljani, ki se šele vključujejo v politično življenje, posnemali slabe zglede. Izbirali bodo najbolj udobno pot, kar ne bo slabo samo za razvoj našega političnega jezika, temveč tudi za ustvarjalnejše politično delovanje.

V. M.

OBRABLJENA PLOŠČA IN OBRABLJENE PLOŠČE

Ob novi veroučni knjigi za 6. razred osemletke

Nova veroučna knjiga »Naše življenje v cerkvi« za 6. razred osemletke nikakor ni stvar, ki bi zaslužila »vsesplošen napad« in »uničujočo kritiko«. Nasprotno, tudi kdor ni religiozen, a mu ni vseeno, kakšne vzgoje so deležni tisti otroci, ki se udeležujejo katoliškega verouka, lahko v splošnem pozdravi prevladujoči ton, zlasti pa nekatera stališča in teme knjige — če že ne kot idealen dosežek, pa vsaj kot napredek: tako nekatera etična stališča oz. poudarek na etičnih vrednotah sploh in izrazito strpno, razumevajoče in k medsebojnemu sodelovanju težeče obravnavanje ljudi drugačnih nazorov, čeprav zaenkrat žal bolj »drugovercev« kot »brezvercev«. Upoštevajoč, da gre pri veroučni knjigi za delo, ki ima za temeljni cilj, da pridobi bralce za neko prepričanje, in ne da jim omogoči spoznavanje, kritično razločevanje pojavov, ki jih obravnava, lahko tudi spregledamo razne spodrslejše in nerodnosti, ki jim je botrovala omenjena vnema. Na primer, da knjiga pod naslovom »Zgodovina skri podatki o Kristusu« navaja povzetek svetopisemske pripovedi o Kristusu, ki da je delal čudeže in tretji dan po smrti vstal od mrtvih; takoj nato pa potolaži nereligiozne zgodovinarje, da sicer niso obvezani verovati, da je bil Kristus bog, morajo pa priznati, da je vsaj v resnici živel. Kaj bi k takemu pojmovanju razmerja med zgodovinsko znanostjo in vero rekli ne le nereligiozni zgodovinarji, temveč tudi mnogi ugledni teologi, na primer Bultmanove šole, si lahko mislimo. Ali da pod naslovom »O Kristusu pričajo njegovi sodobniki« navajajo znana poročila rimskih zgodovinarjev o prvih kristjanih, poročila, ki so v najboljšem primeru nastala vsaj pol stoletja po domnevnem času Jezusove smrti; ali da zgodovinskost Kristusove osebnosti utemeljujejo med drugim s tem, da se z njegovim rojstvom začenja naše štetje (!). Polemika s stališčem, da je bil Jezus le mit, je nedvomno potrebna, za cerkev seveda še posebej, toda če se je lotimo na tak način, je nekoliko smešna.

Raje bi opozoril na nekaj prijemov in stališč, ki so, spodbujeni z apologetsko vnemo, pripeljali ne le do »spodrslejšev«, temveč do skrivljenja dejstev in očitno nesprejemljivih stališč.

Težko je opravičiti, da še vedno zatrjujejo, kako je »znanstveno raziskovanje verstev dokazalo, da je vera zelo starih in primitivnih rodov najbližja veri v enega Boga« in da se je »prvotna čista vera polagoma pomešala s čaščenjem prednikov« itd. Resda je tako imenovana pramonteistična teorija s katoliškega vidika kar se da simpatična, saj je neverjetno blizu svetopisemski zgodbi o stvarjenju prvih ljudi in njihovem odnosu z enim in edinim bogom, in res je, da so pater W. Schmidt in njegova etnološka šola (Koppers, Schebesta) zbrali obsežno gradivo, ki naj bi potrjevalo to teorijo, toda danes je dovolj očitno, da teorija ne vzdrži znanstvene kritike. Ne uspe ji vključiti številnih dejstev, ki govorijo proti

njej in, kot so pokazale raziskave sicer različno usmerjenih etnologov — francoske šole, P. Radina in R. Petazzonija — tudi dejstva, ki so jih njeni zagovorniki zbrali v njeno podporo, preveč površno in samovoljno, preveč katoliško-tolmačili, da bi zaslužila naziv znanstvene teorije.

Nekorektno je med pričevanji sodobnikov o Kristusu navajati »pričevanje Jožefa Flavija«, čeprav so iz previdnosti izpuščena najbolj sporna mesta o Jezusu kot Mesiji, napovedanem od prerokov, in o njegovih čudežih. Tudi mnogi katoliški raziskovalci se strinjajo, da gre pri tem pričevanju po vsej verjetnosti za kasnejši vrinek. Vsekakor je »flavijansko pričevanje« preveč dvomljivo, da bi ga lahko navajali v veroučni knjigi kot suho zlato.

Lahko bi navedli še nekaj trditev, o katerih ustreznosti dejstvom bi lahko razpravljali, na primer trditev, da je z uveljavitvijo krščanstva žena postala enakopravna možu, in podobno.

Ustavimo se raje pri poglavju oz. temi, ki je že doslej največkrat povzročala hudo kri pri cerkvenih kritikih in zagovornikih: »Cerkev v srednjem veku in inkvizicija«. V skladu s težnjo po strpnosti in spravljivem tonu skušajo sestavljavci učbenika tudi to sporno temo nekako spraviti z dnevnega reda preprirov: s pozivom kritikom, naj že nehajo vrteti to »obrabljeno ploščo«, in z načelnim zagotovitvijo, da se tudi v cerkvi nenehno bojujeta dobro in zlo, da se tudi cerkev večkrat moti v posvetnih zadevah, da so v njej tudi grešniki, da ni popolna — konkretno, da je tudi v srednjem veku bilo v cerkvi in cerkvenih vrhovih marsikaj narobe, toda... Toda, ko se avtorji neposredno lotijo teme »inkvizicija«, si ne glede na načelno izhodišče spet ne morejo kaj, da ne bi posegli po vseh preskušanih apologetskih prijemih. To jih privede do praktičnega zanikanja načelnih izhodišč in do nekaterih popolnoma nezdržnih trditev.

Brez kakršnekoli izrecne in jasne obsodbe inkvizicije kot padca in zablode katoliške cerkve — kakor jo je na primer izrekel znani holandski katekizem — takoj pohitijo z opozorilom, da »moremo inkvizicijo pravilno presojati le, če se zavedamo, da takrat nauk o svobodi vesti in vere še ni bil tako razvit kot danes in da je cerkev sodila po takratni miselnosti«. Slednje je seveda popolnoma točno, le da avtorji ne povedo, da se je sodobni nauk o svobodi vere in vesti razvil v boju z uradnim katoliških naukom o tem vprašanju, da katoliška cerkev ni bila le nekaka pasivna žrtev »obstoječe miselnosti«, temveč njen glavni in aktivni zagovornik (saj je Pij IX. še v prejšnjem stoletju slovesno razglasil, naj bo preklet vsak, ki trdi, »da je vsak človek svoboden, da si izbere tisto vero, ki jo sam s svojim razumom spozna za pravilno«.) Eden od načinov njenega zagovarjanja pa je bila v srednjem veku prav inkvizicija. Medtem ko ne pozabijo poudariti, kako je cerkvi z njenim nazorom o enakosti vseh ljudi — z dosti manj moči, kot je je imela v srednjem veku — uspelo preoblikovati miselnost poganskega sveta, pa jo tokrat mirno skrijejo za fasado »žrtve razmer«.

Še več, po avtorjih »ne smemo pozabiti, da so krivoverci oznanjali takšne nauke, ki so spodkopavali temelje človeške družbe in blaginje ljudi« (!!). Če se spomnimo, da so bili med sežganimi krivoverci tudi ljudje kot Jan Hus, filozofi-ateisti in svobodomisleci in ne na zadnjem mestu tudi zagovorniki nauka o verski svobodi — potem kakor da po avtorjih spada tudi nauk o verski svobodi med tiste nazore, ki »spokopavajo temelje človeške družbe«. Inkvizicija je tako morda uporabljala ne-

koliko neprimerna tehnična sredstva, sicer pa je bilo njeno prizadevanje vredno vse pohvale; žal le, da ni bilo dovolj uspešno.

In še en prijem: »zgodovinarji pravijo, da je bilo v francoski revoluciji več žrtev kot po inkviziciji«. Morda, toda »zgodovinarji« tudi pravijo, da je zgorelo na grmadi več krivovercev, kot je bilo vseh krščanskih mučencev v prvih stoletjih krščanstva. Ne glede na to, koliko je večkrat ponavljana primerjava z žrtvami francoske revolucije številčno točna (če štejemo k žrtvam inkvizicije tudi žrtve vojn proti krivovercem — na primer pokol »krivoverskih« katarov v Južni Franciji v 13. stoletju, je več kot očitno, da taka primerjava ne drži), pa je taka primerjava tudi načelno zgrešena. V francoski revoluciji je kot v vsaki drugi revoluciji in državljanski vojni šlo za fizično uničevanje nasprotnikov, ki so bili tudi sami — pripravljeni fizično uničiti revolucionarne sile (ob številnih nedolžnih žrtvah na obeh straneh seveda). Pri inkviziciji pa je šlo za fizično uničevanje ljudi drugačnih (ne)verskih nazorov za radi njihovih (ne)verskih nazorov. Primerjanje žrtev inkvizicije z žrtvami francoske revolucije je v temelju ravno tako nesmiselno kot tolažbe, češ saj v prometnih in drugih nesrečah vsak dan zgubi življenje več ljudi kot v vietnamski vojni.

Dodajmo še »pojasnitev« sežiga »češkega krivoverca« Jana Husa, češ da na eni strani ni bil niti on tako svet, kot trdijo, niti ni zbor v Konstanci tako pravično ravnal, kot pišejo, na drugi strani — pa lahko zaključimo, da je temeljno gledanje na inkvizicijo skoraj popolnoma enako tistemu, zaradi katerega ima »plošča« o grozotah inkvizicije tak odmev že več sto let. Če ideologi katoliške cerkve ne bi ponovno in ponovno vrtili plošč z apologetskimi in kričeče nekritičnimi slavospevi cerkvenemu delovanju in plošč, ki na kritike vedno odgovarjajo v stilu »cerkev se ni nikdar borila za oblast, kajti Kristus je rekel „moje kraljestvo ni od tega sveta“; cerkev se ni potegovala za bogastvo, kajti Kristus je rekel ... cerkev ni ... kajti Kristus ...«, tudi ne bi nihče imel veselja, da bi ploščo o inkviziciji poslušal, niti potrebe, da bi jo predvajal. Oziroma natančneje: tudi objektivni zgodovinski prikaz in razlaga inkvizicije ne bi imela tistega odmeva in pomena, kakršnega zdaj imata.

Za samo zgodovinsko (tudi marksistično) znanost inkvizicija v načelu ni predmet za zgražanje in obtoževanje. Njena naloga je, da si prizadeva razložiti vzroke in družbeno funkcijo inkvizicije, jo torej razumeti v njenem izvirnem okviru. Marksistična teorija inkvizicijo že dolgo razlaga kot logično posledico vloge, ki sta jo v srednjeveški družbi, v fevdalnih družbeno-ekonomskih odnosih imeli religija in cerkev kot idejna temelja in sankciji te ureditve; napad na »pravo« religijo je bil dejansko napad na temelje takratne družbe, ki se je pred takimi napadi branila podobno, kot se branijo vse druge družbe — tudi z nasiljem. V tem okviru se v temelju giblje znanost in tudi šolski pouk (poleg tega, da zaradi svoje humanistične usmerjenosti) vzgaja odpor do vseh oblik nasilja in nesvobode, tudi cerkvenega nasilja in verske nesvobode. Dosedanja in sedajna posebna anticerkvena ost obravnavanja inkvizicije je predvsem posledica cerkvenega stališča.

Še več: ne le, da bi proticerkvena ost inkvizicijske teme zginila, če se cerkev ne bi tako krčevito branila priznati svojih napak in zablod (ne glede na priložnostne načelne deklaracije o nasprotnem, čeprav je tudi to že nekaj); mislim, da bi »vrtenje plošče« o inkvizicijski »zablodi«

morala biti prav naloga katoliške cerkve same, zlasti pa njenega verouka — v stalen opomin, kam in kako lahko zabrede cerkev, če pozabi, da so Kristusove besede in razglašeno poslanstvo eno, posvetni interesi cerkvene organizacije in njenih pripadnikov pa drugo.

(Mimogrede: primerjava s socialistično humanistično ideologijo in stalinizmom, ki se ob tem vsiljuje, nikakor ni zgolj slučajna).

M. K.

PRED ZAPRTIMI VRATI PRAVICE

Časopisni poročevalci, ki pišejo za tako imenovano kriminalistično rubriko, imajo zadnje čase precej dela. Toda tokrat ne mislimo zaskrbnjeno pisati o nenehnem naraščanju kriminala pri nas, temveč o vlogi in nalogi organov, ki skrbijo za varnost državljanov, pa to svojo nalogo zanemarijo. Kakšne so ob tem posledice za navadnega državljana? Vsekakor tragične!

V Beogradu se je pravkar pričela kazenska razprava proti upokoženemu kapetanu milice Miodragu Goluboviću-»Golubu«, ki je lani usmrtil prodajalko Mirosaldo Satarić vpricho njene mlajše hčerke in številnih ljudi z osmimi strelji iz revolverja. Zločinec se je skril razjarjenim meščanom ter jih moledoval za milost, ko so ga ujeli.

Morebiti nas ta grozoviti zločin niti ne bi tako pretresel, ko bi ne zvedeli še za vrsto okoliščin, ki v kaj neugodni luči kažejo nekatere organe oz. ustanove, ki jim je skrb za varnost ljudi delovna obveza in dolžnost.

Miodrag Golubović, upokojeni kapetan milice, je bil sicer znan kot asocialen in agresiven človek, ki je že vrsto let strahoval vso svojo okolico z orožjem in z ovadbami na milici. Pred tremi leti je pričel nadlegovati z »ljubezenskimi ponudbami« prodajalko v mlečni restavraciji Mirosaldo Satarić, mater dveh majhnih otrok. Pri tem je uporabljal pesti in nož, znerjal njo in njenega moža, pretil, da bo pobil celo družino, dal je celo lažno ovadbo na postajo milice, ki je tudi sicer po nalogu nekdanjega aktivnega kapetana milice izvajala psihološki pritisk na nesrečno družino.

Postaja milice je »Golobovo« nasilništvo jemala za »dobro šalo« in »privatno zadevo« prizadetih. Javno tožilstvo prvega občinskega sodišča v Beogradu pa niti ni hotelo poslušati pritožb nesrečne ženske, ki je prišla k njim po pomoč naravnost s kirurške klinike, kjer so jo zdravili zaradi poškodb, ki jih ji je prizadejal nasilnik. Vendar tudi sodnik prvega občinskega sodišča ni vzel zares tožbenega predloga Miroсандe Satarić in ji je predlagal, da naj odstopi od tožbe.

Nasilnež se je po svojem grozovitem dejanju končno le znašel za zapahi, pri čemer ga je najbolj skrbelo, če bo še naprej prejemal svojo pokojnino, toda nedolžno družino je zadela strahovita nesreča, do katere vsekakor ne bi prišlo, ko bi postaja milice, sodnik ali tožilec opravljali svojo dolžnost v skladu z družbenimi pooblastili. Tako so za storjeni zločin posredno odgovorni vsi tisti, ki niso hoteli obvarovati pomoči potrebnih ali so jih celo izigravali.

Primerov nasilstva pa je vedno več. Slovensko javnost so pred nedavnim zlasti ogorčili napadi posameznikov in skupin mladincev v dvorani Tivoli oz. v njeni bližini, ko so iz objestnosti težko poškodovali več ljudi. UJV Ljubljana je sicer hitro ukrepala in storilce izsledila ter jih pripravila, toda po mnenju preiskovalnega sodnika ni bilo razlogov, da bi izgrednikom preiskovalni pripor podaljšali.

In medtem ko se število nasilstev večja, se na smrt obsojenemu trikratnemu morilcu posreči pobegniti iz zapora, odvetniki spodbijajo razsodbe sodišč z navajanjem dokazov o površno opravljenem preiskovalnem postopku, preiskovalni sodnik v znani » aferi Mičkovič« pa dokazuje, da ni mogoče preskusiti pristnosti nekaterih podpisov v dokaznem obtežilnem gradivu zaradi tega, ker v Zagrebu ni nobenega — grafologa. Pa tudi sicer našega javnega mnenja ni preveč prizadela razbremenilna razsodba tržaškega sodišča, s katero se je našemu Ostapu Benderju odprla pot v — svobodno Španijo.

Naj namesto komentarja pustimo vprašanje o učinkovitosti in neodvisnosti našega sodstva odprto?

D. KRAIGHER

Andrija Krešič

Politična družba in politična mitologija

(Prispevek h kritiki
»kulta osebnosti«)

Ob Krešičevi knjigi »Politična družba in politična mitologija« (»Politično društvo i politička mitologija« — Biblioteka Zodijak, Beograd 1968) s podnaslovom »Prispevek h kritiki »kulta osebnosti« lahko samo obžalujemo, da ni izšla tisti trenutek, ko je bila dokončana — leta 1963. Dejstvo, da knjiga ni bila prej objavljena, brez dvoma govori o določenih ovirah tehničnega (neiniciativnost založb) ali tudi političnega značaja. Krešičev prispevek zaradi svoje teoretične naravnosti ne polemizira zgolj z neko politično tehniko in konceptom socialističnega razvoja v Sovjetski zvezi, temveč je hkrati polemika z vsemi tistimi družbenimi sistemi, ki imajo sorodne ali iste značilnosti, kot smo jim priča v deželi oktobrske revolucije. Morda je prav potencialna nevarnost »kulta osebnosti« pri nas (Ranković) v času, ko je bil tekst dokončan, onemogočila, da bi delo izšlo v obliki knjige. Vendar gre pri tem le za spekulacijo. Krešičevo delo nikakor ne prinaša odgovore na popolnoma konkretna in vsakdanja vprašanja v razvoju socialistične prakse v Sovjetski zvezi. Kljub temu, da je bilo napisano že pred petimi leti — v petih letih pa so se v Sovjetski zvezi zgodili »preobrati« (vsaj za naše gledanje), kot sta na primer padec Hruščova, nosilca destalinizacijskega procesa, in agresija Sovjetske zveze na ČSSR — bi bralec te knjige močno podvomil, da bi imel avtor zdaj kaj dodatni napisanemu. Pri tem gre predvsem za

prikazi, recenzije

p

to, da kritika stalinizma ni naredila temeljnega preobrata v odnosu do pojava »kulta osebnosti«, temveč je celo ostala na isti osnovi: kritika se sprašuje o »kultu osebnosti« kot posledici, ne sprašuje se po vzrokih in značilnostih sistema, ki je omogočil pojav stalinizma. Usoda Hruščova in agresija na ČSSR sta tedaj otroka kritike stalinizma, ki tako kot politika »kulta osebnosti« ostaja v skupnem okviru politične družbe in politične mitologije. No, to pa je že hkrati tudi sestop v knjigo.

Krešič v bistvu utemelji teorijo politične družbe, kakor se le-ta utemeljuje na sovjetskem sistemu. Avtor z znanstvenim in dokumentiranim prijemom v prvih dveh poglavjih (»Sovjetska kritika »kulta osebnosti« in »Kritična pozicija in njene meje«) poda analizo dveh političnih linij, ki sta v medsebojnem konfliktu. V tretjem poglavju (»Politična družba in politična mitologija«) pride z analizo politike »kulta osebnosti« in politike destalinizacije do splošne kategorije politične družbe, ki pomeni genus proximum za obe politiki, ki sta med seboj sicer v konfliktu. Avtor izhaja iz miselnega spoznanja, da se je prvotna istovetnost družbe in politike v smislu družbene politike, ki je bila dosežena v času revolucije, razbila, tako da so nastale notranje razlike, ki so postopoma prerasle v nasprotje med družbo in politiko.

V prvem poglavju »Sovjetske kritike »kulta osebnosti«. Krešič na

podlagi uradnih sovjetskih virov (dokumenti XX. in XXII. kongresa, »Pravda« in številni drugi teoretični spisi sovjetskih voditeljev in teoretikov) analizira manifestacije »kulta osebnosti«, kot jih je dobro faktografsko registrirala uradna sovjetska kritika. Hkrati s tem avtor utemeljuje, da je kritika »kulta osebnosti« le druga varianta politike, ki je tako kot »kult osebnosti« ostala znotraj okvira politične družbe. Zato je destalinizacija v Sovjetski zvezi tudi izhajala iz stališča, da je stalinizem le bolni duh v sicer zdravem telesu. Vsak poskus kritike birokratizma in stalinizma, ki bi pomenil avtokritiko partije ali družbenega sistema, je obsojen na to, da mu nalepijo buržoazno-revizionistično ali moralistično etiketo. Partija ostaja ob Stalinu čista. Analize birokratizma, kolikor jih je mogoče sploh srečati, izhajajo iz načela, da birokratizem ni lasten socialistični državi, temveč da gre za proizvod izkoriščevalske države. V istem poglavju je definiran Leninov izvorni odnos do birokracije, ki samo potrjuje to, da je sovjetska družbena misel izgubila avtentičnega Lenina. Lenin je trdil, da so birokratizirani funkcionarji in komunisti postali najhujši notranji sovražniki socialistične revolucije. Boj zoper birokracijo, ki ima svoje korenine v obstoječem in nerazvitem socialističnem družbenem sistemu, je zato dolgotrajen boj in ne kampanja z ambicijo, da se le-ta odpravi. Tisti, ki mislijo tako, piše Lenin, so »šarlatani in demagogi«. Lenin se ni zavedal zgolj tega, da je birokracija izredno nevaren družbeni fenomen v samem okviru socialistične družbe, temveč se je tudi zavedal nerazvitih družbenih osnov, ki so v prvem obdobju nove sovjetske države nujno potisnile v ospredje delovanja komunistov boj zoper birokracijo. Taktika boja je v omejevanju, preprečevanju in zmanjševanju birokracije. To je bila edina alternativa revolucije v dramatičnem zgodovinskem zapletu, v katerega se je podala. Vsaka druga skrajnostna rešitev bi pomenila, da bi bili skupaj z birokratizmom odpravljani tudi organi revolucije, ki

so v Leninovem času bili barikada revolucije pred kontrarevolucionarnimi in intervencionističnimi posegi.

Sovjetska kritika »kulta osebnosti« se ne sprašuje, kaj je omogočilo, da se je neka osebnost tako brezobzirno razbohotila nad partijo in državo in da je sovjetska družba več desetletij trpela njeno samovoljo. Kritika »kulta osebnosti« v Sovjetski zvezi je tesno povezana z optimističnimi razlagami o tem, kako je vendarle ekonomski razvoj nemoteno potekal. Ta sinhronost pa ne seže dalje, to je, da bi se spraševali po ekonomski osnovi »kulta osebnosti«. Destalinizacija je ne glede na to, da je bila omejena v okvire politične družbe, razkrila stalinizem od nedemokratičnih metod v politiki in vse do političnega terorja. Uvod v politični teror, začel se je leta 1934 z umorom Kirova, je pomenil hkrati uvod v spreminjanje revolucionarne diktature v diktaturo nad revolucionarji. Podatki, ki jih imajo že danes zbrane v Sovjetski zvezi, jasno kažejo na to, da je Stalin z umorom Kirova »opravičil« kasnejši teror in likvidacijo svojih nasprotnikov. Fizični obračun je zajel predvsem tri plasti: ugledne revolucionarje, vojaške komandante in pa visoke partijske in državne funkcionarje. Pri tem je posebno zanimiv fenomen vojske, ki je postala nevarna državnemu in partijskemu poglavarju. Krešič ugotavlja: »Če se v neki družbi vprašanje oblasti iz najrazličnejših razlogov ne rešuje z demokracijskimi sredstvi, tedaj postaja vojska glavni politični dejavnik kot najbolj mobilna in oborožena sila družbe.« Posledice stalinizma na področju prava so se kazale v tem, da je materialna resnica v preiskovalno-sodnem procesu izgubila primat na račun pragmatistično-subjektivističnega načela (priznanje obdolženca je odločujoč dokaz, izsiljeno priznanje že »potrdi« sum). Ko kritiki stalinizma navajajo ta dejstva, pa ne dovolijo kritičnih pripomb o sovjetskem sistemu ali politiki partije. Destalinizacija je dosegla vrh v stališču, da je »kult osebnosti« nezdržljiv z marksiz-

mom-leninizmom. To stališče je v bistvu vneslo prvi sum v apriorni socialistični značaj sovjetskega sistema, čeprav s tem ne zanikamo, da je kritika stalinizma le-tega obravnavala predvsem kot osebne (ne)kvalitete voditeljev ter v sklopu deformacij kot ostankov buržoazne obremenitve zavesti.

V drugem poglavju (»Kritična pozicija in njene meje«) nas avtor pozicije v praksi in teoriji kritike »kulta osebnosti«, ki se z vso svojo faktografsko natančnostjo ni opredelila glede kritizirane politike preteklosti na ravni načelne razlike. Poglejmo konkreten primer in mejo te kritike: L. Brežnjev je na XXII. kongresu v kritiki »kulta osebnosti« vsaj dvajsetkrat poudaril osebnost Nikite Hruščova, petkrat pa se je skliceval na Lenina. Grišin, ki je govoril za njim, je ime Hruščov omenil enajstkrat itd. Novo sovjetsko vodstvo je institucijo »kulta osebnosti« zamenjalo z institucijo kolektivnega vodstva, ki pa je dejansko le prikrita oblika kulta osebnosti. V kolektivnem vodstvu igra eden od voditeljev vlogo prvega človeka ali »prve violine«. Podobno vlogo izigravanja demokracije ima tudi uvedba načela rotacije in decentralizacije, čeprav hkrati tudi razširja, vsaj potencialno, življenjski prostor demokracije. Sovjetska partija postaja vse bolj partija tehokratov, nad 90 % njenih sekretarjev ima višjo izobrazbo. Gre predvsem za inženirje, agronome, ekonomiste itd., medtem ko je močno upadlo število strokovnjakov s kulturnega področja in nekaterih drugih družbenih ved! Prehod je očiten: politično birokracijo nadomešča bolj učinkovita tehnokracija.

V tretjem poglavju (»Politična družba in politična mitologija«) avtor analizira zgodovinski proces prehajanja od politike kot sredstva za realizacijo interesov privatne lastnine k politiki kot posebni in samostojni sferi družbenega življenja. Ker politik ni več privatni lastnik proizvodjalnih sredstev, zbuja napačno zavest, da je politika nenadoma dobila splošno družbeni značaj. Istovetnost objekta in sub-

jekta v revoluciji je v porevolucionarnem obdobju prešla v razklanost na objekt in subjekt politike. Odnos npr. partije do sovjotov leta 1917 je pomenil odnos revolucionarne avantgarde do neke samostojno osnovane in specifične oblike vključevanja najširših množic v upravljanje. Lenin je že leta 1905 vztrajal na tem, naj bodo sovjeti središče revolucionarne akcije, ne glede na to, da so v njih tudi socialdemokrati. Odnos partije do sovjotov se je po oktobrski revoluciji in še posebej po Leninovi smrti spremenil v idealistično-utopično formulo vnašanja revolucije, po kateri se idealni načrt najprej zasnuje v zaprtem krogu revolucionarjev, ki ga nato dajo razredu »na znanje in v delovanje«.

Poleg subjektivnih razlogov je Krešič analiziral tudi ekonomske oziroma objektivne okoliščine, ki so omogočile pojave družbenih deformacij. Nerazvita ekonomska struktura v Sovjetski zvezi po prvi svetovni vojni in zmagoviti revoluciji in s tem v zvezi pomanjkanje kadrov in zaostajanje zavesti množic so pred avantgardno gibanje nujno postavili imperativ po delitvi na politično in proizvodno silo, s čimer se je začel proces politične alienacije sovjetske družbe. To tembolj zaradi tega, ker je zdesetkani proletariat moral dati vse svoje najboljše kadre za to, da so se trudili ohraniti pridobitve revolucije. Udarne sile proletariata se je tako žrtvovala in kmalu spremenila v novo družbeno pozicijo — birokracijo. Posledica delitve na proizvodni in politični del gibanja je bila, da predstaviški organi revolucije niso več imeli stalnega vpliva na množice in kontrole nad njimi, spremenili so se v komandante nad množicami. Mesto privatno-kapitalističnega gospodarstva je zavzela državna ekonomija. Kot edini lastnik proizvodjalnih sredstev je država postala tudi edini delodajalec: za delovno silo (delojemalec). Stari konfliktni odnos je tedaj samo spremenil obliko, ne pa tudi vsebino.

Prav tako je bilo izvršeno staro nasilje v novi obliki nad filozofijo, ki je ostala na ravni politično-novi-

narskih komentarjev in apologija političnih programov. Skratka, da bi lahko absolutna politična diktatura obstajala, se je morala v praksi dopolnjevati s totalnim politiziranjem duha. Med cerkvenim dogmatizmom in tako »filozofijo« tedaj ni bistvene razlike. V tem smislu je stalinizem pomenil dosledno uresničenje Heglovega idealizma, še posebej Heglove filozofije državnega prava. Vendar je politična reforma, ki izhaja iz politične kritike »kulta osebnosti«, kot ugotavlja Krešič, vendarle v neki osvobodila delovanje sil, ki jim je do bolj korenitih sprememb, kot so zgolj panteistično-laične reakcije na papizem in dogmatizem. V političnem odporu zoper stalinizem so se prebudile tudi prve klice prevladovanja političnih meja spora, ki se kažejo v dejstvu, da so celo v uradne programe (program KP SZ) prodrli pojmi, kot so »odmiranje države«, »komunistično samoupravljanje ljudstva«, »izgubljanje političnega značaja organov planiranja« itd.

Ob siceršnji množici političnih kritik (neo)stalinističnega sistema pomeni Krešičev teoretični prispevek dragoceno, sistematično in redko marksistično kritiko, ki odpira vrata izvornemu Leninovemu in Marxovemu konceptu humanega socializma.

Ob koncu se mi zdi potrebno spregovoriti o konceptu knjižnice ZODIJAK, ki si je med slovenskimi družboslovnimi intelektualci pridobila dokajšen ugled zaradi svoje pluralistične idejne zasnove in raznolikosti snovi, ki jih obravnava. Danes se svet ne kaže intelektualcu kot enoten fenomen, ki je a priori v skladu z njegovo idejno usmeritvijo. Sodobni intelektualci zato vnaša dvom v svet svoje idejne variante, ki jo lahko bogati le v soočanju z najrazličnejšimi pogledi in tako, da se loteva različnih snovi. V svetu specializacije namreč pogrešamo pluralistično zasnovano zbirko, ki daje različne odgovore na usodne dileme človeškega mišljenja in prakse. Taki intelektualni poziciji zatorej močno ustreza institucionalna možnost v obliki kon-

cepta, kot ga nakazuje knjižnica ZODIJAK. V okviru knjižnice ZODIJAK je doslej izšlo 20 knjig, katerih različna idejna spodbuda in disciplina se začne z Marxom, Kierkegaardom, Dalijem in Millsom (W.) pa sega vse do Stravinskega, Vatsjajane, Merlaux-Pontija in Mao Ce Tunga. Prav tako se je ZODIJAK v okviru svojega koncepta obvezal, da bo objavljala dela s področja prirodoslovnih ved, ki na dostopen način sporočajo rezultate sodobnih raziskovanj. Upamo lahko samo, da bo knjižnica ZODIJAK ostala zvesta svojemu poslanstvu in da bo na ta način opravljala vlogo spodbudnika, iniciatorja in tistega, ki na široko odpira vrata v svet ustvarjalne domišljije.

RUDI RIZMAN

Stane Južnič

Prepletano tkivo Latinske Amerike

Latinska Amerika je celina, ki vedno bolj privlači razmišljajočega človeka. Malo je takih delov sveta, kjer bi bila preteklost še vedno tako živo vtkana v sedanost, kjer bi se izrazito arhaične ekonomske in družbenopolitične strukture prepletale s sodobnimi. Latinskoameriški mozaik se nam kaže v nenavadno pisanih barvah; v svetlih in temnih tonih, čeprav seveda ti zadnji še vedno precej prevladujejo. Zelo močno hierarhizirana družba Latinske Amerike, neuravnovešen tip različnih političnih sistemov, oblike meščanske demokracije, včasih kar groteskno nasajene na neustrezno

družbenoekonomsko podlago, često naravnost specifična latinskoameriška improvizacija na številnih področjih družbenega in ekonomskega življenja, zelo različna stopnja nacionalne integracije — to so le nekateri sestavni deli intelektualno zapeljivega labirinta Latinske Amerike.

Prof. dr. Stane Južnič, avtor dela *Latinska Amerika* (I. knjiga *Nastanek in razvoj družbeno ekonomskih struktur*, II. knjiga *Družbena struktura in politični sistemi*, izdal Inštitut za mednarodno politiko in gospodarstvo v Beogradu), nam je tudi s tem svojim delom pokazal, da je odličen poznavalec zapletenih problemov Latinske Amerike. O šem takem so nas mimo drugega lahko prepričale tudi številne študije, članki in razprave, ki jih je prof. Stane Južnič, doktor političnih znanosti, že dalj časa objavljaval v številnih jugoslovanskih strokovnih revijah, kjer je po navadi obravnaval posamezne probleme v nekaterih latinskoameriških državah. Vsem tistim, ki so jih privlačili izživajoči problemi posameznih držav zelenega kontinenta, pa seveda tudi nista ostali neznanu Južničevi monografiji *Venezuela* (knjiga je izšla leta 1961 pri Inštitutu za mednarodno politiko in gospodarstvo v Beogradu) in *Bolivija* (izšla 1963. leta pri istem inštitutu).

Tu obravnavani knjigi sta celovito delo o družbenoekonomskih strukturah in političnih sistemih v Latinski Ameriki. Ob dokajšnji »balkanizaciji« *latinskoameriških držav in često pričujoči fragmentarnosti posameznih družbenopolitičnih in tudi ekonomskih struktur prav gotovo ni vedno lahko najti skupni imenovalca za vse družbene pojave v Latinski Ameriki. Zato je enotna podoba družbenoekonomskih in političnih struktur često lahko le pogojna, česar se je tudi naš avtor v pričujočem delu dobro*

zavedal. Prenekateri poskusi tujih, pogosto tudi ameriških avtorjev, da bi podali celovito podobo fenomena »Latinska Amerika«, so klavrno propadli, izgubljaajo svojo pravo znanstveno vrednost v poenostavljeni deskripciji in utrujajočem faktografskem prikazovanju, čemur se je pridružila še ideologizirana zamegljenost. Delo dr. Južniča, sedaj profesorja za moderno zgodovino na ljubljanski Visoki šoli za sociologijo, politične vede in novinarstvo, pa se odlikuje po izrazito komplementarnem pristopu, ki nam ne nudi samo analize, ampak tudi sintezo nastanka in razvoja družbenoekonomskih in političnih struktur. Čeprav često dokaj podrobno obravnava posamezna vprašanja (npr. specifičnosti latinskoameriškega fevdalizma ali politične stranke), lahko rečemo, da s poudarjanjem posameznih delov ne zanemarija celote.

S tako zastavljenim delom je dr. Južnič izpolnil vrzel, ki je obstajala v naši strokovni literaturi, dokler celovitega dela o kontinentu južno od reke Rio Grande nismo imeli. Južničevo delo pa lahko mimo drugega pripomore tudi k lomljenju privzgojenega »evropocentrizma« *našega človeka (jugoslovanskega bralca, pa često tudi številnih institucij od splošno družbenih do pedagoških in znanstvenih). Kakor koli je »evropocentrizem«* objektivno pogojen, vendar včasih že meji na naravnost ekshibicionistično zaverovanost v naš stari, dobri kontinent, in to kljub »brain drain« *tudi prek oceana, kar vse v času, ko radovedni človek tiplje v vesolje, postaja že pravi anahronizem in omejenost. Rodovi mladih izobražencev so bili v preteklosti (tudi še v sedanosti?) vzgajani v (vsaj relativno) dobrem poznavanju evropske civilizacije (kar je bilo lepo in prav), dokajšnja tabula rasa pa so bili pri poznavanju civilizacij Azije, Afrike in Latinske Amerike.*

Če sta nas včasih od poznavanja duhovne in materialne kulture ljudstev in narodov teh držav odvrčala nekakšna eksotičnost teh področij ali občutek lastne majhnosti in nebolgljenosti pri prodiranju v svet, bi takšna stališča sedaj, ko se je 20. stoletje že krepko nagnilo v drugo polovico, pomenilo le prehud bistroumen nesmisel. Pregovor, da je svet majhen in, dodali bi lahko še, da je po svoje vendarle tudi celovit, doživlja sedaj svojo popolno potrditev. Zapletenih razsežnosti sodobnega sveta, mimo drugega, npr. tudi ni mogoče razumeti, če ne poznamo družbenih vzrokov in pojavnih oblik politične levice v Latinski Ameriki, njenih avtohtonih vzrokov, pa tudi zunanjih vplivov in teženj. Južničevo delo snema številne maske z Latinske Amerike, celine, ki se nam često prikazuje v tisočeri obrazilih, da ne vemo, kateri je pravi, in kaj je za masko. Avtorja je pri delu vodila znanstvena resnicoljubnost. Razgrinja nam takšne družbeno-ekonomske in politične strukture Latinske Amerike, kot se je do njih dokopal po daljšem resnem študiju, kombiniranem z neposrednim studioznim opazovanjem na kraju samem. V svojem delu se je spretno izogibal nekritičnemu upoštevajanju tujih virov, čeprav so mu bili ti, razumljivo, v neogibno pomoč. Družbena struktura in politični sistemi v Latinski Ameriki so podani objektivno in tudi kolikor toliko angažiranega bralca spodbujajo k razmišljanju ter mu ustvarjajo številne miselne zveze glede političnih sistemov in metod političnega boja tudi zunaj Latinske Amerike. Ob branju Južničeve analize o Latinski Ameriki postaja še bolj opazno, kako so ocene o strukturalnih spremembah in političnih sistemih v Latinski Ameriki v našem dnevnem jugoslovanskem tisku včasih površne in nezadostne,

pa tudi ne tako redko »prirejene«
trenutnim potrebam naše zunanje politike, kar je v končni posledici pravzaprav skrb vzbujajoče kratkovidno.

Prvi del Južničeve študije o Latinski Ameriki obsega 226 strani in obravnava iberijski kolonializem v Ameriki, oblikovanje države in nacije v latinskoameriškem prostoru, gospodarski razvoj Latinske Amerike, državo kot gospodarski dejavnik ter položaj latinskoameriške vasi in mesta.

Uresničevanje politične neodvisnosti v Latinski Ameriki je zaustavilo gibanje k vsebinskim reformam družbene strukture. Veleposestniška kreolska oligarhija je zamenjala nekdanjo kolonialno oblast. Tako so rezultati zmage gibanja za neodvisnost pokazali jasno razredno podlago. Veleposestniška oligarhija je postala pomemben ekonomski in politični dejavnik z izrazito vsebinsko participacijo pri oblasti. Prof. Južnič, ki uporablja ob razlaganju posameznih družbenih in ekonomskih struktur tudi smiselno metodo primerjanja z evropskim razvojem, nas opominja, da se latinskoameriški fevdalizem ni lomil tako hitro in učinkovito, kot se je drobil v Evropi z naglim prodiranjem kapitalizma. V Latinski Ameriki je bila počasnost propadanja fevdalizma zelo izrazita, saj fevdalni sistem ni vseboval sil, ki bi ga hitro razbile. Kapitalizem se je v Latinski Ameriki utrjeval, ne da bi v temelju posegal v agrarne odnose, ki v bistvu ostajajo fevdalni. Povsem je mogoče soglašati z avtorjevo tezo, da je kapitalizem vsrkal fevdalne ostanke, vendar ni prišlo do dialektičnega preseganja.

Ideja o državi-naciji, ki je bila v 19. stoletju še fikcija, je v dobi afirmacije kapitalizma postala osnova latinskoameriškega nacionalizma in tudi pomemben vzvod za

politično osamosvojitvev. Latinsko-ameriški nacionalizem pa je imel v svojem bistvu defenzivni značaj in je bil sredstvo obrambe pred tujo nadvlado in pritiskom. Z intenzivnejšim razvojem kapitalizma v Latinski Ameriki pa sovpadata tudi prodiranje tujega kapitala in postopna, vedno močnejša dominacija ZDA. Vežanost Latinske Amerike na velikega severnoameriškega »sosedu« je ob nezadostni notranji utrjenosti Latinske Amerike, ob praktično stalni notranji družbenopolitični in ekonomski krizi, nujno vodila do razdrobljenosti latinsko-ameriških držav. Tako je Latinsko-ameriški državni partikularizem postal (vsaj relativno) trajna komponenta latinskoameriške resničnosti, nekakšne »združene države« Latinske Amerike pa bolj ali manj utvara.

Eno izmed temeljnih in izredno globokih nasprotij Latinske Amerike je prav gotovo izredna polarizacija med mestom in vasjo, ki mu tudi avtorjeva knjiga posveča primerno in pričakovano pozornost. Latinskoameriška vas ni le potencialni poglavitni revolucionarni rezervoar, ki lahko povzroči zgodovinsko negacijo kapitalizma v Latinski Ameriki, ampak je — kar bi bilo videti protislovno — tudi družbenoekonomski prostor, ki včasih kaže za evropske pojme naravnost neverjetno visoko stopnjo apatije in neke vrste družbeno politično »nirvano«, v kateri vsaka revolucionarnost presahne. Na drugi strani pa imamo, kot poudarja Južnič, »superurbanizacijo« latinskoameriških mest, ki dejansko ni v nikakršni funkcionalni zvezi z industrializacijo na celini. Tako lahko trdimo, da nastaja med mestom in vasjo neke vrste kratek stik. V družbenem in ekonomskem smislu progresivni procesi, ki se porajajo in uveljavljajo v mestih, ne najdejo svojega nadaljevanja in podaljška na vasi.

Vas še kar naprej ostaja pod vplivom toge arhaične agrarne strukture. Ob kozmopolitskem, naravnost v »chichaške« vertikale ujetem večmilijonskem mestu Saõ Paulo, z neverjetno naglim skomercializiranim utripom, požlahtnjenim z arhitektonsko drznostjo, životari v isti državi v primitivne agrarne strukture zapreden brazilski Nordeste, kjer je na posameznih področjih in ob hudih krizah višek življenjskega standarda to, da nisi lačen.

Druga knjiga Južničeve Latinske Amerike obsega 262 strani teksta. Smiselno jo dopolnjujeta še dodatek o virih ter splošna bibliografija o Latinski Ameriki in posebna o posameznih državah Latinske Amerike. Knjigo smiselno sklepata zelo poraben predmetni indeks (indeks v študiji uporabljanih pojmov in institucij) ter indeks osebnosti, kar bralcu pri naslednjem branju omogoča hitro orientacijo. Indeksa (predmetni in indeks osebnosti) sta delo Slavoljuba Ivanovića, korektorja in lektorja teksta, ki je jezikovno izpopolnjeval avtorjev rokopis v srbohrvaškem jeziku. Ob tem: škoda, da slovenske založbe niso pokazale več razumevanja, da bi lahko dobili sociološko in politološko pomemben tekst slovenskega avtorja tudi v slovenskem jeziku.

Druga Južničeva knjiga analizira vlogo buržoazije, srednjih slojev in delavskega razreda v Latinski Ameriki, politične sisteme in politične stranke. Južničeva razglabljanja o problematiki družbene strukture (obravnavava precej podrobno buržoazijo, srednje sloje in delavski razred) kažejo na avtorjev nedogmatski pristop, na to, da se je izognil nefunkcionalnemu shematizmu in v bistvu sterilnim šablonam. Avtor je upravičeno pokazal na veliko zapletenost razredne strukture v Latinski Ameriki, kjer je treba opustiti nekatera

»evropska« merila o tem, kaj lahko štejeemo pod buržoazijo in kaj pod proletariat. Izključno dihotomna koncepcija razredne družbe v Latinski Ameriki ni mogoča, ob velikih razrednih razlikah so meje med razredi često nestabilne. Buržoaziji se zaradi divergentnosti lastne geneze, kot omenja avtor, celo v obdobju uveljavitve kapitalizma ni posrečilo oblikovati v homogen razred. Latinska Amerika je izredno zapleten družbeni sklop, kar odseva tudi v srednjem sloju, ki ga Južnič označuje kot svojevrsten družbeni konglomerat med buržoazijo in proletariatom. Ta srednji sloj je lahko v nekaterih družbenih situacijah zelo radikalen, prav tako pa se tudi hitro prilagaja meščanskim družbenim vrednotam. Delavski razred Latinske Amerike označuje nenavadno različna zavest o razredni pripadnosti. Če bi kdo hotel ocenjevati delavski razred Latinske Amerike skozi prizmo delavskega razreda Evrope ali ZDA, bi nedvoumno dobil dokaj popačeno podobo. V samem delavskem razredu je med različnimi plastmi (kategorijami) delavskega razreda družbena distanca izredno velika, npr. med modernim industrijskim delavcem in »marginalnim« proletarcem z dna Latinskoameriškega mestnega življenja. To je domača buržoazija znala vedno izredno spretno izrabljati. Vloga in vpliv delavskega razreda sta v Latinski Ameriki sedaj prav gotovo še vedno pod ravnijo stvarnih možnosti in tudi številčnosti delavskega razreda.

V poglavju o političnih sistemih zlasti vidno izstopa analiza vpliva katoliške cerkve in vojske, ki ju avtor posrečeno označuje kot »stabilizatorja« političnega sistema. Katoliška cerkev je bila še v kolonialni dobi integralni del sistema oblasti in je, mimo drugih dejavnikov, podobno kot armada, širila svoj oblastveni vpliv tudi zaradi

nedograjenosti in pomanjkanja drugih družbenih in političnih institucij. S svojo dejavnostjo je katoliška cerkev omogočala zgodovinsko reprodukcijo sistema in mu tudi dajala potrebno moralno sankcijo. Tradicionalna zmožnost katoliške cerkve, da se prilagaja — prej ali pozneje — nastajajočim družbeno-ekonomskim spremembam, omogoča, da tiste sile v njej, ki teže k določenemu družbenemu preoblikovanju, sedaj odklanjajo vidike kapitalizma, ki najbolj neposredno izzivajo revolucionarnost v množicah. Takšne strukture v katoliški cerkvi niso redke v sodobni Latinski Ameriki in često povzročajo neprijetnosti nekaterim političnim režimom.

Vmešavanje vojske v politično življenje Latinske Amerike predstavlja enega najbolj značilnih pojavov Latinske Amerike in tako kljub vsemu ne kaže, da bi sedanja dekolonializirana Afrika glede tega dobila primat. Vojska je v Latinski Ameriki precej več kot le svojevrstna skupina pritiska. Je prvo-razredna politična sila oziroma, kot jo označuje naš avtor, »oborožena politična stranka«, ki često napolni politični vakuum. Na kontinentu, ki je bil v zgodovini tako pogosto deležen številnih improvizacij vodečih družbenih sil in ki se je nemalokrat nahajal na robu anarhije ali pa že v njej, je bila armada sila, ki je lahko napravila red. Čeprav je seveda v latinsko-ameriških razsežnostih red često pomenil svojevrstni nered in pogostoma podaljševanje krize.

V poglavju o političnem sistemu Latinske Amerike razvija avtor med drugim tudi misli o vlogi izvršne oblasti, o številnih ustavnih spremembah, ki so jih države Latinske Amerike tako pogosto deležne (in kjer so ustave v bistvu le naštevanje idealov in inventarizacija različnih teženj) ter o po-

sameznih revolucijah v Latinski Ameriki.

Z dopadljivo ironijo razglablja avtor o tehniki državnih udarov in o tehniki ohranjanja vodečih političnih struktur na oblasti, kar lahko sodobnemu človeku povsod po svetu marsikaj pove. Poglavlje o političnih sistemih sklepa pod poglavje z naslovom Poskus tipologizacije sodobnih političnih režimov (sistemov). Zdi se, da je bil naslov dobro izbran, saj gre res bolj za poskus tipologizacije kot za kaj več. Trdimo, da obstoječa prepletanost in specifičnost političnih sistemov, torej sama objektivna narava položaja, ki se ji pridružuje hitra menjava političnih režimov, skrajnje otežkoča zasnovati takšno tipologijo, ki bi imela (relativno) trajno vrednost. Tudi študije nekaterih tujih avtorjev kažejo, da se tipologizacije sodobnih političnih režimov Latinske Amerike često srečujejo s Prokrustovo posteljo.

Politične stranke obdeluje avtor kot poseben del, čeprav bi jih verjetno lahko vključil v poglavje o političnem sistemu, katerega del stranke v bistvu so. Južnič nas opozarja, da v Latinski Ameriki večidel ni strank s povsem jasno izraženimi razrednimi obeležji in ideologijami in da so mnoge politične stranke odsev boja nasprotujočih si političnih sil, ki ne odsevajo razrednih spopadov. V ospredje stopa zelo velik pomen posamezne vplivne politične osebnosti, ki je na čelu stranke. Na potrebo razlikovanja med latinskoameriškim političnimi strankami in strankami, ki obstoje v tradicionalnem mehanizmu meščanske politične prakse, kaže tudi dejstvo, da v Latinski Ameriki vzdrževanje obstoječega družbenopolitičnega stanja, reprodukcija sistema kot celote, ni bilo pogojeno z bojem političnih strank. Poglavlje o političnih strankah kaže na avtorjevo veliko poznavanje

dejstev in na izredno zmožnost politološke analize. Posreduje nam zelo sprejemljive splošne značilnosti političnih organizacij in tehtno tipologizacijo političnih strank, ob čemer je zaradi previdnosti ali molka številnih sicer uglednih politologov marsikje moral zaorati v ledino.

Ob koncu lahko ugotovimo, da se nam obravnavani Južničevi knjigi o Latinski Ameriki kažeja kot delo izjemne znanstvene vrednosti, ki predstavlja pomemben prispevek za uveljavitev jugoslovanske (slovenske) politološke misli.

BOŠTJAN MARKIČ

Bojan Acceto

Staranje, starost in starostno varstvo

Nedolgo od tega smo se lahko razveselili dveh dogodkov, ki sta vsebinsko tesno povezana, a po ključju sovpadata. V naši ožji domovini smo dobili prvo delo, ki obravnava problem ostarelih, knjižico Bojana Acceta: »Staranje, starost in starostno varstvo«. Nekako hkrati pa je bila na dnevnem redu socialno-zdravstvenega zbora skupščine SRS razprava o informaciji o nekaterih oblikah družbene skrbi za starejše prebivalstvo.

Oboje — knjiga in skupščinsko gradivo — z vso resnostjo opozarjata na problem, ob katerega čedalje pogosteje zadevamo, a se z njim vse prepočasi in neodločno

spoprijemamo. Slovenci že nekaj let sodijo med »stare narode«, in sicer med prvo deseterico »ostarelih« narodov v Evropi. To pomeni, da se življenjska doba podaljšuje, prirastek pa v primerjavi s tem zaostaja. Čedalje je več ljudi nad 60. letom starosti. Po nekaterih računih naj bi SR Slovenija imela že leta 1970 kar 249.000 takšnih oseb. Objektivna gibanja dajejo možnosti, da se življenjska doba še podaljšuje in število starejšega prebivalstva se bo še povečevalo.

Jesen človeškega življenja prinaša s seboj marsikatero spremembo. Gre za številne posebnosti obdobja, ki se kažejo v telesnem ali duševnem stanju in ki jih kaže spoznavati, upoštevati, če so nezaželene pa preprečevati, zdraviti itd. Pri tej skupini prebivalcev se pojavlja nekaj podobnega temu, kar opažamo pri najmanjših. Marsičesa ne zmorejo sami, ne kot posamezniki ne kot skupina. Zanje mora izdatneje poskrbeti vsa družba. Tako, kot skrbi na najrazličnejše načine za mladi rod, ker si želi krepkega in zdravega, tako se znova povrne k skupini starejših, da jim omogoči preživljati leta, ko so že bolj ali manj zunaj »produkcije«, čimbolj zdravo in srečno.

Predstojnik inštituta za gerontologijo in geriatrijo v Ljubljani doc. dr. Bojan Acceto se je oprijel naporega, pa kljub temu hvaležnega dela, ko je sprejel ponudbo republiškega odbora Rdečega križa Slovenije in napisal 130 strani obsegajočo, zelo lično opremljeno knjižico, v kateri nas popelje v svet razmišljanj o naših starejših občanah in nas samih, ki se jim z vsakim dnem bolj približujemo. Knjižica je pisana zelo poljudno, v jeziku, ki je dostopen tudi medicinsko ali sociološko neizobraženemu človeku. Avtor se je očitno še preveč dobro zavedal, da piše za vse tiste, ki jim je pri srcu socialno

varstvo, nega obolelih in še posebej ostarelih ljudi.

Svoje delo je razdelil na štiri pomembnejša poglavja, katerim je dodal kratek uvod, oris zgodovinskega razvoja starostnega varstva na Slovenskem, vmes pa nanizal še nekaj misli v vlogi in mestu inštituta za gerontologijo in geriatrijo v Ljubljani.

Potem ko nas v uvodu seznanil z obsežnostjo problema in definira nekatere pojme, razdeli vsa doseđanja prizadevanja in skrb za ostarele v tri pomembnejša obdobja. Svoj pregled končuje z mislijo, »...da imamo v socialno-zdravstvenem varstvu starejših oseb tako močno tradicijo kot malokateri narod v Evropi«, a hkrati ne pozabi povedati, da nismo storili vsega, da »...naše potrebe po zadevnih zmogljivostih doslej še zdaleč niso zadovoljene«, in izreči apela za hitrejše urejanje zamujenega.

V prvem strokovnem poglavju — *Socialna gerontologija* — je natosil številne podatke in kazalce o gibanju starosti pri nas in drugod, o vzrokih tega, da se večja število starejšega prebivalstva, navaja splošna načela sodobne socialne gerontologije in opiše nekatera teh načel in oblik družbene skrbi. Seznanil nas s sodobnimi stališči glede stanovjskega vprašanja za ostarele, s stališči o gradnji domov za ostarele, predvsem temeljito opisuje različne načine socialne pomoči in zdravstvenega varstva. Pri le-tem odkrije vso neurejenost in nedodelanost sistema zdravstvenega varstva ostarelih in pove, kaj in kako bi bilo prav. Tudi na tem mestu izrazi svoje nasprotovanje odpiranju bolnišnic za stare, kar je sicer znano in kar so mnogi strokovnjaki sprejeli kot utemeljeno.

V drugem, kratkem poglavju o *eksperimentalni gerontologiji* seznanil bralca z načini, kako spremljamo in proučujemo naravna do-

gajanja staranja, da bi laže razumel snov, obdelano v tretjem poglavju, ki je namenjeno kratkemu orisu *medicinske gerontologije ali geriatrije*. To poglavje bi bilo lahko tudi delce zase, samostojna brošurica, kajti snov, ki jo obravnava, je zanimiva in poučna tako za aktiviste Rdečega križa in druge kot za vsakega posameznika. Tudi za človeka v najboljših letih, da bo doumel, kaj se dogaja z njegovim organizmom po sili narave, kaj vse na ta dogajanja lahko vpliva, kako se tem, predvsem škodljivim vplivom ogniti ali upirati in ohraniti zdravega duha in zdravo telo še v pozna leta starosti.

Zadnje poglavje — *Nega starejšega bolnika* — je napisala Dina Urbančič, zdravstveni sodelavec medicinske fakultete in inštituta za gerontologijo in geriatrijo. Bralce ravno v pravnih merih pouči o osnovah predvsem domače, hišne nege obolelega starostnika; pri tem seže le, kjer je neizogibno, po različnih teže dostopnih medicinskih pripomočkih, navaja pa predvsem k rabi takšnih, ki so nam bolj ali manj vedno pri roki v vsakem domu, in pripomočkih, ki jih lahko preprosto priredimo sami.

Zaorati ledino na kateremkoli področju navadno ni posebno hvaležno delo. Acceto je s svojo, čeprav za zdaj še skromno knjižico to storil. Družbenemu in zdravstvenemu delavcu bo takoj jasno, da ne meri le za področje gerontologije in geriatrije. Potrkal je na vest vseh, ki naj skrbijo za človeka dostojnejše in lepše življenje. Ne samo v otroških letih in v obdobju največje telesne in duševne zmogljivosti, ampak tudi v starosti, v nesreči, v potrebi. Kar mimogrede se nam vsiljuje misel, kako malo smo pravzaprav storili v vsem času socialistične graditve, da bi spremenili tudi človeka in ga napravili

plemenitejšega. Človeka, ki bi se zavedal, da mu je *dolžnost* dati nekaj decilitrov krvi, dokler je zdrav, ker jo potrebujejo bolhni in obnemogli. Človeka, ki se bo naučil pomagati drugemu človeku v nesreči. Da se bo zato potrudil in naučil kot voznik v prometu, kot lastnik te ali one dobrine ne le streči drugemu po zdravju, počutju ali celo življenju, ampak bo znal in hotel preprečevati nesrečo in znal pomagati, če kogar koli doleti. Človeka, ki se bo zavedal, da živimo v družbi, kjer je zelo veliko ostarelih, ki si sami ne morejo ali ne znajo več pomagati, ki pa so vzdali del sebe v to, kar danes imamo, in smo jim zato dolžni nenehno, organizirano in vztrajno pomagati. Ljudi, ki bodo hoteli na katerem koli mestu ali položaju misliti tudi na druge. Tam, kjer odločajo o gradnji in urbanizaciji naselij, o kakem prispevku za ta ali oni sklad, pa do trenutka, ko se odločajo, ali bodo sami oziroma njihovi najbližji čutili enako potrebo in se pridružili aktivnemu delu za pomoč drugim. V ožji skupnosti, delovni organizaciji, v Rdečem križu, Društvu prijateljev mladine, mladinski in študentski organizaciji, Konferenci za družbeno aktivnost žena, Zvezi borcev pa tja do strokovnih združenj in organizacij, kjer tolikokrat slišimo veliko lepih besed, a požanjemo tako malo s človekoljubnostjo prežetih dejanj.

Prav zato, ker nam knjižica odpira pogled tudi drugač in naprej, je z lahkoto oprostiti avtorju kak spodrselaj, kot na primer kakšno ponavljanje (v predgovoru in tekstu), premalo poudarjeno ali še jasneje začrtano stališče, do katerega bi prav sam imel vso pravico, ali kaj podobnega, kar bo morda odkril še kak strokovnjak.

STJEPAN BUNTA

Ljubomir Tadić

Red in svoboda

Delo Ljubomira Tadića »Poredak i sloboda«¹ (»Red in svoboda«) je tako rekoč eno prvih del v jugoslovanski filozofski literaturi, ki je posvečeno politiki, oziroma je eno izmed redkih del v marksistični literaturi, ki se s filozofskih vidikov ukvarjajo s politiko. Delo samo sestoji iz vrste razprav, ki jih je avtor v zadnjih šestih letih objavil v raznih jugoslovanskih zbornikih in časopisih.

Razprave v tej Tadićevi knjigi so razporejene v štiri med seboj povezana tematska področja. Prvi del — »Filozofski problemi politične zavesti« — sestavljajo tele razprave: Politika kot praksa in kot tehnika: o odnosu politične filozofije in politične znanosti, Marx in filozofija svobode, Revolucija in svoboda, Naravno pravo in socialna utopija: marginalije o filozofsko-pravnih pogledih Ernsta Blocha; drugi del — »Prispevki k teoriji proletarske partije« — vsebuje tele razprave: Proletariat in birokracija, Solidarnost in svoboda: o odnosu med socializmom in človekovimi pravicami, Proletarska partija in njeni

¹ Lj. Tadić, »Poredak i sloboda«, Prilazi kritici političke svesti, Kultura, Beograd 1967.

cilji, Aktualni problemi teorije komunistične partije; tretji del — »Inteligenca in politična ideologija« — vsebuje razprave: Inteligenca in komunistična partija, Ali so intelektualci ljudje brez domovine, Politika nasilja in družbena kritika, medtem ko sestavljajo razprave: Javno mnenje v sodobni družbi: h kritični analizi modernih političnih pojmov, K problemu družbene enakosti, Socializem in ustavna ureditev, Osvoboditev dela ali osvoboditev delavskega razreda — zadnji, četrti del z naslovom: »Demokracija in socialistična ureditev«.

Dovolili smo si naštetii naslove vseh razprav, ker menimo, da že sami govorijo o aktualnosti problematike, ki jo pisec v njih obravnava. Poleg tega so vse te razprave pisane zelo stvarno in dokumentirano in jih tako rekoč ni mogoče povzemati. Uporabo dela olajšujeta imenski in predmetni register, dodana bibliografija pa bralcu pomaga, da se lažje znajde pri nadaljnjem proučevanju obravnavane snovi: politike.

Ne glede na to, da je obravnavana tematika — kot je videti iz naslova — zelo raznolika, pa so vse razprave pisane z enotnega aspekta, tako da delo učinkuje kot homogena celota. Avtorjevo izhodišče in temeljni kategoriji sta mu red (ureditev) in svoboda. Hkrati sta mu ti dve kategoriji tudi merili, ki mu omogočata presojeti in ocenjevati različne politične fenomene v njih kompleksni strukturi. Na zgodovino politike gleda Tadić kot na razvoj spora med redom (ureditvijo) in svobodo, pri čemer ne zabrede v »abstraktno« — kot bi rekel Hegel — nasprotovanje svobode in ureditve, pač pa mu gre za »sintezo« —

če spet govorimo s Heglovimi besedami — svobode in reda (ureditve), kar po Marxu označujemo z izrazoma socializem oziroma komunizem. Ureditev (red) brez svobode mu v tem smislu pomeni državo kot orodje razrednega boja. — Toliko za pojasnitev naslova.

Avtor sam pravi v predgovoru, da njegovo delo noče biti ocenjeno kot »čista teorija«, temveč da hoče spodbuditi k razmišljanju in dialogu. Ta razmejitev pred »čisto teorijo« se nam zdi razumljiva, če pomislimo, da danes vsako filozofijo (tudi politično) — v znanostih namreč teorijo zelo lahko opravičimo z njenimi merljivimi in otipljivimi rezultati — označujejo kot »le« teorijo, ne vidijo pa tega, da filozofija (kadar ni diletantizem) vedno pomeni tudi spremembo.

Kot uvod v branje tega Tadićevega dela si zato postavljamo temeljno vprašanje politične filozofije: kaj je politika? To vprašanje je — kot vsako vprašanje »kaj?« — vprašanje po bistvu in torej teoretsko vprašanje. To vprašanje so si najprej zastavili grški filozofi — najbolj jasno pa Aristotel. Politična filozofija, ki po njem obravnava probleme politike, je zanj del praktične filozofije. Aristotelska tradicija v obravnavanju politike je bila živa do približno konec 18. stoletja, ko pride do nastanka raznih družbenih znanosti; ena izmed njih je tudi politična znanost (science politique), ki je po mnenju znanega francoskega politologa p. Duvergera nastala šele ob koncu 19. stoletja in je vse drugo le predzgodovina (préhistoire) politične znanosti. Poglejmo, kakšna je v resnici ta »pred-

zgodovina«? To vprašanje ni zgolj retorično, saj vemo, da smo danes v situaciji, ko politične znanosti nimajo »temelja«, kar se kaže v tem, da se predstave o pravem političnem sistemu tako razlikujejo, da je nujno prevladalo geslo o koeksistenci ali prišlo celo do trditve Carla Schmitta, da »politično nima nobene lastne substance«.

Po Aristotelu je politična filozofija, politično vedenje del praktičnega vedenja, ki ima ta pomen, da pelje do pravega delovanja, drugače kakor teoretsko vedenje in spoznanja, ki so »zaradi sebe samih«. Predmet praktičnega vedenja je torej človekovo delovanje. Glede na to pa, da je komaj kakšno naše dejanje določeno po nujnosti (»Retorika«, 1357 a, 23), je tudi metoda, ki pelje do praktičnega vedenja, drugačna, ni logika deduktivnega in induktivnega sklepanja, temveč topika, ki temelji na dialektičnem razpravljanju za in proti. Tu ni primerno mesto, da bi razpravljali o tej metodi mišljenja, in bralca le opozarjamo na sijajno delo W. Hennisa, ki govori o teh problemih: »Politik und praktische Philosophie«, Berlin 1963. Dejstvo pa je, da je v teku novega veka, zlasti od Macchiavellija, Bacona, Descartesa in Hobbesa dalje, prišlo do takšnega pojmovanja politike, da je kot znanost obravnavala predvsem organizacijo vladanja oziroma gospostva in sredstva, kako priti do gospostva: v zadnjem primeru so, od Macchiavellija do M. Webra, politiko določali kot »boj za oblast«. Politična znanost danes predvsem obravnava različne oblike organizacije in delovanja politične oblasti, sredstva politike, ne pa več cilja, smotra, telosa politič-

nega reda. Tu dobi pomen Aristotelovo razlikovanje med Tehne in Fronesis. Res je sicer, kot pravi Aristotel, da sreča (TYCHE) ljubi tistega, ki pozna TEHNE, tehniko, vendar pa po njem šele pravo praktično vedenje FRONESIS, »praktična modrost«, omogoči pravo delovanje; in to praktično vedenje se razlikuje od gole spretnosti, od tistega, kar Angleži imenujejo »skill«. O pravilnosti tega Aristotelovega razlikovanja nedvomno priča dejstvo, da marsikaterega neuspeha mednarodnih pogajanj v združenjih izvedencev niso krive le »direktive« zadržanih vlad, temveč neprimerenost prijema. Socialne znanosti s svojo stopnjujočo se tendenco napredka v »obvladovanju« sredstev nujno izključujejo vprašanja po smotrih kot zastarelo »Teologijo«. Dejstvo je, da danes manjka razumni model, »profil«, kot danes pogosto pravimo, za tisto, kar naj tvori vedenje in izobrazbo politika, kar je Aristotel označil z izrazom FRONESIS.

Če hočemo, da se bo ta praznina zapolnila, to pomanjkanje odpravilo, se je treba kratko malo zamisliti nad dejstvom, kaj delamo, kaj je res razumna akcija. Vse delovanje politika nedvomno poteka znotraj labilnega ravnovesja: pravimo, da mora politik imeti »čut« za »situacijo«. Ravnovesje je temeljna določitev življenja. Za pridobitev svobode delovanja je treba poprej ustvariti ravnovesje. Vloga politika je podobna vlogi Agamemnonovega krmarja, kot pravilno pripominja H. G. Gadamer v svoji sijajni razpravi *O planiranju prihodnosti*.² Njegova naloga ne more to-

rej biti tako zastavljena kot pri Hobbesu, kjer politik, »artificer, which is man«, »gradje« »umetnega človeka«, ki je veliki Leviatan. Njegova naloga ni naloga gradnje, temveč upravljanja, urejanja. Kot Agamemnonov krmar ne ve, kam je pripeljal Agamemnona, čeprav ga je varno prepeljal čez morje, tako ima tudi politično delovanje svoje meje in je v tem smislu najbolj podobno medicini: zlasti glede odnosa med teorijo in prakso. Zato tudi konsekvantnemu nadaljevanju marksistične teze o »brezobzirni kritiki vsega obstoječega« ne moremo dati vsega potrdila. V Tadičevem delu najdemo takšne radikalne teze. Vprašanje pa je, ali takšen radikalizem prav vidi tisto, kar je, ali v vsem, kar je, vidi nič. Naloga politike je, da za vsem, kar se spreminja, ohranja tisto, kar je nespremenljivo in dejansko. Nespremenljiva dejstva: rojstvo in smrt, mladost in starost, domovina in tujina, vezanost in svoboda, zahtevajo, da jih vsakdo prizna. Ta nespremenljiva dejstva merijo prostor, v katerem je mogoče vzpostavljati ureditev (red), človekovi svobodi razpolaganja pa postavljajo meje za to, kar more uspeti; ta dejstva so torej »merilo« reda in svobode.

To je po našem mnenju treba upoštevati, če naj bo mogoča razumna politična akcija. Razprave Lj. Tadiča pa, kolikor upoštevajo soodvisnost reda in svobode, pripeljejo prav tako do tega, saj je namen njegove knjige ta, »da spodbudi k razmišljanju in dialogu, ker samo tako je mogoče, da misel prakse postane svetilnik reda svobode, ne pa slepi sluga političnega reda«. (Predgovor, str. 9.)

² H. G. Gadamer, »Kleine Schriften«, I, Philosophie — Hermeneutik, Tübingen 1967, str. 171.

b

MARKSISTIČNA DIALEKTIKA IN
STRUKTURALNO MISLJENJE

(Les cahiers du Centre d'Études Socialistes) št. 76—81, 1968

Pariška revija prinaša zapisnike večih »okroglih miz«, posvečenih *Althusserjevi interpretaciji marksizma*. Althusserjeva interpretacija oz. »branje« Marx je naltelo med marksisti na različne odmeve: od navdušenja, da je končno prišel mislec ki je marksizmu vrnil dostojanstvo originalne in hkrati moderne znanstvene teorije v najbolj strogem pomenu besede, do obtožb, da gre za tipično pozitivistično in nedialektično interpretacijo Marxa, v skrajnem primeru za ponovno uveljavljanje stališč stalinskega »diamata«. Tak razpon ocen se je pokazal tudi na prikazanih razgovorih, na katerih so sodelovali predstavniki različnih tokov v marksizmu, nasprotniki in zagovorniki althusserjevskega pojmovanja marksizma. Med kritiki se je odlikoval S. Pullberg z izvrstnim prispevkom o »antropološkem« branju Marxa; med zagovorniki pa predvsem A. Akoun in z uvodnimi mislimi J. C. Forquin. (Sodelovali so še: P. Vilar, B. Fraenkel, R. Paris, F. Chatelet, N. Poulantzas in drugi.)

Razprava se je dotaknila nekaterih osnovnih tem, ki jih načena Althusserjeva analiza Marxove misli. V našem prikazu bomo povzeli le nekaj tem in misli iz razprave.

Althusser poudarja razliko med *znanostjo in ideologijo*. Marksizem je zanj znanost, *ideologija* pa mu pri tem ne

pomeni le »napačno zavest«, izvirajočo iz razredne razklanosti družbe itd., temveč jo ima za neizogibno sestavino vsake družbe, za *neizogibno družbeno prakso*: v njej ljudje izražajo način, kako žive svoje (stvarne) družbene odnose; ideologija usposablja ljudi za aktiven odnos do njihovih eksistenčnih pogojev, oz. izražata odnos. V tem pomenu je ideologija tudi vsako (z vrednotenjem povezano) govorjenje o človekovi naravi, o človeku kot subjektu, ustvarjalcu zgodovine ipd. — v tem okviru tudi (socialistični) *humanizem* in antropološka interpretacija marksizma. V ideologiji prevladuje *praktično-socialna* funkcija pred spoznavno, v znanosti pa izključno *teoretsko spoznavna*. Ideologija je vedno vezana, kot je poudaril eden od udeležencev diskusije, na posameznikov, skupinski, razredni »jaze«, na njegov položaj in interese, medtem ko *znanost izključuje moralo, vrednotenje, interese* ipd. Toda — *znanost ne more nadomestiti ideologije*. Althusserjevo pojmovanje *znanosti* je kritično naperjeno zlasti *proti empirizmu*. Kot so poudarili nekateri diskutanti, znanost začenja takrat, ko misel ugotovi, da »*dejtva*« ne obstajajo, da stvari ne govorijo same po sebi. Obstojte (za ljudi) le pomeni (signification). Znanost (teorija) »*dela*« na njih, ne pa na stvareh. Marxova teorija je kot *vsaka druga teorija* nastala ob kritičnem branju in delu na drugih teorijah oz. ideologijah — Heglu, Feuerbachu itd., ne pa ob »*dejtvi*«; kriterij znanstvene »resnice« tudi ni nikakršna praksa ali učinkovitost zunaj znanosti. *Kriterij »resničnosti*« znanstvene teorije je *znanost* oz. znanstvena praksa *sama*. Cilj znanosti je proizvesti »spoznavni učinek«, doseči univerzalno razumljivost, inteligibilnost. Govoriti o resnici kot »*skladnosti*« med »*rečenim*« in »*stvarnim*« je nesmisel. Ljudje niso v stiku z ničemer, kar ne bi bilo hkrati »*rečeno*«, dano v strukturi, ki je hkrati struktura jezika.

Največji problem, ki se kaže ob taki ostri oddelitvi znanosti od ideologije in prakse, je vprašanje »*učinkovitosti*« marksizma kot znanosti oz. odnos med delavskim gibanjem, partijami in tako pojmovano marksistično teorijo. Zagovorniki Althusserjeve koncepcije so sicer poudarili, da se na podlagi znanstvenih teorij (npr. Freudove ali Marxove) lahko razvijejo miti, »*ideologije*« — npr. »*znan-*

stveni svetovni nazore, razne humanistične ideologije o človekovi ustvarjalnosti ipd. — in da je prav, celo neizogibno, da se. Zavedati se je le treba, da tak govor — ki vrednoti, spodbuja, osmišlja akcijo, ni znanstveni govor. Po vsej verjetnosti je ta problem *ključno šibko* oz. odprto mesto althusserjevske koncepcije.

S. Pullberg je skušal zavrniti Althusserjevo tezo, da je Marx postal »marksist«, ko je *radikalno zavrzel ne le Feuerbachovo antropologijo, temveč antropologijo* kot razmišljanje o človeku in njegovem bistvu *sploh*. Prikazal je antropologijo, ki je prisotna v vsem Marxovem delu in ki da s pojmovanjem človeka kot »bitja dela, prakse« hkrati presega stare substancialistične opredelitve »človekove narave«. (Podobno kot jugoslovanski filozofi, ki jih predstavlja »Praxis«). Dokazoval je, da je strukturalistična (althusserjevska) antropologija blizu Feuerbachovi, po njegovem naturalistični antropologiji, ki dela človeka za del narave brez možnosti, da bi jo transcendiral.

Akoun in drugi so ob tem najprej podvomili, če opredelitev človeka kot »bitja prakse« v resnici bistveno presega pojmovanje, ki namesto »prakse« šteje za bistvo človeka »misl« ipd.; obe pojmovanji jemljeta *človeka kot »centra«, »izvora«, ki dela, misli ipd.*; medtem ko je bistveno za Marxa, da je *nehal govoriti o »centru« in »izvoru« sploh*; znanstven pristop do človeških (družbenih) pojavov je mogoče le, če *nehalo govoriti o človeku kot »izvoru«, »centru«,* Subjektu akcije. Slednje da je namreč tipični *ostanek teološkega mišljenja*, le da je boga zamenjal človek. Akoun tudi pripominja, da ne gre za to, če je mogoče Marxa brati tudi antropološko, temveč za to, katero branje je plodnejše: če bi bil Marx le eden od filozofov, razmišljajočih o »bistvu človeka«, da mu je že ljubši Spinoza...

Znana Althusserjeva teza je, da Marx pravzaprav nikdar ni bil heglovec in da je *radikalno zavrzel vse temeljne kategorije Heglove dialektike* (pojmovanje protislovja kot razcepa izvorno enotnega, alienacije; ekspresivne vzročnosti, časa itd.). *Marxova dialektika* je tako *nekaj bistveno drugega* kot Heglova; ni le »na noge« postavljen Heglov sistem ali metoda. Če se Marx tudi kasneje izraža v

Heglovih kategorijah, je to zato, ker ni uspel do kraja izdelati vseh novih pojmov za novo področje in nov način mišljenja. Od tod številne Marxove nedoslednosti, nedorečenosti, (navidezna) protislovja, ki pa so najboljša pot k razkritju temeljnih, a nedomišljenih novih Marxovih pojmov (tak pojem je npr. »strukturalna vzročnost« — učinek strukturirane celote na njene momente).

R. Paris je temu nasprotno s citati dokazal, da Marx ni radikalno zavračal Hegla in da Marxa ni mogoče razumeti zunaj kategorij Heglove dialektike. Poudaril je, da Althusser ne upošteva Marxovih »Grundrisse«. *Nasprotno* je tudi Althusserjevemu *ponovnemu uveljavljanju pojma »dialektični materializem«,* češ da ni v skladu z Marxom. F. Chatelet in A. Akoun sta ponovno poudarila, da *bistvo Marxove teorije ni v antropologizaciji oz. »materializaciji« Hegla,* v postavljanju Hegla na noge; v tem primeru bi Marx ostal ujet v Heglov sistem, ostal bi filozof, le da slabši in manj logičen od Hegla. Marksizem je znanstvena teorija, ki je postala to, kar je, ko je Marx v Kapitalu proizvedel nove pojme — znano je prav proizvajanje novih pojmov.

Zadnja (oz. časovno prva) tema je bila »zgodovina«. Razprava je potekala okrog dveh vprašanj: kaj je zgodovina *kot znanost*, in kdo je *subjekt*, kdo *dela zgodovino (kot stvarnost)*. Althusser loči med »dogodki« in »zgodovinskimi dogodki«: slednji so tisti, ki povzročijo spremembo družbenih struktur. Čeprav seveda ljudje »delajo« dogodke, pa ni odvisno od njih kateri dogodki so, oz. bodo zgodovinski, odvisno je od razmerij v družbeni strukturi. *Subjekt zgodovine* v polnem pomenu besede *niso ljudje, temveč razmerja v družbeni strukturi*. Objekt zgodovine kot znanosti ni kronologija in povezanost dogodkov, temveč sam pojem zgodovine, njegovo proizvajanje.

Ne glede na različne ocene in odprta vprašanja, je jasno, da 1) althusserjevskega (strukturalističnega) marksizma ni mogoče več zanemarjati; in da 2) poleg nekaterih nedvomnih dosežkov vnaša v marksistično misel živost in strokovno raven, ki ju je le-ta doslej marsikdaj pregrešala.

mk

b

(iz dokumentacije Inštituta za sociologijo in filozofijo v Ljubljani)

A. ČLANKI IN KNJIGE IZ SFRJ

II. FILOZOFIJA

- FILIPOVIĆ VI.: Novija filozofija Zapada i odabrani tekstovi. Zagreb, Matica hrvatska 1968. 337 str. (Filozofska hrestomatija. 8). — 2863-8.
- FRANKASTEL Pjer: Elementi i strukture figurativnog jezika. Izraz, Sarajevo, 1968/XII, št. 11, str. 379—391.
- MIKECIN Vj.: Gramsci i problemi marksističke filozofije umjetnosti (estetike). Forum Zagreb 1968/VII št. 10 do 11, str. 736—775.
- PAZANIN Ante: Znanstvenost i povijesnost u filozofiji Edmunda Husserla. Zagreb, Naprijed 1968. 347 + (IV) str. -11.937.

III. SOCIOLOGIJA

- DANILOVIĆ Rajko: Šta obeležava mladu generaciju danas? Gledišta, Beograd 1968/IX, št. 11, str. 1575—1581.
- ĐURIĆ Vojslav: Ka primjenjenoj makrosociologiji sela u Evropi i proučavanju implikacija savremenog razvoja društva na seosku strukturu. Sociologija sela, Zagreb, 1968/VI, št. 21, str. 81—85.
- FIRST Ruža: Drugi mediteranski kolokvij o istraživanjima iz ruralne ekonomije i ruralne sociologije (Montpellier, 17—21. IX. 1968). Sociologija sela, Zagreb, 1968/VI, št. 21, str. 86 do 88.
- GOLOB Matija: Oblici uzajemne saradnje na selu (II). Sociologija sela, Zagreb 1968/VI, št. 21, str. 14—20.
- HAULINA Eduard: Regionalni raspored radne snage, dohotka i vrijednosti proizvodnje u individualnoj poljoprivredi SR Hrvatske. (Jedna primjena krivulje potencijaliteta J. Klatzmana). Sociologija sela, Zagreb, 1968/VI, št. 21, str. 33—45.
- KAVČIČ Bogdan: Distribucija vpliva v podjetjih industrije in rudarstva v Sloveniji. Ljubljana, Center za raziskovanje javnega mnenja pri RSZS Slovenije 1968. 53 + (II) str. (Javno mnenje. 15). — III/2517-15.
- KAVČIČ Bogdan: Razreševanje socialnih konfliktov v delovnih organizacijah. Naši razgledi, Lj., 7. dec. 1968, št. 23.
- KLINAR Peter: Nasprotja v mednarodnih odnosih. Naši razgledi, Lj., 7. dec. 1968, št. 23.
- KOŠTIČ Cvetko: Seljakova ličnost. Sociologija sela, Zagreb, 1968/VI, št. 21, str. 3—13.
- MAGDALENIĆ Ivan: Povezanost između političkih statusa individualnih poljoprivrednika i nekih njihovih stavova i mišljenja. Sociologija sela, Zagreb, 1968/VI, št. 21, str. 21—32.
- RISTOVIĆ Jovan: O potrebi aplikativne nastave sociologije sela na poljoprivrednom fakultetu. Sociologija sela, Zagreb, 1968/VI, št. 21, str. 89—92.
- SPARAVALO Joko: Tendencije u razvoju individualnih gazdinstva, školovanju omladine i napuštanje gazdinstava i sela na području Srednje Podravine. Sociologija sela, Zagreb, 1968/VI, št. 21, str. 46—56.
- SUPEK Rudi: Sociologija. (Prevedel Peter Jambrek.) Ljubljana, DZS 1967. 207 + (V) str. -11.933.
- TOŠ Niko: Družbeni konflikti in njihov izvor. Naši razgledi, Lj., 7. dec. 1968, št. 23.
- VINDISAR Pavel: Družbeni standard, sredstva, politika, mnenja. Ljubljana, Center za raziskavo javnega mnenja pri RSZS Slovenije 1968. 49 + (II) str. (Javno mnenje. 16). — III/2517-16.

IV. PSIHLOGIJA

ROT Nikola: Psihologija osebnosti. (Psihologija ličnosti. 2. izd. Prevedel: Božidar Borko.) V Ljubljani, CZ 1968. 268 str. (Misel in čas. 7). — I/2484—7.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — SOLSTVO

- : BESEDE urednikov revije »Problemi«. Pregled realnih kriterijev financiranja revij. Kako urediti razmere v kulturni produkciji. Delo, Lj., 16. nov. 1968.
- BOR Matej: Še enkrat: Demokracija da, razkroj ne! Delo, Lj., 16. nov. 1968.
- BROZOVIČ Dalibor: Za realne predstave in razumevanje etničnih in jezikovnih odnosov na slovanskem jugu. (O makedonski jezikovni problematiki v luči sodobne lingvistike). Sodobnost, Lj., 1968/XVI, št. 10, str. 1010 do 1026.
- : DEMOKRACIJA da — razkroj ne! Izjava nekaterih slovenskih kulturnih delavcev. Delo, Lj., 8. nov. 1968.
- DOKLER Janez: Kdo je »stalinist«? Nekaj pripomb k »politični misli« Dimitrija Rupla. Delo, Lj., 17. nov. 1968.
- GLUCKSMANN Christine, Louis Guilbert, Jean Dubois: Druga lingvistična revolucija. Tribuna, Lj., 4. 12. 1968, št. 5.
- INKRET Andrej: Tekst — osnutek: Kralj na Betajnovi kot model. Tribuna, Lj., 4. dec. 1968, št. 5.
- KAVČIČ Vladimir: Odnos med kulturo in politiko. (Katalog—Izjava—Tribuna) Delo, Lj., 15. nov. 1968.
- KOS Janko: Primož Kozak in moderna politična drama. Sodobnost, Lj., 1968/XVI, št. 10, str. 981—987.
- KOS Janko: Ideja volje do moči v Cankarjevih dramskih delih. Sodobnost, Lj., 1968/XVI, št. 12, str. 1202—1219.
- KOS-MIKUŠ Anica: Maličenje otrok v uniformni šoli. Naši razgledi, Lj., 7. dec. 1968, št. 23.
- KREFT Bratko: Cankar in nacionalno vprašanje. Delo, Lj., 19. okt. 1968.
- MAJER Boris: Kultura in politika. Razprava na VI. kongresu ZK Slovenije. Naši razgledi, Lj., 21. dec. 1968, št. 24.
- MEDVED Andrej: Cankar in nevedenje resnice (neuporabljen skica). Tribuna, Lj., 4. dec. 1968, št. 5.
- : ODGOVOR uredništva »Tribune« (nekaterim slovenskim kulturnim delavcem). Delo, Lj., 14. nov. 1968.
- PIRJEVEC Dušan: Hlapci, heroji, ljudje. Odlomek iz monografske študije o Cankarjevih »Hlapcih«, ... Naši razgledi, Lj., 7. dec. 1968, št. 23.
- POTOKAR Tone: O mednacionalnem sodelovanju na področju kulture. Dialogi, Maribor, 1968/IV, št. 11, str. 623—632.
- RUPEL Dimitrij: Demokracija da ali ne? (Odgovor nekaterim slovenskim kulturnim delavcem). Polemika. Delo, Lj., 12. nov. 1968.
- RUPEL Dimitrij: Vztrajam pri svojem vprašanju: demokracija da ali ne? Polemika. Delo, Lj., 19. nov. 1968.
- SAUSSURE Ferdinand de: Splošna načela. 1. pogl.: Narava jezikovnega znamenja. Tribuna, Lj., 4. dec. 1968, št. 5.
- SLODNJAK Anton: Mit velikega umetnika. Ob 50-letnici Cankarjeve smrti. Naši razgledi, Lj., 7. dec. 1968, št. 23.
- SOLLERS Philippe: Pisava kot funkcija družbene transformacije. Tribuna, Lj., 4. dec. 1968, št. 5.
- SRUK Vlado: Kultiviranje življenja (7). Proučevanje kulturnih in drugih družbenih pojavov. Komunist, Lj., 6. dec. 1968, št. 50.
- SRUK Vlado: Kultiviranje življenja (8). Znanost in marksistična miselna kultura. Komunist, Lj., 13. dec. 1968, št. 51.
- : STALIŠČE skupščine študentskih ljubljanskih visokošolskih zavodov o »Tribuni«. Tribuna, Lj., 4. dec. 1968, št. 5.
- : STALIŠČE Zveze borcev. Poročilo seje predsedstva ZZB Slovenije. (Ob Tribuni). Delo, Lj., 17. nov. 1968.
- STOJANOVIČ Dušan: Tradicionalne filmske šole i moderni film. Gledišča, Beograd, 1968/IX, št. 11, str. 1582—1589.
- SVETINA Ivo: Slovenska apokalipsa. Avtorjevo pojasnilo. Delo, Lj., 16. nov. 1968.
- VIDMAR Josip: Premišljevanja o Ivanu Cankarju. Sodobnost, Lj., 1968/XVI, št. 12, str. 1169—1201.
- VIDMAR Josip: O odgovornosti eksperimenta. Izraz, Sarajevo, 1968/XII, št. 11, str. 391—396.

VLAJČIĆ Milan: Domaća knjiga i domači pisac u sadašnjoj izdavačkoj situaciji. Gledišta, Beograd, 1968/X, str. 1599—1604.

VODOPIVEC Vladimir: Manifest kulturne revolucije in protest kulture. Naši razgledi, Lj., 23. nov. 1968, št. 22.

ZADRAVEC Franc: Umetnik in družba v Cankarjevih delih. Sodobnost, Lj., 1968/XVI, št. 12, str. 1220—1233.

ZIHERL Boris: Ob 50-letnici Cankarjeve smrti. Komunist, Lj., 13. dec. 1968, št. 51.

VI. POLITIČNE VEDE:

2. Družbenopolitični sistem SFRJ:

ARANDELOVIĆ Jovan: Kritika prakse. Gledišta, Beograd, 1968/IX, št. 11, str. 1533—1545.

BAKARIĆ Vladimir: Zastoj zastruje sedanja navskrižja. Komunist, Lj., 6. dec. 1968, št. 50.

BAKARIĆ Vladimir: Smer reforme je zmagala. Izvleček iz referata . . . 6. kongres ZK Hrvatske. Komunist, Lj., 13. dec. 1968, št. 51.

DEVA Veli: Hitrejšje napredovanje Kosmeta v interesu vse skupnosti. Komunist, Lj., 13. dec. 1968, št. 51.

CERNE Franc: Naša družba in znanstveno tehnični razvoj. Premišljanje po 6. kongresu ZK Slovenije. Naši razgledi, Lj., 21. dec. 1968, št. 24.

DOLANC Stane: Zveza komunistov Slovenije je organizirana idejna in politična sila delavskega razreda. Komunist, Lj., 13. dec. 1968, št. 51.

GLOBEVNIK Josip: Volilna funkcija in poslanski mandat. Naši razgledi, Lj., 7. dec. 1968, št. 23.

KOMATINA Milja: Reorganizirana zveza. O osnutku novega statuta ZKJ. Komunist, Lj., 6. dec. 1968, št. 50.

—: **KOMISIJA** za mednarodna politična in ekonomska vprašanja. Za vsestranski dialog. Rrazprava: B. Osolnik, S. Devetak, V. Trček, . . . Komunist, Lj., 13. dec. 1968, št. 51.

MARKIČ Boštjan: Odnosi med federacijo in federalnimi enotami. Ob knjigi Pavla Ristića. Komunist, Lj., 27. nov. 1968, št. 49.

—: **ODNOS** med kulturo in politiko. Komisija za idejna vprašanja kulture,

prosvete in znanosti. Razprava: B. Majer, N. Gaborovič, Dimitrij Rupel, M. Mikeln, . . . Komunist, Lj., 13. dec. 1968, št. 51.

—: **POBUDA** za spremembo nekaterih določb ustave SR Slovenije. (Poročilo skupne komisije vseh zborov skupščine SR Slovenije za ustavna vprašanja.) Delo, Lj., 24. nov. 1968. (priloga).

PODMENIK Slavko: Delavski razred, Zveza komunistov, znanost in statistika. Komunist, Lj., 6. dec. 1968, št. 50.

PODMENIK Slavko: O teoriji ene statistike in ene znanosti. Delavski razred, ZK, znanost in statistika (3). Komunist, Lj., 13. dec. 1968, št. 51.

POPIT Franc: Pred VI. kongresom ZK Slovenije. Komunist, Lj., 6. dec. 1968, št. 50.

POPIT Franc: Vloga, mesto in naloge ZK pri nadaljnjem razvoju socialistične Slovenije. Referat sekretaraja IK CK ZKS na 6. kongresu. Komunist, Lj., 9. dec. 1968. (posebna št.)
PUPIČ Borivoje: Kritičke opservacije uz predstoječu ustavnu reviziju. Gledišta, Beograd, 1968/IX, št. 11, str. 1547—1564.

—: **RESOLUCIJA** 6. kongresa ZK Hrvatske. Samoupravno razpolaganje s presežnim delom. Komunist, Lj., 13. dec. 1968, št. 51.

RIZMAN Rudi: Pluralizem in manipuliranje. Tribuna, Lj., 1968, št. 6.

ROTER Zdenko: Enakopravnost v dialogu. Po VI. kongresu ZK Slovenije . . . Naši razgledi, Lj., 21. dec. 1968, št. 24.

—: »**SLOBODA**«. U čemu su snaga i slabost samoupravljanja. (Nagrajeno delo v okviru natečaja, ki ga je pod tem naslovom objavila redakcija revije »Gledišta«, avtor še ni znan). Gledišta, Beograd, 1968/IX, št. 11, str. 1495—1532.

SUVAR Stipe, Jordan Jelić, Ivan Magdalenić: Društvene promjene i delovanje komunista u selu. Zagreb, Agrarni institut 1968. 306 str. — 11.936.

TITO: Glavno za socializem so humani družbeni odnosi. (Odgovori za Paris Match . . .). Delo, Lj., 14. nov. 1968.

TRAMŠEK Sonja: Spremembe v strukturi članstva ZK Slovenije. Komunist, Lj., 9. dec. 1968. (posebna št.).

VIDAKOVIĆ Zoran: U čemu su snaga i slabost samoupravljanja. Gledišta, Beograd, 1968/IX, št. 11, str. 1455 do 1494.

—: ZVEZA komunistov in intelektualci. Razmišljanje pred VI. kongresom ZK Slovenije (4). Komunist, Lj., 6. dec. 1968, št. 50.

3. Politični sistemi in organizacije:

DRČAR-MURKO Mojca: Evropski sever. Ravnotežje med norveško prožnostjo in finsko nevtralnostjo. Naši razgledi, Lj., 21. dec. 1968, št. 24.

ŠOLAJIĆ Dragutin: Nastajanje nove oblasti. Kitajska po »kulturni revoluciji«. Komunist, Lj., 27. nov. 1968, št. 49.

4. Delavska in progresivna gibanja

VODOPIVEC Vlado: Novo dejanje bojev za socialistično preobrazbo sveta. Sodobnost, 1968/XVI, št. 10, str. 946 do 952.

5. Mednarodni odnosi:

TUĐMAN Franjo: Evropa u procijepu između istoka i zapada. Forum, Zagreb, 1968/VII, št. 10—11, str. 623—648.

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

BAJT Aleksander: Osnovi ekonomike. Zagreb, Informator 1967. XVI + 406 + (II) str. (Ekonomska biblioteka. 4. kolo, br. 1—2.) — II/10.000—4/1—2.

PAVLIČ Stane: Trajnost krize — element negotovosti v mednarodni trgovini. Komunist, Lj., 9. dec. 1968. (posebna št.)

POPOVIĆ Dušan: Prilog istraživanju teorijskih osnova ličnog dohotka. Gledišta, Beograd, 1967/IX, št. 11, str. 1565—1574.

VIII. SREDSTVA MNOŽIČNEGA OBVEŠČANJA IN JAVNO MNENJE

LEANDROV Igor: Masovno komuniciranje kao naučna disciplina. Beograd,

(Institut društvenih nauka) 1967. 124 str. (Publikacije Instituta društvenih nauka. Edicija: Jugoslovensko javno mnenje. Serija MK. Knj. 1.) — II/10.280 — JJM/MK—1.

VREG France: Teorija javnega mnenja. Ljubljana, Visoka šola za politične vede 1968. 1. del. IV/1982.

IX. RELIGIJA IN VERSKE ORGANIZACIJE

KRIZNIK Franc: Katoliški nihilizem pri nas. Naši razgledi, Lj., 21. dec. 1968, št. 24.

X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA

GRACNAR Ivan: Spomini na borbo za Maribor in Slovensko Koroško v letu 1918—1919. Dialogi, Maribor 1968/IV, št. 11, str. 576—583.

KLOPČIČ France: Zgodovinopisje Druge internacionale. Zapiski s konference v Linzu. Naši razgledi, Lj., 21. dec. 1968, št. 24.

MIKUŽ Metod: Dve obletnici. (I. XII 1918 in 29. XI. 1943). Delo, Lj., 30. nov. 1968.

NATEK Milan: Geografija in gospodarstvo. 8. kongres geografov SFRJ v Makedoniji. Naši razgledi, Lj., 21. dec. 1968, št. 24.

NEŠOVIĆ Slobodan: Uveljavitev nove Jugoslavije. Obletnica AVNOJ (8).

MRAVLJAK Franc: Prispevek k spominom na boj za severno mejo mo'že ožje domovine. Dialogi, Maribor, 1968/IV, št. 11, str. 569—576.

PLETERSKI Janko: Ustanovitev jugoslovenske države 1918. Delo, Lj., 30. nov. 1968.

POHAR Maks: 50-letnica bojev za Maribor in severno mejo. Dialogi, Maribor, 1968/IV, št. 11, str. 563—569.

SNUDERL Makso: Avnojski duh revolucije je vedno navdajal naše narode. Delo, Lj., 30. nov. 1968.

SNUDERL Makso: Socialno-politične osnove boja za Maribor in štajersko Podravje v letih 1918—1919. Dialogi, Maribor, 1968/IV, št. 11, str. 553 do 562.

VAVPETIČ Lado: Temelja: humanost in demokratičnost. Naši razgledi, 23. nov. 1968, št. 22.

razpisuje

NAGRADNI NATEČAJ

za najboljše naloge s področja sociologije, politologije in novinarstva. Seznam predlaganih tem je precej širok, avtorji pa lahko predložijo tudi sestavke z drugačnimi, vendar sorodnimi temami (na primer prirejene maturitetne ali seminarske naloge).

Z razpisom želi šola spodbuditi zanimanje za področje svoje znanstvene in pedagoške dejavnosti ter navezati stike s čim širšim krogom dijakov, ki se za ta področja zanimajo ali pa se žele z njimi poklicno oziroma študijsko ukvarjati.

Pri ocenjevanju prispevkov komisija ne bo tehtala toliko »količine« znanja, poznavanje dejstev ali konkretnih avtorjevih stališč, temveč predvsem sposobnost za samostojno kritično, hkrati pa realistično in analitično obdelavo izbrane teme, nekega vidika ali problema v tej temi. Ena od izobraževalnih smeri v šoli je tudi novinarstvo; zato bomo posebej nagrajevali naloge, ki se bodo odlikovale ne samo po dobri vsebini, ampak tudi po svežini pisanja in jezikovni izbrušenosti.

Pri pisanju se lahko dijaki naslanjajo na mentorje marksističnih krožkov, z veseljem pa jim bodo priskočili na pomoč tudi predavatelji in asistenti visoke šole.

Razpis je namenjen predvsem dijakom 3. in 4. razredov gimnazij; lahko se ga udeležijo tudi dijaki nižjih razredov, vendar bomo naloge ocenjevali po enotnem merilu.

Sestavek naj obsega 5—30 strani tipkopisa ali čitljivega rokopisa (po možnosti v dveh izvodih). Zadnji rok za oddajo naloge je 15. marec 1969. Naloge pošljite na gornji naslov z oznako: za nagradni natečaj.

Naloge bo do 15. aprila pregledala posebna komisija predavateljev visoke šole; o rezultatih natečaja bomo udeležence obvestili po pošti, imena nagrajencev pa bodo objavljena v časopisu. Za najboljše naloge bomo podelili 5 nagrad po 200 Ndin in 10 nagrad po 100 Ndin ter knjižne nagrade.

IZBOR TEM:

- Znanost in politika • Človek in tehnika danes • Tehnika in kultura danes • Proizvodnja in znanost • Tehnokracija in samoupravljanje • Strokovnost, odgovornost in samoupravljanje •
- Kakšen socializem? • Temeljna družbena nasprotja v sodobnih kapitalističnih in (ali) socialističnih družbah • Kaj me moti v razvoju naše družbe •
- Slovenski narod včeraj, danes, jutri • Patriotizem, nacionalizem, internacionalizem danes • Kaj oblikuje patriotsko (domovinsko) zavest mladine • Narodnosti (manjšine) v naši domovini •
- Mladi v majhnem kraju • Migracija v moji vasi, vzroki in posledice • Problem zaposlovanja mladih (v naši občini, v naši družbi) • Šolanje (na srednjih in visokih šolah), zasluge ali (in) privilegiji • Štipendiranje danes: koga, kako, čemu • Glavni socialni problem v mojem okolju • Kaj ovira dobre odnose med ljudmi v mojem okolju (šoli, soseski, domačem kraju; kako in zakaj) • Naše vasi danes in jutri • Turizem, njegove pozitivne in negativne posledice za našo družbo • Odpiranje Jugoslavije proti Zahodni Evropi, pozitivne in negativne posledice • Tuji kapital v Jugoslaviji, kaj s tem pridobimo, kaj zgubimo •
- Mladina in družba • Študentski nemiri v svetu in pri nas, vzroki, cilji, pomen • ZMS, čemu? • Dijaško samoupravljanje na šoli • Vloga klubov OZN med mladino •
- Humanizem revolucij (v sodobnem svetu) • Rasizem, rasni in nacionalistični predodki v svetu in pri nas • Perspektive »neuvrščenosti« v sodobnih mednarodnih odnosih • Dva bloka, Kitajska, »tretji svet« • Nevtralizem in neuvrščenost • Filmi kot sredstvo politične in ideološke indoktrinacije •

Tuji avtorji

Jiří Černý

je znanstveni sodelavec instituta za zgodovino filozofije pri ČSAV. Njegovo glavno delo je raziskovanje češke nacionalne zgodovine filozofije in je zato sodeloval pri zbornikih, ki so obravnavali to področje. Sodi v tisto generacijo čeških filozofov, ki skušajo na podlagi ustvarjalnega marksizma prevrednotiti tako nekdanja kot tudi sodobna stremjenja češke filozofske misli.

iz vsebine naslednjih števil

• Prispevki z mednarodnega kolokvija, ki ga naša revija prireja v sodelovanju z revijo »Socializem« 26., 27. in 28. II. v Ljubljani • JANEZ SVETINA: Socialistična in nesocialistična šola • ANTE PAŽANIN: Marx in znanost • VILJEM RUPNIK: Operacijske raziskave v gospodarstvu • MILOŠ PRELOVIČ: Koncept klasikov marksizma o oboroženem ljudstvu • JOŽE GORIČAR: K tezam za nadaljnjo graditev visokega šolstva • JANEZ JEROVŠEK: Nesporazumi o modelih samoupravljanja v delovnih organizacijah • JAKA AVŠIČ: Armada in samoupravljanje • FRANCE BUČAR: Kaj je družbenopolitični sistem? • PETER KLINAR: Dileme meščanske predstavniške demokracije • ZDENKO ROTER: Značaj in struktura religioznosti v Sloveniji •